

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ЦЕНТР
ІНСТИТУТУ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

На правах рукопису

ОВЕРКО НАТАЛІЯ ЯРОСЛАВІВНА

УДК 377.4:641.5(043.5)

**РОЗВИТОК ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ
СПЕЦІАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ КУЛІНАРНОГО ПРОФІЛЮ
У ПРОЦЕСІ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ**

13.00.04 – Теорія і методика професійної освіти

ДИСЕРТАЦІЯ
на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Науковий керівник:
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
Руденко Лариса Анатоліївна

Львів – 2016

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ.....	13
1.1 Сутність поняття «педагогічна майстерність викладачів спецдисциплін у ПТНЗ кулінарного профілю».....	13
1.2 Науково-методологічні підходи до розвитку педагогічної майстерності викладачів професійно-технічних навчальних закладів.....	25
1.3 Зміст і завдання підвищення кваліфікації педагогічних працівників професійно-технічної освіти.....	51
Висновки до першого розділу.....	70
РОЗДІЛ 2 ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ СПЕЦІАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН.....	72
2.1 Структура педагогічної майстерності викладача спеціальних дисциплін професійно-технічних навчальних закладів кулінарного профілю.....	72
2.2 Педагогічні умови розвитку педагогічної майстерності викладачів спеціальних дисциплін професійно-технічних навчальних закладів кулінарного профілю.....	100
2.3 Методика реалізації педагогічних умов розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін професійно-технічних навчальних закладів кулінарного профілю.....	121
Висновки до другого розділу.....	140
РОЗДІЛ 3 ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ МЕТОДИКИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ СПЕЦІАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН.....	142
3.1 Методика педагогічного експерименту.....	142
3.2 Констатувальний етап експерименту.....	152

3.3 Результати формувального етапу педагогічного експерименту.....	164
Висновки до третього розділу.....	181
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	183
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	187
ДОДАТКИ.....	231

ВСТУП

Актуальність і ступінь дослідженості проблеми. Конкурентоздатність національної системи освіти у європейському і світовому просторі має забезпечуватись високим професійно-кваліфікаційним рівнем майбутніх робітників, динамічністю навчального процесу, активністю учнів під час оволодіння професією. Успішне розв'язання поставлених перед професійно-технічними навчальними закладами (ПТНЗ) завдань значною мірою залежить від науково-творчого потенціалу педагогічних працівників. У зв'язку з цим у професійному становленні майбутніх кухарів зростає роль викладача спеціальних дисциплін, який має сприяти формуванню особистості майбутніх фахівців кулінарного профілю, бути професійно компетентним, постійно вдосконалюватися і творчо реалізуватися в педагогічній діяльності, досягаючи високого рівня педагогічної майстерності. Оскільки більшість цих викладачів мають досвід роботи у закладах громадського харчування і не мають педагогічної освіти, розвиток їхньої педагогічної майстерності можна забезпечити у процесі підвищення кваліфікації.

Концептуальні положення щодо підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників ПТНЗ викладені у Законах України «Про освіту» [116], «Про професійно-технічну освіту» » [117], Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки [224], Постанові Верховної Ради України «Про стан і перспективи розвитку професійно-технічної освіти в Україні» [283], Концепції розвитку професійно-технічної (професійної) освіти в Україні [165], Тимчасовому положенні про підвищення кваліфікації педагогічних працівників професійно-технічних навчальних закладів України [358], постанові Кабінету міністрів України «Про затвердження Положення про професійно-технічний навчальний заклад» [290], наказах Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Типового положення про атестацію педагогічних працівників» [292], «Про підвищення кваліфікації майстрів виробничого навчання професійно-технічних навчальних закладів» [293] та «Про затвердження галузевої Концепції розвитку неперервної педагогічної освіти» [285].

Різні аспекти педагогічної майстерності висвітлені у працях Ю. Азарова [6], О. Астахова [17], О. Барабанщикова [26], Є. Барбіної [27], Ф. Гоноболіна [70], В. Гриньової [73], М. Дяченка [102], І. Зязюна [129–136], Т. Іванової [139], Л. Крамущенко [259], І. Кривоноса [259], В. Куценка [183], О. Лавріненка [184], А. Макаренка [201], Т. Матвійчук [210], Е. Помиткіна [278], К. Романової [307], О. Савченко [318], В. Семиченко [326], І. Синиці [327; 328], С. Сисоєвої [329], В. Сухомлинського [350–352], Н. Тарасевич [357], Г. Хозяїнова [376; 377]; проблему підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників, у тому числі закладів професійної освіти, досліджували: Л. Анциферова [16], Н. Брюханова [53], Г. Васянович [56], О. Дубасенюк [100], Н. Журавська [109], О. Коваленко [150], Н. Кузьміна [181], Ю. Кулюткін [182], В. Майборода [199], А. Маркова [205], Л. Мітіна [214; 215], Н. Ничкало [229; 230], В. Олійник [250], О. Пехота [267], Н. Протасова [294; 295], М. Скаткін [336], В. Сластьонін [337–343], Л. Шевченко [391; 392]; питання підвищення кваліфікації викладачів спеціальних дисциплін вивчали С. Батишев [31], В. Дьяченко [102], В. Ковальчук [155], М. Махмутов [212], А. Нікуліна [231], Ю. Торба [362], Л. Шевчук [389], О. Щербак [399; 400].

Аналіз науково-педагогічної літератури, сучасного стану викладання спецдисциплін у ПТНЗ кулінарного профілю та власний досвід педагогічної діяльності у цій галузі дали змогу виявити низку суперечностей між:

- динамічними змінами у трудовій діяльності фахівців кулінарного профілю, зумовленими постійним оновленням харчової галузі, та недостатнім урахуванням напрямів модернізації освіти у практиці ПТНЗ та системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників;

- сучасними вимогами до якості професійної підготовки кваліфікованих кухарів-кондитерів та недостатнім рівнем педагогічних знань, умінь і навичок викладачів спецдисциплін, їхньої педагогічної майстерності, зумовленим відсутністю у них педагогічної освіти;

- потребою суспільства в підвищенні ефективності та якості професійно-педагогічної діяльності викладачів спеціальних дисциплін у ПТНЗ кулінарного

профілю та уповільненими темпами перебудови системи підвищення кваліфікації педагогічних кадрів профтехосвіти в напрямі розвитку їхньої педагогічної майстерності;

– потребою розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю та відсутністю комплексного науково-методичного забезпечення реалізації цього процесу в системі підвищення кваліфікації.

Вирішення цих суперечностей потребує обґрунтування теоретичних основ і концептуальних підходів до розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю у процесі підвищення кваліфікації. Отже, актуальність дослідження зумовлена:

– об'єктивною потребою розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю у процесі підвищення кваліфікації;

– необхідністю теоретичного і методичного обґрунтування розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю у процесі підвищення кваліфікації;

– завданнями створення та використання методики розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю, розроблення науково обґрунтованого педагогічного забезпечення;

– доцільністю впровадження на курсах підвищення кваліфікації спецкурсу з розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін кулінарного профілю з метою підвищення якості їхньої професійно-педагогічної діяльності.

Виявлені суперечності, недостатня теоретична розробленість проблеми і потреби практики зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: *«Розвиток педагогічної майстерності викладачів спеціальних дисциплін професійно-технічних навчальних закладів кулінарного профілю у процесі підвищення кваліфікації»*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт Львівського науково-практичного центру Інституту професійно-технічної освіти

НАПН України з теми «Формування професійних якостей майбутніх кваліфікованих робітників в умовах техніко-технологічних змін» (РК № 0113U001274).

Тема дисертації затверджена вченою радою Львівського науково-практичного центру професійно-технічної освіти НАПН України (протокол № 2 від 22.02.2012 р.) та узгоджена в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 3 від 27.03.2012 р.).

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні й експериментальній перевірці педагогічних умов розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін кулінарного профілю ПТНЗ у процесі підвищення кваліфікації.

Об'єкт дослідження – підвищення кваліфікації викладачів професійно-технічних навчальних закладів.

Предмет дослідження – педагогічні умови розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю у процесі підвищення кваліфікації.

Гіпотеза дослідження: ефективність розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю під час навчання на курсах підвищення кваліфікації зросте за таких умов:

- розроблення й упровадження дисципліни «Розвиток педагогічної майстерності» для підвищення кваліфікації викладачів;
- проектування та застосування інноваційних форм, методів і технологій розвитку педагогічної майстерності та їх застосування у процесі підвищення кваліфікації;
- спрямованість курсів підвищення кваліфікації на гармонійний розвиток кожного з компонентів педагогічної майстерності;
- зорієнтованість процесу розвитку педагогічної майстерності на актуалізацію їхніх потреб щодо постійного самовдосконалення у професійно-педагогічній діяльності;

– застосування авторської методики реалізації педагогічних умов розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю на курсах підвищення кваліфікації.

Завдання дослідження:

1. Здійснити структурно-компонентний аналіз поняття «педагогічна майстерність викладачів спеціальних дисциплін ПТНЗ кулінарного профілю».

2. Розкрити зміст і завдання системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників ПТНЗ.

3. Обґрунтувати педагогічні умови розвитку педагогічної майстерності викладачів спеціальних дисциплін ПТНЗ кулінарного профілю у процесі підвищення кваліфікації.

4. Визначити критерії, показники, етапи та рівні розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю.

5. Розробити методику реалізації педагогічних умов, експериментально перевірити її ефективність.

На різних етапах роботи використано комплекс **методів дослідження**, адекватних завданням: *теоретичні* – вивчення сучасних психолого-педагогічних і методичних положень про зміст професійної освіти та освітній процес у системі підвищення кваліфікації для систематизації, порівняння, уточнення змісту основних понять дослідження; аналіз практичної роботи ПТНЗ кулінарного профілю для виявлення рівня професійно-теоретичної підготовки випускників; проектування змісту, форм і технологій розвитку педагогічної майстерності під час підвищення кваліфікації викладачів; аналіз і синтез для визначення структури педагогічної майстерності викладачів спеціальних дисциплін у ПТНЗ кулінарного профілю та системи її формування у процесі підвищення кваліфікації; *емпіричні* – спостереження за педагогічною та навчальною діяльністю викладачів під час підвищення кваліфікації, бесіди, анкетування, самооцінювання для визначення ступеня вираженості компонентів педагогічної майстерності, виявлення потреби їх розвитку у викладачів та обґрунтування необхідних педагогічних умов; тестування, експертне оцінювання для визначення теоретичної та методичної підготов-

леності слухачів курсів підвищення кваліфікації; вивчення навчальної документації, логіко-педагогічний аналіз змісту психолого-педагогічних дисциплін курсів підвищення кваліфікації та педагогічне проектування для вивчення закономірностей розвитку освітнього процесу та відповідних специфічних закономірностей з допомогою формалізованої схеми; педагогічний експеримент з метою виявлення ефективності обґрунтованих педагогічних умов і розробленої методики; методи математичної статистики для опрацювання результатів.

Експериментальною базою дослідження були курси підвищення кваліфікації Навчально-методичних центрів ПТО Львівської, Миколаївської, Тернопільської, Чернігівської областей і навчально-методичного кабінету Івано-Франківської області, у яких взяли участь 618 слухачів.

Теоретико-методологічною основою дослідження є теоретичні праці з проблем: філософії та методології освіти (В. Андрущенко [14], Б. Гершунський [68], С. Гончаренко [71], В. Загвязінський [111], І. Зязюн [136], В. Кремень [172], О. Новиков [232]); загальні засади професійної педагогіки (Ю. Бабанський [18], В. Беляєва [35], Г. Васянович [56], В. Кан-Калик [143], І. Підласий [271], В. Сластьонін [338], В. Ягупов [405]); педагогіки і психології професійної освіти (К. О. Абульханова-Славська [3], Г. Балл [25], С. Батишев [31], В. Безрукова [33], Л. Виготський [67], Р. Гуревич [82], Е. Зеєр [121], І. Зимняя [124], Е. Калецький [142], М. Козяр [160], Н. Кузьміна [177], О. Леонтьєв [186], А. Маркова [207], М. Махмутов [212], Н. Ничкало [230], Е. Помиткін [280], В. Радкевич [304], В. Рибалка [306], С. Рубінштейн [308], В. Семиченко [324], В. Чайка [383], А. Шкляр [395], І. Якиманська [407]); вдосконалення навчального процесу (О. Акімова [8], А. Алексюк [10], В. Безпалько [36], Є. Бондаревська [51], І. Дичківська [95], І. Лернер [187], А. Литвин [188], Л. Мітіна [214], О. Пометун [275], П. Сікорський [335], Д. Чернілевський [385]); освіти дорослих і технологій підготовки педагога (С. Вершловський [61], С. Змеєв [128], М. Кадемія [141], А. Коломієць [162], Ю. Кулюткін [182], Л. Лук'янова [196], О. Пехота [266], Н. Протасова [295], С. Сисоєва [331], Г. Тарасенко [357], В. Шахов [389], Л. Шевченко [390], В. Штифурак [396]); педагогічної майстерності (О. Астахов [17], О. Барабанщиков [26],

Є. Барбіна [27], Ф. Гоноболін [69], В. Гриньова [73], І. Зязюн [135], О. Лавріненко [184], Н. Тарасевич [356], М. Ярмаченко [410]); підвищення кваліфікації педагогічних працівників (В. Ковальчук [155], В. Маслов [209], В. Олійник [250], О. Щербак [399]).

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що: *вперше* обґрунтовані педагогічні умови розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю у процесі підвищення кваліфікації (розроблення й упровадження дисципліни «Розвиток педагогічної майстерності» для підвищення кваліфікації викладачів; проектування та застосування інноваційних форм, методів і технологій розвитку педагогічної майстерності та їх застосування у процесі підвищення кваліфікації; спрямованість курсів підвищення кваліфікації на гармонійний розвиток кожного з компонентів педагогічної майстерності; зорієнтованість процесу розвитку педагогічної майстерності на актуалізацію їхніх потреб щодо постійного самовдосконалення у професійно-педагогічній діяльності); визначені критерії та рівні педагогічної майстерності викладачів спеціальних дисциплін ПТНЗ кулінарного профілю; *розроблено* теоретичні засади методики розвитку педагогічної майстерності, критерії та рівні педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю; *уточнено* зміст і структуру поняття «педагогічна майстерність викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю» та особливості її розвитку у процесі підвищення кваліфікації; *подальшого розвитку* одержала номенклатура принципів і технологій розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю у процесі підвищення кваліфікації.

Практичне значення дослідження визначається тим, що: розроблені й упроваджені на курсах підвищення кваліфікації педагогічних працівників ПТНЗ методика реалізації педагогічних умов розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю, експериментальна програма і спецкурс «Розвиток педагогічної майстерності»; реалізовані педагогічні умови розвитку педагогічної майстерності сприяли значному підвищенню її рівня у викладачів спецдисциплін кулінарного профілю.

Результати дисертаційного дослідження і розроблені навчально-методичні матеріали можуть бути використані для вдосконалення методичного забезпечення навчального процесу в системі та безпосередньо на курсах підвищення кваліфікації педагогів ПТНЗ.

Упровадження результатів дослідження. Наукові положення, навчально-методичні матеріали впроваджено на курсах підвищення кваліфікації педагогічних працівників ПТНЗ в Івано-Франківській (довідка № 63/01-15 від 08.06.15 р.), Кіровоградській (довідка № 134 від 11.06.2015 р.), Львівській (довідка № 11/1-136а від 27.05.2015 р.), Миколаївській (довідка № 188-01 від 29.05.2015 р.), Тернопільській (довідка № 128 від 11.06.2015 р.) і Черкаській (довідка № 124/1 від 16.06.2015 р.) областях.

Апробація результатів дослідження здійснювалася на 21 науково-практичних конференціях, зокрема: *міжнародних*: «Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми» (Вінниця, 2014); X, XI Міжнародних педагогічно-мистецьких читаннях (Київ, 2012); «Здобутки, проблеми та перспективи підготовки робітничих кадрів професій ресторанного господарства» (Нововолинськ, 2013); «Forming and Qualitative Development of Modern Educational Systems» (Лондон, 2013); «Global scientific unity 2014: The European Scientific and Practical Congress» (Копенгаген, 2014); *всукраїнських*: IV Всеукраїнському педагогічному конгресі «Реформування освітньої системи в Україні в контексті європейської інтеграції» (Львів, 2014); «Науково-методичні основи професійного навчання дорослих в умовах ПТНЗ і виробництва» (Львів, 2012), «Педагогіка і психологія професійної освіти: науковий пошук, проблеми, перспективи» (Львів, 2012); «Сучасні технології навчання у професійній підготовці майбутніх фахівців» (Львів, 2013), «Технології формування педагогічного професіоналізму майбутніх учителів» (Мелітополь, 2014); *регіональних*: звітних наукових конференціях Львівського НПЦ ІПТО НАПН України (Львів, 2013, 2014, 2015); «Підвищення якості професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах» (Львів, 2015), «Сучасні технології

у суспільно-гуманітарній підготовці кваліфікованих робітників у ПТНЗ» (Львів, 2015); «Застосування тренінгових технологій у процесі формування професійних якостей майбутніх кваліфікованих робітників» (Львів, 2015); на засіданнях вченої ради і відділу практичної психології Львівського науково-практичного центру ІПТО НАПН України, циклових комісій зі спеціальних дисциплін Львівського вищого професійно-політехнічного училища.

Публікації. Основні положення та результати дослідження висвітлено у 27 наукових і навчально-методичних публікаціях(одноосібних), у тому числі: 1 методичні рекомендації, 1 навчальна програма, 11 статей (із них 6 – у вітчизняних наукових фахових виданнях, 2 – в іноземних виданнях, 1 – у вітчизняному виданні, включеному до наукометричних баз), 14 тез і матеріалів конференцій.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, 10 додатків і списку використаних джерел (420 найменування, із них 7 – іноземними мовами). Загальний обсяг дисертації – 258 сторінок. Основний текст викладено на 186 сторінках, з яких на 13,5 розміщено 14 таблиць і 9 рисунків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ

1.1 Сутність поняття «педагогічна майстерність викладачів спецдисциплін у ПТНЗ кулінарного профілю»

Конкурентоздатність національної системи освіти у європейському і світовому просторі має забезпечуватись високим професійно-кваліфікаційним рівнем викладачів, гнучкістю, динамічністю навчального процесу. Нова парадигма освіти надає особливу увагу особистісно-орієнтованому підходу до формування особистості майбутнього фахівця. У зв'язку з цим у процесі професійної підготовки зростає роль викладача, який здійснює передачу відповідних знань, умінь, навичок, створює сприятливу атмосферу навчання, взаєморозуміння і підтримки, сприяє формуванню духовного світу учнів. Зважаючи на це активізуються наукові пошуки в галузі теорії і практики підготовки викладачів професійної школи, підвищення рівня їхньої професійної майстерності.

Педагогічний професіоналізм визначається за допомогою поняття «педагогічна майстерність», яке може розглядатися і як ідеал педагогічної діяльності, що спонукає педагогів до самовдосконалення, і як еталон, що містить оцінку ефективності педагогічної праці. Педагогічна майстерність полягає в тому, щоб відкрити перед кожною дитиною перспективи її розвитку, показати їй ті сфери, де вона може виявити себе, досягти найвагомішого успіху, щоб в цілому гармонія особистості ставала повноцінною, багатогою, неповторною [184, с. 102]. У психологічному аспекті «професійна майстерність» розглядається як результат поєднання розвинених достатньою мірою особистісних характеристик та сформованості системи знань, вмінь і навичок, які в сукупності забезпечують високий рівень успішності професійної діяльності фахівця. На практиці ця успішність виявляється у багатьох показниках: професійній компетентності, постійному фаховому та особистісному зростанні, мистецтві встановлення добрих взаємин з учнями [280, с. 35]. Майстерність визначається як високе мистецтво в певній галузі, вправність у виконанні певного виду діяльності. Вона передбачає наявність професійних знань,

умінь і навичок та є рисою, яка відрізняє одного працівника від іншого, адже він творить щось неповторне, нестандартне [262, с. 300]. Майстерність також визначається розвиненістю відповідних підструктур та якостей особистості, пов'язаних з такими її діяльними проявами, як операційно-технічні, мотиваційно-потребнісні, когнітивні, морально-вольові. Вона формується на основі практичного досвіду й має своє змістове вираження і функціональне призначення. Однак у кожній сфері науки і виробництва майстерність має свої специфічні ознаки, хоча за метою і кінцевим результатом відмінностей у трактуванні цього поняття немає: майстерність завжди пов'язується з підвищенням ефективності діяльності. Майстерність викладача безпосередньо пов'язана з творчістю, де велику роль відіграють інтуїція, натхнення, талант педагога. Найважливішою умовою зростання майстерності є творча, заснована на постійному вдосконаленні педагогічна діяльність. Вирішальне значення в становленні майстерності має найближче оточення, в яке потрапляє педагог: мікроклімат колективу, його ідеї, традиції [307].

Поняття професійної майстерності розглядає Н. Кузьміна: це володіння професійними знаннями, вміннями і навичками, що дозволяють успішно дослідити ситуацію, спираючись на це, сформулювати професійні завдання та успішно їх вирішувати відповідно до поставлених цілей [179, с. 21]. Джерелом професійної майстерності є праця, осмислена з погляду її сутності, цілей і технології діяльності. Однією з найважливіших професійних якостей особистості викладача вважають педагогічну майстерність. І. Зязюн називав її індивідуальним внеском у педагогічну культуру суспільства [135, с. 7]. Педагогічну майстерність досліджували Ю. Азаров [6], А. Астахов [17], Є. Барбіна [28], Ф. Гоноболін [69], С. Гончаренко [71], М. Дяченко [102], І. Зязюн [133–135], Л. Кандибович [102], Л. Крамущенко [259], І. Кривонос [259], Н. Кузьміна [176;179], В. Куценко [183], О. Лавріненко [184], В. Луговий [194], Н. Носовець [235], Н. Островерхова [252], О. Пехота [265], В. Семиченко [324], Т. Сущенко [354], Н. Тарасевич [355], Г. Хозяїнов [377], М. Ярмаченко [262]. У психолого-педагогічній літературі дефініція «педагогічна майстерність» трактується по-різному. У табл. 1.1 подані визначення, які найчастіше зустрічаються в наукових працях:

Визначення педагогічної майстерності

Визначення	Автори
Синтез високорозвиненого педагогічного мислення, професійно-педагогічних знань, навичок, умінь і емоційно-вольових засобів виразності, які у взаємозв'язку з високорозвиненими якостями особистості педагога дозволяють йому ефективно та якісно вирішувати навчально-виховні завдання	А. Барабанщиков [26, с. 13.]
Високий рівень професійної діяльності викладача	М. Дяченко, Л. Кандибович [102]
Комплекс властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі	І. Зязюн [259, с. 30]
Сукупність особистісно-ділових якостей і професійної компетентності педагога	Н. Кузьміна [179]
Найвищий рівень педагогічної діяльності, який виявляється в тому, що у відведений час педагог досягає оптимальних наслідків	Н. Кузьміна, Н. Кухарева [178, с. 20]
Цілісне соціально-психологічне утворення, що включає в себе певні взаємопов'язані та взаємозумовлені компоненти, які становлять специфічну систему	В. Куценко [183, с. 124]
Знання педагогічного процесу, вміння його побудувати, привести в рух	А. Макаренко [200, с. 368–369.]
Поєднання розвинених достатньою мірою особистісних характеристик та сформованості такої системи знань, умінь і навичок, які в сукупності забезпечують високий рівень успішності професійної діяльності фахівця	Е. Помиткін [280, с. 35]
Синтез наукових знань, умінь і навичок методичного мистецтва і особистих якостей учителя	С. Сисоева [334, с. 30.]
Цілісне професійно-психічне утворення, що виявляється у високому рівні розвитку знань, навичок, умінь, професійно-важливих якостей особистості, забезпечує її успіх у певній професійній діяльності	В. Сластьонін [300, с. 307]
Мистецтво впливу на вихованців, яке пробуджує у них самопізнання	В. Сухомлинський [350, с. 595]
Високе мистецтво виконання навчальної діяльності на основі знань, особистісних якостей і педагогічного досвіду, що виявляється в комплексному вирішенні завдань освіти, виховання, розвитку учня	Г. Хозяїнов [377, с. 81]

У «Педагогічній енциклопедії» [257, с. 739] поняття «педагогічна майстерність» визначається як високе мистецтво виховання і навчання, що постійно вдосконалюється, доступне кожному педагогу, який працює за покликанням і любить дітей. Наприклад, М. Дяченко і Л. Кандибович визначають, педагогічну майстерність, як високий рівень професійної діяльності викладача [102, с. 169–170]. Ззовні вона проявляється в успішному творчому вирішенні найрізноманітніших педагогічних завдань, ефективному досягненні способів і цілей навчально-виховної роботи. З внутрішньої сторони майстерність трактується як функціонуюча система знань, умінь, навичок, психічних процесів, властивостей особистості, що забезпечує виконання педагогічних завдань.

С. Гончаренко подає визначення педагогічної майстерності як характеристику високого рівня педагогічної діяльності та вважає її критеріями гуманність, науковість, педагогічну доцільність, оптимальний характер, результативність, демократичність, творчість (оригінальність). Він підкреслює, що педагогічна майстерність ґрунтується на високому фаховому рівні педагога, його загальній культурі та педагогічному досвіді, вказуючи, що необхідними умовами педагогічної майстерності є гуманістична позиція педагога й професійно значимі особистісні риси і якості [72, с. 251]. А. Макаренко вважав, що педагогічна майстерність не є справою талановитих людей, що майстром може зробитися кожний, якщо йому допоможуть і якщо він сам буде працювати [200]. Видатний педагог був переконаний, що майстерність розвивається в діяльності, але до неї не зводиться, обмежуючись лише високим рівнем розвитку соціальних умінь. Нерідко педагогічну майстерність зводять до вмінь і навичок педагогічної техніки, хоча це – тільки один із компонентів майстерності, що проявляється ззовні. Педагогічна майстерність, що базується на вміннях, кваліфікації, на думку А. Макаренка, – це знання педагогічного процесу, вміння його побудувати, привести в рух [200, с. 368–369]. Майстерності викладача потрібно навчати, як потрібно навчати лікаря чи музиканта його майстерності [200, с. 236]. А. Макаренко застерігав, що не можна здійснювати виховання молоді з розрахунку лише на талант, але потрібно говорити про майстерність, тобто про дійсні знання виховного

процесу, про виховані уміння. Сутність педагогічної майстерності полягає передусім в особистості вчителя, його позиції, здатності проявляти творчу ініціативу.

Тієї ж думки дотримується І. Зязюн, підкреслюючи, що педагогічна майстерність має реалізуватися через власну систему цінностей учителя. Це вияв найвищої форми активності його особистості у професійній діяльності, активності, що ґрунтується на гуманізмі і розкривається в доцільному використанні методів і засобів педагогічної взаємодії у кожній конкретній ситуації навчання і виховання» [260, с. 25]. І. Зязюн розглядає педагогічну майстерність як комплекс властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі [259, с. 30], оскільки лише повне усвідомлення механізмів власної діяльності уможливорює передачу майстерності іншим [135, с. 7]. Педагогічна майстерність свідчить про найвищий рівень професійної діяльності педагога і виявляється у його творчій активності.

Удосконаленню педагогічної майстерності вчителя особливу вагу приділяв В. Сухомлинський. У його працях підкреслюється, що ще в школі потрібно формувати інтерес до професії вчителя, виховувати в учнів любов і повагу до неї, бажання присвятити своє життя педагогічній діяльності. Головною невичерпною проблемою В. Сухомлинський вважав удосконалення педагогічної майстерності на основі постійного духовного зростання вчителя, його знань і культури [352, с. 74]. Він стверджував, що в індивідуальній роботі з досвідченим педагогом завдання директора полягає в тому, щоб разом з ним (часто більше завдяки здібностям педагога, ніж директора) знайти ту сферу творчості, з якої починається подальше вдосконалення педагогічної майстерності.

Розкриваючи роль учителя в духовному житті колективу та особистості, В. Сухомлинський зазначав, що мистецтво впливу вихователя на колектив вихованців полягає в тому, щоб, говорячи про будь-який предмет, він доторкався до сердець конкретних учнів, пробуджував у них думки й тривоги про самих себе і приводив до найживотворнішого джерела – самопізнання [350, с. 595]. Він радив колегам розвивати мистецтво індивідуальної бесіди з вихованцем, навчитися вислухати скаргу. Уміння слухати дитину – велике педагогічне мистецтво. Там, де

немає цього мистецтва, немає і не може бути виховання [351, с. 604]. Бачення майстерності виховної роботи В. Сухомлинського полягало в тому, щоб бути майстром навчально-виховного процесу, володіти мистецтвом впливу на дитину, підлітка. Адже виховання в широкому розумінні – це постійне взаємозбагачення – оновлення як тих, хто виховується, так і тих, хто виховує [352, с. 31].

У психологічному аспекті професійна майстерність розглядається як результат поєднання розвинених достатньою мірою особистісних характеристик та сформованості такої системи знань, вмінь і навичок, які в сукупності забезпечують високий рівень успішності професійної діяльності фахівця [280, с. 35]. На практиці ця успішність виявляється у багатьох показниках: професійній компетентності, постійному фаховому та особистісному зростанні, мистецтві встановлення добрих взаємин з учнями тощо. Наведені характеристики можна було б доповнити показниками духовності, моральності, вимогами до стилю спілкування, комунікативними здібностями тощо [279]. У ході дослідження проблеми розвитку педагогічної майстерності викладача співробітниками лабораторії теорії і практики педагогічної майстерності Інституту професійної освіти і освіти дорослих НАПН України було визначено сім провідних особистісних характеристик, високий розвиток яких зумовлює належний рівень педагогічної майстерності: високий духовний потенціал, який знаходить прояв у гуманістичній спрямованості викладача; готовність до постійного особистісного самовдосконалення; активна пізнавальна діяльність вчителя; володіння ним сучасними предметними знаннями та методиками; громадянськість викладача; розвинена культура спілкування вчителя; творче ставлення до професійної діяльності; володіння сучасними інноваційними технологіями та методиками.

Н. Кузьміна та Н. Кухарєва визначають педагогічну майстерність як: найвищий рівень педагогічної діяльності, який виявляється в тому, що у відведений час педагог досягає оптимальних наслідків [178, с. 20]; сукупність особистісно-ділових якостей і професійної компетентності педагога [179]. Спираючись на це, Н. Кузьміна виділяє три рівні діяльності вчителя: майстерність відсутня, але деякі компоненти в діяльності вчителя та його

особистості зумовлюють можливість її існування; про вчителя говорять, що він «гарний вчитель», «майже майстер», але за певними ознаками його не вважають майстром; вчителя характеризують як майстра своєї справи [175]. Педагогічну майстерність потрібно розглядати як цілісне соціально-психологічне утворення, що включає в себе певні взаємопов'язані та взаємозумовлені компоненти, які становлять специфічну систему [183, с. 174].

Г. Хозяїнов акцентує увагу на тому, що визначення педагогічної майстерності повинне насамперед відображати його сутність. Він вважає, що педагогічна майстерність ґрунтується на особистості педагога, його знаннях і педагогічному досвіді та визначається як високе мистецтво виконання навчальної діяльності на основі знань, особистісних якостей і педагогічного досвіду, що виявляється в комплексному вирішенні завдань освіти, виховання, розвитку учня [377, с. 81]. На його думку, зміст професійно-педагогічної освіти педагога-майстра повинен охоплювати дві сторони зазначених видів діяльності: загальні елементи цих видів, якими повинен оволодіти фахівець, та спеціальні елементи видів змісту освіти. Завдяки цьому знання, вміння і навички педагога, як складова його педагогічної майстерності, можуть набуватися як у процесі професійної підготовки, так і безпосередньо в ході професійної педагогічної діяльності [377].

У сучасних наукових дослідженнях педагогічну майстерність розглядають і як систему професійних компетентностей, сформованих на методологічному, теоретичному, методичному і технологічному рівнях (В. Веснін [63], С. Гончаренко [296], Т. Майборода [199], В. Сластьонін [340], А. Хуторський [380]).

Одним із показників педагогічної майстерності вважають педагогічну компетентність, в якій інтегрується досвід, теоретичні знання, практичні уміння і важливі для педагога особистісні якості, серед яких відзначимо критичність мислення, потребу в самовдосконаленні, схильність до творчості, любов до професії. Професійно-педагогічна компетентність відображає готовність і здатність людини професійно виконувати педагогічні функції згідно з прийнятими в суспільстві нормами і стандартами [135, с. 6]. Професійна компетентність учителя має вирішальне значення для досягнення у відповідальній, соціально значущій

справі – справі навчання і виховання. Це поняття має конкретно-історичну визначеність і може оцінюватися лише в практичній діяльності.

Якщо компетентність є нормативною характеристикою фахівця, то поняття «педагогічна майстерність» указує, передусім, на специфіку суб'єкта педагогічної діяльності, своєрідність та унікальність його особистого внеску в розвиток освіти і визначається рівнем цілісності буття й самореалізації в професії. Вона є своєрідним підсумком розвитку людини, що виражає повноту професійної якості. Особлива риса педагогічної майстерності – усвідомлення механізмів успішності своєї праці, себе як специфічного «інструмента» роботи з людиною.

Отже, педагогічну майстерність правомірно представити як сукупність певних якостей особистості викладача, зумовлених високим рівнем його психолого-педагогічної підготовленості, здатністю оптимально вирішувати педагогічні завдання. Вони мають першочергове значення щодо рівня його обізнаності, професійної компетентності, яку можливо сформувати лише на базі достатнього рівня розвиненості цих якостей. У подальшому досягнення педагогом вершин педагогічної майстерності вимагає постійного розвитку професійно важливих якостей та здібностей. Важливою умовою майбутнього професійного успіху є також відповідність уже сформованих особистісних якостей вимогам педагогічної діяльності.

Важливо розглядати професійну майстерність через призму професійної компетентності, яка є підвалиною педагогічної майстерності. Знання вчителя, звернені, з одного боку, до дисципліни, яку він викладає, а з іншого до учнів, психологію яких мусить добре знати. Готуючись до уроку, вчитель обмірковує його зміст, методу, враховує особливості сприймання учнів певного віку, класу, власні можливості [260, с. 27]. Розвиток майстерності, компетентності, знаходиться всередині самого викладача, і саме він повинен стати основним агентом власного розвитку й саморозвитку, творчості й самореалізації [57, с. 208].

А. Деркач і В. Зазикін визначають професійну компетентність як головну складову професіоналізму, враховуючи, що вона виступає в якості важливої умови професійної зрілості педагога [92]. Професійна компетентність – це

здатність педагога до розв'язання професійних завдань. Вона включає: професійні педагогічні знання і вміння; професійні педагогічні позиції (стійке ставлення педагога до справи, до учнів, до колег, до себе); професійно важливі якості особистості [90, с. 146]. Отже, зміст професійної компетентності полягає у знанні предмета, методики його викладання, педагогіки і психології. Важливою особливістю професійних педагогічних знань є їх комплексність, що потребує вміння синтезувати матеріал для успішного розв'язання педагогічних завдань, аналізу педагогічних ситуацій, які зумовлюють необхідність осмислення психологічної сутності явищ, вибору засобів взаємодії. Вирішення кожної педагогічної задачі актуалізує всю систему педагогічних знань учителя, що виявляються цілісно.

Формування та розвиток психолого-педагогічної компетентності педагогів професійного навчання є цілісним процесом їхнього особистісного і професійного зростання, який забезпечує умови для реалізації цього завдання в системі освіти, набуття та подальшого розвитку професіоналізму. Рівень професійної компетентності педагога позначається на його професійній діяльності, виявляється в самореалізації як засобі самоутвердження через самовираження і саморозвиток. І. Зимняя запропонувала модель єдиної професійної компетентності, яка включає компетентності, що визначають ефективність вирішення професійних завдань, основних напрямів і видів діяльності в предметній області, а також соціальні компетентності, які забезпечують оптимальний рівень життєдіяльності людини, адекватність взаємодії з іншими людьми [125, с. 22]. Базою професійної компетентності є конкретні знання, уміння і навички.

Отже, система освіти викладачів спеціальних дисциплін має забезпечувати розвиток їхньої професійної компетентності, який виявляється у ставленні педагога до світу і самого себе, способі самоствердження, досягнення вищого ступеня професійної активності та майстерності. Це дає змогу подолати певну абсолютизацію індивідуалістського або колективістського принципу організації системи підготовки педагога професійної школи на основі поєднання спільної мети з безпосередніми інтересами особистості, необхідності зі свободою у виборі змісту і форм навчання.

Багатоплановість педагогічної майстерності дозволяє говорити про необхідність виявлення її критеріїв. В. Ковальчук виділяє п'ять критеріїв, які характеризують зв'язки між суб'єктами педагогічного процесу й відображають основні аспекти діяльності педагога в навчанні [154]. Розвиток професійної компетентності відбувається тільки у взаємозв'язку продуктивного і репродуктивного, включаючи не тільки безпосередньо результативні дії, але й мотиви, ставлення, погляди, переживання, самосвідомість. Саме мотиви є вагомим стимулом у підготовці педагога професійної школи. Важливого значення набуває концепція педагогічної взаємодії, з'ясування значущості емоційного й духовного в людині, морально й етично досконалих стосунків. У психолого-педагогічній літературі зустрічаємо ототожнення професійної майстерності викладача з його професіоналізмом. А. Деркач виокремлює об'єктивні (ефективність педагогічної діяльності), суб'єктивні (стійка педагогічна спрямованість, позитивне ставлення до себе як до професіонала, задоволеність працею), процесуальні (використання педагогом соціально прийнятих, гуманістично спрямованих способів, технологій у своїй праці) та результативні (досягнення в педагогічній праці результатів, затребуваних суспільством) критерії професіоналізму педагога [90, с. 56].

За словами І. Зязюна, питання про педагогічну майстерність – це питання про якість «інструмента», тобто про якість педагога і про якість його життя, її відповідність проповідуваним людським ідеалам. На рівні досягнення майстерності виникає особлива властивість професійної діяльності, виражена мірою здатності інтегруватися з будь-яким науково-практичним контекстом, досвідом, інформацією, перетворюючи її на джерело, засіб вирішення професійних завдань і власного професійного зростання. Професіонал – це діяч, який виконує свою справу не примусово, а за покликанням, не просто відтворює отримані під час професійного навчання навички, а прагне внести у роботу щось нове, вдосконалити вже відомі способи дій, отримати від неї задоволення. Успішно діючий професіонал має володіти високим рівнем навченості – здатності до засвоєння нових альтернатив поведінки і своєчасному звільненню від звичних дій, що виявилися неефективними [394, с. 4].

Майстерність – це особливий стан, який уможливорює рівень професійної свободи педагога, визначаючи межі можливого й внутрішньо дозволеного в педагогічній реальності. Її можна розглядати як етичну міру професійної дії. Майстерність надає педагогові свободу за рахунок осмисленого оволодіння широким технологічним діапазоном, здатність до вибору стратегії (зовнішня свобода дій); наявності сили духу й волі (внутрішня свобода). О. Лавріненко вважає педагогічну майстерність домінантним складником педагогічної дії [184]. Її високий рівень зумовлює успішність професійної діяльності педагога, дозволяє йому реалізувати свій особистісний потенціал в умовах творчої праці, отримувати естетичне задоволення від спілкування з молоддю. З іншого боку, для навчального закладу високий рівень педагогічної майстерності викладацького складу є гарантією успішності навчально-виховного процесу, результативності психолого-педагогічної діяльності, конкурентоздатності закладу на ринку освітніх послуг. Зважаючи на це, розвиток педагогічної майстерності педагогічних працівників ПТНЗ є важливим завданням як для суспільства, так і для людства в цілому.

У сучасній науково-педагогічній літературі широко застосовується поняття «педагог-майстер», яке характеризує фахівця, що вільно володіє професійною технологією, творчим підходом до справи та досягає високих результатів у педагогічній діяльності [153]. Наприклад, Н. Кузьміна називає педагогом-майстром того, хто добре опанував прийоми навчання й виховання і намагається завдяки цьому досягти ефективності в роботі [177]. За В. Ковальчуком, у діяльності педагога-майстра органічно поєднуються ретельний аналіз педагогічної ситуації та вибір оптимального педагогічного рішення, творчий стиль діяльності, повага до особистості учня, прагнення оновити навчальний процес з урахуванням специфіки конкретних педагогічних обставин, виробити власний індивідуальний стиль роботи [153]. Основними характеристиками педагогів-майстрів вважають також уміння в доступній формі викладати складний матеріал, спрямовувати діяльність учнів на творчий пошук знань, спостерігати, аналізувати факти і явища; здатність перетворювати теоретичні й прикладні психолого-педагогічні знання, досягнення передового педагогічного досвіду стосовно

конкретних умов організації освітнього простору з урахуванням особливостей власного стилю діяльності [152]. Отже, дослідники вважають ознакою педагогічної майстерності відчуття педагогом настроїв учнів та студентів.

Іншими словами, досягнення педагогом вищого рівня майстерності суттєво змінює педагогічну дійсність, яка сприяє формуванню творчої спрямованості особистості й гарантує повне розкриття творчих здібностей кожного учня. Завдяки майстерності педагога створюється атмосфера діловитості й взаєморозуміння, заснована на відносинах участі, активної взаємодопомоги. Отже, можемо підсумувати, що педагог-майстер – це високорозвинена особистість, фахівець високої культури, майстер своєї справи, який досконало володіє психологічними знаннями, знаннями в різних галузях науки і мистецтва і знанням предмета, який викладає, методикою навчання й виховання.

За останні роки проблеми педагогічної майстерності викладачів навчальних закладів різного профілю досліджували Г. Вербицька [60], В. Ковальчук [154, 155], О. Лавріненко [184], Т. Матвійчук [210], Н. Носовець [235], К. Романова [307], Г. Сагач [319], В. Семиченко [325], С. Соломаха [346]. У їхніх працях цей феномен розглядається як домінуюча ознака педагогічної взаємодії. У контексті нашого дослідження ми вважаємо за доречне розглядати педагогічну майстерність викладачів спецдисциплін кулінарного профілю як важливу складову особистості та відповідно до специфіки їхньої професійно-педагогічної діяльності.

Спираючись на результати аналізу проблеми педагогічної майстерності та узагальнивши їх у контексті професійної діяльності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю, будемо користуватися у нашому дослідженні таким визначенням: *педагогічна майстерність викладача спецдисциплін у ПТНЗ кулінарного профілю – це сукупна характеристика особистісних і професійних якостей, які виявляються у його загальнопедагогічній підготовленості, здатності до професійно-педагогічної діяльності, професійно-особистісної готовності до взаємодії з учнями, професійно-педагогічній креативності та забезпечують високий рівень організації професійно-теоретичної підготовки майбутніх кухарів у ПТНЗ.*

Педагогічна майстерність викладача спеціальних дисциплін ПТНЗ пов'язана з його професійною спеціалізацією та педагогічною функцією. Її високий рівень є гарантією успішної професійної підготовки майбутніх кухарів-кондитерів до трудової діяльності в галузі громадського харчування. Розвиток педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю потребує підвищення рівня їхньої загальнопедагогічної підготовки, розкриття творчого потенціалу, цілеспрямованого неперервного самовдосконалення, що доцільно здійснювати в процесі підвищення кваліфікації.

1.2 Науково-методологічні підходи до розвитку педагогічної майстерності викладачів професійно-технічних навчальних закладів

У документах ЮНЕСКО XXI століття оголошене століттям освіти, водночас в них вказується на кризу в освіті у всьому світі, наголошується на необхідності обґрунтування нової моделі та визначення основних напрямів модернізації. Головними принципами розвитку європейської педагогічної освіти визнано поглиблення демократизації та гуманізації навчального процесу, вільного доступу громадян до навчання та постійне вдосконалення якості підготовки і розвитку особистості педагогічних кадрів, у тому числі й для професійної школи.

Особливості сучасного економічного розвитку держави спонукають до корекції парадигми професійно-технічної освіти, вектор якої націлений на перехід від соціально-орієнтованої освітньої діяльності до особистісно-орієнтованої через гуманізацію системи ПТО, визнання індивідуальної траєкторії навчальної діяльності, формування потреб самоосвіти, саморозвитку, самовиховання. Реалізація цих завдань залежить від реформування, модернізації змісту, форм, методів всієї системи професійної освіти, оптимізації освітнього процесу, переосмислення цілей і результатів підготовки сучасного педагога. Важливо підкреслити, що проблемами модернізації національної системи освіти в Україні займається і Європейський Союз, яким розроблена міжнародна програма TEMPUS, спрямована на вдосконалення не лише системи вищої, але й професійно-технічної

освіти, акцентує увагу на розробленні нових навчальних курсів та програм, що відповідають сучасним потребам ринку праці. Програма передбачає розроблення освітніх програм, актуальних для системи ПТО і суспільства, підтримку подальшого розвитку національних систем освіти, а також відповідних інструментів рівня ЄС та спонукає до подальшого реформування системи освіти та навчання з метою інтеграції до європейського освітнього простору.

На сучасному етапі розвитку української освіти стала очевидна необхідність інтеграції в європейський освітній простір і створення конкурентоздатних освітніх програм [20]. У Концептуальних засадах розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір (2004) [288] наголошується, що основними завданнями розвитку педагогічної освіти є: забезпечення професійно-особистісного розвитку майбутнього педагога на засадах особистісної педагогіки; модернізація освітньої діяльності педагогічних навчальних та наукових закладів, які здійснюють підготовку педагогічних і науково-педагогічних працівників, на основі інтеграції традиційних педагогічних та новітніх мультимедійних навчальних технологій, удосконалення закладів післядипломної педагогічної освіти з метою створення умов для безперервної освіти педагогічних працівників.

Вирішення цих завдань має безпосередній вплив на основні напрями розвитку ПТО у нашій державі. Серед них відзначимо: гуманізацію освітнього процесу і демократизація стосунків між його учасниками, міждисциплінарну інтеграцію в освіті та орієнтацію освіти на безперервність [25].

Так, гуманізація і демократизація освітнього процесу визнані провідними тенденціями реформування і розвитку освіти, що визначають пріоритет моральних, громадянських, культурних аспектів становлення особистості. Гуманізація передбачає і беззастережне визнання загальнолюдських цінностей (милосердя, доброта, чесність, справедливість, гідність тощо), і формування громадянина-патріота з притаманними йому національною свідомістю і патріотичними почуттями. Завдяки їй в освітньому процесі відображаються тенденції гуманізації сучасного суспільства, коли людська особистість є

найвищою цінністю, а утвердження блага людини є найважливішим критерієм суспільних відносин. Це передбачає рішучий поворот освітньої діяльності до особистості учня, забезпечення максимально сприятливих умов для виявлення і розвитку здібностей людини на основі поваги і довіри до неї, прийняття її особистісних цілей і прагнень. За умови гуманізації освіти, іншими словами, при побудові освітніх систем, спрямованих на забезпечення прав особистості, на розвиток, самовизначення й визнання її самоцінності, змінюється ціннісна парадигма, у якій домінують морально-етичні цінності.

Насамперед гуманізація освіти – це процес, спрямований на розвиток особистості як суб'єкта творчої праці, пізнання й спілкування. Крім того, гуманізація становить найважливішу характеристику способу життя педагогів, припускає справді гуманні відносини між ними й учнями [78].

Міждисциплінарна інтеграція в освіті передбачає об'єднання знань в цілісну систему, полегшує працю учня, сприяє об'єктивному, оптимальному сприйняттю інформації, розвиває аналітичне і синтетичне мислення. Інтеграційні процеси в освіті є необхідною умовою розвитку критичного мислення, яке включає в себе минуле й майбутнє, думки та емоції, теоретичний та емпіричний досвід, репродуктивне, творче, дійове, наочно-образне і словесно-логічне мислення. Водночас інтеграція змісту освіти сприяє об'єднанню її галузей і приводить до взаємопроникнення, поширення основних законів науки на інші її області. Інтеграція предметів у сучасній освіті – один з напрямів активних пошуків нових педагогічних рішень, що сприяють поліпшенню справ у ній, розвитку творчих потенціалів у педагогічних колективах і окремих викладачів з метою більш ефективного впливу на учнів. Результати інтегрованого навчання проявляються у розвиткові творчого мислення учнів, яке сприяє інтенсифікації, систематизації, оптимізації навчально-пізнавальної діяльності.

Орієнтація освіти на неперервність забезпечує педагогу можливість навчатися протягом усього професійного життя. Це навчання зумовлене інтенсивним оновленням знань і вмінь, необхідних для успішної й ефективної професійної діяльності. Воно спричинене швидкою зміною соціальних і

економічних вимог, які висуваються до рівня професійної компетентності педагогічного працівника. Найважливішими чинниками цього процесу є прагнення до самореалізації, високі особистісні та професійні стандарти, високий рівень професійного сприйняття і мислення, престиж професіоналізму, а також усі суб'єктивні риси, які сприяють зростанню професійного рівня. Основні шляхи одержання освіти – це навчання й самоосвіта, тобто цілеспрямована діяльність зовні, переосмислення навколишньої дійсності й свого місця в ній, і всередину – самозбагачення, самопізнання, саморозвиток. За новою критично-креативною парадигмою XXI століття викладач як представник освіти і виконавець освітньої діяльності повинен служити насамперед різнобічному розвитку особистості майбутнього фахівця, забезпечити формування в неї комплексу стійких гуманістично-демократичних цінностей, життєво-важливих знань, умінь і навичок, сприяти її підготовці до неперервної самоосвіти і саморозвитку [411]. На рівні індивідуальності неперервна освіта здійснюється в рамках інтелектуальної самосвідомості людини, тобто: відбувається послідовне засвоєння певної системи цінностей, норм, знань, що впливають на формування особистості; усвідомлене використання власних можливостей.

Підвищення якості професійної освіти і рівня підготовки компетентних, творчих і висококваліфікованих спеціалістів, які відповідають вимогам соціального замовлення суспільства є на сьогодні однією з актуальних проблем. Вирішення цієї проблеми залежить від проведення реформування і модернізації не тільки змісту, але й форм і методів всієї системи професійної освіти, оптимізації способів і технології організації освітнього процесу. При цьому треба обов'язково враховувати вимоги ринку праці до сучасного фахівця, можливість швидкого перенавчання, яка є вирішальною умовою успішного розвитку та ефективного функціонування сучасної системи ПТО [405, с. 34].

Невід'ємною складовою модернізації освіти в Україні є вдосконалення професійної підготовки фахівців, яке досягається переорієнтацією змісту професійного навчання на особистість майбутнього кваліфікованого робітника з метою її соціального захисту в ринкових умовах, особистісного розвитку й

творчої самореалізації в навчанні та професійній діяльності [298, с. 5]. Враховуючи сучасні потреби розвитку суспільства в нашій країні, модернізація професійно-технічної освіти у нових соціально-економічних умовах потребує випереджувального розвитку професійно-педагогічної освіти. Однією з умов забезпечення випереджувального цього процесу, спрямованого на максимальне задоволення освітніх потреб особистості, є підвищення соціального статусу і професіоналізму педагогічних працівників, посилення їх державної підтримки [44, с. 198]. О. Щербак пропонує здійснювати випереджальне професійне навчання на основі врахування прогнозу розвитку різних виробничих галузей та використання в навчальному процесі найсучасніших інформаційних технологій, а також високого професіоналізму та вимогливості в оцінці результатів професійного навчання [399]. Крім того, потрібно розробляти життєво-перспективні моделі підготовки фахівців, зважаючи на те, що система професійної освіти має виховувати особистість, яка свідомо ставиться до свого професійного майбутнього. В. Радкевич акцентує увагу на тому, що модернізаційні процеси професійно-технічної освіти доцільно проводити з урахуванням принципів гуманізації, фундаменталізації, диверсифікації, децентралізації, відкритості, випереджувального характеру освіти, компетентнісного підходу, інформатизації, соціального партнерства тощо [304, с. 9].

У Концепції розвитку професійно-технічної (професійної) освіти в Україні наголошується, що розвиток професійно-технічної (професійної) освіти і професійного навчання зумовлює необхідність формування якісно нового типу педагога професійної школи – педагога професійного навчання, який органічно поєднує функції викладача та майстра виробничого навчання [165]. Проблема забезпечення системи ПТО висококваліфікованими педагогічними кадрами, розв'язання якої має сприяти суттєвому підвищенню якості підготовки кваліфікованих робітничих кадрів для всіх галузей економіки країни має визначальне суспільно-державне значення. Зараз ще не відпрацьована сучасна цілісна теорія організації неперервної багаторівневої педагогічної освіти, не розроблені методи, умови і способи практичної реалізації актуальних завдань, які

полягають у максимальному забезпеченні потреб і вимог системи підготовки кваліфікованих робітничих кадрів компетентними педагогічними працівниками.

Під час професійної підготовки педагоги опановують професійні знання щодо: планування індивідуальності у своїй професійній діяльності; формування професійно-педагогічної ролі, прагнення до професійного зростання, саморозвитку. Важливо також формувати готовність до гнучкої переорієнтації в рамках професії й поза нею; продукувати професійну готовність, свідомість, розвивати готовність до безперервної освіти; розвивати педагогічні здібності та педагогічне мислення; формувати індивідуальний стиль педагогічної діяльності; прагнути до творчого пошуку, інновацій у професійній діяльності [98, с. 11]. Підготовка педагогічних працівників для закладів професійно-технічної освіти повинна бути орієнтована на потреби сучасного виробництва і розвиток нових галузевих напрямів, яка полягає як у формуванні сукупності значущих якостей особистості, так і в розвитку креативних якостей і ключових компетенцій, що сприяють продуктивній професійній діяльності. Органічно поєднуючи всі види діяльності, педагог забезпечує запланований освітній результат, що досягається якісним освітнім процесом і домінуванням провідного виду діяльності – педагогічної. [114, с. 138].

Професійна підготовка сучасного викладача спецдисциплін ПТНЗ зорієнтована на формування професійних цінностей, потребує чітко визначених освітніх цілей і мотивів, організації та проектування психолого-педагогічних умов навчального процесу, спрямованого на фахівця з сучасним типом професійного мислення, здатного до ефективного професійного саморозвитку і самореалізації на сучасному ринку праці. Це зумовлює потребу у формуванні відповідних знань і умінь, аналізу соціально-економічних змін на ринку праці, адекватного сприйняття цілей та мотивів сучасної професійної діяльності.

Як зазначається у Білій книзі національної освіти України, педагог нового типу повинен мати не тільки добрі професійні знання, а й високу інформаційну та комунікаційну культуру, здатність до підвищення мотивації інноваційної діяльності студентів [44, с. 237]. Відповідно система професійно-педагогічної освіти має передбачати підготовку фахівців, які відзначатимуться: висококваліфіковани-

ми професійними вміннями і навичками, що ґрунтуються на сучасних спеціальних знаннях певної галузі виробництва; високим рівнем педагогічної компетентності, що ґрунтується на новітніх досягненнях психолого-педагогічних наук, критичному мисленні, здатності застосовувати інноваційні методики на практиці, запроваджувати цінності демократичної, правової держави. У сучасному суспільстві істотно змінюється роль викладача спецдисциплін – замість виконання функції головного джерела знань він стає організатором, який допомагає учню здобувати знання, набувати інші компетентності з різних джерел інформації.

У Державному стандарті професійно-технічної освіти України [88] зазначено, що основним напрямом вирішення завдань професійно-технічної освіти є формування нового типу педагога професійної підготовки, який органічно поєднує функції викладача і майстра виробничого навчання – педагог професійного навчання. Вимоги до нього, визначені кваліфікаційною характеристикою [287, с. 50, 66] (Додаток А), передбачають базову або неповну вищу педагогічну освіту за напрямом «Професійна освіта» (за профілем) і психолого-педагогічну підготовку і рівень робітничої кваліфікації вище встановленого навчальним планом для випускників професійного навчального закладу. Зважаючи на це, відносимо до спеціальних знання викладачем спецдисциплін кулінарного профілю:

- педагогіки, психології та методики професійного навчання;
- сучасних форми і методів навчання та виховання учнів;
- основ трудового законодавства України, правилі норм охорони праці, техніки безпеки та протипожежного захисту;
- змісту професійно орієнтованих дисциплін кулінарного профілю та методики їх викладання;
- закономірностей виробничих процесів, новітніх виробничих технологій у сфері громадського харчування, у тому числі із застосуванням сучасного обладнання, систем та засобів управління цим обладнанням;
- структури й організації сфери громадського харчування (сучасний стан, тенденції та перспективи розвитку, інновації).

Підготовка майбутніх викладачів спецдисциплін відповідно до вимог сучасного виробництва вимагає оптимізації навчального процесу, збільшення обсягу інформації, яку необхідно засвоїти студентові протягом навчання, залучення такої діяльності до навчального процесу, що адекватно професійній.

Характерною ознакою педагога-професіонала є не лише знання, уміння і навички, але й синтез компетенцій, педагогічного досвіду і професійно-етичних якостей [254, с. 279]. Об'єктивною оцінкою професійної підготовки педагога є сформованість його професійних і особистісних якостей, які дають можливість впевнено почувати себе в професійній діяльності, успішно розв'язувати складні завдання навчально-виховної роботи, визначати оптимальні умови педагогічного впливу, глибоко аналізувати результати своєї діяльності.

Вбачаючи особистісну мету педагога в його життєвому самоствердженні, самореалізації у професійній, громадській і особистісній діяльності, науковці надають важливого значення його особистісному самовдосконаленню (Г. Васянович [59, с. 6]), пошуку шляхів власної професійної самоактуалізації (Л. Хоружа [378, с. 20]). Цілеспрямована і ортодоксальна робота педагога в цьому напрямі оптимізує його професійно-педагогічний розвиток.

На важливості професійно-особистісних якостей викладача, які безпосередньо впливають на успішність педагогічної діяльності, наголошує Н. Кузьміна [177]. Специфікою педагогічної діяльності вона вважає її спрямованість на формування особистості, здатної до саморозвитку в професійній діяльності.

Існуюча система педагогічної підготовки значною мірою спрямована на теоретичне осмислення суті навчально-виховного процесу. Проте І. Зязюн зауважує, що належної уваги не приділяється формуванню комплексу професійно значущих якостей особистості, які забезпечують високий рівень професіоналізму педагогів в конкретних умовах складного сучасного педагогічного процесу у професійно-технічних навчальних закладах. Інтеграція особистісних показників і професійної готовності у процесі педагогічної діяльності створює перспективи для формування і удосконалення професійної готовності педагога, нівелює відокремленість розгляду навчально-виховного процесу від особистості [130, с. 4].

Тому фахова діяльність педагога професійного навчання вимагає постійного особистісного та професійного зростання у всіх сферах освіти і виробництва. Удосконалення професіоналізму та майстерності відображають єдність теоретичної та практичної готовності педагога до виконання діяльності та характеризують її.

Успішність педагогічної діяльності залежить від професійних якостей викладача, виражених передусім в організаторських, дидактичних, перцептивних, комунікативних, сугестивних, дослідницьких, науково-пізнавальних педагогічних здібностях. До важливих професійних якостей педагога належать також дисциплінованість, організованість, наполегливість, постійне підвищення професійного рівня і прагнення поліпшувати якість своєї праці, відповідальність тощо. Усе це вимагає створення професійних і освітніх стандартів нового покоління, що сприятиме підвищенню якості професійно-технічної освіти, рівня готовності викладачів розв'язувати виробничі завдання в межах своєї компетентності.

Багатогранність і складність діяльності педагогічного працівника ПТНЗ зумовлює необхідність постійного підвищення фахового рівня, орієнтованого на формування професійно значущих якостей, адекватних кваліфікаційним та перспективним вимогам до педагога професійного навчання. З цією метою педагоги професійного навчання, викладачі спецдисциплін мають опанувати нові освітні технології [44, с. 202]. Як зазначається у Білій книзі національної освіти України, це полягає передусім у забезпеченні якості підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації педагогів професійного навчання для системи професійно-технічної освіти через оновлення структури і змісту відповідних державних стандартів, широке застосування сучасних освітніх технологій, розвиток інформаційно-комунікаційної культури як беззаперечної умови професійного зростання, підвищення вимог до рівня компетентності педагогічних працівників. Провідне місце у цьому процесі належить системі післядипломної освіти і підвищення кваліфікації педагогів ПТНЗ.

Модернізаційні процеси у цій ланці освіти передбачають:

- визначення пріоритетних наукових напрямів відповідно до потреб післядипломної педагогічної освіти України;

- формування збалансованої інфраструктури фундаментальних і прикладних наукових досліджень та розробок, включаючи систему їх ресурсного забезпечення;
- формування системи координації і прогнозування розвитку наукової діяльності інститутів Національної академії педагогічних наук України, зокрема Університету менеджменту освіти, та в цілому післядипломної педагогічної освіти України на довгострокову перспективу;
- підготовку висококваліфікованих, конкурентоспроможних науково-педагогічних кадрів для галузі;
- проведення фундаментальних і прикладних досліджень, що забезпечать ефективний розвиток післядипломної педагогічної освіти;
- створення університетської і загальнодержавної систем інформаційного забезпечення науково-дослідних розробок у сфері післядипломної освіти;
- активне позиціонування сектора наукових досліджень і розробок у науковому й освітньому просторах Європи та світу [250, с. 135].

Динамічний розвиток сучасних технологій, гостра конкуренція на ринку праці вимагають від особистості викладача постійного професійного зростання, оволодіння додатковими знаннями і вміннями, гнучкої зміни професійного поля діяльності з метою ефективної адаптації до нових соціально-економічних вимог і потреб. З урахуванням багатогранності функцій і завдань професійно-педагогічної освіти, що реалізуються відповідними навчальними закладами, має бути сформована цілісна система підготовки, підвищення кваліфікації і перепідготовки педагогічних працівників для професійно-технічної школи, здатна до постійного оновлення напрямів, змісту і форм навчання згідно з потребами економічного і соціального розвитку України, становлення демократичного суспільства на основі впровадження результатів сучасних наукових досліджень, широкого використання вітчизняного й зарубіжного досвіду у сфері професійно-педагогічної освіти, розроблення адекватної нормативно-правової бази та вдосконалення чинної, упорядкування й оптимізації мережі закладів професійно-педагогічної освіти.

Для забезпечення якості підготовки робітничих кадрів згідно з пріоритетами державної соціально-економічної політики важливо забезпечити: з одного боку – комплексну модернізацію системи професійно-технічної освіти і державну підтримку модернізаційних процесів, а з іншого – підвищення в суспільстві престижності робітничих професій і зміну відношення особистості до оволодіння ними [304, с. 20]. У цьому контексті основним завданням підвищення кваліфікації педагогів є забезпечення ефективного використання їхнього внутрішнього потенціалу через самоосвіту, дистанційне навчання, стажування, яке сприяє становленню креативної індивідуальності й мотивації професійної творчості педагогів.

Зважаючи на викладені положення, спираючись на міжнародний досвід, а також враховуючи сучасні процеси модернізації освітньої галузі та нові тенденції у функціонуванні системи професійно-педагогічної освіти, ми визначили концептуальні підходи щодо розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю: андрагогічний, аксіологічний, компетентнісний, особистісно-діяльнісний та акмеологічний.

Комплекс цих підходів доцільно розглядати крізь призму *андрагогічного підходу*, який вивчає і формулює основні закономірності взаємовідносин дорослих у процесі навчання, і тому його складовою є технологія навчання дорослих. Андрагогіка (від гр. ἀνήρ (άνδρος) – «доросла людина», «зріла людина», αγωγή – «веду») – педагогіка дорослих, одна з педагогічних наук, яка займається дослідженням проблем освіти й виховання дорослих [72, с. 25]. Важливим завданням андрагогіки є опрацювання змісту, організаційних форм, методів і засобів, визначення оптимальних інтервалів між періодами інтенсивного навчання.

У працях С. Вершловського [61], С. Змеєва [128], Ю. Кулюткіна [182], Л. Лук'янової [196], Н. Протасової [294] підкреслюється значущість безперервної освіти загалом і безперервної педагогічної освіти зокрема як інтеграційного складової всього життя людини, що збагачує її творчий потенціал і сприяє професійній самореабілітації викладача, його самореалізації в різних сферах професійної діяльності, у розвитку професійної культури. Андрагогіка покликана

розвивати прийоми і методи, специфічні для навчання і виховання дорослих, розкривати закономірності, соціальні і психологічні чинники їх ефективної освіти.

У наш час андрагогіку розуміють як теорію навчання дорослих, що науково обґрунтовує спільну діяльність тих, хто навчається, і тих, хто навчає, в напрямі визначення мети, завдань, змісту, форм і методів навчання щодо організації, технології і здійснення навчання дорослих людей. Для нашого дослідження важливою є думка Н. Протасової про втілення ідеї андрагогіки в практику післядипломної педагогічної освіти [294, с. 38–42]. Розвиток педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін у процесі підвищення кваліфікації має спиратися на андрагогічний принцип навчання і вдосконалення дорослої людини протягом усього життя. Головним завданням підвищення кваліфікації педагогічних працівників стає не передача нового змісту сучасної освіти, а включення фахівця у процес осмислення своїх особистих і професійних цілей через співвідношення з цілями й цінностями сучасного життя. Важливо допомогти педагогу визначити сутність, зміст і напрями розвитку професійної культури, розробити критерії фахової компетентності, конкретизувати умови її вдосконалення у процесі підвищення кваліфікації та під час професійної діяльності. Врахування цих аспектів дозволить забезпечити ефективну організацію навчання педагогів в умовах післядипломної освіти.

Теоретико-методологічні основи впровадження *аксіологічного підходу* в освітній процес різних типів навчальних закладів визначені у працях І. Беха [40], І. Зязюна [133], В. Огнев'юка [249], В. Сластьоніна [337]. Аксіологічний підхід трактується як своєрідна філософсько-педагогічна стратегія, що спирається на ідеї пріоритету загальнолюдських цінностей і самоцінності кожної особистості та визначає перспективи подальшого вдосконалення системи освіти й оптимального використання педагогічних ресурсів відповідно до вимог сучасного суспільства [361]. Аксіологічний підхід традиційно вважається методологічною основою гуманістично-орієнтованої педагогічної освіти, оскільки передбачає формування гуманних професійно-ціннісних орієнтацій педагогічного працівника у процесі її здійснення [84]. Така освіта спрямована на особистісний розвиток майбутнього педагога і його професійну самореалізацію.

Аксіологічний підхід у післядипломній освіті педагогів дає змогу посилити ціннісне ядро їхніх професійних педагогічних і психологічних знань і вмінь, що визначає його високу гуманістичну значущість. Аксіологічним стрижнем післядипломної педагогічної освіти виступають такі цінності: гуманізм як визнання людини вищою цінністю, прояв доброти, чуйності, розуміння, милосердя; ставлення до праці як необхідного способу самореалізації людини; здоров'я, соціальної активності тощо [375].

Аксіологічний підхід до розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю ґрунтується на ідеї прерогативи загальнолюдських цінностей і врахування системи ціннісних орієнтації самого викладача. Це дає змогу зміцнити аксіологічне ядро його загальнопедагогічної підготовленості та компетентності в галузі харчових технологій, а також передбачає формування ціннісного ставлення до професійно-педагогічної діяльності – навчання кухарів – як необхідного способу самореалізації.

Теоретичні засади *компетентнісного підходу* в освіті обґрунтовані у працях І. Беґа [38], Б. Гершунського [68], Р. Гуревича [82], Е. Зеєра [121], І. Зимньої [124], А. Маркової [206], О. Новікова [232], О. Пометун [277], В. Радкевич [303].

На переконання В. Радкевич, компетентнісний підхід є важливим концептуальним підґрунтям реалізації нової системи принципів визначення цілей професійно-технічної освіти, відбору і структурування змісту навчального матеріалу, організації освітнього процесу й оцінювання освітніх результатів з метою досягнення майбутніми робітниками високого рівня знань, досвіду, обізнаності для здійснення професійної діяльності [303, с. 8]. Тобто, компетентнісний підхід, як новий концептуальний орієнтир, визнано одним із напрямів модернізації освіти і одним із шляхів оновлення її змісту. За Б. Гершунським, професійна компетентність визначається рівнем професійної освіти, індивідуальними здібностями й досвідом особистості, її мотивацією до самовдосконалення, а також творчим і відповідальним ставленням до професійної діяльності [68, с. 83].

Компетентнісний підхід передбачає спрямованість освітнього процесу на формування і розвиток ключових (базових, основних) і предметних компетенцій особистості [163]. Запровадження компетентнісного підходу у системі професійно-технічної освіти забезпечить наступність і перспективність її змісту та виконання вимог щодо створення передумов формування соціальної, професійної, комунікативної, комп'ютерної та інших видів компетентності педагогів.

Одним з головних завдань є формування творчої особистості, а це означає, що затребуваними стають ті компетентнісні якості, які не просто зрощують особистість з високою професійною (спеціалізованою) компетентністю, але насамперед формують етичне ставлення, активні поведінкові норми, громадянські принципи й цінності, адекватну життєву реакцію на зовнішній соціокультурний світ. У цьому контексті варто згадати, що Міжнародна Комісія Ради Безпеки Європи розглядає «компетентності» не лише як ключові вміння й знання, але і як сформованість певного ставлення до «чогось» і «когось». Бо саме в цьому приховується позиція, оцінка, мораль, культура, відповідальність за рішення і дії особистості. [368]. Як зазначає І. Бех, тільки педагогіка розвитку(а не педагогіка знань) може забезпечити вищий рівень компетентності суб'єктів навчання. Тому логічним є твердження, що компетентнісний підхід має опиратися на ідеї діяльнісного та особистісно орієнтованого підходів, на яких ґрунтується педагогіка розвитку [38].

Професійна компетентність викладачів формується у процесі професійної підготовки під впливом особистісних, соціально-психологічних, організаційних та інших чинників. І. Зязюн вважає її екзистенціальною властивістю людини та продуктом її власної життєтворчої активності, розглядаючи компетентність у соціально-педагогічному контексті [137], що забезпечує суб'єкта можливістю вирішувати будь-які характерні для певної сфери діяльності проблеми, незалежно від ситуації. Тобто, у змісті поняття «компетентність» поєднуються не лише когнітивний і технологічний, але й мотиваційний, етичний, соціальний та поведінковий елементи. Таким чином, компетентнісний підхід забезпечує підвищення конкурентоспроможності й професійної мобільності фахівців [303, с. 10].

З позицій компетентнісного підходу рівень освіти визначається здатністю фахівця вирішувати проблеми різної складності на основі наявних знань та досвіду. Завдяки чому викладач спрямовує свою діяльність на розвиток системного комплексу умінь, смислових орієнтацій, адаптаційних можливостей.

У процесі розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю реалізація компетентнісного підходу передбачає формування та розвиток професійної компетентності викладача спецдисциплін ПТНЗ, як продукту власної життєтворчої активності. Це виявляється у його здатності до професійно-педагогічної діяльності актуалізації педагогічного потенціалу, накопичені досвіду професійно-педагогічної діяльності, вдосконаленні ключових, соціальних, професійних, комунікативних та ІКТ-компетенцій та професійно важливих якостей особистості. Зокрема це стосується знань предметів «Технологія приготування їжі з основами товарознавства», «Устаткування підприємств громадського харчування» та методики їх викладання; сучасних тенденцій розвитку харчової галузі, інноваційних форм і методів професійного навчання майбутніх кухарів; розвитком умінь і навичок застосування інноваційних форм і методів професійної підготовки кухарів тощо.

Основи *особистісно-діяльнісного підходу* в освіті закладені у працях І. Беха [37], Є. Бондаревської [51], Е. Зеєра [119], Л. Мітіної [214], А. Хуторського [381], І. Якиманської [408].

Особистісно-діяльнісний підхід передбачає створення під час професійної діяльності викладачів, відповідних умов для їхнього особистісного розвитку. Тобто, метою, суб'єктом, результатом і головним критерієм ефективності педагогічного процесу є особистість, що досягла рівня соціального розвитку і самосвідомості, який дозволяє їй знаходити і обирати серед цінностей культури особистісні смисли, самостійно виконувати відповідну перетворювальну діяльність, свідомо і відповідально здійснювати саморегуляцію діяльності й поведінки. Л. Мітіна до психологічних основ особистості майбутнього професіонала відносить особистісну спрямованість, поведінкову гнучкість і професійну компетентність [214,с. 35], які дозволяють йому реалізувати ціннісні

еталони, засновані на визнанні важливості й унікальності окремої особистості та пов'язані переважно з потребами у самоповазі й у спільній діяльності.

Особистісно-діяльнісний підхід до професійної підготовки майбутнього педагога розглядається в єдності особистісного і діяльнісного компонентів. У своєму особистісному компоненті передбачає, що в центрі навчання знаходиться той, хто сам навчається: його мотиви, цілі, психологічні особливості, а також вимагає визнання унікальності особистості, її інтелектуальної і моральної свободи, права на повагу. Діяльнісний підхід повинен постійно діяти і, тим самим, доповнювати існуючі функції та задачі, налагоджувати взаємозв'язки між новою та колишньою інформацією на всіх рівнях підготовки [53]. Отже, діяльнісний компонент відображає взаємодію викладача й учня та передбачає вивчення способів і засобів професійної діяльності. У педагогіці діяльнісний підхід передбачає створення умов для активної позиції учня (суб'єкта діяльності), завдяки чому відбуватиметься свідоме, міцне засвоєння ним певного досвіду.

Особистісно-діяльнісний підхід до розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисципліну процесі підвищення кваліфікації розглядає особистість педагога в його професійній діяльності. Його застосування спрямоване на забезпечення професійно-особистісної готовності викладачів до навчально-виховної діяльності у ПТНЗ кулінарного профілю і виражається у високому професіоналізмі як у галузі харчових технологій, так і у психолого-педагогічній підготовленості, методологічній та методичній грамотності, а також у практичному досвіді навчання майбутніх кухарів.

Предметом акмеології є закономірні умови, фактори і стимули самореалізації творчого потенціалу людини в процесі її життєвого шляху, розвиток творчої готовності до майбутньої діяльності, досягнення вершин життя й професіоналізму [9]. Акмеологія вивчає проблеми вдосконалення, корекції професійної діяльності та виходить з того, що вершин професіоналізму й майстерності людина досягає сама, при чому професійна діяльність відіграє провідну роль.

Особливістю *акмеологічного підходу* до підготовки педагогів професійного навчання є його спрямованість на самовдосконалення і саморозвиток особистості в освітньому середовищі [97]. Акмеологічні прийоми пропонують практичне вирішення питання особистісного і професійного успіху. Сутність акмеологічного підходу полягає у тому, що особистісні та суб'єктно-діяльнісні характеристики вивчаються в єдності, усіх взаємозв'язках та опосередкуваннях [92].

З позицій педагогічної акмеології головним результатом діяльності педагога є наявність позитивних якісних змін в оволодінні уміннями, знаннями та навичками, що відповідають освітнім стандартам, які прийняті в суспільстві, та формування якостей, необхідних для активної життєдіяльності особистості в суспільстві [169]. Найважливішими акмеологічними чинниками у цьому контексті є прагнення до самореалізації, особистісні та професійні стандарти, високий рівень професійного сприйняття і мислення, престиж професіоналізму, а також усі суб'єктивні риси, які сприяють зростанню професійної компетентності [190, с. 45].

Розкриття особистості, її творчого потенціалу найбільш активно відбувається у професійній діяльності, тому предметом сучасної акмеології є процес досягнення вершини майстерності у професії, творча самореалізація спеціаліста [212]. Сьогодні найбільш розвинутим напрямом прикладної акмеології є педагогічна акмеологія. Педагогічна акмеологія – наука про шляхи досягнення професіоналізму в праці педагога. Головним результатом роботи педагога є наявність позитивних якісних змін в оволодінні уміннями, знаннями та навичками, що відповідають освітнім стандартам, прийнятим у суспільстві; формування якостей особистості, необхідних для її активної життєдіяльності в суспільстві.

Отже, сутність педагогічної акмеології полягає у: визначенні шляхів досягнення педагогом професіоналізму; гуманістичній орієнтації на розвиток особистості учнів засобами окремих навчальних предметів; виборі способів своєї діяльності з урахуванням мотивів, ціннісних орієнтацій, цілей; підготовка учнів до наступних педагогічних впливів [91].

Акмеологічний підхід передбачає систему принципів, прийомів і методів, що дозволяють вирішувати акмеологічні проблеми і задачі. Реалізація

акмеологічного підходу стосовно педагогічної діяльності викладачів, основну мету, якої вбачаємо в оволодінні ними акмєстратегіями творчої самореалізації у процесі досягнення вершин професіоналізму, здійснюється засобами застосування акмеологічних освітніх технологій, адже вони сприяють внутрішнього потенціалу викладача(мотиваційно-цільової сфери їхньої особистості, здібностей, вольових якостей, самосвідомості) як умови їх сходження до свого акме-рівня [156].

У контексті проблеми нашого дослідження акмеологічний підхід спрямовує розвиток педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю на їхній особистісний саморозвиток і професійно-педагогічне самовдосконалення, сприяє реалізації їхнього творчого потенціалу в ході викладання спецдисциплін майбутнім кухарям, виявляє їхню готовність до інноваційної педагогічної діяльності. Відповідно до проблематики нашого дослідження варто спроектувати викладені науково-методологічні підходи щодо розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю на оволодіння ними у процесі підвищення кваліфікації основами педагогічної теорії й практики з метою цілісного професійного розвитку і саморозвитку. У зв'язку з цим розвиток педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю має будуватися з урахуванням загальнодидактичних принципів, часткових дидактичних принципів (у нашому випадку – принципів професійно-технічної освіти), та специфічних принципів розвитку педагогічної майстерності (про які йтиме мова у підрозд. 2.3).

У науково-педагогічній літературі поняття «принцип» (від лат. *prīncipium* – початок основа) розглядається як: першооснова, те, що лежить в основі певної сукупності фактів, теорій, науки; внутрішні переконання людини, ті практичні, моральні й теоретичні засади, якими вона керується в житті, в різноманітних сферах діяльності [370, с. 410]; вихідне положення, фундаментальна ідея, що лежить в основі певної теорії науки, правило поведінки, внутрішнє переконання людини; фундаментальні ідеї, що кладуться в основу проведення дидактичних досліджень або виводяться з їхніх результатів і становлять теоретичну значущість здійсненого науково пошуку [160, с. 152–153]; основне, вихідне положення якої-

небудь теорії, вчення, пристрою або дії чого-небудь; усталене і перевірене практикою загальноприйняте основне правило діяльності; внутрішнє переконання людини, що визначає її ставлення до дійсності, норм поведінки і діяльності [228, с. 72].

Наше дослідження потребує застосування дидактичних принципів, спільних для організації навчального процесу в усіх ланках освіти, в тому числі в системі підвищення кваліфікації, принципів професійної педагогіки і специфічних принципів з метою забезпечення ефективності процесу розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін у ПТНЗ кулінарного профілю. Дидактичні принципи сформульовані Я. Коменським і відображають основні підходи до організації навчання на всіх рівнях освіти (науковості, зв'язку навчання з практикою, систематичності й послідовності, доступності). Вважаємо за доцільне коротко їх охарактеризувати.

Принцип *науковості* у контексті нашого дослідження відображає необхідність володіння викладачем науковими знаннями свого предмета і самого процесу навчання, передбачає не механічне перенесення системи науки в навчальний матеріал профтехосвіти, а її дидактичне і методичне опрацювання, внаслідок якого утворюється нова дидактична система – навчальний предмет [188, с. 220]. Його реалізація у процесі підвищення кваліфікації педагогічних працівників передбачає: достовірні й об'єктивні знання задатків слухача, його здібностей, наявного рівня розумового розвитку і фонду фактологічних знань. Принцип науковості дуже важливий, він вимагає зв'язку між наукою і навчальним предметом, науковість залежить від соціального і науково-технічного прогресу, від реалізації змісту навчання вчителем, від того, наскільки набуті знання підкріплюються практикою. щоб слухачі засвоювали лише глибоко обґрунтовані наукою знання.

Принцип систематичності та послідовності певною мірою є похідним від принципу науковості, оскільки кожна наука має свою систему і послідовність викладання в навчальному процесі. Це один із дидактичних принципів, в якому систематичність передбачає засвоєння знань, навичок, умінь у певному логічному зв'язку; послідовність – вказує на необхідність такого визначення навчального

матеріалу, коли наступне спирається на попереднє і визначається подальший щабель у пізнавальній діяльності [72, с. 305]. Відповідно до цього принципу важливо усвідомити структуру знань, з'ясувати логічні зв'язки між структурними частинами навчального предмета. Його дотримання забезпечує системність здобуття знань (відповідно і системність мислення) слухачів, полягає в оволодінні досягненнями науки, культури, накопичення досвіду діяльності, надає навчанню системного характеру. Принцип систематичності вимагає наступності – послідовного й безперервного переходу від нижчого до вищого ступеня викладання і навчання.

Ефективність принципу *зв'язку навчання з практикою* залежить від змісту освіти і полягає у використанні життєвого досвіду, розкритті практичної значущості знань, застосуванні їх у практичній діяльності. А. Дістервег визначав освіченість не кількістю набутих знань, а повнотою розуміння й майстерністю застосуванні всього того, що людина знає [94, с. 378]. Результати виконання вимог принципу зв'язку навчання з практикою для викладачів спецдисциплін ПТНЗ не повинні обмежувати навчання лише опануванням найсучаснішими теоретичними техніко-технологічними знаннями, і мають передбачати набуття ними здатності до розуміння умов і способів їх застосування. Метою освіти за таких умов є вільний розвиток індивідуальних здібностей, мотивів, особистісних цінностей різнобічної, творчої особистості педагога.

Специфіка післядипломної професійно-педагогічної освіти потребує підсилення акценту принципів професійної педагогіки, що відображають розвиток педагогічної майстерності викладачів ПТНЗ (професійної спрямованості, гуманітаризації та демократизації професійної освіти, фундаменталізації, інтеграції, інформатизації, інноваційності, наступності).

Одним із провідних принципів професійної педагогіки є *принцип професійної спрямованості навчання*, сутність якого полягає у своєрідному використанні педагогічних засобів, коли забезпечується засвоєння учнями передбачених програмами навчальних дисциплін знань, умінь, навичок, досвіду творчої діяльності, та, водночас, успішно формується інтерес до обраної професії,

ставлення до неї, професійні якості фахівця (Р. Гуревич, А. Коломієць [83, с. 52]). Спираючись на це визначення, принцип професійної спрямованості у процесі підвищення кваліфікації викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю полягає у застосовуванні арсеналу педагогічних засобів таким чином, щоб вони забезпечували слухачам не лише засвоєння передбачених програмами знань, умінь, навичок, творчого досвіду, а також сприяли розвитку їхньої педагогічної майстерності шляхом формування низки професійно значущих якостей, необхідних для якісної педагогічної діяльності. Професійна спрямованість у такому контексті становить якісну характеристику особистості викладача професійної школи, утворену сукупністю певних ціннісних орієнтацій, переконань, схильностей та здібностей.

У контексті нашого дослідження реалізація принципу професійної спрямованості полягає в розробленні курсу «Розвиток педагогічної майстерності» для викладачів спецдисципліну ПТНЗ кулінарного профілю, упровадження якого на курсах підвищення кваліфікації сприятиме утвердженню мотивації щодо обраної професії, підвищенню прагнення саморозвитку викладачів у професійній діяльності, бажання стати успішною особистістю.

Принцип *гуманітаризації та демократизації професійної освіти* відображає процес переорієнтації освіти з предметно-змістового навчання основ наук на вивчення цілісної картини світу, пов'язаний з посиленням впливу гуманітарних наук на всі види пізнання; переміщення акцентів з «природи і суспільства» на «людину в природі і суспільстві», звернення уваги на самоцінність особи [397, с. 158]; систему заходів, спрямованих на пріоритетний розвиток загальнокультурних компонентів у змісті, формах і методах навчання й таким чином на формування особистісної зрілості учнів, розвиток їхніх творчих здібностей [72, с. 77]; формування в людини особливої, власне людської форми ставлення до навколишнього світу і самої себе, своєї власної діяльності в ньому [233, с. 54]; вагому складову нового педагогічного мислення, що передбачає переоцінку всіх компонентів педагогічного процесу у людинотворчій функції [160, с. 20]. Гуманітаризація освіти розглядається як її переорієнтація на

особистісну спрямованість, як процес і результат розвитку і самоутвердження особистості. Така позиція змінює уявлення про цілі, зміст, форми і методи навчання й виховання. Педагогічні поняття, які стосуються професійної діяльності викладача, наділяються новим змістом.

Стосовно професійної освіти гуманітаризація, за О. Новіковим, означає формування суто людської форми ставлення до світу виробництва й до власної професійної діяльності у цьому світі. Тобто, принцип гуманітаризації у процесі розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін передбачає передусім зміщення акцентів і пріоритетів. Завдяки цьому принципу, по суті, зникає традиційне протиставлення гуманітарних і природничих, спеціальних технічних і технологічних дисциплін [233, с. 54]. Він спрямований на формування особистості педагога з високим рівнем самосвідомості, здатної до самоаналізу, критичного мислення, гуманного ставлення до обраної професії та до своєї функції в ній.

Гуманітаризація професійної освіти пов'язана з її демократизацією, що передбачає виховання почуття відповідальності кожного педагога за результати своєї діяльності перед суспільством. Для викладачів спецдисциплін у ПТНЗ важливим є усвідомлення свого покликання, визначення особистого професійно-освітнього напрямку, формування моральної основи якісної праці, системи власних поглядів у процесі професійної діяльності, ставлення до учнів як до майбутніх творців нової демократичної держави.

Принцип *фундаменталізації* спрямований на розвиток творчих здібностей особистості, забезпечення оптимальних умов для розвитку наукового мислення, створення внутрішньої потреби саморозвитку і самоосвіти педагогів. За А. Сухановим, фундаментальність освіти є основою розвитку наукової компетентності, орієнтованої на усвідомлення глибинних, сутнісних підстав і зв'язків між різноманітними явищами і процесами навколишнього світу, оскільки саме фундаменталізація освіти є основою примноження інтелектуального потенціалу суспільства, гуманізації і соціалізації праці [349]. На думку С. Сисоєвої, майстерність учителя має розвиватися не через забезпечення його великою кількістю рецептурних методичних посібників і широке використання

ним готових технологічних процедур. Йому потрібні передусім фундаментальні знання з базового предмета, висока загальна культура і ґрунтовна психолого-педагогічна підготовка [332, с. 317]. Фундаментальні знання мають здатність повільніше застарівати, ніж знання конкретні, адже вони апелюють не стільки до пам'яті, скільки до мислення людини. Педагог, який не має належної фундаментальної бази, не може піднятися до високого творчого рівня. Йому важко орієнтуватися в змінах, що вносяться в навчальні програми і підручники, викладати нові розділи, трансформувати наукову систему знань у навчальну.

Принцип *інтеграції* передбачає перетворення традиційного змісту освіти, структурну перебудову навчально-методичного забезпечення на засвоєння інтегрованих знань, що надто важливо в професійній підготовці. Це динамічний, безперервний процес, який потребує прогностичного підходу, врахування особливостей та аналізу різноманітних параметрів знань [159, с. 24]. Є. Барбіна вважає, що педагогічна майстерність є одним із найбільш ефективних засобів забезпечення інтегративних тенденцій [27, с. 27], оскільки включає цілісну систему загальнонаукових і професійних знань, умінь і навичок, що формуються на засадах взаємозв'язку, передбачає загальнокультурний і професійний розвиток особистості, її духовне збагачення і вдосконалення. У контексті розвитку педагогічної майстерності викладача спецдисциплін кулінарного профілю цей принцип реалізується в напрямі оперування системою інтегрованих різнопредметних знань, умінь і навичок: загальнопедагогічних, дидактичних, методичних, предметних тощо. Інтегративний підхід забезпечує викладачам спецдисциплін ПТНЗ науково-технічну та інформаційну незалежність, розвиває мотивацію до самовдосконалення.

У сучасному суспільстві в зв'язку із зростанням швидкості обміну інформацією в усіх сферах людської життєдіяльності, прогресуванням інформаційної складової в роботі фахівців кулінарного профілю особливу увагу педагогічних працівників ПТНЗ необхідно привернути до *принципу інформатизації професійної освіти*. Він відображає упровадження в освітній процес інформаційних технологій, відповідно до вимог світової спільноти, підвищення якості загальноосвітньої і професійної підготовки фахівців на основі

широкого використання обчислювальної й інформаційної техніки [160, с. 58] На думку А. Литвина, цей принцип є одним із стрижневих у професійно-технічній освіті, і відображає наукове осмислення освітнього процесу, який базується на використанні можливостей ІК-технологій, які є універсальним засобом пізнання [188, с. 215–217].

Принцип інформатизації надає можливість забезпечити викладачів професійної школи системою засобів освіти й самоосвіти, що, безперечно, суттєво відображається на їхньому професіоналізмі. Професійно значущі якості особистості сучасного викладача ґрунтуються не стільки на критеріях обсягу та повноти конкретних знань, скільки на здатності самостійно їх поновлювати, вирішувати професійні завдання, виробляти критерії відбору найефективніших із них [80]. Ці якості втілюються в інформаційній культурі педагогічних працівників. А. Коломієць визначає інформаційну культуру особистості як поєднання інформаційного світогляду, системи ціннісних орієнтацій, знань, умінь і навичок, що забезпечують цілеспрямовану і результативну самостійну діяльність з метою задоволення власних і професійних потреб в інформаційних продуктах [162, с. 131]. Інформаційна культура викладача професійної школи є частиною його професійної культури, яка відображає досягнутий рівень готовності до виконання професійної діяльності в інформаційному середовищі, новий стиль мислення, засіб збагачення цілісного наукового світогляду з інформаційних технологій, що відповідає вимогам і умовам інформаційного суспільства [151].

Використовуючи ІКТ, викладач спецдисциплін ПТНЗ, постійно вдосконалює програмні і технічні засоби з урахуванням спрощення пошуку необхідних знань, їх засвоєння і практичне застосування. Розвиток педагогічної майстерності викладачів професійної школи у системі підвищення кваліфікації відбувається шляхом створення індивідуальних модульних навчальних програм, використання можливостей Internet мережі, упровадження гнучких технологій дистанційної освіти, видання електронних підручників тощо.

Зростання особистісного потенціалу викладачів, сприяння їхньому самовдосконаленню має забезпечити інноваційне оновлення педагогічної системи [161,

с. 131]. З цих міркувань вважаємо за доцільне у процесі розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю спиратися на принцип інноваційності.

Принцип *інноваційності* ґрунтується на понятті інновації (від лат. *in* – в напрямку *transformatio* – оновлення) – процес створення, освоєння і практичної реалізації педагогічних науково-технічних досягнень [160, с. 51]). Інноваційне навчання відображає перехід від нормативної до творчої діяльності, передбачає зміну характеру освітньої системи, змісту, методів, форм, технологій навчання й виховання, що ґрунтується на розвитку різноманітних форм мислення, творчих здібностей, високих соціально-адаптаційних можливостей особистості. [95, с. 279]. У контексті педагогічної діяльності реалізація цього принципу передбачає: активне співробітництво і співтворчість з вихованцями, активну творчу позицію, відкритість педагога культурі і суспільству [339, с. 103–110]. Стосовно педагогічної діяльності викладача професійної школи, ми розглядаємо принцип інноваційності як один із провідних, який дозволяє вносити в освітній процес ПТНЗ нові елементи, що поліпшують його ефективність. Інноваційна професійна діяльність викладача ґрунтується на мотивації, інноваційних знаннях, активності, усвідомленні потреби саморозвитку в професії, прогнозуванні й моделюванні педагогічного процесу, креативності, рефлексії тощо. Реалізація принципу інноваційності у контексті розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю полягає в тому, щоб допомогти кожному викладачу підвищити мотивацію щодо самовдосконалення у педагогічній професії, стимулювати осмислення результатів педагогічних нововведень, сприяти виробленню критеріїв їх оцінки і самооцінки.

Єдність цілей і взаємодію всіх ланок освітньої системи у досягненні загальної мети відображає принцип *наступності*. Як зазначається у «Педагогічному словнику» С. Гончаренка, цей принцип передбачає послідовність і систематичність у структуруванні навчального матеріалу, зв'язок і узгодженість ступенів та етапів навчально-виховного процесу. Досягнення наступності в навчальній практиці забезпечується методично і психологічно обґрунтованою

побудовою програм, підручників, дотриманням послідовності руху від простого до складнішого в навчанні та організації самостійної роботи учнів і взагалі всією системою методичних засобів [72, с. 227]. Водночас поняття наступності характеризує також вимоги до знань і вмінь тих, хто навчається на кожному етапі, до форм, методів і прийомів пояснення нового навчального матеріалу і до всієї подальшої роботи щодо його засвоєння.

Наступність у професійно-технічній освіті відображає закономірності зміни структури, змісту навчального матеріалу і сукупності методів навчання, спрямованих на подолання суперечностей лінійно-дискретного характеру навчання і способи реалізації цих закономірностей відповідно до цілей навчання [310, с. 140]. Принцип наступності передбачає співвідношення між цілями, змістом, методами, засобами, формами навчання на послідовних ступенях професійної підготовки, які дають змогу особистості використовувати минулий досвід, а отже, полегшують її адаптацію до нових умов навчання. А. Литвин на основі аналізу науково-педагогічних визначень та узагальнення методологічних аспектів наступності сформулював її основні ознаки: розвиток навчально-виховного процесу за висхідною спіраллю; інтеграція навчальних планів; діагностика, прогнозування і управління процесом навчання; програмування стадій становлення особистості в єдиній системі неперервної ступеневої освіти; управління перехідними процесами між етапами розвитку особистості; цілісність навчально-виховного процесу та його результатів [191, с. 35]. Отже, найважливішим аспектом наступності є реалізація внутрішніх взаємозв'язків засвоєваних знань у свідомості тих, хто навчається, їх систематизація і застосування в різноманітних умовах.

У контексті нашого дослідження принцип наступності забезпечує неперервний професійний розвиток педагога за висхідною спіраллю у взаємозв'язку з його загальним та особистісним розвитком у процесі підвищення кваліфікації, на основі чого отримуються нові ефективніші рішення стосовно планування структури і зміни характеру навчання, значно підвищується рівень педагогічної майстерності викладачів ПТНЗ.

Реалізація принципу наступності у процесі розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю відбувається шляхом упровадження авторського спецкурсу «Розвиток педагогічної майстерності», розробленого з урахуванням оптимальності розміщення тем у його структурі, доцільності розподілу навчального матеріалу, опори на професійний і особистісний досвід викладачів. Його опанування на курсах підвищення кваліфікації дозволить забезпечити наступність у змісті післядипломної педагогічної освіти між науково-методичною та самоосвітньою роботою педагога у навчальному закладі, що впливатиме на розвиток педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін.

Отже, концептуальні основи розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін у ПТНЗ кулінарного профілю зумовлені загальними педагогічними закономірностями та спираються на взаємозв'язок дидактичних принципів, принципів професійної педагогіки і специфічних принципів розвитку педагогічної майстерності (про які йтиме мова у підрозділі 2.3), визначених відповідно до методологічних підходів дослідження. Їх урахування дозволить обґрунтувати структуру педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін, педагогічні умови її розвитку та розробити методичку їх реалізації. Ці питання розглянуті в наступному розділі.

1.3 Зміст і завдання підвищення кваліфікації педагогічних працівників професійно-технічної освіти

Становлення України як демократичної держави з розвиненою ринковою економікою пов'язане зі значними змінами в усіх сферах життєдіяльності країни. Ці зміни стосуються, насамперед, освіти, яка покликана забезпечувати не тільки інтелектуальний потенціал суспільства, але й готувати робітників нового типу відповідно до потреб сучасного виробництва. Підготовка конкурентоспроможних фахівців, передусім робітничих професій, потребує не лише значних матеріальних ресурсів, а й наявності висококваліфікованих інженерно-педагогічних кадрів. Людський чинник при цьому можна розглядати як вирішальну умову.

У Законах України «Про освіту» [116], «Про професійно-технічну освіту» [117], «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань професійно-технічної освіти» [115], Постанові Верховної Ради України «Про стан і перспективи розвитку професійно-технічної освіти в Україні» [283], Національній доктрині розвитку освіти, Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки [224], Державній програмі «Вчитель» [286] та інших державних нормативно-правових документах у галузі освіти зазначається, що саме на педагогів професійного навчання сьогодні покладається важлива місія підготовки кваліфікованих, конкурентоздатних фахівців, які відповідають вимогам технологічного розвитку галузей економіки, а також мають високий рівень духовної культури.

Необхідність кардинальних змін, спрямованих на підвищення якості і конкурентоспроможності української освіти, вирішення стратегічних завдань, що стоять перед національною освітньою системою в нових економічних і соціокультурних умовах, інтеграції її в європейський і світовий освітній простір об'єктивно зумовлюють ключову роль педагога. Саме через діяльність педагогічних працівників реалізується державна політика України, яка виходить з того, що освіта – це стратегічний ресурс соціально-економічного, культурного і духовного розвитку суспільства, поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення міжнародного авторитету й іміджу нашої держави, створення умов для самореалізації кожної особистості. Тому від самих професійно-педагогічних працівників вимагається володіння комплексом спеціальних та психолого-педагогічних знань, умінь і навичок, сформованість методологічного мислення, висока загальна і професійна культура, розвиненість спеціальних здібностей і професійно значущих якостей особистості, найвищим виявом розвитку яких є їхня творча індивідуальність [93].

Національною доктриною розвитку освіти України як пріоритетний напрям реформування діяльності ПТНЗ визначено істотне оновлення навчально-виробничого процесу. А, отже, актуалізується проблема професійної підготовки викладачів спецдисциплін. Аналіз статистичних даних щодо педагогічних працівників ПТНЗ дає змогу констатувати: лише близько 20% викладачів спецдисциплін

мають педагогічну освіту. Значні прогалини у педагогічній компетентності виявляє діагностування в системі підвищення кваліфікації. Вітчизняні та зарубіжні автори постійно звертаються до проблем підвищення кваліфікації педагогічних працівників. Можна виокремити такі основні підходи до розглядуваної проблеми: професіографічний (І. Багаєва [22], В. Сластьонін [340]); психологічний (Ю. Кулюткін [182], Г. Нагорна [222]); системний (В. Бондар [50], А. Владиславлев [66]); комплексний (С. Кришок [173, с. 5], Н. Протасова [295], В. Пуцов [301]); діяльнісний (Є. Барбіна [29], В. Маслов [208]); диференційований (Н. Кузьміна [178]); діагностичний (Л. Анциферова [16], О. Кочетов [168]).

Визначення форм організації підвищення кваліфікації педагогічних працівників навчальних закладів, на думку В. Олійника, має ґрунтуватися на положеннях про те, що: підвищення кваліфікації як багатоцільова функція потребує наступності щодо розробки форм підвищення кваліфікації викладачів, спрямованих на розвиток їхніх професійних і особистісних якостей, педагогічної майстерності; синтез контактних і дистанційних форм підвищення кваліфікації; перехід від традиційної до інноваційної стратегії організації підвищення кваліфікації викладачів. Навчальний процес має бути дослідницьким для суб'єктів навчання, будуватися на основі результатів інноваційних науково-дослідницьких робіт [250].

Головною метою системи неперервного підвищення кваліфікації є створення умов для постійної самоосвіти, самовдосконалення, розвитку педагогічного таланту педагогів. Особлива увага надається оновленню змісту неперервного підвищення кваліфікації, що визначається вимогами суспільства до якості освіти педагогічних кадрів, найновіших даних вітчизняної і світової науки й практики з урахуванням особистісних потреб працівників освіти. В основу неперервного підвищення кваліфікації працівників освіти закладаються перспективні педагогічні технології, які формують зацікавлене ставлення слухачів до теоретичних знань як засобу розв'язання практичних завдань професійної освіти і навчання [399].

Проблеми форм та методів підвищення кваліфікації педагогічних працівників розроблялись у працях сучасних дослідників. Зокрема, І. Підласий

вважає підвищення кваліфікації учителів чинником росту їхнього загального потенціалу [271, с. 5]; О. Пометун та Л. Пироженко [275, с. 12] розглядають питання підвищення кваліфікації викладачів з огляду на компетентнісний підхід у змісті навчання; проблеми розвитку особистості вчителя з позицій педагогіки і психології розкриті у працях В. Андрущенка [14, с. 8]; системні дослідження проблем підвищення кваліфікації педагогічних працівників ПТНЗ здійснені Н. Ничкало [258] та О. Коваленко [150].

Для здійснення стабільного розвитку і нового якісного прориву в системі професійно-технічної освіти Національною стратегією розвитку освіти в Україні одним із важливих напрямів визначено удосконалення системи підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації педагогічних кадрів професійно-технічної освіти на базі ВНЗ та профільних ПТНЗ, а також утворення центрів забезпечення нової якості професійно-технічної освіти на базі діючих навчально (науково)-методичних центрів (кабінетів) професійно-технічної освіти [224].

Система підвищення кваліфікації є досить потужним інструментом, який здатний сприяти професійному розвитку викладачів ПТНЗ, а відповідно й забезпечити динамічність організаційного розвитку освітньої сфери. Система професійної освіти повинна задовольнити головну вимогу – гарантувати всебічний та неперервний доступ педагогічних працівників до навчання, отримання і оновлення знань і навичок педагогічної діяльності, необхідних в сучасному суспільстві. Н. Ничкало сформулювала функції неперервної освіти, які взаємопов'язані й доповнюють одна одну: соціокультурна, розвивальна (спрямована на задоволення і розвиток духовних запитів особистості, створення умов для її постійного творчого зростання); загальноосвітня, компенсуюча (сприяє усуненню прогалин у базовій освіті, її доповнення новими знаннями, що з'являються в умовах інформаційно-технічної революції); адаптивна (гнучка професійна підготовка, перепідготовка і підвищення кваліфікації з метою оновлення професійного досвіду, здобуття іншого фаху в умовах постійних змін на виробництві, розвитку теле- і радіокомунікацій, комп'ютерного доступу до інформаційних банків даних тощо); економічна (задоволення потреб держави,

регіонів, різних галузей промисловості, сільського господарства та сфери послуг у конкурентоспроможних фахівцях, підготовлених до впровадження новітніх технологій, техніки тощо) [229].

Підвищення кваліфікації педагогічних працівників – це цілеспрямоване безперервне вдосконалювання педагогічної та фахової майстерності, є їхнім службовим обов'язком педагогічних працівників, що здійснюється протягом всієї трудової діяльності, необхідною умовою ефективної роботи професійно-технічних навчальних закладів [358]. Серед факторів, що впливають на ефективність підвищення кваліфікації, основними є принципи організації та функціонування цієї системи, філософія її існування. Її основні критерії – безперервність, гнучкість, орієнтація на індивідуальні потреби, практична спрямованість, оптимальність організації навчального процесу, адекватність методів навчання.

У Державній програмі «Вчитель» [286] зазначається, що потребує вдосконалення система підготовки педагогічних працівників для ПТНЗ. Мережа спеціалізованих вищих навчальних закладів, що забезпечують підготовку викладачів, майстрів виробничого навчання та педагогів професійного навчання за галузями виробництва та сферами діяльності, ще недостатня. Програмою передбачається впровадження системи професійно-педагогічної адаптації молодих фахівців, визначення змісту і форм роботи органів управління освітою та навчальних закладів для забезпечення їх професійного становлення і зростання, розроблення багатоваріантних програм підвищення кваліфікації педагогічних працівників та забезпечення їх запровадження через різні форми навчання (денну, заочну, дистанційну, самостійну), забезпечення подальшого розвитку дистанційної форми навчання у післядипломній освіті.

Сучасні тенденції розвитку суспільства зумовлюють певні особливості системи підвищення кваліфікації та вирішення ключових завдань щодо зростання якості фахової підготовки, що полягає у розробці науково-методичного інструментарію і запровадженні механізмів забезпечення високої якості підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, побудови нової філософії післядипломної освіти з урахуванням парадигмальних трансформацій у системі

професійної освіти та навчання. Реалізація принципу сучасної освіти – освіта впродовж життя – обґрунтовано потребує організації неперервного підвищення кваліфікації та зростання фахової майстерності педагогів системи ПТО, розробки нових концептуальних підходів до підвищення кваліфікації різних категорій педагогічних працівників ПТНЗ, основними передумовами яких є сучасні освітні реформи, визначення нових підходів у функціонуванні системи педагогічної освіти з урахуванням міжнародного досвіду.

Сучасна педагогічна діяльність має широкі можливості для вільного вибору змісту, організаційних форм і методів навчання, проте практичні педагогічні працівники та випускники ВНЗ стикаються з проблемами, до розв'язання яких вони не готові. Тому сьогодні, як ніколи гостро, стоїть проблема підвищення педагогічної майстерності вчителів, причому, як досвідчених, так і молодих, спричинена недостатністю її розвитку у ВНЗ. Це об'єктивно зумовлює зміни у змісті та методології підготовки педагогів професійної школи і водночас підтверджує необхідність прийняття такого підходу, згідно з яким провідним завданням стає підвищення професійної кваліфікації педагогів протягом усієї їхньої кар'єри.

Високої якості освітніх послуг можна досягти лише за наявності педагогів, які постійно вдосконалюють свою майстерність, мобільно реагують на зміни, що відбуваються в освітньому просторі. Це потребує нових підходів до підготовки педагогічних кадрів для ПТНЗ. Процес їх навчання та неперервного підвищення їхньої кваліфікації має бути зорієнтований на психолого-педагогічну підготовку до роботи в сучасних професійних навчальних закладах. Як зазначає Н. Ничкало, світова тенденція неперервної освіти зумовлює необхідність докорінної переорієнтації в підготовці викладачів, спрямованої на здобуття ними необхідних знань і навичок, котрі дозволяють їм справитись з новими вимогами [373].

Особливої актуальності набувають положення, викладені у Концепції педагогічної освіти та завдання цільової комплексної програми «Вчитель» серед яких відзначимо: створення системи педагогічної освіти, що задовольняла б потреби суспільства в педагогах різних спеціальностей і кваліфікаційних рівнів,

здатних виконувати основну соціальну функцію – формування цілісної, всебічно розвиненої особистості, відданої інтересам української держави; забезпечення неперервної освіти педагогічних працівників, підвищення їх професійного, освітнього і загальнокультурного рівнів; створення цілісної системи неперервної післядипломної освіти педагогів з урахуванням вітчизняного досвіду і тенденцій розвитку світових освітніх систем; удосконалення мережі закладів післядипломної освіти з метою створення умов для неперервної післядипломної освіти педагогів; визначення змісту освіти для психолого-педагогічної підготовки фахівців непедагогічних спеціальностей.

У Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки [224] серед інновацій у системі післядипломної освіти акцентується увага на концептуальних шляхах вирішення проблем створення інновацій, прикладних дослідженнях, пов'язаних з їх експериментальною апробацією, впровадженням результатів досліджень у практику, їх комерціалізація. Пріоритетом розвитку освіти, зокрема підвищення кваліфікації педагогічних працівників ПТНЗ є: удосконалення системи підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації інженерно-педагогічних кадрів професійно-технічної освіти на базі вищих навчальних закладів та профільних ПТНЗ; утворення на базі діючих навчально (науково)-методичних кабінетів професійно-технічної освіти центрів забезпечення нової якості професійно-технічної освіти; відкриття до кінця 2016 року 27 навчально-практичних центрів за галузевим спрямуванням для здійснення перепідготовки незайнятого населення та підвищення кваліфікації інженерно-педагогічних кадрів професійно-технічної освіти [224].

Таким чином, місія сучасної післядипломної педагогічної освіти, яка полягає в забезпеченні нової якості педагогічних кадрів, здатних ефективно здійснювати професійну діяльність в умовах нестабільності, невизначеності та постійних змін, у тому числі в інноваційних перетвореннях галузі освіти. Цим зумовлюється поява нових форм підвищення кваліфікації (наприклад, стажування у навчально-практичних центрах з упровадження інноваційних технологій, майстер-класи провідних фахівців кулінарного профілю, тренінги тощо) і

розширення можливостей у задоволенні індивідуальних потреб викладачів (діагностування проблем у діяльності педагогів, застосування його результатів для складання тематики та планів підвищення їхньої кваліфікації). Неперервна система підвищення кваліфікації науково-педагогічних кадрів в Україні має бути гнучкою, динамічною, адекватною вимогам конкретних освітніх закладів і враховувати рівень професійної компетентності викладачів.

У сучасних умовах значно зростають вимоги до якості підвищення кваліфікації педагогічних працівників, актуалізується необхідність у педагогічному управлінні процесом розвитку творчої, активної особистості. Модернізація вітчизняної освіти передбачає розроблення стратегій розвитку системи професійно-педагогічної діяльності. Головною метою підвищення кваліфікації є приведення у відповідність фахової та посадово-функціональної компетентності працівників освіти з потребами та вимогами суспільства на конкретно-історичному етапі спеціально-економічного розвитку суспільства та інтегративних процесів у всесвітньому освітянському просторі.

У підготовці педагога професійної школи важливо враховувати принципи системи педагогічної освіти в Україні: відповідність освіти потребам особи, суспільства, держави; пріоритетність загальнолюдських духовних цінностей у формуванні педагога; цілісність у формуванні особистості педагога як гідного громадянина України; фундаменталізація професійної підготовки, гуманістична спрямованість, демократизм, випереджувальний характер, ступеневість, неперервність, варіативність, інноваційність; відкритість досягненням вітчизняної та світової науки, культури, освітньої практики. Така орієнтація освітньої діяльності дозволяє виділити ряд принципів, за якими має вибудовуватись процес формування і розвитку психолого-педагогічної компетентності педагогів ПТНЗ: принципи гуманізації, індивідуалізації, диференціації, гуманітаризації, демократизації, наступності та інтеграції.

Таким чином, важливим напрямом підвищення якості підготовки педагога професійної школи є створення таких психолого-педагогічних умов, за яких він

може зайняти активну позицію і повністю розкритися як суб'єкт навчальної діяльності. Серед компонентів системи підвищення кваліфікації відзначимо:

- інформаційний – через систему підвищення кваліфікації викладача спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю, мають отримувати всебічну інформацію про нововведення педагогічної та фахової літератури;
- відтворюючий – забезпечення актуалізації та поглиблення фахових і загальноосвітніх знань викладача спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю, на основі наукових досягнень і директивних документів щодо освітньої діяльності;
- методичний – ознайомлення з ефективними, перевіреними практикою технологіями навчання, обговорення новозапропонованих технологій з метою визначення рівня їх доцільності, колективне створення ефективних методик вивчення окремих тем або розділів;
- науковий – вивчення наукових основ педагогічної діяльності, зокрема з метою переорієнтації, де це потрібно, педагогів щодо цілей і завдань виховання, освіти та навчання, подолання старих стереотипів і традицій у роботі з учнями, а також з метою створення надійної бази для повсякденної творчості [359, с. 57].

Підвищення кваліфікації має ґрунтуватися на різноманітному досвіді професіонала, який динамічно розвивається [57, с. 207]. Головними завданнями підвищення кваліфікації педагогічних працівників ПТНЗ є оновлення і поглиблення знань у професійній, науково-технологічній, психолого-педагогічній і соціально-гуманітарній сферах через ознайомлення із сучасними досягненнями науки, техніки й технологіями виробництва; освоєння прогресивних методів, засобів і технологій навчання, опанування сучасних методів викладання, інформаційно-комунікативних технологій; розширення світогляду, підвищення професійної і загальної культури; вивчення вітчизняного і зарубіжного досвіду [358]. Освітні зміни актуалізують проблему розвитку педагогічної майстерності педагогічних працівників у системі підвищення кваліфікації, стимулює процес розкриття і повного використання творчого потенціалу кожного, що визначається не лише умінням ефективно впливати на вихованців, а й навчити їх вчитися.

Неперервне підвищення кваліфікації та зростання фахової майстерності набуває особливої актуальності з огляду на реформування освітньої галузі. Процеси, що відбуваються в суспільстві, привели до появи розриву, відставання між інформаційно-інноваційними перетвореннями та рівнем використання наукових і технологічних досягнень в освіті, потребою забезпечення неперервного розвитку професійної компетентності педагогічних працівників ПТНЗ, відсутністю систематичної післядипломної освіти та підвищення фахової майстерності.

Розв'язання цих проблем можливе шляхом підвищення кваліфікації з метою поглиблення професійної компетентності педагогічних працівників ПТНЗ, яке можна здійснювати на внутрішньоучилищному, курсовому, самоосвітньому та регіональному рівнях післядипломної освіти. Слід наголосити, що лише системне підвищення кваліфікації у навчальному закладі (методична діяльність), на регіональному рівні (НМЦ ПТО), планова післядипломна освіта (курси підвищення кваліфікації), самоосвіта (неперервний, за індивідуальним планом) дає продуктивний результат. Така системність і неперервність забезпечують ефективність процесу вдосконалення педагога. Розглянемо це детальніше.

У навчальному закладі однією з форм підвищення кваліфікації на робочому місці є методична робота, яка проводиться з метою вдосконалення професійної компетентності викладачів та підвищення ефективності навчально-виховного процесу та ґрунтується на принципах демократизація та гуманізація навчального процесу; цільового підходу до організації методичної роботи; організації роботи з педагогічними кадрами на основі потреб та реального рівня професійної компетентності; системності та систематичності; науковості; оперативності та мобільності; прогностичності та випереджувального характеру; оптимального поєднання індивідуальних і колективних форм; пріоритету знань та моральних цінностей [251].

Методична складова професійної майстерності викладача спецдисциплін ПТНЗ, забезпечує багатовимірність руху особистості педагога в освітньому просторі, багаторівневість, доповнюваність і маневреність освітнього процесу

[131, с. 30–34]. Серед основних завдань методичної роботи [221, с. 144] у контексті нашого дослідження відзначимо: організаційно-методичне забезпечення програм розвитку професійно-технічного навчального закладу; розвиток педагогічної та професійної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ, їх загальної культури, створення мотивації і умов для професійного вдосконалення; інформаційне забезпечення викладачів спецдисциплін ПТНЗ з проблем педагогіки, психології, інформування про досягнення науки передового педагогічного та виробничого досвіду; організаційно-методична допомога у розвитку педагогічної творчості; забезпечення інтеграції навчального процесу, науки і практики.

Методист навчальних закладів надає їм допомогу щодо поточного і перспективного планування уроків, розроблення необхідної навчально-методичної документації, опанування інноваційних технологій і виховних програм, організації та здійснення позааудиторної роботи з учнями, координує діяльність керівників гуртків, здійснює систематичний контроль за якістю освітнього процесу тощо. Ця робота може бути частково реалізована в межах методичної комісії навчального закладу та більш глибокого навчання в школах фахової майстерності, які можуть бути організовані в окремо взятих навчальних закладах. Можливе здійснення підвищення кваліфікації в школі фахової майстерності (на базі навчального закладу). Така форма підвищення кваліфікації здійснюється на основі діагностування потреб педагогів і реального рівня їхньої професійної компетентності, що дає змогу здійснювати неперервне підвищення кваліфікації без відриву від основної роботи на базі навчального закладу за умов наявності відповідного кадрового потенціалу та належної матеріально-технічної бази. Це дає можливість здійснити добір змісту, форм, методів, засобів навчання та створить умови, коли кожний педагогічний працівник зможе неперервно підвищувати свою професійну компетентність та фахову майстерність.

Методисти, практичні психологи мають сприяти плеканню педагогічних кадрів з високим рівнем професіоналізму, інноваційним творчим стилем аналітичного мислення. Головним показником педагогічної майстерності є рівень творчо-

го підходу, а саме вивчення і запровадження досвіду інших педагогів, відпрацювання особистої концепції (авторська методика), створення нової концепції навчання, виробничої діяльності, виховання (педагогічні інновації) і дослідницький рівень педагогічної діяльності. Ця робота має здійснюватися за принципом неперервності відповідно до диференційованого підходу з урахуванням запитів кожного педагога.

Спрямування методичної роботи в ПТНЗ на вдосконалення педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін передбачає:

- *проведення, аналіз та самоаналіз відкритих уроків* сприяє формуванню самооцінки професійної діяльності. Адекватна самооцінка дає змогу визначити шляхи вдосконалення своєї педагогічної майстерності в цілому та окремих її компонентів;

- *конкурси педагогічної майстерності*, які дозволяють педагогу «виходити» за межі освітнього закладу, осмислювати те, що відбувається в сучасній школі, прогнозувати професійний розвиток і проектувати подальшу педагогічну діяльність, спрямовану на професійні досягнення, які будуть позитивно сприйняті суспільством. У конкурсах педагогічної майстерності викладачі спецдисциплін ПТНЗ набувають досвід, який впливає на становлення їхнього професіоналізму, допомагає побудові власної траєкторії професійного розвитку і досягнення більш високого рівня соціальної значущості в суспільстві [100].

- *педагогічні наради*, спрямовані на вдосконалення педагогічної майстерності, мають на меті: виявити рівень професійної підготовленості викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю, вміння працювати в команді, аргументувати свою точку зору. Вони можуть проводитися у формі ділової гри;

- *школи педагогічної майстерності*, які передбачають не лише опанування сучасних інноваційних технологій навчання й виховання та впровадження в навчально-виховний процес ефективних методик та методичних прийомів, а й особистісний розвиток педагогічних працівників та вдосконалення у професії.

Підвищенню фахової майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю сприяє також налагодження і подальше удосконалення *науково-методичної роботи в навчальних закладах* як однієї з форм підвищення їхньої кваліфікації, метою якої є підтримка ділового тону педагога, допомога йому в подоланні труднощів, відкриття шляху до пошуку, ініціативи й творчості. Вона має спрямовуватися на розвиток професійно-педагогічної культури викладачів, нарощування їхніх світоглядних і професійних знань, спонукати до продукування нових педагогічних ідей та створення інноваційних технологій, а також на узагальнення та поширення передового педагогічного досвіду. Від її рівня залежить удосконалення й ефективність навчально-виробничого і виховного процесу, швидкість програмно-методичного оновлення, запровадження інноваційних форм і методів діяльності, підвищення майстерності педагогічних працівників [251, с. 5]. Для цього потрібно розвивати науково-методичний потенціал викладачів спецдисциплін, залучати їх до творчості й дослідно-експериментальної роботи в педагогічній діяльності, здійснювати постійний пошук нових підходів щодо організації науково-методичної роботи у ПТНЗ. Підвищення ефективності науково-методичної діяльності як форми підвищення кваліфікації педагогів професійного навчання має здійснюватися за принципом неперервності, але все має починатися безпосередньо в самому закладі, методичні працівники якого мають сприяти розвитку педагогічної майстерності викладачів, підвищенню рівня їхнього професіоналізму, виробленню інноваційного творчого стилю їхнього мислення.

Наступна ланка безперервного підвищення кваліфікації пов'язана із роботою методистів НМЦ ПТО. Вони організують діяльність з удосконалення професійної майстерності педагогічних працівників, координують їхню безперервну освіту, а також розробляють науково-методичне забезпечення атестації та контролюють цей процес, що розвиває творчий потенціал педагогічних працівників, виявляє, узагальнює, поширює кращий педагогічний досвід. Сьогодні в системі ПТО поширені декілька форм підвищення кваліфікації педагогічних працівників ПТНЗ: теоретичне підвищення кваліфікації з професії,

предмету, психолого-педагогічної та методичної підготовки через індивідуальне чи курсове навчання в закладах післядипломної освіти; підвищення кваліфікації для одержання відповідного кваліфікаційного рівня шляхом стажування в умовах виробництва, навчання в навчально-практичних центрах; підвищення кваліфікації для опанування новітніми технологіями виробництва (стажування).

Стажування – це індивідуальна форма підвищення кваліфікації для освоєння нового виду професійної діяльності, що організується з метою набуття практичних навичок з певного предмету і (або) професійних навичок з метою їх подальшого використання у навчально-виробничій і педагогічній діяльності. Воно передбачає адаптацію набутих знань до вимог конкретного виду педагогічної або навчально-виробничої діяльності, конкретної посади, на основі новітніх досягнень науки, передових технологій виробництва. Стажування для викладачів спеціальних дисциплін проводиться на підприємствах, у вищих навчальних закладах, базових навчальних закладах професійної освіти, регіональних центрах з підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації робітників і фахівців. Стажист при цьому опановує досвід навчально-виховної роботи, передовий педагогічний досвід, знайомиться із сучасними технологіями виробництва і методами навчальної роботи. За підсумками стажування педагогічний працівник представляє в навчальний заклад звіт, затверджений керівником установи. Звіт заслуховується на засіданнях відповідних методичних комісій ПТНЗ, які дають рекомендації з використання результатів стажування в навчальному процесі [358]. Перша концептуальна ідея, яка здатна принципово по-новому підійти до вдосконалення діяльності з підвищення кваліфікації педагогічних працівників, ґрунтується на сучасних педагогічних теоріях дидактичних компетенцій і професійної компетентності викладача [218]. Ми розглядаємо підвищення кваліфікації не як простий процес навчання і передачі соціального досвіду, а як цілеспрямовану, науково обґрунтовану і спеціально організовану діяльність в напрямі розвитку педагогічної майстерності викладачів ПТНЗ. Особливо корисним для викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю є короткотермінове стажування.

Сенс самого підвищення кваліфікації викладача спецдисциплін, має полягати насамперед у розвитку в педагогічних працівників рефлексивної свідомості, яка спонукає до продуктивної, професійно-педагогічної діяльності. На переконання І. Зязюна, унікальність педагогічної професії полягає в тому, що, створюючи умови для стимулювання активності своїх учнів, продумуючи й аналізуючи комплекс різномірних завдань, педагог сам актуалізується, використовуючи власні творчі ресурси [136, с. 500]. Крім того, потребують розвитку уміння оперувати предметним змістом знань, проектувати й моделювати свою професійну діяльність і самоосвіту на рівні світових вимог. За висловом Г. Філіпчука, це має забезпечуватися доброю науково-освітньою підготовкою, морально-вольовими якостями та мотивацією, талантом і педагогічними здібностями... Він вважає, що «це визначальне завдання ніяким чином не слід зводити до підготовки у ВНЗ чи системи після дипломної перепідготовки. Лише саморозвиток, самовдосконалення, самонавчання, самопізнання, самовиховання лежить в основі прогресу, зокрема фохового, людини» [369, с. 10-11]. Отже, будь-які педагогічні ідеї, інновації, можуть запроваджуватись в освітню практику лише шляхом їх прийняття, відповідних змін професійної свідомості та поведінки викладача. Тому систему підвищення кваліфікації необхідно націлити не стільки на передачу інформації, скільки на формування пізнавальної активності та саморозвиток викладача.

З метою стимулювання цілеспрямованого безперервного підвищення рівня професійної компетентності педагогічних працівників МОН України затверджено Типове положення про атестацію педагогічних працівників [292]. Саме шляхом безперервної освіти людина постійно розвиває всі набуті під час навчання знання, вміння, навички, власні здібності, підвищує свій професійний рівень, поповнює свій практичний досвід, намагається встигати за всіма змінами в суспільстві, швидко пристосовується до нових вимог, які постають перед нею [48], і в підсумку отримує високий рівень професійної майстерності.

Підвищення кваліфікації для одержання відповідного кваліфікаційного рівня забезпечує комплексне набуття педагогічними працівниками знань, умінь і

навичок для відповідного кваліфікаційного рівня з метою розширення можливостей їх професійної діяльності та здійснюється за освітніми програмами, розробленими відповідно до вимог державних освітніх стандартів і кваліфікаційних характеристик за професіями. Майстри виробничого навчання, педагоги професійного навчання, старші майстри, інструктори виробничого навчання, які пройшли підвищення кваліфікації з психолого-педагогічної, методичної підготовки та практичне навчання (стажування) у навчально-практичних центрах з упровадження інноваційних технологій на базі ПТНЗ представляють державній кваліфікаційній комісії комплексне завдання, що відображає результати засвоєння знань, вмінь і практичних навичок. Викладачі спецдисциплін захищають випускню творчу роботу з впровадження інноваційних матеріалів та методикою вивчення сучасних технологій виробництва на уроках.

Для підвищення кваліфікації та розвитку фахової майстерності необхідні відповідно підготовлені кадри, які б могли вести навчання, можливість залучення науковців та навчально-матеріальна база, на якій можливо було б здійснювати навчання з одночасним практичним застосуванням набутих знань на практиці, тобто проведення відповідних занять на основі розроблених навчально-методичних комплексів тощо [362, с. 15]. Підвищення фахового рівня педагогічних кадрів ПТНЗ необхідно розглядати як неперервну освіту, що здійснюється в системі післядипломної освіти, навчання та розвиток фахівців з метою приведення їхнього професійного рівня у відповідність до освітніх стандартів, вимог часу, особистісних та виробничих потреб, удосконалення наукового та загальнокультурного рівня, стимулювання та розвитку творчого і духовного потенціалу особистості [52]. У процесі формування педагогічної майстерності значне місце займають курси підвищення кваліфікації, під час яких викладачі мають змогу опанувати нові методи та сучасні технології навчання, що, в свою чергу, сприяє підвищенню професійної майстерності та ефективності педагогічної діяльності [54].

У навчальних планах курсів підвищення кваліфікації педагогів різних рівнів професійної компетентності обов'язковим для усіх є базовий компонент, його

інваріантна частина, яка закладена в основу росту і якісних змін професійної компетентності. При цьому обсяг педагогічних знань, який постійно розвивається і рівень якого змінюється залежно від досягнень педагогічної науки, вимагає гнучкості й варіативності педагогічних програм навчання. В основу змісту підвищення кваліфікації педагогів ПТНЗ мають закладатися прогресивні педагогічні та виробничі технології, що стимулюють зацікавлене ставлення слухачів до теоретичних знань та передового досвіду, відображають у формах і методах навчання цілісний та загальний зміст професійної діяльності, сприяють засвоєнню ефективних способів вирішення фахових проблем.

Курсове підвищення кваліфікації педагогічних працівників ПТНЗ є засобом їхньої випереджувальної підготовки до діяльності в сучасному суспільстві та покликане задовольнити як професійні, соціальні й культурологічні запити педагогів, так і потреби навчального закладу щодо реалізації його програмних цілей у забезпеченні якісної підготовки робітничих кадрів. Джерелами формування змісту учіння під час курсової підготовки є досягнення психолого-педагогічних, галузевих наук та індивідуальні потреби, інтереси педагогів. Практика засвідчує, що шляхи отримання знань за рахунок збільшення кількості, а не поглиблення і розширення змісту освіти, себе не виправдали. У зв'язку з цим значно поширюється передовий педагогічний досвід: творчі звіти, декади педагогічної майстерності, «майстер-класи», виставки педагогічних ідей, портрет творчого вчителя, підготовка методичних розробок, конкурс «Учитель року» тощо. Такий підхід до організації курсів підвищення кваліфікації педагогічних кадрів сприяє розвитку їхньої професійної та педагогічної майстерності. При вибудові змісту навчання під час курсової підготовки варто виходити з того, що спрямованість на розвиток педагогічної майстерності передбачає спеціальний вибір такого змісту, методів, форм, засобів, створення таких умов, за яких вона перебуватиме у постійному розвитку.

Четвертою, на наш погляд, найважливішою ланкою системи розвитку педагогічної майстерності викладачів мпецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю у процесі підвищення кваліфікації є самоосвіта. Сутність самоосвіти полягає в

самостійній індивідуально-особистісній діяльності, спрямованій на задоволення потреб ідентифікації, соціалізації, самореалізації і самовдосконалення особистості для досягнення життєвих цілей. Її характерними рисами є пізнавальна активність високого рівня і самостійне керування засвоєнням знань [314, с. 240]. Самоосвіта хоч і є заключним, але неперервним процесом у системі підвищення кваліфікації. Особливого значення тут самоорганізація, яка передбачає насамперед наявність мотивації до професійного вдосконалення. Самоосвіта є підґрунтям успішної професійної самореалізації педагога. Головною відмінною рисою самоосвіти викладача спецдисциплін ПТНЗ є творчість, поєднана з ідеєю творення нового, створення авторських методик, пошук індивідуального стилю викладання. Саме у постійному самовдосконаленні і самоосвіті викладача закладаються основи педагогічної техніки, технологічної грамотності та педагогічної майстерності викладачів. У системі підвищення кваліфікації центром навчального процесу стає сам викладач з його потребами, інтересами, прагненнями. Самоосвіта викладача спецдисциплін ПТНЗ виявляється у розробці уроків-семінарів, опрацюванні навчальної літератури; вивченні та застосуванні передового педагогічного досвіду; удосконаленню та впровадженні індивідуального плану розвитку; проведенні уроків-семінарів, консультацій, лекцій тощо.

Як свідчить аналіз досвіду роботи навчальних закладів, їх діяльність із підвищення кваліфікації педагогічних працівників переважно базується на загальних рекомендаціях та документах, які залишились від часів радянської України, що актуалізує завдання виявлення науково-практичних проблем у плануванні, змісті й організації підвищення кваліфікації викладачів ПТНЗ, обґрунтування шляхів її удосконалення та пошуку методів реалізації є актуальною для наукового пошуку. Проте, ключовим елементом у визначенні Європейським Союзом стратегій щодо завдання формування найбільш конкурентоспроможного і динамічного в світі суспільства, що базується на знаннях стало навчання впродовж життя.

Підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників має здійснюватися за принципами динамічності, неперервності, усвідомленої перспективи, різнобічності науково-методичного консультування, паритетності [250]. У контексті

нашого дослідження це дає змогу забезпечити внесення змін і доповнень до освітніх програм з урахуванням різноманітних потреб слухачів щодо змісту і форм підвищення їхньої кваліфікації та досягти високого рівня суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладачів і слухачів з метою підвищення їхньої педагогічної майстерності.

Педагогічна діяльність викладача спецдисциплін включає різні напрями: навчання, виховання, управління діяльністю учнів, і на кожному з них може виявлятися його педагогічна майстерність, базовим фундаментом якої є такі елементи: зміст освіти викладача; досвід професійної діяльності; досвід прояву особистих якостей у професійно-педагогічній діяльності, тобто внутрішня модель поведінки. Система підвищення кваліфікації педагогічних працівників ПТНЗ протягом усього професійного життя є ключовим елементом розвитку їхнього професіоналізму та цілеспрямованим безперервним вдосконаленням професійно-педагогічної майстерності. Серед основних завдань підвищення кваліфікації у контексті нашого дослідження підкреслимо: удосконалення та оновлення спеціально-професійних знань і вмінь, підвищення результативності та якості навчально-виховного процесу шляхом упровадження нових освітніх технологій, розвиток мотивації до свідомої самостійної діяльності з професійного та особистісного вдосконалення. Для зростання рівня кваліфікації викладача спецдисциплін ПТНЗ необхідні зовнішні впливи, які, слугуючи відповідним компонентам професійної діяльності або її результатам, здатні формувати позитивні емоції, прагнення до підвищення кваліфікації, становлення соціальної зрілості.

Отже, єдність системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників і узгодженість їх складників, а саме: у навчальному закладі (методична діяльність), на регіональному рівні (НМЦ ПТО), планова післядипломна освіта (курси підвищення кваліфікації), самоосвіта (неперервна, за індивідуальним планом), забезпечує ефективний розвиток педагогічної майстерності викладачів ПТНЗ, сприятиме особистісному та професійному самовдосконаленню, творчому зростанню, підвищенню мотивації до освітньої діяльності. Основною метою цієї системи є передусім створення умов для постійної самоосвіти й самовдосконалення педагогів, розвитку їхньої педагогічної майстерності.

Висновки до першого розділу

Викладач спеціальних дисциплін має відрізнятися сформованим методологічним мисленням, високою загальною та професійною культурою, володіти комплексом спеціальних та психолого-педагогічних знань, умінь і навичок, здібностями створювати комфортну атмосферу навчання, взаєморозуміння і підтримки, сприяти духовному збагаченню особистості учнів. Соціальна значущість педагогічної праці зумовлює потребу розвитку професійних та особистих якостей педагогів ПТНЗ, їхньої педагогічної майстерності. Як сукупність особистісних якостей викладача, педагогічна майстерність забезпечує самоорганізацію професійної діяльності на рефлексивній основі, виявляє його психолого-педагогічну підготовленість, здатність оптимально вирішувати педагогічні завдання, постійно саморозвиватися і вдосконалювати педагогічну техніку.

Педагогічну майстерність викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю визначаємо як сукупність особистісних і професійних якостей, що виявляються у його загальнопедагогічній підготовці, здатності до професійно-педагогічної діяльності, особистісній готовності до взаємодії з учнями, професійно-педагогічній креативності та забезпечують високий рівень організації професійно-теоретичної підготовки майбутніх кухарів у ПТНЗ.

Комплекс методологічних підходів до розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю (аксіологічний, компетентнісний, особистісно-діяльнісний, та акмеологічний) розглядається крізь призму андрагогічного підходу, який ґрунтується на закономірностях освіти дорослих.

Розвиток педагогічної майстерності викладачів ПТНЗ вимагає застосування дидактичних принципів (науковості, зв'язку навчання з практикою, систематичності та послідовності) і принципів професійної освіти (професійної спрямованості, гуманітаризації та демократизації професійної освіти, фундаменталізації, інтеграції, інформатизації, інноваційності, наступності), на основі яких формулюватимуться специфічні принципи розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю у процесі підвищення кваліфікації.

Специфічною ознакою підвищення кваліфікації педагогічних працівників ПТНЗ є системність цього процесу, яка передбачає узгодженість роботи методистів навчальних закладів, методичної служби НМЦ ПТО, курсів підвищення кваліфікації та самоосвіти викладачів. Це забезпечить ефективність розвитку педагогічної майстерності викладачів ПТНЗ в системі підвищення кваліфікації шляхом створення простору для постійної самоосвіти, розкриття творчого потенціалу, розвитку мотивації до свідомої самостійної діяльності з професійного та особистісного вдосконалення, підвищення рівня педагогічної майстерності.

Основні ідеї та положення першого розділу відображені в таких публікаціях автора [236; 237; 240; 242; 247].

РОЗДІЛ 2

ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ СПЕЦІАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН

2.1 Структура педагогічної майстерності викладача спеціальних дисциплін професійно-технічних навчальних закладів кулінарного профілю

У науковій літературі ґрунтовно висвітлюються різноманітні теоретичні аспекти педагогічної майстерності: взаємозалежність успішної професійної діяльності та педагогічної майстерності вчителя (І. Зязюн [260], Г. Хозяїнов [377]); психологічні основи педагогічної майстерності (Ф. Гоноболін [70], М. Дяченко [102], Н. Кузьміна [180], Е. Помиткін [278]); зв'язок педагогічної майстерності з педагогічним мистецтвом (С. Єлканов [103], Б. Ліхачов [192], М. Козій [157]); педагогічною культурою (В. Гриньова [261], Т. Іванова [139], М. Касьяненко [146]); педагогічною технікою (Г. Сагач [319]); педагогічним тактом (І. Синиця [327], Д. Самуйленко [321]); педагогічною технологією (Л. Байкова [23], Л. Гребенкіна [23], М. Гриньова [74], В. Пітюков [268]); педагогічним професіоналізмом (Н. Гузій [77], Л. Малаканова [202], З. Равкін [302]); проблеми стуктурування педагогічної майстерності (І. Зязюн, [260], Т. Матвійчук [210], К. Романова [307; 307]) та ін. Однак, незважаючи на всебічне вивчення феномена педагогічної майстерності, питання її структури має певні розбіжності, а тому не має єдиного визначення. Висвітлюючи його, учені переважно вдаються до вичерпних характеристик окремих складових педагогічної майстерності, як-то: педагогічної техніки (М. Абрамян [2]), особистісної культури вчителя (Л. Нечепоренко [227]), педагогічної технології (В. Пітюков [268]), педагогічних умінь (В. Щербина [402]). Такий підхід до структури поняття «педагогічна майстерність» не дає можливості здійснити його цілісну характеристику.

Усі педагогічні здібності не виявляються і не діють ізольовано, а тісно пов'язані між собою і доповнюють один одного, що породжує можливість компенсації відсутніх чи слаборозвинених здібностей іншими якостями особистості й особливостями психічних процесів [220]. На структуру педагогічної май-

стерності прогресивно вплинуло вчення В. Сухомлинського, який довів незаперечність таких властивостей особистості вчителя-майстра, як любов до дитини, глибокі знання, мистецтво педагогічної техніки, постійна праця педагога над собою, тонке розуміння нюансів навчально-виховного процесу [106]. Н. Кузьміна пропонує враховувати спрямованість, рівень здібностей і структуру компетентності вчителя [177]. Є. Кагаров виділив такі найголовніші компоненти педагогічної майстерності: фізичне здоров'я, урівноваженість, наявність розвиненої волі, ініціативність, організаторські здібності, добре знання предмету, схильність до самоосвіти, знання учнів та уважне ставлення до них, інтерес до громадського життя та участь у ньому, дисциплінованість, акуратність, сумлінність, почуття обов'язку тощо [113, с. 64]. Безумовно, напрацювання Є. Кагарова мають цінність у контексті нашого дослідження. Проте, на жаль у запропонованій структурі педагогічної майстерності не знайшли відображення ціннісні аспекти професійної діяльності педагога. І. Синиця вважає, що до структури педагогічної майстерності належать ідейні переконання, досконале знання предмета навчання, володіння методикою навчання і виховання, педагогічний такт учителя й уміння встановлювати контакти з учнями [328]. Г. Вербицька в структурі педагогічної майстерності виділяє: професійно-педагогічні знання й уміння; педагогічні здібності; педагогічну техніку [60].

У 80-х рр. ХХ ст. ця структура доповнялася психологічною й етико-психологічною складовими, педагогічною етикою (С. Баранов, Л. Болотіна, В. Сластьонін [342]), загальною культурою, психологічною грамотністю, методичною підготовленістю (С. Єлканов). Серед компонентів педагогічної майстерності називають фізичне здоров'я, урівноваженість, наявність розвиненої волі, ініціативність, організаторські здібності, добре знання предмету, схильність до самоосвіти, знання учнів та уважне ставлення до них, інтерес до громадського життя та участь у ньому, дисциплінованість, акуратність, сумлінність, почуття обов'язку [103]. Безперечно, усі наведені складові мають цінність у контексті досліджуваної проблеми, але, на жаль у запропонованих структурах педагогічної майстерності переважає професійно-компетентнісний аспект, проте не враховані

домінуючі аспекти особистості викладача, яка поєднує в собі особистісно-професійні якості з опорою на відповідні цінності.

Найбільш поширеною у педагогічній науці вважається структура педагогічної майстерності, розроблена авторським колективом під керівництвом І. Зязюна, яка охоплює не лише провідні напрями професійної діяльності педагога, його знання й уміння, а й ціннісну сферу та особистісні якості.

У структурі педагогічної майстерності І. Зязюн виокремлює дві підсистеми: *логіко-педагогічну*, яка включає знання й педагогічне мислення, та *емоційно-творчу*, пов'язану з діяльністю педагога, його творчим самопочуттям, психофізіологічними особливостями, інтуїцією, мистецтвом спілкування. Взаємовплив цих підсистем у кожному педагогічному акті й виражає міру педагогічної майстерності. У найбільш загальному вигляді структуру педагогічної майстерності утворюють чотири складові: гуманістична спрямованість особистості, професійна компетентність, здібності до педагогічної діяльності, педагогічна техніка [134, с. 8]. Отже, що взаємодія особистісних якостей і професійної компетентності педагога є визначальною щодо структури педагогічної майстерності, яка досягає результату лише в процесі саморозвитку, і є основою педагогічної майстерності як педагогічної категорії.

Т. Матвійчук пропонує розглядати структуру педагогічної майстерності як єдину динамічну систему біологічних і соціальних властивостей, якостей, здібностей педагогів, що сприяють оволодінню професією. Спираючись на дослідження К. Романової [307, с. 455], вона розподіляє компоненти педагогічної майстерності на особистісні (педагогічний потенціал особистості, ключові та професійні компетенції, особистісна зрілість, загальна педагогічна культура, індивідуальний стиль, особистісна професійна позиція, самоактуалізація педагога) та діяльнісні (педагогічні знання, вміння, навички, професійна компетентність, педагогічний досвід, педагогічне мислення, педагогічна техніка, морально-духовна діяльність, інноваторство та творчість) [210, с. 20].

Грунтуючись на результатах наукового пошуку та враховуючи специфіку професійної діяльності педагогічних працівників ПТНЗ, ми пропонуємо розглядати компоненти педагогічної майстерності відповідно до науково-мето-

дологічних підходів, визначених у підрозд. 1.3 (табл. 2.1). Ця відповідність буде покладена в основу авторської методики.

Таблиця 2.1

Структура педагогічної майстерності викладачів ПТНЗ

№ з/п	Наукові підходи	Компоненти педагогічної майстерності	Характеристика компоненту
1.	Аксіологічний	Когнітивно-ціннісний	Загальнопедагогічні знання, професійні, гуманістичні, морально-етичні, цінності, ставлення до праці як необхідного способу самореалізації, розвиток потребнісно-мотиваційної сфери педагога. Результат: загальнопедагогічна підготовленість
2.	Компетентнісний	Компетентнісно-технологічний	Педагогічний потенціал, педагогічні здібності, педагогічний досвід, сукупність ключових, соціальних, професійних, комунікативних та ІКТ-компетенцій та професійно важливих якостей особистості. Результат: здатність до професійно-педагогічної діяльності.
3.	Особистісно-діяльнісний	Рефлексивно-особистісний	Спрямованість особистості, суб'єктивний досвід, педагогічна техніка, саморегуляція діяльності та поведінки, цілеспрямований педагогічний вплив. Результат: професійно-особистісна готовність
4.	Акмеологічний	Творчо-інноваційний	Прагнення до постійного самовдосконалення, високий рівень професійного сприйняття, креативне педагогічного мислення, педагогічна творчість. Результат: інноваційна педагогічна діяльність

На основі аксіологічного підходу у структурі педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю виділений **когнітивно-ціннісний компонент**, який включає загальнопедагогічні знання, професійні, гуманістичні, морально-етичні цінності, ставлення до праці як необхідного способу самореалізації, розвиток потребнісно-мотиваційної сфери педагога та виражається в його загальнопедагогічній підготовленості.

Загальнопедагогічні знання. Як правило, викладачі спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю не мають педагогічної освіти і виконують педагогічну діяльність переважно на інтуїтивному рівні. Завдяки тому, що оновлення і вдосконалення їхніх спеціальнопрофесійних знань відбувається постійно, вони є хорошими фахівцями в галузі громадського харчування. Проте, як свідчить практика, викладачі спецдисциплін відчують потребу у загальнопедагогічних знаннях, яка, в свою чергу, підвищує мотивацію до самовдосконалення у професійній діяльності, що сприяє розвитку їхньої педагогічної майстерності. У процесі підвищення кваліфікації викладачам ПТНЗ необхідна науково-педагогічна підтримка у набутті знань з теорії та історії педагогіки, педагогічної та вікової психології, психологічних основ навчання і виховання, а також психології праці. Наприклад, на курсах підвищення кваліфікації у відділі післядипломної освіти Львівського науково-практичного центру Інституту професійно-технічної освіти НАПН України для викладачів ПТНЗ, які не мають педагогічної освіти, викладається курс «Спеціальна педагогічна підготовка» (100 год.), у Науково-методичному центрі професійно-технічної освіти та підвищення кваліфікації інженерно-педагогічних працівників у Хмельницькій області слухачам пропонується постійно діючий психолого-педагогічний семінар [389, с. 112], у ході якого викладачі спецдисциплін опановують методи і форми навчання, особливості особистісного розвитку учня та його пізнавальної діяльності, основи вікової психології, психологічні аспекти соціальних відносин, спілкування. Слід зауважити, що зміст загальнопедагогічної підготовки викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю має обов'язково враховувати специфіку їхньої професійної спеціалізації (в даному випадку –

професії кухаря), а також психологію підліткового віку (оскільки учні ПТНЗ належать саме до цього вікового періоду).

Професійні цінності нерозривно пов'язані з ідеями гуманізму. Їх реалізація у навчально-виховному процесі здійснюється через формування ціннісного ставлення до людини та визнання її розвитку провідним завданням освіти та виховання, забезпечення можливостей особистості щодо самовизначення, самоорганізації та самореалізації [384, с. 26]. Утверджуючи власну систему професійно-педагогічних цінностей, педагог об'єктивує їх, робить особистісно значущими. На пріоритетному значенні професійних цінностей наголошує В. Сластьонін [337] визначаючи їх стрижнем особистості вчителя, системним компонентом професійної культури, що детермінує готовність до освітньої діяльності відповідно до високих духовних цінностей.

Теоретичні основи *гуманістичних цінностей у педагогіці* закладені у працях П. Каптерєва [144], В. Сухомлинського [351], К. Ушинського [365], які підкреслюють, що ідеальний учитель тонко відчуває душевний стан учнів, убачає в них особистості, гідні такої ж поваги та визнання прав, як і дорослі люди. Такий педагог прагне створювати взаємини, де виникає можливість особистісного впливу вчителя, його розуму, моральності, волі, характеру на особистість вихованця.

Інтеріоризацію гуманістичних цінностей педагогічної діяльності В. Сластьонін називає фундаментом професійної культури [337, с. 78]. Гуманістичний смисл педагогічної діяльності полягає у визнанні свободи, самостійності й водночас відповідальності вихованця за свої дії. Першорядне завдання учителя – відкрити в кожному учневі творця, поставити його на шлях самобутньо-творчої, інтелектуально-повнокровної праці. Гуманістичну спрямованість педагогічної праці пов'язують із високим рівнем мотивації професійної діяльності, домінуванням у ній не лише пізнавальних, а й альтруїстичних, емпатійних мотивів міжособистісної взаємодії. збалансованою системою екзистенційно-гуманістичних цінностей і ціннісних орієнтацій, здатністю до рефлексії та самопізнання [85]. Педагог, якому властиве

гуманістичне мислення, має бути чутливим до зрушень в особистості вихованців, їхніх позицій, цінностей, потреб, мотивів, невпинно переосмислювати свої освітні дії для удосконалення педагогічного процесу. Гуманістична спрямованість складає основу духовного потенціалу особистості і є обов'язковою умовою психолого-педагогічної діяльності. На практиці гуманістична спрямованість знаходить прояв у доброзичливості педагога, його поважному ставленні до учнів та колег.

Ціннісна позиція гуманістичної спрямованості викладача виявляється у процесі соціальної взаємодії [34 с. 5], результатом якої є позитивне ставлення до людей і себе, особистісне зростання як утвердження здатності до об'єктивного сприйняття інших. До гуманістичних цінностей вчителя належать передусім ставлення до учня як до найвищої цінності, визнання його права на вільний розвиток і прояв своїх здібностей, реалізація особистісного творчого потенціалу у професійно-педагогічній діяльності.

Інтегруючою сутністю загальної культури педагога є його моральна культура [96, с. 22], як найголовніша передумова оволодіння педагогічною майстерністю. Г. Васянович зазначає, що моральні відносини педагога відображаються в його взаємодії з іншими людьми і соціальними спільнотами і ґрунтуються на загальноприйнятих моральних цінностях, спрямованих на дотримання суспільного та індивідуального блага і користі, гармонізацію умов морального прогресу [56, с. 294]. Тому важливою складовою особистісно-професійного зростання учителя є морально-етичний розвиток, як підвищення рівня моральної свідомості, здійснення професійної рефлексії та формування системи ставлень до суб'єктів навчально-виховного процесу відповідно до норм і правил педагогічної етики.

У системі загальнолюдських вартостей *морально-етичні цінності* є ціннісно-смісловим ядром культури, надають їй гуманістичного змісту формують її духовні цілі, критерії судження, а сама мораль орієнтує на оцінку людських учинків з позицій добра і справедливості, протистояння злу, розумні потреби, свідоме й добровільне самообмеження заради блага інших. До морально-етичних цінностей педагога відносять: гуманність, відповідальність, сумлінність, порядність, педагогічна мораль, справедливість, повага до себе та учнів,

тактовність, культура поведінки та мовлення. Вони спрямовані на підвищення моральної свідомості педагога, формування ставлень до вихованців, колег, а також є орієнтирами його творчо-культурної діяльності, духовного зростання й особистісного вдосконалення.

Ціннісне ставлення до педагогічної праці як необхідного способу самореалізації є однією з визначальних складових педагогічної майстерності викладача. Система ставлень людини до навколишнього світу й до самої себе є найбільш специфічною характеристикою особистості [312]. Суб'єктивні ставлення до всіх явищ педагогічної дійсності відображаються у системі стосунків, у яку включений кожний педагог протягом усієї професійної діяльності.

Зміст професійної самореалізації включає особистісне становлення в обраній професії, професійне зростання і розвиток професійної компетентності, професійний інтелектуальний досвід [166]. Вона спрямована на формування у викладача розуміння особистісної значущості педагогічної праці як джерела саморозвитку і професійного самовдосконалення. Це передбачає усвідомлення значущості педагогічної праці для конкретного викладача, яке визначається його особистісними потребами, вираженою цікавістю до педагогічної діяльності й освітньої мети, інтегральною характеристикою особистості педагога-професіонала і є умовою й передумовою ефективної професійної діяльності, узагальненим показником професійної компетентності викладача й метою його професійного самовдосконалення. Відповідно до цього відбуваються зміни у системі потреб і цінностей суб'єкта праці, його мотиваційній сфері.

Потреба в самореалізації, за А. Маслоу, посідає особливе місце серед інших потреб особистості, яка намагається максимально реалізувати увесь потенціал власних здібностей. Прагнення до самореалізації, по суті, є прагненням до самоствердження за рахунок таких особистісних функцій, як рефлексія, мотивація, опосередкування, смислотворчість.

Мотивація має спонукати до активності й скеровувати поведінку на досягнення мети. У широкому розумінні під мотивом вбачають сукупність зовнішніх і

внутрішніх чинників, пов'язаних із задоволенням певної потреби індивіда, які зумовлюють міру прояву й спрямованості його активності [326, с. 34].

Особливість професії викладача спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю полягає в тому, що вона певним чином є творчою, багатогранною, динамічною, оскільки є більше практичною, аніж теоретичною. Завдання викладача полягає не лише в передачі учням знань про кухарську справу, а передусім у тому, щоб викликати у майбутніх фахівців-кухарів любов до обраної професії, заохотити їх до постійного саморозвитку в ній, допомогти учням усвідомити, що їхня професія має стати для них особистісною цінністю. Найкраще це відбувається, коли викладач демонструє це особистим прикладом. Тоді учні бачать закоханого у свою професію наставника, який, постійно розвивається як фахівець, орієнтується у новітніх харчових технологіях, тенденціях, тому це стимулює їхню пізнавальну діяльність, бажання досягнути секретів приготування їжі, естетично її оформляти, насолоджуватися процесом виготовлення і презентації страв, виявляти творчість при створенні нових вишуканих і неординарних рецептів тощо. Такий викладач не може не надихати, він спонукає майбутніх кухарів бути схожими на нього.

Когнітивно-ціннісний компонент педагогічної майстерності викладача спецдисциплін відображається у його *загальнопедагогічній підготовленості*. У ній органічно поєднуються науковий світогляд і професійно-педагогічні знання, професійна ерудиція і духовне багатство, людяність і справедливість, доброта і вимогливість, толерантність і тактовність педагогічного працівника, культура його педагогічного мислення, психолого-педагогічна і методична підготовка тощо.

Компетентнісний підхід до розвитку педагогічної майстерності викладачів спеціальних дисциплін ПТНЗ передбачає розвиток її *компетентісно-технологічного компонента*, який включає: педагогічний потенціал, педагогічні здібності, педагогічний досвід, ґрунтується на професійно-педагогічній компетентності та професійних якостях педагога і відображається у його здатності до професійно-педагогічної діяльності.

Педагогічний потенціал включає соціокультурні і творчі характеристики особистості педагога, які виявляються в готовності вдосконалювати педагогічну

діяльність, наявності внутрішніх засобів і методів, здатних цю готовність забезпечити. Слід зауважити, що це поняття іноді ототожнюють з феноменом педагогічної майстерності. Ця думка має право на існування, адже педагогічний потенціал і педагогічна майстерність є властивостями однієї особистості. В. Сластьонін розглядає педагогічний потенціал як поєднання особистісно-ділових якостей і професійної компетентності викладача, комплекс властивостей особистості, які забезпечують високий рівень самоорганізації професійно-педагогічної діяльності [338]. А. Маркова визначає його як знання вчителем свого предмета, досягнення стабільних високих результатів у навчанні, головним чином, у знаннях учнів [207, с. 51]. За Є. Барбіною педагогічний потенціал – це інтегрований показник особистісно-діяльнісної сутності вчителя, зумовлений рівнем реалізації його гуманістичної спрямованості [30, с. 37].

Ми дотримуємося позиції О. Дубасенюк, яка стверджує, що педагогічний потенціал учителя полягає в тому, щоб оволодіти професійними знаннями та вміннями, котрі дають фахівцю змогу успішно досліджувати проблемну педагогічну ситуацію, перетворювати її на професійні виховні завдання й успішно їх розв'язувати відповідно до поставленої мети [99, с. 10]. Він ґрунтується на високому фаховому рівні педагога, його загальній культурі та педагогічному досвіді [72, с. 251] і включає добір умінь, навичок, знань учителя в динаміці його професійного зростання та розвитку.

Дефініції педагогічного потенціалу відображають щонайменше три аспекти: характеристику результатів педагогічної діяльності; характеристику процесу педагогічної діяльності, а також внутрішні характеристики особистості педагога, що забезпечують самоорганізацію його професійної діяльності. Вважаємо, що педагогічний потенціал є невід'ємною характеристикою педагогічної майстерності, яка впливає на розвиток професійної компетентності викладача.

Наступним елементом компетентісно-технологічного компонента педагогічної майстерності є *педагогічні здібності*. Це поняття охоплює сукупність психічних особливостей особистості педагога, необхідних для успішного здійснення професійної діяльності. В основу здібностей до педагогічної діяльності В. Сла-

стьонін покладав класифікацію особистісних і професійно-педагогічних якостей, зумовлених спрямованістю особистості: ідеологічною (світогляд, ідейна переконаність, суспільна активність); професійно-педагогічною (інтерес і любов до учнів, спостережливість, наполегливість, товарицькість); пізнавальною (пізнавальні потреби та інтереси, інтелектуальна активність, почуття нового, готовність до педагогічної самоосвіти) [341].

У психолого-педагогічній літературі під педагогічними здібностями розуміють: низку якостей особистості вчителя (мовлення, гнучкість, спостережливість; здібність до передачі знань у лаконічній, доступній, цікавій формі; самостійність і творчість мислення; організаторські здібності) і є умовами успішного виконання педагогічної діяльності [185]; систему індивідуально-психологічних властивостей (пізнавальний інтерес, любов до дітей, потребу працювати з ними, цілісний і твердий характер (тактовність, витримка, самовладання), самостійність, діловитість у вирішенні життєво важливих завдань (адекватність сприйняття дитини, прогнозування її особистісного розвитку, визначення його умов і засобів), практичні навички та вміння (загальнопедагогічні, загальнотрудові, комунікативні, самовдосконалення) [401]. Вважаючи проблему педагогічних здібностей особистісною, Ф. Гоноболін пропонує таку їх структуру: (див. табл. 2.2) [70, с. 255]:

Таблиця 2.2

Структура педагогічних здібностей (за Ф. Гоноболіним)

№ з/п	Здібності	Характеристика здібностей
1	дидактичні	дозволяють успішно вирішувати питання про зміст матеріалу, методи викладання, оцінювати знання, труднощі поставлених перед учнями завдань, розуміти їхні вікові та індивідуальні особливості, емоційно впливати на них;
2	перцептивні	характеризуються розумінням внутрішнього світу вихованців, емпатійним ставленням до них
3	авторитарні	свідчать про уміння завоювати авторитет у вихованців і здійснювати вольовий вплив на них
4	комунікативні	забезпечують встановлення і підтримку контактів
5	науково-пізнавальні	здібності до занять у відповідній галузі науки; сугестивні здібності – здібності до безпосереднього вольового впливу на тих, хто навчається

Н. Кузьміна пропонує виокремити шість провідних здібностей до педагогічної діяльності [180] (табл. 2.3):

Таблиця 2.3

Педагогічні здібності за Н. В. Кузьміною

№ з/п	Здібності	Характеристика здібностей
1	комунікативність	професійна здатність педагога, що характеризується потребою у спілкуванні, готовністю легко вступати в контакт, викликати позитивні емоції у співрозмовника й мати задоволення від спілкування
2	перцептивні здібності	професійна проникливість, пильність, педагогічна інтуїція, здатність сприймати й розуміти іншу людину
3	динамізм особистості	здатність активно впливати на іншу особистість
4	емоційна стабільність	здатність володіти собою, зберігати самоконтроль, здійснювати саморегуляцію за будь-якої ситуації, незалежно від сили зовнішніх чинників, що провокують емоційний зрив
5	оптимістичне прогнозування	передбачення розвитку особистості з орієнтацією на позитивне в ній і перетворення всієї структури особистості шляхом впливу на позитивні якості
6	креативність	здатність до творчості, спроможність генерувати нестандартні ідеї, відходити від традиційних схем, швидко вирішувати проблемні ситуації

На нашу думку, структура педагогічних здібностей відображає функціональні компоненти педагогічної діяльності та визначає їх специфіку стосовно індивідуальних, стійких властивостей особистості, що віддзеркалюють вимоги педагогічних систем, до специфіки відображення особистості об'єкта та суб'єкта педагогічного процесу, а також до можливих способів впливу на нього. Для нашого дослідження важливо, що педагогічні здібності розглядаються як чинник розвитку педагогічної майстерності.

Система педагогічних знань умінь і навичок, способів здійснення творчої педагогічної діяльності, емоційно-ціннісних ставлень, здобутих у процесі практичної навчально-виховної роботи виражаються у *педагогічному досвіді*. Він нако-

пичується у конкретній діяльності педагога під впливом специфіки навчального закладу, стилю роботи педколективу, особистісних якостей учителя, формується на основі педагогічних знань, є критерієм істинності науково-методичних рекомендацій, засобом перенесення теоретичних положень у практику. Ми пов'язуємо професійно-педагогічний досвід викладача із його педагогічною майстерністю, оскільки він, як джерело розвитку педагогічної науки, впливає на її розвиток.

Основою компетентнісно-технологічного компоненту педагогічно майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю є *професійна компетентність*. Основні визначення цього поняття в науково-педагогічних дослідженнях подано в табл. 2.4.

Таблиця 2.4

Визначення поняття професійної компетентності

Визначення	Автор
Складне утворення, комплекс знань, умінь, властивостей і якостей особистості, які забезпечують варіативність, оптимальність та ефективність навчально-виховного процесу	В. Адольф [5, с. 118]
Інтегративна особистісна якість, що виявляється в загальній здатності й готовності діяти, заснованих на знаннях і досвіді	Н. Веселовська [62, с. 139]
Здатність працівника якісно й безпомилково виконувати свої функції у звичайних та екстремальних умовах, успішно опанувати нові знання й швидко адаптуватися до змінних умов	В. Веснин [63, с. 59]
Знання, вміння, досвід і здатність мобілізувати їх у конкретній соціально-професійній ситуації	Е. Зеєр [121, с. 49]
Знання, вміння, навички, способи і прийоми їх реалізації в діяльності, спілкуванні, розвитку (саморозвиткові) особистості	Л. Мітіна [215, с. 46]
Інтегральна характеристика ділових та особистісних якостей фахівця, яка відображає не тільки рівень знань, умінь, досвіду, достатніх для досягнення цілей професійної діяльності, але й соціально-моральну позицію особистості	В. Сластьонін [256]
Цілісні вміння, використовувані у професійній діяльності, які є основою для подальшого розвитку особистості	О. Станулевич [347, с. 3]

Як видно з таблиці, поняття професійної компетентності відображає ступінь кваліфікації фахівця і включає комплекс здібностей, якостей і властивостей особистості, необхідних для успішної професійної діяльності в обраній сфері. У психолого-педагогічній літературі професійну компетентність розглядають як: комплекс знань, умінь, властивостей і якостей особистості, що забезпечують варіативність, оптимальність та ефективність побудови навчально-виховного процесу (В. Адольф [5]); здатність особистості успішно реалізувати поставлені завдання (Д. Савельєв [317]); здатність фахівця якісно виконувати свої функції, успішно опановувати нові знання, швидко адаптуватися до мінливих умов (В. Веснін [63]).

Деякі науковці пов'язують професійну компетентність із властивостями, якостями, новоутвореннями особистості (Т. Майборода, Л. Мовсесян [199]); наявністю знань для успішної діяльності; усвідомленням значущості поставлених завдань для майбутньої професійної діяльності; набором операційних умінь; володінням алгоритмами вирішення професійних завдань; здатністю до творчості у їх вирішенні (В. Кричевський [174]).

У контексті нашого дослідження професійна компетентність викладача спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю забезпечується комплексом *знань* (предметів «Технологія приготування їжі з основами товарознавства», «Устаткування підприємств громадського харчування» тощо та методик їх викладання; сучасних тенденцій розвитку харчової галузі, устаткування та санітарно-гігієнічних вимог підприємств громадського харчування; інноваційних форм і методів професійного навчання майбутніх кухарів; нормативних документів професійно-технічної освіти, зокрема тих, що стосуються підготовки фахівців із професії «кухар», основ трудового законодавства та безпеки праці тощо); розвитком *умінь і навичок* (добирати і застосовувати інноваційні форми і методи підготовки кухарів, використовувати технічні засоби навчання, обирати оптимальну стратегію взаємодії з учнями, підвищувати їхню мотивацію щодо отримання професії кухаря та самовдосконалення у ній тощо).

Важливо відзначити спрямованість професійної компетентності педагога на саморозвиток і конструювання ефективної взаємодії. У зв'язку з цим професійну

компетентність педагогічного працівника необхідно розглядати у комплексі із соціальною компетентністю. Остання виявляється в переконаннях, поглядах, мотивах, установках особистості на певну поведінку, сформованості якостей, що сприяють конструктивній взаємодії [197]; відображає досягнення індивіда в розвитку стосунків з іншими, дає можливість ефективно вибудувувати свою поведінку залежно від ситуації й у відповідності з прийнятими в соціумі на даний момент нормами й цінностями [364, с. 35]. Отже, соціальна компетентність викладача виявляється передусім у педагогічній взаємодії та свідчить про його здатність конструктивно будувати взаємини з учнями, ставити цілі, визначати й коригувати їх залежно від ситуації, вибирати адекватні методи їх досягнення тощо.

Одним із проявів соціальної компетентності, найбільш вагомим її інгредієнтом, без формування якого неможливе формування професійної компетентності як такої є комунікативна компетентність, яка належить до ключових компетенцій для будь-якої професійної діяльності [313, с. 76]. Це передбачає опанування способів орієнтації в різних комунікативних ситуаціях, вільне володіння вербальними та невербальними засобами спілкування.

У контексті нашого дослідження для викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю необхідно звернути увагу на комунікативні вміння щодо: ефективного професійно-педагогічного спілкування, яке передбачає оперування термінологією в галузі кулінарії, харчових технологій, спеціального обладнання тощо, навичок комунікативної взаємодії як в різних педагогічних, так і в виробничих ситуаціях, оскільки вважаємо, що комунікативна компетентність є однією з важливих якостей, що сприяють розвитку педагогічної майстерності.

Досягнення відповідного рівня професійної компетентності у професійній діяльності педагогічних працівників актуалізується в контексті утвердження нових стандартів, правил і норм діяльності, що диктуються розвитком інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), активним використанням ІКТ у всіх сферах людської діяльності, у тому числі в освіті.

Важливість формування у педагогів ІКТ-грамотності, створення неперервної системи підвищення кваліфікації для викладачів у галузі ІКТ чітко

відображена в Міжнародній програмі ЮНЕСКО «Інформація для всіх» [216], оскільки саме від педагогічних працівників залежить розвиток інформаційної культури членів суспільства.

Слід відзначити, що в науково-педагогічних дослідженнях (В. Биков [43], Р. Гуревич [79], М. Жалдак [107], М. Кадемія [141], А. Коломієць [162], А. Литвин [188], Т. Поліщук [273]) ІКТ-компетентність визнається як обов'язкова складова професійної компетентності сучасного педагога, яка виявляється в готовності до вирішення професійних завдань з використанням комп'ютерних і телекомунікаційних засобів. Інформаційна підготовка особистості ґрунтується на єдності та взаємозумовленості змістових, технологічних і діагностичних функцій усіх структурних компонентів системи освіти [188, с. 12]. Вона включає знання про джерела інформації (базах даних) з тих чи інших питань професійно-особистісного розвитку, технологічні вміння, що забезпечують швидке та надійне отримання необхідної особистісно-значущої інформації на основі використання сучасних ІКТ та комунікаційних систем, досить високий рівень розвитку особистісних і професійних здібностей.

На особливу увагу заслуговує ІКТ-компетентність викладача спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю, яка передбачає уміння користуватися комп'ютерними програмами, розробленими для підприємств громадського харчування, що дозволяють значно спростити, оптимізувати і прискорити низку рутинних, специфічних для цього бізнесу операцій (передача інформації з залу на кухню і навпаки, оброблення бухгалтерських даних, віртуальна карта гостя, клієнтська база даних (автоматичне нарахування бонусів і знижок), електронне меню на планшеті iPad, система автоматичного резервування столів, CRM-система, система віддаленого моніторингу роботи ресторану, системи автоматизації служби постачання та роботи складу тощо. На сучасних підприємствах громадського харчування використовують такі професійно адаптовані комп'ютерні програми: «R- Keeper», «IikoChain», «1С-Парус», «UNISYSTEM Ресторан», «X-КАФЕ», «Microinvest Склад Pro» та інші. Володіння цими програмами дає можливість викладачу спецдисциплін у ПТНЗ кулінарного

профілю продуктивно діяти в інформаційному суспільстві, використовувати новітні досягнення ІКТ у професійній діяльності.

Для успішного виконання професійної діяльності людина повинна володіти низкою *професійних якостей і властивостей*. У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях підкреслюється, що будь-яка професійна діяльність реалізується на базі системи професійних якостей (Г. Васянович [58], Г. Дегтярьова [86], Е. Зеєр [122], А. Карпов [145], А. Маркова [206], Л. Руденко [311], В. Шадриков [387]).

Е. Зеєр до професійно важливих якостей компетентного фахівця відносить: спостережливість, образну, рухову й інші види пам'яті, технічне мислення, просторову уяву, уважність, емоційну стійкість, рішучість, витривалість, наполегливість, цілеспрямованість, дисциплінованість, самоконтроль та ін. [122]. За А. Карповим [145], професійні якості та властивості суб'єкта діяльності, необхідні й достатні для її реалізації, значущо й позитивно корелюють з її основними результативними параметрами – якістю, продуктивністю, надійністю. З одного боку, професійні якості є передумовою професійної діяльності, а з іншого – самі вдосконалюються і шліфуються в ході діяльності, як її новоутворення (А. Маркова [206]). В. Шадриков вважає, що розвиток професійних якостей є вузловим моментом психологічної системи діяльності. А система професійних якостей забезпечує внутрішні умови, крізь які переломлюються зовнішні дії і вимоги до діяльності [387]. Таким чином, професійні якості, як особистісні якості суб'єкта діяльності, впливають на її ефективність і успішність її освоєння. Зважаючи на це, професійні якості є одним із провідних чинників професійної придатності педагога, оскільки не лише мимохідь характеризують певні його здібності, але й органічно входять до їх структури, розвиваючись у процесі професійно-практичної діяльності. До професійно важливих якостей викладача спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю відносимо: обізнаність в галузі кулінарії, інновацій у харчових технологіях, прагнення до постійного саморозвитку в професії, спостережливість, критичність, логічність, педагогічну ерудицію, передбачливість, відповідальність, педагогічний такт, творчість у професійній діяльності тощо.

В цілому ми розглядаємо компетентнісно-технологічний компонент педагогічної майстерності викладача спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю як складне професійно-особистісне утворення на основі інтеграції досвіду, теоретичних знань, практичних умінь і професійно-значущих особистісних якостей, які відображають *здатність до продуктивної професійно-педагогічної діяльності* та зумовлюють його готовність до неї.

Відповідно до особистісно-діяльнісного підходу у структурі педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю виділений *рефлексивно-особистісний компонент*, який характеризується: спрямованістю особистості педагога, його суб'єктивним досвідом, високим рівнем педагогічної техніки, здатності до саморегуляції діяльності й поведінки, цілеспрямованого педагогічного впливу. Усі названі аспекти виявляються в професійно-особистісній готовності викладача спецдисциплін до педагогічної діяльності.

Спрямованість особистості педагогічного працівника свідчить про спрямування на особистість учня, утвердження духовності у професійній діяльності, дотримання морально-етичних норм у поведінці та міжособистісних стосунках і передбачає вияв особистісного ставлення до педагогічної праці. Вона визначається рівнем свідомого ставлення до навколишнього світу й самосвідомістю як свідомим ставленням до себе. Визначальним для особистості є її ставлення до людей, що реалізуються в міжособистісних стосунках.

У психології спрямованість особистості трактують як: систему динамічних тенденцій, що вмотивовано визначають людську діяльність, і самі визначаються її цілями і завданнями (С. Рубінштейн [309]); універсальний механізм пояснення людської психіки (К. Левін [415]); систему сталих домінуючих мотивів, які визначають цілісну структуру індивіда (О. Бодальов [46]).

Спрямованість особистості, як одну із складових професіоналізму, розглядає А. Маркова, визначаючи її як сукупність стійких мотивів, які зорієнтовують діяльність особистості. Тобто, спрямованість особистості педагогічного працівника включає його бажання, інтереси, нахили, ідеали, пере гуманність, відповідальність, сумлінність, порядність, педагогічна мораль, справедливість, повага до себе

та своїх вихованців, тактовність, культура поведінки та мовлення конання, світогляд. Н. Кузьміна підкреслює її креативно-рефлексивну значущість для педагога, оскільки його особистісна спрямованість є одним із найважливіших суб'єктивних чинників досягнення вершини в професійно-педагогічній діяльності [181, с. 37]. Спрямованість особистості виявляється в особливостях інтересів особистості: цілях, які ставить перед собою людина, потребах, пристрастях і установках, які реалізуються у бажаннях, схильностях, ідеалах. Стрижень спрямованості особистості педагога складають його психолого-педагогічні переконання, стійка і змістовна мотивація до педагогічної діяльності, гуманно-оптимістичне ставлення до своїх вихованців і велика любов до них. У комплексі ці складові надають діяльності педагога цілеспрямованого, послідовного, наполегливого, змістовного характеру, виступають міцним важелем на шляху досягнення успіхів і вершин.

Проблему *суб'єктивного досвіду* особистості досліджували Ю. Бабанський [18], О. Савченко [318], М. Скаткін [336], І. Якиманська [408], М. Ярмаченко [262] та ін. Суб'єктивний досвід означає «досвід життєдіяльності, набутий ... в конкретних умовах сім'ї, соціокультурного оточення, у процесі сприйняття і розуміння ...світу людей і речей» (І. Якиманська [407, с. 9]). Зважаючи на це, можна говорити, що педагогічна майстерність викладача спирається на життєвий досвід особистості у контексті врахування ціннісних орієнтацій, адаптивних можливостей, рефлексії, рівня професійної компетентності, здатності до взаємодії у процесі професійної діяльності [123, с. 239]. На ціннісну природу досвіду вказує й Л. Анциферова, зазначаючи, що «додаткові мотиви людина шукає перш за все через мислене звертання до значимих для неї людей, через актуалізацію тих значимих соціальних відносин, які колись сприяли формуванню її цінностей і які самі стали входити в число цих цінностей» [15, с. 13].

Суб'єктивний досвід особистості педагога забезпечує підвищення результативності педагогічної праці на основі сумлінного виконання професійних обов'язків. У контексті нашого дослідження ми розглядаємо це поняття у зв'язку з тим, що суб'єктивний досвід викладача спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю є специфічним і має практичну зорієнтованість (оскільки більшість

викладачів до ПТНЗ працювали кухарями в різних закладах громадського харчування). Достатньо відчутна перевага суб'єктивного професійного досвіду над досвідом викладання відображається на якості професійно-педагогічної діяльності. Цього дисбалансу можна уникнути, забезпечивши викладача спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю педагогічними знаннями, уміннями і навичками під час підвищення кваліфікації. Це сприятиме формуванню внутрішньо-особистісного стрижня викладача, наблизатиме його до вершин професіоналізму, мотивуватиме до творчої самореалізації у професійно-педагогічній діяльності.

Поняття *«педагогічна техніка»* трактується як комплекс знань, умінь і навичок, необхідних педагогу для того, щоб ефективно застосовувати на практиці методи педагогічного впливу, які він обрав, як для окремих студентів, так і для колективу в цілому [257]. Вона сприяє гармонії внутрішнього змісту діяльності педагога і зовнішнього його прояву. Це допомагає адекватно впливати на вихованців з метою формування всебічно розвиненої особистості завдяки доцільно обраним методам і формам діяльності відповідно до особливостей конкретних об'єктивних умов [73]. Виходячи з цього педагогічна техніка визначає специфіку методичної діяльності педагогів. А. Макаренко розглядав педагогічну техніку як комплекс дій, елементів поведінки і комунікативних здібностей, які посилюють чи послаблюють вплив педагога на вихованців в залежності від ступеню досконалості і доречності прийомів, які використовуються в конкретній ситуації.

Отже, педагогічна техніка, як сукупність професійних умінь, сприяє гармонійному поєднанню внутрішнього змісту діяльності вчителя і зовнішнього його вираження. І лише тоді майстерність педагога виявиться в синтезі духовної культури і педагогічно доцільної зовнішньої виразності І. Зязюн [260, с. 29]. Педагогічна техніка викладача спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю – це вміння використовувати власний психофізичний апарат як інструмент виховного впливу, це прийоми володіння собою (своїм організмом, настроєм, мовленням, увагою й увагою) і прийомами впливу на інших (вербальних і невербальними засобами).

Важливим аспектом у професійній діяльності педагога є *саморегуляція* його діяльності і поведінки. Саморегуляція необхідна у випадку, коли викладач знаходиться в стані підвищеного емоційного та фізичного напруження, що спонукає його до імпульсивних дій. У науково-педагогічній літературі різні аспекти саморегуляції особистості досліджували (Ш. Амонашвілі [11], М. Гриньова [75], Е. Зеєр [120], І. Зязюн [260], В. Моросанова [219], Е. Самотаєва [320], К. Ушинський [365], В. Чайка [384], І. Чечель [386], Г. Щукіна [403]. Саморегуляція діяльності впливає на особистісні характеристики людини та її професійне становлення.

Саме здатність до саморегуляції професійної діяльності сприяє більш природному і результативному її виконанню. Формування умінь саморегуляції педагога дослідники розглядають у контексті самопізнання; як удосконалення психотехніки; як розвиток педагогічної техніки [225]. Основою саморегуляції виступає оволодіння навичками організації навчальних дій, які забезпечуються неусвідомленим механізмом прийняття інтуїтивних рішень. Інтуїтивне осягнення розумом оптимальних шляхів діяльності у змінюваних ситуаціях ґрунтується на попередньому свідомому аналізі ситуації, формуванні пошукового алгоритму та критеріїв її вирішення. Кількість правильних інтуїтивних розв'язків є прямо пропорційною наявним знанням і досвіду людини. Здатність людини до прийняття інтуїтивних рішень свідчить про її професіоналізм і майстерність. Завдяки саморегуляції педагог має змогу управляти пізнавальними процесами і поведінковими, емоційними, дієвими реакціями на ситуації, які виникають в професійно-педагогічній діяльності [75, с. 103].

Саморегуляція забезпечує вдосконалення всієї системи педагогічної діяльності, під її впливом вдосконалюються позитивні якості викладача, його творчі прагнення, резерви ефективності діяльності, надійність власного досвіду, підвищується рівень його активності, розвиток мотивації до професійно-педагогічної діяльності, педагогічних здібностей, творчості, збагачується суб'єктивний досвід, формуються механізми самоорганізації, самоосвіти [383]. У професійно-педагогічній діяльності викладача спецдисциплін ПТНЗ кулінарного

профілю саморегуляція є важливою, оскільки за недостатністю педагогічних знань і досвіду, завдяки їй викладач може конструктивно вирішити будь-яку нестандартну навчальну чи виробничу ситуацію, виявити свій особистісний потенціал, адекватно оцінювати результати своєї праці, опираючись на власний досвід, створювати умови для власного професійно-педагогічного розвитку.

Педагогічний вплив – це педагогічно доцільна організація життєдіяльності учнів, у процесі якої вони набувають необхідних моральних та інших рис і якостей, знань, умінь і звичок. Призначення педагогічного впливу в тому, щоб надавати учневі можливість самостійно і свідомо ставати суб'єктом власного життя, робити правильний вибір [19, с. 193]. З цією метою педагог має ініціювати активність учнів, стимулювати їхні навчальні потреби, водночас даючи їм можливість приймати рішення, робити індивідуальний вибір і нести за нього відповідальність. Основними функціями педагогічного впливу можна вважати: ініціювання активності особистості учня; оснащення його різноманітними способами діяльності; стимулювання індивідуального його вибору. До засобів педагогічного впливу належать: оцінка, вимога, конструктивний діалог, інформаційний вплив, педагогічна техніка [37, с. 87]. Педагогічна діяльність пов'язана зі здійсненням виховного, навчального і розвивального впливів викладача на учнів, спрямованих на його особистісний, інтелектуальний і професійний розвиток. Одночасно педагогічний вплив є основою саморозвитку і самовдосконалення як педагога, так і учнів.

Цей елемент рефлексивно-особистісного компоненту педагогічної майстерності викладача спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю виявляється не лише безпосередньо в навчально-виховному процесі, а й у позанавчальній діяльності. Основною метою педагогічного впливу є спонукати учнів до активної розумової діяльності та професійної творчості, мотивація щодо здобуття професії кухаря, самоосвіти та саморозвитку, досягнення високого рівня фахової майстерності.

Усі названі елементи рефлексивно-особистісного компонента педагогічної майстерності викладача спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю

концентруються у його **професійно-особистісній готовності** до педагогічної діяльності та свідчать про досягнення вищого рівня професіоналізму та виражається у психолого-педагогічній підготовленості, методологічній та методичній грамотності, а також у практичному досвіді роботи з учнями.

Творчо-інноваційний компонент розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю характеризується прагненням до постійного самовдосконалення, високим рівнем професійного сприймання і креативним педагогічним мисленням, педагогічною творчістю та відображається в інноваційно-педагогічній діяльності.

Прагнення до постійного самовдосконалення. Професійне вдосконалення педагогічного працівника здійснюється через самоосвіту, підвищення кваліфікації, шляхом накопичення і осмислення передового педагогічного досвіду. Професійне самовдосконалення є результатом свідомої взаємодії фахівця з конкретним соціальним середовищем, у процесі якої фахівець реалізує власні потреби щодо розвитку в себе особистісних якостей, які забезпечують успішність його професійної діяльності та життєдіяльності в цілому [299]. В креативно-рефлексивному контексті професійне самовдосконалення – це свідомий, цілеспрямований процес підвищення рівня своєї професійної компетентності та розвитку професійних якостей відповідно до зовнішніх соціальних вимог, умов професійної діяльності та особистої програми розвитку [91, с. 250].

К. Ушинський вважав самовдосконалення найважливішим шляхом формування себе не тільки як професіонала, а перш за все як особистості [365, с. 324]. Педагог, якому властива свобода самовираження, уміє керувати власним розвитком, спрямувати свої творчі сили на пошук нових шляхів навчання і виховання особистості. Постійне прагнення до самовдосконалення, яке передбачає саморозвиток, самовиховання, самоосвіту, – писав він, – має бути найважливішою професійною властивістю викладача. Учитель, який прагне до самовдосконалення свідомо розвиває в собі такі позитивні риси та якості як доброзичливість, оптимізм, оригінальність, врівноваженість, дотепність та ін. Саме такий вчитель буде цікавим як особистість, саме у такого педагога учні

захочуть навчатися, наслідувати, переймати. «Професіоналізм самовдосконалення» в поєднанні з професіоналізмом знань і спілкування дозволяє забезпечити розвиток професіоналізму діяльності педагога [65, с. 83].

У контексті нашого дослідження самовдосконалення викладача спецдисциплін кулінарного профілю відображається в постійному розвитку, оскільки професія кухаря достатньо швидко розвивається (з'являються нові технології приготування страв, оптимальні та інноваційні способи теплової обробки, сучасні прийоми оформлення і презентації страв). Для того, щоб самому відповідати сучасним вимогам харчової галузі та на належному рівні готувати майбутніх кухарів, наставник має постійно займатися саморозвитком і самоосвітою. Зважаючи на викладене, вважаємо прагнення педагога до самовдосконалення важливим чинником розвитку педагогічної майстерності, адже воно забезпечує формування нового суспільно-культурного світогляду викладача, підвищення його науково-методологічного рівня, оволодіння інноваційними методами й формами навчання і виховання, активізацію педагогічної творчості.

Професійне сприймання і креативне педагогічне мислення. Процеси сприймання і мислення є ланками єдиного акту пізнання, між якими існує прямий і зворотний зв'язок. С. Рубінштейн характеризує процес сприймання як пізнавальну діяльність, що полягає в обстеженні, розпізнаванні предмета через чуттєвий образ [308, с. 245]. Сприймання залежить від набутого досвіду, який активно втручається в цей процес. Саме тому в сучасній психології сприймання розглядають як активний творчий процес пізнання, когнітивний процес здобуття інформації, який відбувається за найближчої участі мови, чим зумовлюється сприймання світу як упорядкованого цілого [45; 126; 129; 186].

Мислення також спирається на чуттєве пізнання дійсності, що виражається у вигляді узагальнених уявлень, схем, мовних образів тощо. Завдяки мисленню чуттєве пізнання підіймається на вищий рівень, стає осмисленим. Таким чином, мислення характеризується узагальненим і опосередкованим відображенням дійсності [170, с. 211]. Мисленнєва діяльність відбувається на основі операцій

аналізу і синтезу. Здатність людини до аналізу (процес розчленування цілого на частини [170, с. 17]) на рівні оперування поняттями розвинулася у процесі практичної діяльності. Як необхідний етап пізнання аналіз нерозривно пов'язаний із синтезом (процес практичного або мисленнєвого возз'єднання різноманітних елементів об'єкта в одне ціле [170, с. 347]). Ці операції є складовими усіх актів пізнавальної й практичної взаємодії індивіда і середовища.

Креативне педагогічне мислення передбачає здатність до творчого пошуку, нестандартного вирішення педагогічних завдань. Креативність відображає творчі прагнення і можливості людини [412]. Креативність (від лат. creatio – створення) спирається на творчі здібності особистості та характеризується здатністю до продукування принципово нових ідей. Вона дає змогу особистості відхилятися від традиційних схем мислення, швидко вирішувати проблемні ситуації [253]. С. Сисоева виділяє такі ознаки педагогічної креативності: високий рівень соціальної і моральної свідомості; пошуково-перетворюючий стиль мислення; розвинені інтелектуально-логічні здібності; проблемне бачення; творча фантазія, розвинута уява; специфічні особистісні якості, прагнення досягти найбільшої результативності в конкретних умовах педагогічної праці [329, с. 98–99]. Сутність креативного мислення педагога полягає в його інтелектуальній активності й чутливості (сензитивності) до побічних продуктів педагогічної діяльності [281]. Викладач, якому властиве креативне мислення, бачить побічні результати своєї діяльності, а не лише технічно досягає мети уроку.

Креативне мислення викладача спецдисциплін розвивається упродовж усієї педагогічної діяльності та, на нашу думку, є одним із визначальних чинників розвитку педагогічної майстерності. Викладач спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю повинен не тільки чітко і правильно відтворювати необхідну інформацію, але й бути здатним генерувати нові, оригінальні ідеї щодо викладу теоретичного матеріалу, демонстрації презентації страв, проведення майстер-класів, знаходити неординарні способи розв'язування проблемних педагогічних та виробничих ситуацій. Креативне мислення має велике значення у процесі професійно-педагогічної діяльності викладача спецдисциплін кулінарного

профілю, адже забезпечує заохочення учнів, творчість та інноваційність процесу професійної підготовки майбутніх кухарів.

Творчо-інноваційний компонент педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного характеризується передусім *педагогічною творчістю*, яка була і залишається в центрі уваги багатьох вітчизняних і зарубіжних учених. За висловом Е. Фромма, творчість є здатністю дивуватися і пізнавати, вмінням знаходити рішення в нестандартних ситуаціях, націленістю на відкриття нового і здатністю до глибокого усвідомлення свого досвіду [414]. Проблеми творчої діяльності вчителя знаходять відображення у працях І. Дичківської [95], В. Загвязинського [111], І. Зязюна [132], Н. Кузьміної [180], О. Пехоти [264], С. Сисоєвої [333], В. Сухомлинського [350] та ін. У психолого-педагогічній літературі немає одностайного тлумачення поняття «педагогічна творчість». У педагогічному словнику ця дефініція трактується як «оригінальний і високоефективний підхід учителя до навчально-виховних завдань, збагачення теорії і практики виховання й навчання» [72, с. 326].

Нам імпонують основні положення психолого-педагогічної системи В. Сухомлинського, який визначає педагогічну творчість як бачення людиною свого внутрішнього світу, передусім свого розуму, свого напруження інтелектуальних сил, свого розуміння і творення краси в наслідках своєї праці, своїх зусиль [350]. Видатний педагог підкреслює, що процес педагогічної творчості цінний тим, що творець своєю діяльністю і її наслідками справляє величезний вплив на тих, хто перебуває поряд з ним, тобто на вихованців.

Педагогічна творчість є цілісним процесом професійної реалізації та самореалізації педагога в освітньому просторі [333, с. 15]. Вона передбачає послідовні та взаємопов'язані перетворення у творчому розвитку не тільки педагога, а й учнів. Це стосується мотивації, характерологічних особливостей, творчих умінь, психологічних процесів, які сприяють успіху людини у творчій діяльності. Особливого значення набуває також творче ставлення до професійної діяльності. Розвиток творчого потенціалу важливий не тільки для професій психолого-педагогічного профілю, однак саме тут творчість дозволяє незалежно

від віку залишатися на висоті професійної майстерності, реалізуючи творчий потенціал через передачу цінного досвіду та знань молоді.

Зважаючи на це, педагогічну творчість є особистісно зорієнтованою розвивальною взаємодією суб'єктів навчально-виховного процесу (учителя і учня), яка зумовлена специфікою психолого-педагогічних взаємовідносин між ними і спрямована на формування творчої особистості учня та підвищення рівня творчої педагогічної діяльності вчителя. М. Поташник визначає педагогічну творчість, виходячи з актуальних ідей оптимізації навчально-виховного процесу [284, с. 12]. І. Дичківська тісно пов'язує педагогічну творчість з інноваційною педагогічною діяльністю [95]. На її думку, це прийняття і здійснення педагогом оптимальних нестандартних рішень у змінних умовах навчально-виховного процесу. Готовність педагога до творчості в сучасній науковій літературі спрямована на пошук способів забезпечення максимальної реалізації пізнавального, виховного і розвивального потенціалу заняття.

Отже, викладач, який прагне вдосконалити навчально-виховний процес, має творчо підходити до викладання предмета, усвідомлено привносити елементи творчості педагогічну діяльність, бути готовим до інноваційної педагогічної діяльності. Це суттєво впливає також на усвідомлення викладачем необхідності власного професійного розвитку, його здатність використовувати і вдосконалювати свої позитивні якості. У професійній діяльності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю педагогічна творчість може знайти вияв у їхній ініціативності, нетрадиційному підході до підготовки і проведення уроків спецтехнології з предмета «Технологія приготування їжі з основами товарознавства» (наприклад: перевірка домашнього завдання у формі презентації, гри (брейн ринг, кросворд тощо); виклад основного матеріалу у вигляді віртуальної екскурсії, «мозкового штурму», евристичної бесіди та ін.; закріплення вивченого за допомогою взаємоопитування учнів, методів «круглого столу», міні-дискусії тощо).

Складові творчо-професійного компоненту розвитку педагогічної майстерності викладача спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю впливають на формування *інноваційної педагогічної діяльності* на основі визначеної соціально-педа-

гогічної позиції вчителя в освітньому процесі, і залежить не лише від ступеня, а й від характеру його включеності в соціальну дійсність, від почуттів і переживань, від його творчої індивідуальності. У психолого-педагогічних дослідженнях це поняття тлумачать як прояв у своїй діяльності особистісних якостей, що визначають своєрідність професійної поведінки педагога, його майстерність, творчий почерк, і виявляються в самореалізації та педагогічного впливі на учнів (В. Загвязинський [110, с. 195], В. Кан-Калик [143], Є. Клімов [148], Н. Кузьміна [178], А. Маркова [205], В. Сластьонін [340]). А. Маркова покладає в основу відмінностей стилю педагогічної діяльності його змістовні характеристики (орієнтація на процес або результат своєї праці, розгортання орієнтовного й контрольного етапів тощо); динамічні характеристики (гнучкість, стійкість, здатність переключатися та ін.); результативність [205, с. 43]. І. Зязюн, говорячи про стиль, робить акцент на особистісних якостях педагога, завдяки яким він виробляє установлену систему способів і прийомів педагогічної взаємодії, залежно від параметрів педагогічної ситуації [133, с. 58]. За висловом В. Загвязинського індивідуальний стиль викладача відображається у системі його улюблених прийомів, певному складі і мислення, манері спілкування, способах пред'явлення вимог [110, с. 195]. За Є. Клімовим, індивідуальний стиль діяльності вчителя проявляється у виборі методів і технологій навчання і виховання учнів і застосуванні засобів і способів педагогічної взаємодії; встановленому з учнями стилі спілкування і створюваних в процесі спілкування мовних образах; характері реагування на конкретні педагогічні ситуації; манерах поведінки та педагогічному іміджі [148, с. 49].

Отже, індивідуальний стиль можна трактувати як тип професійної поведінки, який дозволяє максимально використовувати сильні особистісні та професійні якості викладача з одночасною компенсацією слабких сторін його темпераменту, характеру, здібностей. У ньому відбивається індивідуальність вчителя як професіонала. Це виражається в системі його взаємодії з учнями, оригінальності, мотивації, особливому підході до вирішення педагогічних завдань. Індивідуальний стиль педагогічної діяльності поєднує об'єктивні вимоги до діяльності педагога та його індивідуальні властивості, що є важливою передумовою розвитку педаго-

гічної майстерності викладача ПТНЗ і задоволеності його професією. Дослідження структури педагогічної майстерності викладача спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю дає підстави для висновку, що її когнітивно-ціннісний, компетентнісно-технологічний, рефлексивно-особистісний та творчо-інноваційний компоненти взаємопов'язані та доповнюють один одного. У процесі розвитку педагогічної майстерності важливо враховувати взаємозв'язок особистісних і професійних якостей.

Визначення та обґрунтування структури педагогічної майстерності викладача спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю дозволило обґрунтувати педагогічні умови і розробити методичку її формування у процесі підвищення кваліфікації педагогічних працівників, чому присвячені наступні підрозділи.

2.2 Педагогічні умови розвитку педагогічної майстерності викладачів спеціальних дисциплін професійно-технічних навчальних закладів кулінарного профілю

Провідною метою професійної освіти є забезпечення конкурентоспроможності випускників навчальних закладів та їхньої мобільності на ринку праці, а пріоритетом професійної підготовки визначено творчий розвиток особистості. Зміни в економічній та освітній сферах потребують безперервного оновлення змісту навчання, вдосконалення його форм і методів. Модернізація освітньої галузі спрямована на вдосконалення навчально-виховного процесу, створення особливих умов для професійної підготовки педагогів, зокрема в системі підвищення кваліфікації. Покращення якості педагогічної діяльності вимагає усвідомлення і осмислення причин, чинників, які впливають на ефективність, успішність, якість освіти, та визначення певних умов, за яких це можливо реалізувати.

В основу Концепції розвитку професійно-технічної освіти в Україні покладені перспективи розвитку професійно-технічної освіти (ПТО), її модернізації, упровадження нових механізмів подальшого вдосконалення цієї системи та її ресурсного забезпечення. Основними концептуальними напрямками розвитку профе-

сійно-технічної освіти визначено: інтеграцію професійної освіти, впровадження у навчально-виробничий процес науково-технічних досягнень та новітніх технологій, особистісно-орієнтованого та компетентнісного підходів; розвиток ринку освітніх послуг з професійної підготовки, соціального партнерства, модернізації, спрямованої на створення необхідних умов для інноваційного розвитку професійної освіти і навчання, його інформаційне, науково-методичне та матеріально-технічне забезпечення [165].

Спираючись на особистий досвід викладання спецдисциплін в ПТНЗ кулінарного профілю і спостереження, зауважимо, що в організації освітнього процесу існують певні недоліки:

- інтеграція професійно-орієнтованих предметів не сприяє ґрунтовному вивченню окремих професійно важливих дисциплін (наприклад, для майбутніх кухарів IV розряду технологія приготування їжі інтегрується з основами товарознавства, і на вивчення цього інтегрованого курсу відведено 203 год.

- невідповідність застарілої матеріально-технічної бази виробничого навчання сучасному рівню виробництва, внаслідок чого ринок праці перенасичений неконкурентоздатними фахівцями; науково-методичне і технологічне забезпечення не адаптоване до реальних економічних умов;

- слабка вмотивованість учнів щодо майбутньої професії кухаря, зниження її престижності.

Усунути ці недоліки можливо шляхом диверсифікації та модернізації навчальної бази, більш ефективного використання діючих виробничих потужностей та підвищення їх технологічного рівня, інноваційне забезпечення матеріально-технологічної бази навчального закладу, організації сучасної підготовки кадрів та стимулювання залучення до цих процесів приватного капіталу, повинні бути створені умови навчання і співпраці з приватними роботодавцями, які в свою чергу, будуть особисто зацікавлені у конкурентоспроможних фахівцях.

Викладач спецдисциплін мають прививати учням любов до професії, осмислення особистісних та соціальних потреб у підвищенні рівня освіченості,

професіоналізму, конкурентоспроможності на вітчизняному і світовому ринках праці, сприяти формуванню готовності учнів до саморозвитку і самореалізації впродовж усього життя.

Згідно з новою парадигмою освіти формування й розвиток педагогічної майстерності викладачів професійної школи спрямоване передусім на всебічний саморозвиток особистості самого викладача, його педагогічних здібностей. Гуманістична парадигма освіти приділяє особливу увагу особистісно-орієнтованому підходу до формування конкурентоздатного фахівця. Однією з передумов вирішення цього важливого завдання є розвиток педагогічної майстерності викладачів професійної школи, зокрема, шляхом покращення їхньої психолого-педагогічної підготовки та формування готовності до постійного саморозвитку, професійного самовдосконалення, а через нього – до продуктивної педагогічної діяльності. Це стосується й викладачів професійно-технічних навчальних закладів і вимагає виявлення й обґрунтування специфічних принципів і необхідних умов формування та розвитку їхньої педагогічної майстерності.

Ми розглядаємо розвиток педагогічної майстерності як один із пріоритетних напрямів їхнього особистісного розвитку і професійного вдосконалення з позицій аксіологічного, особистісно-діяльнісного, компетентнісного та акмеологічного підходів, відповідно до яких визначені **специфічні принципи розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисципліну ПТНЗ кулінарного профілю** з урахування особливостей їхньої діяльності та необхідності професійного вдосконалення у процесі підвищення кваліфікації. Вважаємо за доцільне докладніше зупинитися на них, оскільки вони є підґрунтям для визначення педагогічних умов розвитку фахової майстерності викладачів спецдисциплін.

Принцип рефлексивності передбачає осмислення людиною власного життєвого досвіду, який є вихідною точкою формування суб'єктивної позиції. Рефлексія, як комплексна мисленнєва здатність до постійного аналізу й оцінки кожного кроку професійної діяльності, дозволяє особистості вносити корективи в навчальну діяльність, аналізувати способи і результати своїх дій, встановлювати

межі своєї діяльності, виробляти критичне до неї ставлення [57, с. 207]. Як об'єктивна властивість людини щодо вияву її духовної активності, рефлексія передбачає актуалізацію внутрішніх зусиль особистості в напрямі саморозвитку та є формою усвідомлення суб'єктом того, як він насправді сприймається і оцінюються іншими. Тобто, рефлексія є процесом самопізнання, який дозволяє аналізувати власну психіку, а й осмислювати свої життєві програми, співвідношення цілей, мотивів, цінностей, установок тощо. Рефлексивність забезпечує особистості можливість самоконструювання, саморозвитку, самодетермінації [127, с. 69]. Відрівня рефлексивності особистості залежить її здатність до ціннісно-сислового самовизначення і цілепокладання.

У психології рефлексивність розглядають як: важливий компонент самосвідомості [67, с. 232]; здатність особистості усвідомлювати свої особливості й те, як вони сприймаються іншими, а також будувати свою поведінку з урахуванням можливих реакцій інших [164]; можливість займати дослідницьку, засновану на рефлексивних властивостях свідомості, позицію щодо своєї практичної діяльності та до самого себе як її суб'єкта [41]. Ми розглядаємо рефлексивність особистості у контексті її професійної діяльності, тому урахуємо поняття професійної рефлексії як психологічного механізму професійного самовдосконалення та самоактуалізації [315], що виявляється у здатності людини займати аналітичну позицію стосовно себе і своєї професійної діяльності.

Педагогічна рефлексія полягає в самоідентифікації суб'єкта педагогічної взаємодії з педагогічною ситуацією та припускає взаємовідображення, взаємооцінку учасників педагогічної взаємодії, відображення педагогом внутрішнього світу, стану розвитку учнів і навпаки. Відповідно до принципу рефлексивності педагог має розглядати себе, свої знання, здібності й цінності як суттєвий чинник ефективності педагогічного впливу. Цей принцип заснований на свідомому ставленні до навчання, що є вагомою складовою самомотивації особистості викладача [195, с. 123]. Рефлексивний компонент у професійній діяльності дозволяє педагогові знайти свій індивідуальний стиль, досягти

адекватної професійно-особистісної самооцінки, прогнозувати і аналізувати результати своєї праці. Рефлексія викладача професійної школи розглядається, як вміння аналізувати, осмислювати та конструювати ціннісну основу своєї діяльності, заснованої на відображенні себе як її суб'єкта. Отже, принцип рефлексивності має важливе значення для розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю, оскільки створює підґрунтя для професійного розвитку, спрямований на самовдосконалення в особистісному і професійному сенсі на основі свідомого ставлення до предмету педагогічної дії, сприйняття його крізь призму власної системи цінностей.

Принцип суб'єктності дозволяє розглядати педагога як єдине ціле з усіма його індивідуальними особливостями і проявами, коли він (як суб'єкт) розвиває, організує і контролює свою педагогічну діяльність.

У психології поняття «суб'єкт» визначається як: ініціатор активності, яка виявляється у самодетермінації, саморозвитку та самовдосконаленні. [308]; особистість, для діяльності якої характерні чотири якісні характеристики: самостійна, предметна, спільна й творча [343]. Поруч із поняттям суб'єкта вважаємо за потрібне розглянути поняття суб'єктності, яке виражається у самостійній активності, саморухові, усвідомленій саморегуляції особистості [308, с. 351]. В. Петровський розуміє під «суб'єктністю» властивість індивіда бути суб'єктом активності [263], яка виявляється передусім у його діяльності.

У контексті нашого дослідження викладач спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю є суб'єктом педагогічної діяльності, у тому числі його можна розглядати і як суб'єкта, що навчається на курсах підвищення кваліфікації, самостійно організовує процес самовдосконалення, має індивідуальні способи засвоєння знань, вироблення умінь і навичок.

За висловом К. Абульханової-Славської, суб'єктність, як творче начало, виступає умовою самотрансформації особистості, її свідомого прагнення до збереження власної самостійності [3]. Г. Балл пов'язує суб'єктність із особистісною свободою і з такими рівнями активності, в детермінації яких провідну роль відіграють внутрішні фактори особистості: ініціативний, вольовий,

творчий, надситуативний, самоуправління [24]. Спираючись на це, можемо говорити про суб'єктність людини як тенденцію до самовідтворювання, що передбачає наявність постійно оновлюваного «образу-еталону», зумовлює свободу і неможлива поза розвитком [366, с. 45].

У контексті особистості педагога суб'єктність розглядається як здатність діяти в умовах свободи, толерантності, смислотворення, проявляти активну позицію, самостійно вносити корективи у педагогічну діяльність, ініціативно і креативно створювати способи та умови вирішення поставлених завдань, рефлексувати і прогнозувати результати діяльності й відносин. Суб'єктна позиція, як комплексна характеристика психологічних аспектів діяльності особистості викладача [1], спрямована на самопізнання, самовизначення й саморозвиток. Її найважливішою рисою є процесуальність, нескінченність і відкритість, що підкреслює динамічний характер професіоналізму педагога. Прагнення до прояву суб'єктної позиції, яка виявляється у здатності бути стратегом у професійній діяльності і виражається в індивідуальному стилі педагогічної діяльності, сприяє значному підвищенню професійної майстерності. Таким чином, викладач як суб'єкт «самостворюється» у просторі власної педагогічної діяльності, ставить цілі й створює умови для власного особистісного розвитку.

В основу принципу суб'єктності покладається «визнання самобутності й самоцінності кожного педагога, наділеного своїми неповторними природними даними, суб'єктивним соціальним досвідом і компетенціями, здатного до ініціативи, активності та самостійності як суб'єктно-можливої основи існування людини» [47, с. 15]. Відповідно до цього принципу ми розглядаємо викладача, як суб'єкта педагогічної діяльності, здатного до самовизначення і свідомої саморегуляції своїх дій на основі внутрішньо виробленої професійної позиції. Остання виявляється у прагненні суб'єкта педагогічної діяльності до самодетермінації та самовдосконалення у професії та тісно пов'язана із самоорганізацією особистості.

Самоорганізація в педагогічній діяльності виявляється у плануванні діяльності, самообілізації, стійкій активності в досягненні результату, критичній

оцінці наслідків власних дій [282, с. 26] і, таким чином, стимулює інтенсивну потребу в нових знаннях і досвіді, що збагачує професіоналізм викладача, формує в нього готовність до конструювання особистісно значущої ціннісно забарвленої системи переконань.

Отже, принцип суб'єктності сприяє результативності професійної діяльності та ініціює розвиток педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю передусім тим, що спонукає їх протистояти шаблонам і педагогічній рутині, ламаючи стереотипи, відстоювати власну творчу свободу й унікальність, виражає особистісно значущу систему знань, умінь, цінностей, визначає активність у саморозвитку та опануванні рефлексивними способами педагогічної діяльності.

Одним із провідних принципів професійної освіти є *принцип неперервності*, що вимагає створення на державному рівні єдиної системи неперервної професійної освіти, щоб завершення людиною одного етапу підготовки спричиняло за собою його подальше навчання на наступному. Принцип неперервності детермінує освіту як процес, що охоплює педагогічну діяльність та представляє її як суцільне цілеспрямоване освоєння людиною соціокультурного досвіду з використанням усіх ланок наявної освітньої системи; принцип організації освіти. Безперервність – один із ключових принципів розвитку педагогічної майстерності викладача, зростання його освітнього потенціалу протягом усієї педагогічної діяльності відповідно до його потреб.

Неперервна освіта («освіта протягом усього життя» – англ. *lifelong education*) розглядається як процес особистісного, соціального і професійного розвитку індивіда протягом його життя, здійснюваний з метою удосконалення якості життя як окремого індивіда, так і суспільства [413, с. 34]. Вона передбачає різноманітність і гнучкість застосовуваних видів навчання, їх гуманізацію, демократизацію та індивідуалізацію. Неперервна освіта та здатність до перекваліфікації є умова підвищення соціального статусу людини в суспільстві [188, с. 41]. Стратегічними чинниками неперервної освіти для викладачів спецдисциплін ПТНЗ є особиста мотивація до професійного вдосконалення і наявність різноманітних

навчальних ресурсів. Ми акцентуємо увагу на тому, що неперервність навчання виступає в ролі принципу, що відповідає за узгодженість, координованість навчального процесу у професійно-технічних навчальних закладах.

Принцип неперервності стосовно розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін реалізується через вироблення у них умінь і навичок постійно вчитися, розвиток ціннісних орієнтацій в дусі «вчення через все життя», широке використання активних форм і методів навчання, підхід до підвищення кваліфікації як до процесу перетворення життєвого і професійного досвіду; формування смислових, життєвих орієнтирів особистості, включаючи і професійно-освітній, однією з життєво важливих ліній самореалізації, яка здійснюється засобами післядипломної освіти; творче зростання особистості, самоактуалізація педагогом своїх цінностей і творчого потенціалу в освітньому процесі.

Таким чином, принцип неперервності в системі підвищення кваліфікації викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю сприяє розвитку компетентнісного й акмеологічного компонентів педагогічної майстерності завдяки об'єднанню всіх елементів освітньої системи, опорі на життєвий і професійний досвід.

Невід'ємною складовою у процесі розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю в системі підвищення кваліфікації є *принцип фасилітації*. Він передбачає взаємодію (а не вплив) андрагога-фасилітатора і слухачів курсів підвищення кваліфікації для вироблення і реалізації спільного вирішення певної проблеми. Фасилітатор у спілкуванні з слухачами відчуває себе вільно, відіграючи роль помічника і стимулятора значущого навчання, а також проявляючи безумовно позитивне ставлення, педагог-фасилітатор здатен проникати у внутрішній світ особистості, розуміти і дивитися на речі і явища її очима, залишаючись при цьому самим собою [418].

Фасилітація – це професійно психологічне новоутворення, що інтегрує індивідуально-психологічні особливості емоційної, інтелектуальної та поведінкової сфер, виявляється в міжособистісній взаємодії і позитивно впливає на виконання педагогічної діяльності [388], визначальними характеристиками якої є розвиток атрактивності, толерантності і асертивності особистості.

Під педагогічною фасилітацією зазвичай розуміють створення такої взаємодії, коли актуалізується індивідуальний досвід учасників, виникає необхідність і можливість застосування оновленого досвіду [4, с. 39]; складне інтегративне утворенням, розвиток якого під час оволодіння професійною діяльністю зумовлений індивідуально-типологічними і соціальними чинниками життєдіяльності викладачів [108]; вид педагогічної взаємодії, яка забезпечує усвідомлений, інтенсивний і продуктивний розвиток, саморозвиток її учасників і ставить за головну мету діяльності створення сприятливих передумов для реалізації внутрішніх сил кожної особистості [371, с. 25]. Педагогічна фасилітація розглядається як якість особистості вчителя, від якої залежить продуктивність його професійної діяльності. і пов'язана із діяльністю вчителя, спрямованою на досягнення певної мети. У нашому дослідженні актуальною є педагогічна фасилітація, як специфічний вид професійної діяльності викладача спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю, який має допомагати йому в усвідомленні себе як самоцінності, підтримувати прагнення до саморозвитку, самореалізації, самовдосконалення, сприяти особистісному зростанню, розкриттю здібностей, пізнавальних можливостей.

Принцип фасилітації полягає в організації колективного вирішення професійно-навчальних проблем у групі, якою керує фасилітатор (ведучий, головуючий). Фасилітатор стимулює її учасників щодо формулювання думок, ідей, розвиває їхні професійні вміння і навички, допомагає робити узагальнення, висновки, спираючись на їхній досвід, досконало володіє навчальним матеріалом і вміє передавати нові знання, створює ситуацію успіху та працює на розвиток групи і кожного окремого слухача. Стрижнева ідея принципу полягає в опорі на творчий потенціал слухачів.

У контексті нашого дослідження реалізація принципу фасилітації спирається на пошук ціннісних установок викладача спецдисциплін, які забезпечують повноцінне використання його індивідуальних можливостей і особливостей при досягненні спільних цілей в змісті навчання на курсах підвищення кваліфікації; осмислене професійне співробітництво дозволяє

формулювати цілі таким чином, щоб енергія групи конструктивно спрямовувалася на їх досягнення; слухачам необхідно активно брати участь в аналізі професійних навчально-пізнавальних завдань, плануванні спільних дій, оцінці (самооцінці) отриманих результатів підвищення кваліфікації.

Кожен із охарактеризованих принципів знаходить своє відображення у певній педагогічній умові, однак викладачам треба усвідомити, що усі дидактичні принципи, принципи професійної педагогіки (див. підрозд. 1.3) та запропоновані нами специфічні принци розвитку педагогічної майстерності комплексно відображаються в системі педагогічних умов та інтегровано впливають на методичні підходи, які будуть викладені у підрозд. 2.3.

Перш ніж, як сформулювати педагогічні умови розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисципліну ПТНЗ кулінарного профілю, слід визначитися з поняттям «умова». У філософському аспекті: умова – це сукупність об'єктів (речей, процесів, відносин), необхідних для виникнення, існування або зміни даного об'єкту [367, с. 286]. В академічному тлумачному словнику це поняття визначається як необхідна обставина, що робить можливим здійснення чого-небудь, сприяє чомусь; обставини, особливості реальної дійсності, за яких відбувається що-небудь; правила, що встановлені в певній галузі життя, діяльності, які забезпечують нормальну роботу чогось; сукупність положень, що покладені в основу [7]; у словнику з освіти та педагогіки – як сукупність мінливих природних, соціальних, зовнішніх і внутрішніх впливів на фізичний, психічний, моральний розвиток людини, її поведінку; виховання і навчання, формування особистості [274, с. 36].

Аналіз психолого-педагогічної літератури показує різнобічність поглядів науковців на сутність поняття «умови» [13 ; 105; 112; 223; 409]. Як справедливо зазначив Ю. Бабанський, ефективність педагогічного процесу закономірно залежить від умов, у яких він проходить. У сучасній педагогіці існують різні тлумачення змісту поняття «педагогічні умови». Переважна більшість авторів пов'язують забезпечення педагогічних умов з ефективністю педагогічного процесу (див. табл. В.1). Спираючись на матеріали таблиці, можемо стверд-

жувати, що педагогічні умови спрямовуються на ефективну і результативну організацію педагогічної діяльності. Педагогічні умови сприяють реалізації змісту навчання, оптимізують форми, методи, підходи, технологію організації навчального процесу й забезпечують його цілісність в освітньому середовищі навчального закладу відповідно до вимог суспільства та запитів ринку праці, гармонійний розвиток особистості та створюють сприятливі можливості для виявлення її задатків, врахування потреб і формування загальнолюдських і професійно важливих якостей, ключових кваліфікацій, загальних і професійних компетенцій [188, с. 280]. Найчастіше під педагогічними умовами, які стосуються різних аспектів усіх складових навчального процесу, розуміють такі, що спеціально створюються для підвищення його ефективності, реалізації певних інновацій.

Зважаючи на викладене, педагогічні умови можна розглядати як педагогічну категорію, яка за своєю сутністю є: сукупністю можливостей освітнього середовища і його впливу на діяльність навчально-виховного процесу; складним елементом цілісного навчально-виховного процесу в якому беруть активну участь усі його суб'єкти; підґрунтям для розвитку особистісної сфери суб'єктів навчально-виховного процесу, а саме впливу на них зовнішніх та внутрішніх чинників [138]

Розвиваючи думки Ю. Бабанського, А. Литвина, В. Манька, О. Пехоти, Ю. Юцевича, *педагогічними умовами розвитку фахової майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю у процесі підвищення кваліфікації вважаємо комплекс науково-методичних заходів, які актуалізують їхні особистісні та професійні якості та забезпечують ефективність професійно-педагогічної діяльності*. Зважаючи на те, що педагогічна майстерність ґрунтується на здатності здійснення педагогічного впливу на професійне становлення учнів, потребі викладачів в особистісному й професійному саморозвитку, умінні організувати педагогічну взаємодію на суб'єкт-суб'єктних засадах, сформулюємо умови розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисципліну ПТНЗ кулінарного профілю:

- розроблення й упровадження дисципліни «Розвиток педагогічної майстерності» для підвищення кваліфікації викладачів;

- проектування та застосування інноваційних форм, методів і технологій розвитку педагогічної майстерності та їх застосування у процесі підвищення кваліфікації;
- спрямованість курсів підвищення кваліфікації на гармонійний розвиток кожного з компонентів педагогічної майстерності;
- зорієнтованість процесу розвитку педагогічної майстерності на актуалізацію їхніх потреб щодо постійного самовдосконалення у професійно-педагогічній діяльності.

Охарактеризуємо кожен та їх роль у розвитку педагогічної майстерності викладачів ПТНЗ кулінарного профілю.

1. Розроблення й упровадження дисципліни «Розвиток педагогічної майстерності» для підвищення кваліфікації викладачів.

Нова парадигма освіти провідним визначає особистісно-орієнтований підхід до формування майбутнього фахівця. У зв'язку з цим у процесі професійної підготовки зростає роль викладача, який здійснює передачу відповідних знань, створює сприятливу атмосферу взаєморозуміння і підтримки, сприяє формуванню духовного світу учнів. Зважаючи на це актуалізується потреба підвищення рівня педагогічної майстерності викладачів спеціальних дисциплін у контексті модернізації професійної освіти і навчання, основних тенденцій її розвитку, вивчення специфіки навчально-виховного процесу і досвіду професійної освіти європейських країн, нових вимог до професійної підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів. Європейський напрям освітнього розвитку та притаманні сучасному суспільству інтеграційні процеси в освіті актуалізують потребу у соціально активних педагогічних працівниках, які мають фундаментальну наукову підготовку, внутрішню культуру, високий рівень педагогічної майстерності.

Професійна діяльність викладача спецдисциплін у ПТНЗ вимагає від нього високого теоретичного рівня підготовки з відповідного предмету, володіння ефективними формами, методами і засобами навчання, які забезпечують учнями досягнення міцних і глибоких знань, розвивають їхні професійно значущі уміння і навички та формують готовність до їх практичного застосування у майбутній

професійній діяльності. Високий рівень самоорганізації професійної педагогічної діяльності у цьому сенсі зумовлюється рівнем педагогічної майстерності як комплексу властивостей особистості педагога.

У контексті розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисципліну ПТНЗ кулінарного профілю її структура має проектуватися на професійну підготовку майбутніх кулінарів. З метою оптимізації педагогічної діяльності викладачів спецдисциплін, які часто не мають спеціальної педагогічної освіти, пропонуємо авторський спецкурс «Розвиток педагогічної майстерності» (див. Додаток Б).

Спецкурс розрахований на 24 год. (з них 10 год. теоретичних, 14 год. Практичних). Його метою є розвиток педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін кулінарного профілю на основі актуалізації особистісних потреб щодо: професійного саморозвитку та готовності до безперервної освіти; вдосконалення індивідуального стилю педагогічної діяльності з опорою на професійні цінності шляхом підвищення професійної культури, формування свідомого ставлення до самоорганізації педагогічної діяльності на основі творчого підходу до неї.

Зміст курсу включає 6 тем, у яких відображені основні складові педагогічної майстерності: педагогічна культура, компетентність та професіоналізм, педагогічна техніка та мовлення, етика педагогічної діяльності, майстерність педагогічної взаємодії, управління навчально-виховним процесом, самоуправління викладача. Його завдання полягають в ознайомленні слухачів із ключовими напрямками модернізації освіти в Україні та особливостями підготовки педагогічних кадрів для системи професійно-технічної освіти; визначенні психолого-педагогічних основ педагогічної майстерності викладача, з'ясуванні її професійного та особистісного аспектів; висвітленні основних складових педагогічної майстерності у контексті професійної діяльності викладачів спецдисципліну ПТНЗ; виявленні основних засобів розвитку їхньої педагогічної майстерності та вдосконаленні навичок педагогічного впливу на учнів.

Спецкурс «Розвиток педагогічної майстерності» спрямований на опанування знань про основні напрями модернізації освітньої галузі та підготовки

педагогічних кадрів для професійно-технічної освіти, вимоги до особистості сучасного викладача спецдисциплін, у тому числі кулінарного профілю; сутність і структуру педагогічної майстерності, роль особистісних і професійних чинників у процесі її розвитку у викладачів спецдисципліну ПТНЗ кулінарного профілю.

У процесі вивчення спецкурсу викладачі спецдисциплін навчатимуться обирати оптимальну стратегію взаємодії з учнями, здійснювати позитивний педагогічний вплив на них; творчо самореалізуватися і самовдосконалюватися у професійній діяльності, створювати програми власного розвитку на основі самоаналізу професійної діяльності; оцінювати, аналізувати і вирішувати різні педагогічні завдання та ситуації, застосовувати сучасні форми і методи викладання спецдисципліну ПТНЗ кулінарного профілю. Крім того, опанування зазначеного курсу сприятиме постійному підвищенню рівня інформаційної та комунікативної культури, цілеспрямованому використанню в навчальному процесі новітніх технологій та оптимальному поєднанню інноваційних методів навчання з традиційними при викладанні спецдисциплін. Це забезпечить вдосконалення методики викладання спецдисципліну ПТНЗ кулінарного профілю відповідно до сучасного виробництва й організації сфери громадського харчування на основі високого професіоналізму та вимогливості в оцінці результатів професійної підготовки майбутніх кулінарів.

Особливістю авторського спецкурсу є практична спрямованість на розвиток педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю. Наприклад, передбачені ситуаційні завдання максимально наближені до тих, що можуть виникати у педагогічному процесі. Творчий пошук конструктивного вирішення запропонованих педагогічних ситуацій дозволяє знаходити нестандартні способи на засадах гуманістичної спрямованості педагогічного процесу, високого рівня професійної компетентності викладача та його педагогічної майстерності.

Реалізація цієї педагогічної умови передбачає:

– спрямованість змісту спецкурсу на розвиток усіх компонентів педагогічної майстерності викладача спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю у системі підвищення кваліфікації;

– надання педагогічним працівникам ПТНЗ кулінарного профілю широких можливостей для творчого застосування набутих знань, умінь і навичок у реальних і змодельованих педагогічних ситуаціях;

– організацію особистісно-орієнтованої взаємодії всіх суб'єктів освітнього процесу з метою збагачення і систематизації цінностей, норм і знань, спрямованих на розвиток педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю.

2. Проектування та застосування інноваційних форм, методів і технологій розвитку педагогічної майстерності та їх застосування у процесі підвищення кваліфікації.

Досягнення оптимального поєднання теоретичної та практичної підготовки, послідовність цього процесу, розвиток у викладачів мотивації до вдосконалення особистісних і професійних якостей з урахуванням особливостей обраної професії є основним завданням методики розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін у ПТНЗ. Сутність цієї методики полягає у відображенні впливу самовдосконалення й саморозвитку впродовж життя на формування й розвиток педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін у процесі їх педагогічної діяльності.

При розробленні методики розвитку педагогічної майстерності ми враховували, що вона повинна: презентувати різні форми організації навчального процесу з метою мотивування викладачів спецдисциплін до вдосконалення їхніх особистісних і професійних якостей; сприяти сформованості духовних, морально-етичних, пізнавальних і професійних потреб та інтересів, а також вольових якостей і спрямованості на творчість у педагогічній діяльності; поєднувати традиційні й інноваційні педагогічні технології з метою розвитку педагогічної майстерності у процесі професійної діяльності, а також вдосконалення професійних, комунікативних та ІКТ-компетенцій; створювати умови для постійного підвищення освітнього і кваліфікаційного рівнів педагогічних працівників, оновлення їхніх професійних знань, збагачення духовного та інтелектуального потенціалу.

Розроблення й застосування методики розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю передбачає:

– цілеспрямоване використання досягнень сучасної психолого-педагогічної науки та інноваційних виробничих технологій у процесі формування й розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін;

– зорієнтованість змісту, форм, методів і засобів розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін на формування готовності виконувати професійну діяльність на основі підвищення рівня педагогічної культури, розвитку професійно-педагогічної компетентності, досягненню особистісної зрілості та формуванню індивідуального стилю педагогічної діяльності.

3. Спрямованість курсів підвищення кваліфікації на гармонійний розвиток кожного з компонентів педагогічної майстерності.

У Державній національній програмі «Україна XXI століття: стратегія освіти» [87] однією з провідних ідей модернізації освіти є її розвиток за принципом безперервності, створення єдиної системи неперервної освіти. Безперервна освіта як процес зростання освітнього (загального й професійного) потенціалу особистості упродовж усього життя, організаційно забезпечений системою державних і суспільних інститутів і відповідний до потреб особистості та суспільства, реалізується у системі підвищення кваліфікації.

Необхідною умовою ефективної роботи сучасних закладів освіти є підвищення кваліфікації педагогічних працівників як цілеспрямоване безперервне вдосконалення їхньої фахової майстерності, професійних знань, умінь і навичок. Підвищення кваліфікації педагогічних працівників впродовж усього життя є ключовою умовою розвитку їх професіоналізму, оскільки таким чином вони постійно розвивають набуті знання, вміння, навички, власні здібності, підвищують свій професійний рівень, поповнюючи практичний досвід, намагаються встигати за всіма змінами в суспільстві, швидко адаптуються до нових вимог, які постають перед нею, і, в підсумку, досягають високого рівня педагогічної майстерності.

Розвиток педагогічної майстерності викладача ПТНЗ під час підвищення кваліфікації є важливим чинником його професійного й особистісного зростання

та самовдосконалення, здатним не лише сприяти професійному розвитку викладачів ПТНЗ, а й відповідно забезпечити динамічність організаційного розвитку професійної школи. Воно спрямоване на безперервне вдосконалення їхньої фахової майстерності, поглиблення професійних знань, умінь і навичок, підвищення інтелектуального, соціального і культурного рівнів [291]. На курсах підвищення кваліфікації педагогічні працівники мають змогу опанувати сучасні методи і технології, що, в свою чергу, підвищує рівень професійної майстерності та ефективності педагогічної діяльності [54]. Враховуючи, що біля 80 % педагогів професійної школи не мають педагогічної освіти, але потребують розвитку педагогічної майстерності, пропонуємо здійснювати це на курсах підвищення кваліфікації.

Розвиток педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю на курсах підвищення кваліфікації забезпечує зростання рівня педагогічної культури, розвиває професійно-педагогічну компетентність, сприяє досягненню особистісної зрілості та, закономірно, зумовлює формування власного, неповторного індивідуального стилю педагогічної діяльності.

Отже, зорієнтованість процесу підвищення кваліфікації викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю на розвиток їхньої педагогічної майстерності передбачає:

- приведення обсягів та змісту підвищення кваліфікації педагогічних працівників ПТНЗ у відповідність до діагностично визначених цілей у розвитку професійно-педагогічної компетентності, а також до поточного та перспективного соціально-економічного розвитку держави;
- задоволення інтересів викладачів спеціальних дисциплін кулінарного профілю у постійному підвищенні їхньої професійно-педагогічної компетентності відповідно до досягнень сучасної психолого-педагогічної науки та інноваційних технологій;
- розширення світогляду, підвищення професійної та загальної культури; вивчення вітчизняного і зарубіжного досвіду викладання спеціальних дисциплін у закладах професійної освіти;

– застосування сучасних педагогічних технологій, зокрема інформаційно-комунікаційних, на засадах диференціації, індивідуалізації освітнього процесу, спрямованих на особистісний і професійний розвиток педагогів;

– опанування новітніх засобів навчання і методів викладання спеціальностей у ПТНЗ кулінарного профілю.

4. Зорієнтованість процесу розвитку педагогічної майстерності на актуалізацію їхніх потреб щодо постійного самовдосконалення у професійно-педагогічній діяльності.

Однією з передумов якісної підготовки конкурентоздатних фахівців є розвиток педагогічної майстерності викладачів професійної школи, зокрема, через покращення їхньої психолого-педагогічної підготовки та формування готовності до професійного вдосконалення, саморозвитку, а через нього – продуктивної педагогічної діяльності. Саморозвиток особистості – це «свідомий процес самовдосконалення з метою ефективною самореалізації на основі внутрішніх значущих прагнень і зовнішніх впливів» [89]. Самовдосконалення розглядається як можливість особистісного росту людини та її самостійне прагнення наблизитися до певного ідеалу з метою набуття рис і якостей особистості, оволодіння ще не опанованими видами діяльності. З огляду на це, самовдосконалення відіграє особливу роль у становленні особистості, оскільки впливає на здатність людини до самопізнання, а відповідно – до рефлексії. Усвідомлюючи свої досягнення та недоліки, особистість виявляє прагнення до самовдосконалення, самоосвіти і самовиховання [167]. Самовдосконалення відбувається завдяки самопізнанню, мотивації, самопримусу, саморегулюванню. Створюючи нові цінності, людина зростає в особистісному сенсі, тобто стає суб'єктом власного розвитку. Самовдосконалення поєднує взаємопов'язані і взаємозалежні процеси: самовиховання, як цілеспрямовану активну діяльність, зорієнтовану на формування у себе позитивних і усунення негативних якостей, та самоосвіту, як планомірну роботу в напрямі розширення і поглиблення своїх знань, вироблення відповідних навичок і вмінь [363].

Основу професійної майстерності викладача педагог вбачав в умінні сформувати та розвинути в учнів почуття любові до науки, в необхідності добре знати

свій предмет, у проведенні навчально-виховної роботи на засадах поваги до особистості, доброзичливості та довіри [140]. Викладання, за влучною характеристикою В. Тищенка, – це рух, синхронна динаміка навчального матеріалу, людського розуму та людських душ [360, с. 24] не витримує рутини та одноманітності.

Викладач-майстер є ініціатором видів педагогічної діяльності, більшість із яких передбачає нестандартний підхід. Таким чином, творчий викладач відрізняється, передусім, потребою самореалізації, прагненням найбільш повного виявлення свого потенціалу, постійного самовдосконалення в професійній діяльності.

Професійне самовдосконалення особистості розглядається у науковій літературі як цілеспрямована, систематична, високоорганізована й творча діяльність, що полягає в самостійному поглибленні й розширенні фахових знань, розвитку умінь, здібностей, професійно значущих якостей особистості та передбачає безперервне формування її кваліфікації й особистісне зростання [101, с. 6]. У педагога це внутрішній процес якісних змін, який відбувається за рахунок усвідомлення особистістю необхідності самовдосконалення, грамотного самоаналізу, власних роздумів і педагогічної рефлексії; мотивованого, цілеспрямованого й добре організованого саморуку до найкращого в собі [353, с. 6].

Основними напрямками професійного самовдосконалення викладачів ПТНЗ є: 1) розвиток світоглядної та позиційної визначеності, моральності, розширення свого кругозору; 2) удосконалення професійних та організаторських якостей; 3) формування загальної, технічної, правової та педагогічної культури, естетичних і фізичних якостей; 4) постійне оновлення знань, удосконалення практичних навичок і вмінь; 5) формування навичок самостійної роботи над собою, здатності до постійного самовдосконалення, усталеної мотивації професійного та особистісного розвитку; 6) опрацювання вміння керувати власною поведінкою, потребами й почуттями, оволодіння методами та прийомами емоційно-вольової саморегуляції тощо [299, с. 252].

Виникненню у педагогічного працівника потреби у професійному самовдосконаленні сприяють: спрямованість свідомості на себе як суб'єкта педагогічної діяльності; здатність до рефлексії; організація самопізнання; використання спіль-

них форм діяльності; використання різних форм педагогічної діяльності; надання можливості для найбільш повного порівняння й оцінювання професійно важливих якостей, умінь і навичок; формування правильного оцінного ставлення до себе й до інших [193, с. 7].

Професійне самовдосконалення викладача відбувається через самопізнання та прийняття рішення самовдосконалюватися; планування та визначення програми самовдосконалення; безпосередня практична діяльність з реалізації поставлених завдань; самоконтроль та самокорекція цієї діяльності. На етапі самопізнання, в результаті глибокого переживання внутрішньо особистісного конфлікту визначається рівень власних здібностей та можливостей, ступінь розвитку професійних якостей. Внаслідок цього в особистості виникає рішення самовдосконалюватися, створюється модель майбутньої роботи над собою. Етап планування пов'язаний з визначенням мети та завдань професійного самовдосконалення. Третій етап потребує високорозвинутих вольових якостей для систематичної та цілеспрямованої роботи над вдосконаленням власної особистості. На етапі самоконтролю постійно здійснюється рефлексія, завдяки чому людина своєчасно долає можливі відхилення реалізованої програми від тієї, що була задана, вносить певні корективи в план подальшого самовдосконалення.

Педагогічна творчість стосується усіх сторін діяльності викладача, а досягнення творчого результату забезпечується систематичними цілеспрямованими спостереженнями, застосуванням педагогічного експерименту, критичним використанням передового педагогічного досвіду. Готовність до творчої педагогічної діяльності виявляється передусім у прагненні й умінні постійно вдосконалювати свою педагогічну майстерність, відкидати застарілі та знаходити новітні й більш досконалі методи і прийоми роботи, творчо застосовувати передовий досвід, постійно аналізувати свою роботу.

Розглядаючи систему підвищення кваліфікації у контексті професійного самовдосконалення викладачів ПТНЗ як елементу їхньої педагогічної майстерності вважаємо, що ефективний розвиток мотивації професійного самовдосконалення педагогів відбувається завдяки конкретизації, об'єктивізації

системи професійних вимог до викладачів, критеріїв оцінки їхньої викладацької діяльності. Отже, необхідним є ознайомлення викладачів спецдисциплін з професіограмою педагогічного працівника ПТНЗ [297, с. 195]. Ретельний аналіз її складових надасть їм можливість професійної самодіагностики.

Саме система підвищення кваліфікації має формувати у викладачів майстерність роботи над собою, розвивати мотивацію професійного самовдосконалення шляхом розроблення та впровадження цільових програм професійної підготовки та перепідготовки викладачів, проведення спеціальних науково-методичних семінарів, тренінгів професійного зростання, викладацьких майстерень, розробки портфоліо викладача тощо.

Отже, зорієнтованість процесу розвитку педагогічної майстерності на актуалізацію потреб викладачів спецдисциплін кулінарного профілю щодо постійного самовдосконалення у професійно-педагогічній діяльності передбачає:

- стимулювання до постійного самовдосконалення у професійній діяльності через зацікавленість до вдосконалення професійних якостей як відображення потреби особистості;

- розвиток стійкого інтересу до професійної діяльності шляхом постійної підтримки мотивації саморозвитку, інтересу до використання інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому просторі професійної школи, потреби в самовдосконаленні;

- формування цілеспрямованості у виробленні індивідуального стилю педагогічної діяльності;

- вдосконалення професійно значущих якостей особистості викладача спецдисциплін.

Обґрунтовані педагогічні умови сприяють розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю і спрямовані на усвідомлення необхідності професійного прагнення до постійного професійного самовдосконалення, педагогічного мислення і педагогічної техніки, готовності до творчої педагогічної діяльності з урахуванням сучасних вимог харчової галузі.

2.3 Методика реалізації педагогічних умов розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін професійно-технічних навчальних закладів кулінарного профілю

Сучасна освіта потребує викладача, який є високо компетентним, професійно мобільним, самостійним, прагне постійно вдосконалюватися і творчо реалізуватися у професійній діяльності. Якісне оновлення підготовки педагога професійної школи потребує поєднання фундаментальних професійних знань із творчим мисленням і дослідницьким підходом до розвитку конкретних освітніх проблем, упровадження інноваційних методик, спрямованих на розвиток педагогічної майстерності викладачів професійної школи.

Особливості такого оновлення відображаються передусім у постійному професійному вдосконаленні, в результаті якого актуалізується професійний потенціал особистості педагога [398]. Система професійно-педагогічної освіти спрямована на підготовку педагога з високим рівнем професійної компетентності, що спирається на новітні досягнення психолого-педагогічних наук, сучасних спеціальних знаннях певної галузі виробництва; високим рівнем педагогічної культури, критичному мисленні, здатності застосовувати наукові надбання на практиці [400, с. 78]. На цьому ґрунтується функція післядипломної педагогічної освіти, яка полягає в її забезпеченні педагогічними кадрами, здатними ефективно здійснювати професійну діяльність в умовах нестабільності, невизначеності та постійних суспільних змін, в тому числі – трансформації освітньої галузі. Реалізація цієї функції пов'язана з наукою, метою якої є створення інноваційного науково-освітнього простору в системі підвищення кваліфікації. Це потребує якісного ресурсного зростання й оновлення педагогічного потенціалу, зокрема, шляхом творчого розвитку викладачів, вдосконалення їхньої методичної культури, підвищення рівня педагогічної майстерності.

Викладені положення враховані при розробленні методики реалізації педагогічних умов розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін у ПТНЗ кулінарного профілю у процесі підвищення кваліфікації.

Термін «методика» походить від грецького «μέθοδος», що означає «шлях дослідження, теорія, вчення». У педагогічній науці терміном «методика» позначають: сукупність методів досягнення певної мети, комплекс заходів, засобів, спрямованих на досягнення результатів, яку ставить перед собою педагог у навчальній діяльності [149, с. 23]; конкретні принципи, форми та засоби використання методів, за допомогою яких здійснюється більш глибоке пізнання різноманітних педагогічних проблем та їх вирішення [406, с. 103]; сукупність способів, прийомів, засобів доцільного проведення роботи, яка втілює не стратегію, а тактику наукового пізнання [160, с. 90]. У контексті нашого дослідження, під терміном «методика» ми будемо розуміти конкретні принципи, форми і технології розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисципліну ПТНЗ кулінарного профілю.

При проектуванні методики ми спирались на андрагогічний, аксіологічний, особистісно-діяльнісний, компетентнісний і акмеологічний підходи, враховували дидактичні принципи (науковості, зв'язку навчання з практикою, систематичності і послідовності), принципи професійної освіти (професійної спрямованості, гуманітаризації та демократизації професійної освіти, фундаменталізації, інтеграції, інформатизації, інноваційності, наступності) та обґрунтовані специфічні принципи розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю (рефлексивності, суб'єктності, неперервності, фасилітації).

Відповідно до визначених компонентів педагогічної майстерності (див. 2.1) та з урахуванням завдань і педагогічних умов її формування (див. розд. 2.2) методика реалізації педагогічних умов розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю передбачає чотири етапи (актуалізації, репродуктивний, самореалізації та евристичний) (табл. 2.5):

попередній етап – підготовчий – молодий викладач отримує основи психолого-педагогічних знань і вмінь; педагогічна майстерність сформована на адаптивному рівні, що означає початкову загальнопедагогічну підготовленість викладача та його мотивацію до формування та розвитку педагогічної майстерності.

Таблиця 2.5

**Етапи, компоненти, критерії та рівні педагогічної майстерності викладачів
специдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю**

Етапи розвитку	Структурний компонент, який розвивається	Критерій (провідна ознака)	Рівні сформованості
I. актуалізації	когнітивно-ціннісний	загальнопедагогічна підготовленість	когнітивний
II. репродуктивний	компетентнісно- технологічний	здатність до професійно- педагогічної діяльності	функціональний
III. самореалізації	рефлексивно- особистісний	професійно-особистісна готовність	рефлексивний
IV. евристичний	творчо-інноваційний	професійно-педагогічна креативність	творчий

I етап – *актуалізації* – розвивається переважно когнітивно-ціннісний компонент педагогічної майстерності (розвиток інших компонентів педагогічної майстерності передбачає певну знаннєву «базу», основу); завершенням цього етапу є сформованість педагогічної майстерності на когнітивному рівні, який характеризується належною загальнопедагогічною підготовленістю викладача. Метою цього етапу є досягнення когнітивного рівня педагогічної майстерності, критерієм сформованості якого є загальнопедагогічна підготовленість.

II етап – *репродуктивний* – когнітивно-ціннісний компонент педагогічної майстерності доповнюється компетентнісно-технологічним; результатом є сформованість педагогічної майстерності на функціональному рівні, на якому викладачу притаманна здатність до продуктивної професійно-педагогічної діяльності.

III етап – *самореалізації* – до когнітивно-ціннісного і компетентнісно-технологічного компонента педагогічної майстерності додається рефлексивно-особистісний; наслідком є рефлексивний рівень сформованості педагогічної майстерності, який визначається всебічною професійно-особистісною готовністю зрілого педагога.

IV етап – *евристичний* – відбувається нарощення творчо-інноваційного компонента педагогічної майстерності на основі когнітивно-ціннісного, компетентнісно-технологічного та рефлексивно-особистісного, а також інтегрування всієї сукупності компонентів; результатом є сформованість творчого (високого) рівня педагогічної майстерності, що визначається професійно-педагогічною креативністю і передбачає творчу, інноваційну педагогічну діяльність викладача (впровадження інновацій) у своїй галузі.

Досягнення творчого рівня розвитку педагогічної майстерності викладача спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю (сформованість усіх зазначених її компонентів), що свідчить про найвищий професіоналізм, безперечно, не означає припинення подальшої роботи над собою. Педагогічна професія, як ніяка інша, вимагає неперервного вдосконалення власної майстерності, критичного оцінювання та коригування авторської системи освітньої діяльності з підготовки професійно компетентних фахівців. Педагог-майстер сам усвідомлює де, як і чому йому далі навчатися, з огляду на зміни у предметній галузі (кухарській справі), парадигмі освіти та психолого-педагогічній теорії. Як уже зазначалося, найвищий рівень майстерності, на думку провідних науковців передбачає новаторство – створення та впровадження в освітній процес власних педагогічних інновацій. Зрозуміло, що цей найвищий, акмеологічний рівень педагогічного працівника є результатом тривалого самостійного розвитку власного педагогічного таланту. В її основу покладені пріоритетні напрями діяльності у сфері професійно-технічної освіти, серед яких важливе місце посідають розроблення і втілення в життя таких педагогічних технологій, що якісно змінюють зміст, структуру, форми, методи, засоби, технології навчання і виховання [305].

У системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників професійно-технічної освіти поетапний розвиток педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін кулінарного профілю має відбуватися за схемою (рис. 2.1).

У науковій літературі педагогічна технологія визначається як: системний метод створення, застосування і визначення усього процесу навчання й засвоєння знань з урахуванням технічних і людських ресурсів та їх взаємодії, який ставить

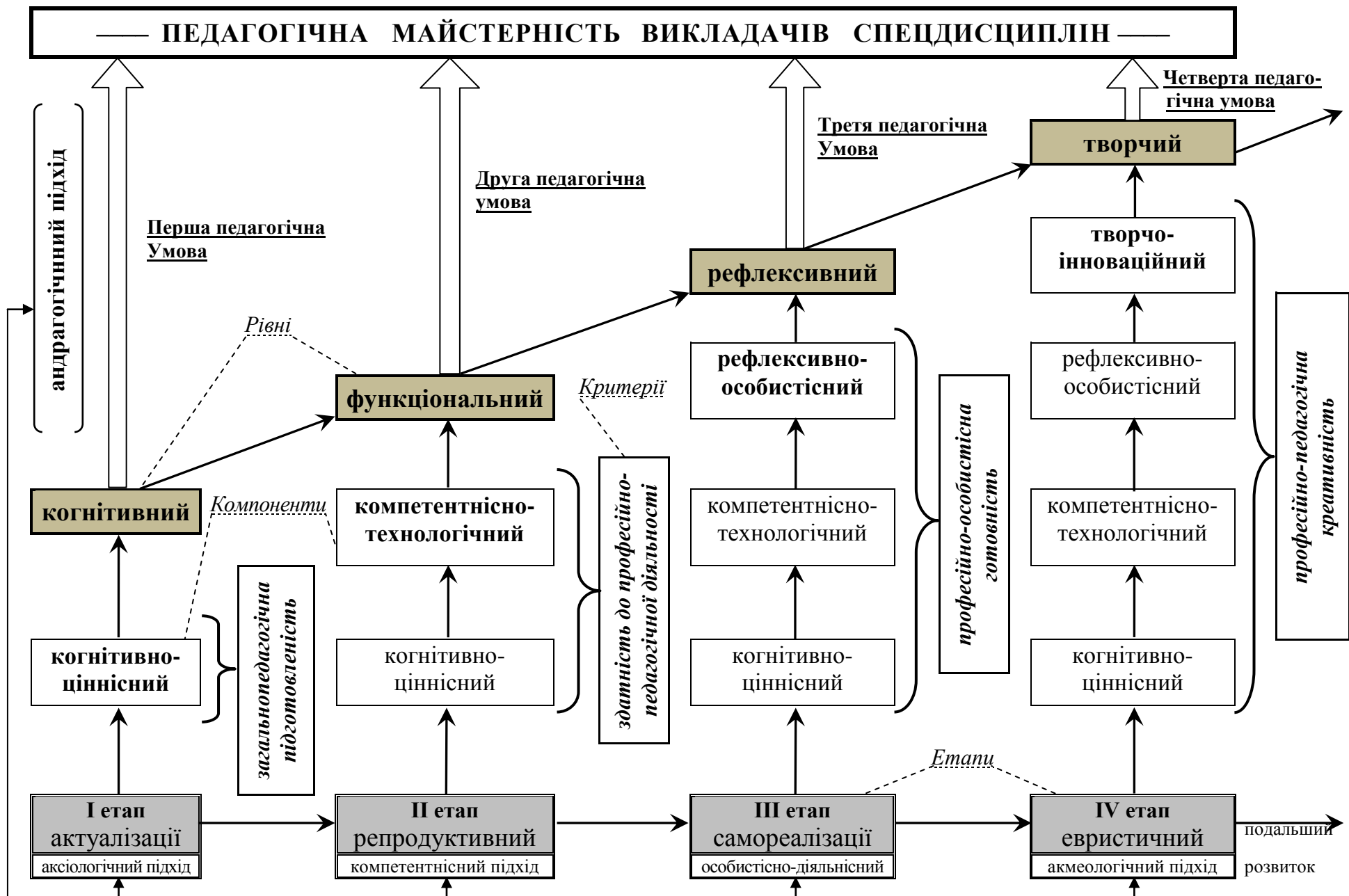

Рис. 2.1. Розвиток педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю

своїм завданням оптимізацію освіти [72, с. 331]; системна сукупність і порядок функціонування всіх особистісних, інструментальних і методичних засобів, що використовуються для досягнення педагогічних цілей [147, с. 9]; змістова техніка реалізації навчального процесу [36, с. 5]; система функціонування всіх компонентів педагогічного процесу, що побудована на науковій основі, запрограмована у часі й просторі, спрямована на досягнення запланованих результатів [322, с. 4]. Усі наведені визначення педагогічної технології свідчать про її спрямування на оптимізацію навчального процесу та гарантію досягнення очікуваних результатів.

На думку Р. Гуревича, педагогічна технологія – це інформаційна технологія, оскільки основу технологічного процесу навчання становить інформація та її рух (перетворення) [81, с. 364–365]. Нові педагогічні технології мають змінити роль інформації в освітньому процесі, спрямувавши її на створення тими, хто навчається, власного творчого продукту. Сучасні педагогічні технології закономірно пов'язані з педагогічною діяльністю, поєднують досягнення педагогічної науки і практики, традиційні та інноваційні методи навчання й виховання, їм властиві й ознаки суспільного прогресу, гуманізації та демократизації освітньої галузі. За С. Сисоевою, педагогічні технології відображають процес розроблення та реалізації в навчальному закладі освітнього проекту, який відображає певну систему педагогічних поглядів, спрямованих на досягнення конкретної освітньої мети, визначають зразок реалізації професійно-педагогічної діяльності [330, с. 661].

Отже, педагогу недостатньо досконало знати методику, він також має володіти технологією отримання кінцевого результату й алгоритмом її втілення у практику. Технологія не допускає варіативності, її головне призначення – отримати гарантований результат [269, с. 4].

В. Ковальчук вважає, що розвиток педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання у процесі підвищення кваліфікації має ґрунтуватися на технології, яка передбачає: побудову процесу розвитку педагогічної майстерності як перманентної системи; попередню діагностику сформованості компетенцій педагогічної майстерності з подальшою індивідуалізацією освітньої траєкторії; організацію підвищення кваліфікації в закладах післядипломної педагогічної осві-

ти за очно-заочною формою з використанням кредитно-модульних технологій організації навчального процесу; включення до навчального процесу педагогічних форм і методів щодо розв'язання педагогічних ситуацій, взаємонавчанням із метою обміну педагогічним досвідом, самостійним виконанням індивідуалізованих завдань, забезпеченням педагогічної підтримки професійно-педагогічного саморозвитку викладачів ПТНЗ в міжкурсовий період [155].

У контексті розвитку педагогічної майстерності викладача спецдисциплін вважаємо за необхідне врахувати як один із найперспективніших напрямів – цілеспрямований творчий розвиток особистості педагога, що є запорукою успішної продуктивної педагогічної діяльності в сучасному професійно-технічному навчальному закладі. Загальний характер освітніх реформ в Україні пов'язаний насамперед з інноваційними тенденціями розвитку освіти. Модернізаційні процеси у галузі професійно-технічної освіти зумовили потребу вдосконалення вже використовуваних педагогічних технологій і виникнення нових, пов'язаних з орієнтацією на реалізацію сучасних концепцій освіти й виховання, визначених особистісно орієнтованою, синергетичною, культурологічною спрямованістю нової парадигми освіти. Сучасні педагогічні інновації спрямовані на створення умов формування й розвитку цілісної, творчої, вільної особистості, здатної до соціалізації, адаптації й самореалізації в суспільстві [161, с. 130]. Інноватика в педагогіці передбачає діалогічну взаємодію, співробітництво і співтворчість усіх учасників педагогічного процесу, активну творчу позицію педагога й учнів. На жаль, інноваційний розвиток професійно-технічної освіти в сучасних умовах часто гальмується через недостатню готовність педагогічних працівників ПТНЗ до інноваційної освітньої діяльності, сприйняття і застосування інновацій у своїй роботі.

У зв'язку з цим серед основних завдань післядипломної педагогічної освіти щодо підготовки викладачів до інноваційної діяльності називають: розвиток ціннісних орієнтацій і гуманістичної спрямованості педагога; орієнтація на осмислення викладачем результатів педагогічних нововведень, сприяння виробленню критеріїв їх оцінки і самооцінки [158]. Завдяки вирішенню цих завдань у процесі підвищення кваліфікації виробляються уміння цілеспрямовано застосовувати у

професійній діяльності інноваційні педагогічні технології, створювати творчу атмосферу для спільної пошукової діяльності учнів і викладачів, формувати інноваційне мислення. Сучасні педагогічні технології характеризуються цілеспрямованим, систематичним і послідовним впровадженням у практику оригінальних, новаторських способів, прийомів педагогічних дій і засобів, що охоплюють цілісний навчально-виховний процес від визначення його мети до очікуваних результатів [323]. Завдяки їх використанню в освітньому процесі створюють умови максимального розкриття творчого потенціалу учнів шляхом підвищення мотивації навчання, його індивідуалізації, використання творчих методів тощо [109, с. 8]. Такі технології забезпечують умови для розвитку особистості, реалізації її права на індивідуальну творчість, ініціативу, саморозвиток.

Викладач спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю, виконуючи свої професійні обов'язки, має народжувати власну педагогічну дію та своєю творчістю стимулювати учнів, активізувати їхній інтерес до отримання професії. Володіння викладачем інноваційними технологіями, методами і методиками багато в чому визначає дієвість його психолого-педагогічного впливу на учнів [76]. У цьому розумінні питання про педагогічні технології тісно пов'язані з поняттям педагогічної майстерності, бо дії майстра завжди досконалі. Можна бути професійно компетентним педагогом, тобто вільно орієнтуватись у предметній сфері, системно сприймати і діяти у педагогічній реальності, мати особистісно-гуманітарну орієнтацію, уміти узагальнювати і передавати свій досвід іншим колегам, бути здатним до рефлексії, володіти сучасними особистісно-розвивальними педагогічними технологіями.

До таких технологій належить **технологія самовиховання** спрямована на самовдосконалення викладача через самоспостереження, самопізнання, самоаналізі вироблення адекватної самооцінки; створення програми і плану самовиховання. У довідковій літературі [170, с. 329] самовиховання тлумачиться як свідомо діяльність, спрямована на найбільш повну реалізацію людиною себе як особистості завдяки саморегуляції, критичного мислення, здатності і готовності до самовизначення, самовираження, саморозкриття, самовдосконалення,

самовиховання. І. Бех підкреслює, що самовиховання ґрунтується передусім на повазі особистості до себе [39, с. 129]. У цьому контексті технологія самовиховання потребує активного усвідомлення особистістю власного «я», конструювання стосунків з навколишнім світом з урахуванням життєвого досвіду особистості, передбачає наявність чітко усвідомлених цілей, ідеалів, особистісних смислів. Вона має на меті сформувати у викладачів спецдисциплін культуру професійного самовиховання, збагатити їхній особистісний і професійний досвід, мотивувати постійне особистісне і професійне самовдосконалення.

Реалізація технології починається із самовизначення, самодослідження, усвідомлення своїх успіхів і невдач, з незадоволення собою, що виникає у процесі порівняння власних результатів роботи з досягненнями інших людей, оцінки власних вчинків, аналізу своїх психічних станів, переживань. Цьому сприяють сформовані рефлексивні уміння, які дозволяють розумно аналізувати свою діяльність у цілому. Самовиховання ґрунтується на адекватній самооцінці, що відповідає реальним здібностям людини, на критичному аналізі власних індивідуальних особливостей і потенційних можливостей. З підвищенням ступеня усвідомленості самовиховання стає все більш значною силою саморозвитку особистості.

Сучасному викладачу спецдисциплін необхідно володіти певним спектром знань, вмінь і навичок самодіагностики, планування, оцінювання та коригування процесу свого навчання, відбору змісту, форм, методів і засобів навчання відповідно до власних освітніх та професійно-особистісних потреб. З погляду андрагогіки, самоосвіта викладача є необхідною умовою та має виняткове значення для розвитку його педагогічної майстерності. До ефективних методів самоосвіти викладачів-практиків відносимо передусім такі, що сприяють розвитку рефлексивних якостей особистості – самопостереження, самоаналіз, самоконтроль, саморегуляція [80, с. 25]. Сутність самоосвіти як форми підвищення кваліфікації виявляється в самостійній діяльності особистості, спрямованій на задоволення її потреб ідентифікації, соціалізації, самореалізації і самовдосконалення для досягнення життєвих цілей. Вона відрізняється високим

рівнем пізнавальної активності та організації самостійного керування засвоєнням знань. Цілеспрямовану самостійну роботу над розвитком професійно-педагогічних якостей вважають унікальним засобом ефективного самовдосконалення викладача як професійно зрілої особистості. Така особистість має уявляти перспективи, які йому відкриває обрана професія для подальшого самовдосконалення [55, с. 70]. Самоосвіта викладача відбувається завдяки опрацюванню літератури; вивченню та творчому застосуванню досягнень передового педагогічного досвіду; аналізу та узагальненню власного досвіду; удосконаленню практичної підготовки з питань різноманітних завдань навчального характеру; проведенню семінарів, консультацій, лекцій тощо. Самоосвіта має бути неперервним процесом в особистісному контексті та є необхідною умовою зростання професійної майстерності. У процесі самоосвіти викладача спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю реалізуються дидактичні принципи систематичності, наступності, зв'язку теорії з практикою, а також актуалізується потребнісно-мотиваційна сфера педагога, відбувається його особистісне зростання, розвиваються соціальні, професійні, комунікативні та ІКТ-компетенції, а також формуються індивідуальний стиль педагогічної діяльності.

Результатом самовиховання і самоосвіти викладача спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю є вдосконалена особистість, якій властива робота над собою (як необхідна передумова набуття і збереження професіоналізму), яка прагне самостійно обирати мету самовдосконалення, постійно аналізує здобутки професійного зростання, займається самоосвітою. Застосування технології самовиховання активно впливає на формування усіх компонентів педагогічної майстерності викладача спецдисциплін.

Технологія проблемного навчання розглядається як дидактична система, що ґрунтується на закономірностях творчого засвоєння знань і способів діяльності, на прийомах і методах викладання й учіння з елементами наукового пошуку [372]; процес педагогічної взаємодії, орієнтований на формування пізнавальної самостійності тих, хто навчається, стійкості мотивів навчання і розумових (включаючи і творчі) здібностей у ході засвоєння ними наукових понять і способів ді-

яльності, детермінованого системою проблемних ситуацій [212]; спеціально створена система специфічних прийомів і методів, які сприяють самостійному здобуванню знань тих, хто навчається, а також вчать самостійно їх застосовувати у вирішенні нових пізнавальних і практичних завдань [385]. Отже, проблемне навчання викладачів ПТНЗ у системі підвищення кваліфікації належить до розвивального типу, в якому поєднуються засвоєння готових знань із систематичною самостійною пошуковою діяльністю слухачів, а система методів побудована з урахуванням визначення мети й принципу проблемності.

Під час проблемного навчання слухач не отримує знання в готовому вигляді, перед ним ставиться завдання (проблема), яке має зацікавити його, викликати бажання знайти спосіб її розв'язання. Технологія проблемного навчання спрямована на творчий розвиток слухачів шляхом використання здебільшого проблемних ситуацій, які спочатку не мають однозначної відповіді, проте схвалюються творчі спроби, навчальна ініціатива [382]. Саме недостатність знань в опрацюванні матеріалом часто є стимулом для виникнення творчих рішень. Важливою для нашого дослідження особливістю проблемного навчання є те, що воно змінює мотивацію пізнавальної діяльності: провідними стають пізнавально-спонукальні (інтелектуальні) мотиви. Завдяки проблемі у процесі розумової праці виникає і розгортається інтерес до самонавчання, пов'язаний із пошуками рішення завдання. На цих засадах виникає внутрішня зацікавленість, що перетворюється у чинник активізації навчального процесу та ефективності навчання. Пізнавальна мотивація спонукає людину розвивати свої схильності та можливості [372].

Під час вирішення проблемних педагогічних ситуацій педагог підводить слухачів до суперечності й пропонує їм самостійно знайти спосіб її вирішення; зіштовхує протиріччя практичної діяльності; викладає різні погляди на одне питання з метою пошуку оптимального вирішення; спонукає робити порівняння, узагальнення, висновки з ситуацій, співставляти факти; ставить дослідницькі завдання. Приклади проблемних ситуацій для викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю, які доцільно використовувати на курсах підвищення кваліфікації, подані в Додатках (Додаток Б, тема 6).

Застосування технології проблемного навчання з метою розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін у процесі підвищення кваліфікації сприяє формуванню гармонійно розвиненої творчої особистості, здатної логічно мислити, знаходити оптимальні вирішення різних проблемних ситуацій, систематизувати і накопичувати знання на основі самоаналізу, саморозвитку і самокорекції. Це сприяє підвищенню рівня педагогічної культури та професійно-педагогічної компетентності, сприяє зростанню професійно-особистісної готовності викладача до інноваційної педагогічної діяльності.

Проектні технології – (від грец. – шлях, спосіб дослідження) це система навчання, яка дозволяє здобувати знання і вміння у процесі планування і виконання проектів [262, с. 314]. Ця педагогічна технологія орієнтована не на інтеграцію фактичних знань, а на їх застосування до набуття нових (інколи шляхом самоосвіти) [386, с. 4]. Застосування проектних технологій у навчанні дає можливість слухачам курсів підвищення кваліфікації накопичувати знання і вдосконалювати професійно значущі вміння у процесі планування й виконання певних завдань-проектів. Ця технологія передбачає розв'язання різних проблем із використанням дослідницьких методів, стимулювання інтересу тих, хто навчається до самостійного здобуття знань, а також розвиває уміння орієнтуватися він формаційному просторі, позитивно впливає на розвиток критичного і творчого мислення. Сутність проектної технології полягає у стимулюванні інтересу тих, хто навчається, до професійних проблем, завдань, які передбачають не лише володіння певною сумою знань, а й передбачають їх практичне застосування у ході вирішення [331, с. 52–53].

Вміння користуватися проектною технологією є показником високої кваліфікації педагога, його інноваційного мислення, орієнтації на особистісний і професійний розвиток у процесі навчання [267, с. 156]. У нашому дослідженні застосування проектної технології відображає реалізацію особистісно-діяльнісного підходу до розвитку педагогічної майстерності викладачів ПТНЗ кулінарного профілю (див. 1.3). Технологія проектів дозволяє застосувати знання та уміння, здобуті на різних етапах навчання, інтегрувати їх в процесі роботи над проектом

[104, с. 53], її результатом стає розширення індивідуального досвіду викладача. Проектна технологія спрямована на розв'язання педагогічної проблеми, що передбачає використання різноманітних методів та засобів навчання. Наприклад, вербальні (розповідь, бесіда, дискусія, мозкова атака, міні-лекція, міні-дискусія), демонстрація, інформаційна підтримка, мозковий штурм, історичний аналіз, метод інформаційної нестачі, метод інформаційної насиченості, порівняльний аналіз, захист і оцінка проектів, самопрезентація, конкурси творчих проектів. Робота над проектом складається з кількох етапів (див. табл. 2.6), які ми пропонуємо застосовувати на курсах підвищення кваліфікації з метою розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисципліну ПТНЗ кулінарного профілю. Його тема – підготовка і проведення майстер-класу з теми «Особливості приготування заправних перших страв слов'янської кухні».

На кожному з етапів проекту відбувається взаємодія між учасниками проекту, в ході якої вони спільно розв'язують низку різноманітних організаційних, дидактичних, виховних і розвивальних завдань. При цьому відбувається стимулювання професійного інтересу, вдосконалення професійно-педагогічної компетентності викладачів спецдисциплін шляхом організації самостійної пошукової діяльності, постановки проблем, вирішення яких передбачає оперування системою професійних знань, умінь та їх використання на практиці.

Водночас проектна технологія передбачає творчу спільну діяльність, у процесі якої потрібно виявити індивідуальний стиль педагогічної діяльності. Технологія проекту сприяє вирішенню важливих педагогічних завдань: посилення мотивації щодо розвитку педагогічної майстерності; розвиток креативного мислення у процесі творчого опрацювання проекту; налагодження успішної паритетної взаємодії слухачів у ході реалізації різних організаційних форм в системі підвищення кваліфікації.

Таким чином, основними вимогами до використання методу проектів є: наявність значущої у творчому плані проблеми (завдання), розв'язання якої потребує інтегрованих знань, дослідницького пошуку; практична, теоретична, пізнавальна значущість передбачуваних результатів; самостійна (індивідуальна, парна,

групова) діяльність слухачів; структурування змістової частини проекту (із зазначенням поетапних результатів); використання дослідницьких методів.

Таблиця 2.6

Етапи роботи над проектом

№ з/п	Назва і мета етапу	Зміст роботи
1.	<i>Підготовчий етап:</i> визначення ситуації, прихованої в ній проблеми, обрання теми майстер-класу	На курсах підвищення кваліфікації групу слухачів ділять на підгрупи, яким роздаються завдання щодо розроблення плану проведення майстер-класу з теми «Особливості приготування заправних перших страв слов'янської кухні»
2.	<i>Етап планування:</i> розподіл обов'язків учасників проекту, формування програми його реалізації, розроблення плану в цілому та конкретних дій	Між слухачами у підгрупах розподіляються завдання, згідно з якими одні мають знайти цікаву інформацію з теми і творчо опрацювати її; інші – скласти технологію приготування, ще інші – забезпечити необхідними продуктами, підібрати відеоматеріали з даної теми, підготувати і продумати нестандартні способи проведення майстер-класу, оформлення його результатів у вигляді фото- та відеопрезентації.
3.	<i>Дослідження:</i> накопичення інформації та ресурсів, необхідних для втілення розробленого плану дій	Пошук учасниками інформації щодо заданої теми, її творче опрацювання, підбір відеоматеріалів у бібліотеці, Інтернеті, в мережі підприємств ресторанного господарства, у бесідах із їх шеф-кухарями, яка допоможе зреалізувати заплановане. Підготовка устаткування, необхідного інвентарю, продуктів.
4.	<i>Презентація проекту:</i> проведення майстер-класу	Виконання всіма учасниками проекту визначених ролей у ході майстер-класу. Дегустація приготованих страв та обговорення. Відеозйомка, фотозйомка. Частування учасників і гостей майстер-класу.
5.	<i>Визначення ефективності:</i> оцінка проведеного проекту та визначення його результатів.	Спільне обговорення якості виконання ролей учасниками проекту, визначення можливих недоліків в організації, висунення пропозицій щодо їх усунення в майбутньому, загальна дискусія щодо ефективності й результативності проекту, аргументація своїх думок.

Реалізація проектної технології у процесі розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю створює умови для творчої самореалізації, задоволення потреби в саморозвитку та самовдосконаленні викладача спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю, збагачує суб'єктивний досвід особистості, сприяє особистісному зростанню педагога, виробленню навичок саморегуляції діяльності та поведінки, а також формуванню готовності до активної взаємодії з учнями з метою цілеспрямованого педагогічного впливу.

Технології інтерактивного навчання дозволяють організувати пізнавальну діяльність шляхом створення комфортних умов навчання, які сприяють відчуттю успішності та інтелектуальної спроможності тих, хто навчається, що додає освітньому процесу продуктивності [147]. Вони ґрунтуються на педагогічній взаємодії через бесіду, діалог [36, с. 34], тобто є способом пізнання, здійснюваного у формах спільної діяльності суб'єктів навчання, коли усі учасники навчального процесу взаємодіють один з одним, обмінюються інформацією, спільно вирішують проблеми, моделюють ситуацію, оцінюють дії колег і власну поведінку [348].

Найбільшою перевагою технології інтерактивного навчання є те, що слухач стає суб'єктом навчання. Це забезпечує внутрішню мотивацію навчання і забезпечує його ефективність, сприяючи розвитку критичного мислення, даючи змогу визначити власну позицію, поглибити професійні знання.

Інтерактивні технології навчання включають окремі інтерактивні методи, засоби та форми навчання, що стимулюють процес пізнання, розумові і навчальні умови й процедури, за допомогою яких можна досягти запланованих результатів [276, с. 130]. Тому ці два поняття тісно взаємопов'язані між собою. Інтерактивні методи навчання спрямовані на розвиток культури спілкування і формування особистості, яка володіє креативним та аксіологічним потенціалом, технологіями творчого саморозвитку, самовдосконалення, самоактуалізації.

У контексті нашого дослідження вважаємо доцільним застосовувати у процесі розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю такі інтерактивні методи навчання: діалог, опитування, взаємоопитування, евристична бесіда, презентація, диспути, дебати, форуми, дискусії, «моз-

ковий штурм», метод «круглого столу»; ділові ігри, метод «інтерв'ю»; тренінги, обмін знаннями, кейс-метод, міні-дискусія). У Додатку Д поданий приклад міні-дискусії [211, с. 25–26], тематично адаптованої до проблеми нашого дослідження.

Технології інтерактивного навчання спрямовані на формування особистості викладача, який володіє креативним потенціалом, творчим саморозвитком, формує у викладачів спецдисциплін ПТНЗ прагнення до постійного самовдосконалення, високий рівень професійного сприйняття, педагогічного мислення і педагогічної техніки, готовність до творчої педагогічної діяльності.

Одними з найбільш розповсюджених сучасних педагогічних технологій є *тренінгові технології*, які дають змогу залучати слухачів до творчої співпраці, удосконалювати свої рефлексивні характеристики, активізувати їхнє ставлення до набуття знань, розвитку вмінь і навичок за той короткий час, впродовж якого вони проходять підвищення кваліфікації. Тренінгові технології розглядають як спеціально організовану навчальну систему, за допомогою якої реалізується весь комплекс взаємозв'язків між цілями, завданнями, змістом, методами навчання, а також зворотний зв'язок і корекція [21]. Вони спрямовані на самореалізацію суб'єкта навчання у конкретному виді професійної діяльності завдяки здатності до саморозвитку, перетворювальної діяльності, рефлексії, а також сформованості умінь самостійно ставити і вирішувати професійні завдання.

Тренінг передусім пов'язаний із формуванням мотивації та диференціює його за чотирма основними напрямками: мотивація досягнень, причинних схем, особистісної причинності та внутрішньої мотивації [270, с. 136]. Водночас його розглядають як систему впливів і завдань, спрямованих на розвиток, формування, корекцію у людини необхідних професійних якостей [316, с. 60]. У контексті нашого дослідження тренінг є відображенням андрагогічного підходу в авторській методиці розвитку педагогічної майстерності викладачів ПТНЗ кулінарного профілю (див. 1.3). Тренінгові завдання сприяють осмисленню вже наявного та формуванню нового професійного досвіду, що відповідає основним ідеям андрагогіки. Під час проведення тренінгу використовуються інтерактивні методи, які ураховують особливості навчання дорослих. Тому використання

тренінгових технологій у післядипломній освіті забезпечує не лише результативність курсової підготовки, але й створює всі умови для подальшого професійного розвитку кожного педагога. У нашому дослідженні тренінгові технології розглядаються передусім як інструмент підвищення мотивації щодо розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін, зокрема таких її складових: саморегуляція педагогічної діяльності, формування суб'єктивного досвіду особистості, готовність до творчої педагогічної діяльності, особистісне зростання педагога, саморегуляція діяльності та поведінки, готовність до активної взаємодії з учнями з метою цілеспрямованого педагогічного впливу. У Додатку Е поданий тренінг «Формування мотивації досягнення та відповідальності за професійне становлення» [211, с. 14–64], який передбачає застосування сучасних ідей, підходів і технік, які реально допомагають підвищити якість педагогічної діяльності. Тренінг спрямований на формування адекватної самооцінки, самостійне визначення цілей діяльності; готовність за кожним рішенням вбачати конкретний результат, усвідомлення відповідальності за професійне становлення, оволодіння техніками самомотивації, самоспонування з опорою на власні знання та вміння, робота з емоціями як фактором мотивації, засвоєння набутих знань, вмінь і навичок під час тренінгу та їхнє застосування в реальних життєвих ситуаціях.

За допомогою тренінгових технологій у викладачів ПТНЗ формуються вміння диференціювати, індивідуалізувати навчальний процес, розвивається аналітичне і творче мислення, самоконтроль педагогічної діяльності, продукується адекватна самооцінка. Їх застосування у процесі підвищення кваліфікації сприяє підвищенню рівня комунікативної культури слухачів, виховуванню активної особистості, яка вміє аналізувати та творчо вирішувати проблемні ситуації, які можуть виникнути в ході педагогічної взаємодії. Це впливає на формування педагогічної культури, розвиток педагогічного потенціалу, вироблення й закріплення ключових, соціальних, професійних, комунікативних та ІКТ-компетенцій.

Абсолютно нові можливості в організації процесу навчання надають сучасні *інформаційно-комунікаційні технології* (ІКТ), які оптимізують навчально-

виховний процес. У системі підготовки викладача спецдисциплін питання специфіки його професійної майстерності займає дуже важливе місце. Він повинен володіти великим об'ємом знань і вмінь за своїм фахом, уміти творчо застосовувати їх у педагогічній діяльності, а також знаннями і практичними вміннями з ряду провідних галузей сучасного виробництва, уміти викладати «свій» предмет і досконало володіти ІКТ, творчо застосовувати їх в конкретній освітній галузі [392, с. 139]. Дослідження й обґрунтування раціональних напрямів використання ІКТ у навчальному процесі вважається однією з найважливіших проблем, вирішення якої є соціально значущим завданням педагогічної науки [107, с. 376]. В. Биков зазначає, що запровадження ІКТ створює передумови для кардинального оновлення як змістово-цільових, так і технологічних сторін навчання. Це проявляється в суттєвому збагаченні системи дидактичних прийомів, навчальних засобів, і на цій основі – у формуванні нетрадиційних педагогічних технологій з використанням комп'ютерів [42]. Сучасні інформаційно-комунікаційні технології здатні реалізувати передавання знань і доступ до різноманітної навчальної інформації значно ефективніше, ніж традиційні засоби навчання. Окрім того, вони не лише забезпечують активне залучення учнів до навчального процесу, а й дозволяють повноцінно керувати ним [188, с. 185].

Як показує досвід, істотною прогалиною, що впливає на рівень викладання спецдисциплін в ПТНЗ кулінарного профілю, є недостатня підготовка педагогічних працівників до використання інформаційно-комунікаційних технологій. Р. Гуревич робить акцент на двох основних напрямках застосування ІКТ в педагогічному процесі: використання на практичних заняттях і для організації самостійної роботи. На його переконання, за допомогою комп'ютера, як універсального засобу навчання, можна реалізувати всі види навчальної діяльності [80, с. 24]. У контексті розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін під час підвищення кваліфікації його можна успішно застосовувати для: читання курсу спецдисциплін з використанням комп'ютерних презентацій; проведення в традиційному і мережевому варіанті навчання наукових і методичних семінарів на

курсах підвищення кваліфікації, а також різного роду конференцій і виставок, майстер-класів, спрямованих на підвищення їхньої педагогічної майстерності тощо. У самостійній роботі для самоосвіти, саморозвитку й самовдосконалення викладачам доцільно використовувати ІКТ для пошуку додаткової й оновленої інформації до занять; обміну навчально-методичною інформацією зі своїми колегами, методистами; для взаємного обміну інформацією у процесі реалізації завдань дистанційного навчання та реалізації телекомунікаційних проектів. Варто зазначити, що інформаційно-комунікаційні технології значно підвищують мотивацію викладачів до самоосвіти, допомагають творчо й більш продуктивно використовувати навчальний час, вдосконалюють професійно-педагогічну компетентність, сприяють виробленню індивідуального стилю педагогічної діяльності. За їх допомогою формується ставлення до праці як необхідного способу самореалізації, здатність викладача до роботи з великими масивами інформації з метою задоволення індивідуальних і професійних потреб.

ІКТ особливо доцільно використовувати під час дистанційного навчання, оскільки вони дають можливість ефективної реалізації навчального процесу в системі підвищення кваліфікації. Зауважимо, що дистанційне навчання [289] – це індивідуалізований процес набуття знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників навчального процесу в спеціалізованому середовищі, яке функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій. Таке навчання є технологічним компонентом, що видозмінює традиційну освітню технологію, сприяє використанню багатьох продуктивних педагогічних методів і технологій (педагогіки співробітництва, ігрових технологій, проблемного та розвивального навчання тощо).

У цьому контексті викладачам спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю також потрібно вміти користуватися професійно адаптованими комп'ютерними програмами («R-Keeper», «IikoChain», «1С-Парус», «UNISYSTEM Ресторан», «Х-КАФЕ», «Microinvest Склад Pro» та ін.), які широко застосовуються на сучасних підприємствах громадського харчування. Упровадження ІКТ в систему

підвищення кваліфікації викладачів спецдисциплін в ПТНЗ кулінарного профілю сприяє: активізації самоосвіти, підвищенню професійного рівня педагога; накопиченню ним особистісно значущих загальних і професійних знань, вдосконаленню вмій і навичок, необхідних для сучасного професіонала щодо отримання потрібної інформації, оновлення дидактичного матеріалу, доступу до методичної бази інноваційних розробок. Вимоги розвитку педагогічної майстерності на кожному етапі зумовлюють обґрунтування певної педагогічної умови, забезпечення якої в освітньому процесі дає змогу викладачам сформувати відповідний компонент і, таким чином, досягти конкретного рівня педагогічної майстерності. Тобто в нашому випадку кожному етапу розвитку педагогічної майстерності відповідає одна з педагогічних умов, яка забезпечує, головним чином, досягнення певного рівня сформованості педагогічної майстерності.

Висновки до другого розділу

Із урахуванням специфіки професійної діяльності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю у структурі їхньої педагогічної майстерності виокремлені когнітивно-ціннісний, компетентісно-технологічний, рефлексивно-особистісний; творчо-інноваційний компоненти, які доповнюють один одного та тісно пов'язані.

Специфічними принципами розвитку педагогічної майстерності визначено принципи: рефлексивності, суб'єктності, неперервності, фасилітації. На цій основі обґрунтовано педагогічні умови розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю у процесі підвищення кваліфікації:

- розроблення й упровадження дисципліни «Розвиток педагогічної майстерності» для підвищення кваліфікації викладачів;
- проектування та застосування інноваційних форм, методів і технологій розвитку педагогічної майстерності та їх застосування у процесі підвищення кваліфікації;
- спрямованість курсів підвищення кваліфікації на гармонійний розвиток кожного з компонентів педагогічної майстерності;

– зорієнтованість процесу розвитку педагогічної майстерності на актуалізацію потреби щодо постійного самовдосконалення у професійно-педагогічній діяльності.

Відповідно до компонентів педагогічної майстерності та з урахуванням завдань і педагогічних умов її формування розроблена методика реалізації педагогічних умов розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю, яка передбачає чотири етапи: *актуалізації, репродуктивний, самореалізації, евристичний*. Її впровадження на курсах підвищення кваліфікації передбачає застосування педагогічних технологій: *самовиховання, проблемного навчання, проектного та інтерактивного навчання, тренінгові, інформаційно-комунікаційні технології*, що інтенсифікує розвиток педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю, максимально розкриває їхній професійно-педагогічний потенціал, сприяє усвідомленню особистісної професійної позиції, її творчому виявленню в педагогічній діяльності, оптимізує самоактуалізацію й самореалізацію викладача в професії.

Основні ідеї та положення другого розділу відображені в таких публікаціях автора [238; 239; 241; 243; 244; 417].

РОЗДІЛ 3

ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ МЕТОДИКИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ СПЕЦДИСЦИПЛІН

3.1. Методика педагогічного експерименту

Підготовка фахівців для галузі громадського харчування відповідно до сучасних вимог і світових стандартів потребує випереджальних, прогностичних реформ і трансформацій педагогічної дійсності у системі профтехосвіти України [230, с. 4–5], зокрема модернізації науково-методичного забезпечення та освітнього середовища. Це потребує також розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю: оптимізації професійно-педагогічної компетентності та неперервного вдосконалення професіоналізму педагогічних працівників протягом їхньої активної життєдіяльності шляхом пошуку та поповнення викладачами знань і поглиблення вмінь вирішувати нові освітні завдання, посилення здатності сприймати та готовності створювати інновації, нарощувати арсенал психолого-педагогічних інструментів, вибудовувати індивідуальну позицію педагога. Разом зі зростанням педагогічної майстерності розкриваються особистісні резерви викладача, підвищується продуктивність освітньої діяльності та результативність педагогічного впливу, даючи можливість відповідати на зростаючі виклики соціуму, сфери обслуговування та ринку освітніх послуг.

Викладачу належить провідна роль у практичному вирішенні психолого-педагогічних проблем. Саме йому доводиться інтегрувати та використовувати всю інформацію з різних нормативних і науково-методичних джерел із метою ефективної організації освітнього процесу, з урахуванням реальних, багато в чому унікальних ситуацій конкретної предметної галузі. Тому розвиток педагогічної майстерності як одне з найважливіших завдань підвищення кваліфікації викладача потребує особливої уваги – вивчення, перевірки ефективності й оптимальності та постійного моніторингу з метою прогнозування та корекції.

Процес розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю розглядаємо як багатосторонній процес інтегрованого характеру, спрямований на забезпечення високої професійно-педагогічної підготовленості та професіоналізму, що зумовлено високорозвиненими особистісними (педагогічний потенціал, ключові та професійні компетенції, особистісна зрілість, загальна педагогічна культура, індивідуальний стиль, особистісна професійна позиція, самоактуалізація педагога) та діяльнісними (педагогічні знання, вміння, навички, професійна компетентність, педагогічний досвід, педагогічне мислення, педагогічна техніка, морально-етична діяльність, інноваторство та творчість) якостями [210, с. 20] і відображається в загальнопедагогічній підготовленості, здатності до професійно-педагогічної діяльності, рефлексії, професійно-особистісній готовності, творчій активності, інноваційній педагогічній діяльності.

Плідний розвиток педагогічної майстерності можливий, на нашу думку, лише в системі підвищення кваліфікації. Запропоновані нами педагогічні умови та методика реалізації педагогічних умов розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю спрямовані на неперервний самостійний поступ на шляху до найвищого професіоналізму. Для цього викладачам необхідно, на наш погляд, удосконалюючи свої компетенції, оволодіваючи та систематизуючи психолого-педагогічні знання, вміння та навички послідовно пройти такі *етапи* розвитку педагогічної майстерності:

- 1) опанувати належний рівень психолого-педагогічних знань і вмінь із *загальнопедагогічної підготовки*;
- 2) досконало сформувати професійні та педагогічні компетенції, виробивши належну *здатність до професійно-педагогічної діяльності* у ПТНЗ кулінарного профілю;
- 3) досягнути *професійно-особистісної готовності* на рівні рефлексії;
- 4) розвинути *професійно-педагогічну креативність*, ознакою якої є інновації в навчально-виховному процесі.

З метою виявлення педагогічної ефективності розроблених нами заходів і пропозицій щодо розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін

ПТНЗ кулінарного профілю був проведений педагогічний експеримент, який передбачав підготовчий, констатувальний, пошуковий і формувальний етапи. У ньому взяли участь слухачі курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників (Відділ післядипломної освіти Львівського науково-практичного центру Інституту професійно-технічної освіти НАПН України) – викладачі спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю Івано-Франківської, Львівської, Миколаївської, Тернопільської, Чернігівської областей протягом 2011-2015 навчальних років (усього 618 осіб: 89 на констатувальному етапі та 529 на формувальному, з них у контрольній групі 260 і в експериментальній – 260 слухачів). На різних етапах експерименту також брали участь 12 методистів обласних НМЦ ПТО.

Загальна логіка педагогічного експерименту і його завдання:

1. Підготовчий етап – розроблення методики та плану експериментального педагогічного дослідження: 1) визначено критерії оцінювання сформованості педагогічної майстерності; 2) виявлено етапи розвитку та рівні сформованості педагогічної майстерності; 3) розроблено способи діагностики рівня педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ;

2. Констатувальний етап – вивчення стану проблеми дослідження у професійно-технічній освіті України. Для цього було: 1) вивчено чинні механізми розвитку педагогічної майстерності викладачів ПТНЗ; 2) виявлено реальний рівень педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю; 3) визначено ефективність розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю на курсах підвищення кваліфікації педагогічних працівників профтехосвіти.

3. Пошуковий етап – розроблення сучасних механізмів розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю. З цією метою: 1) визначені особливості розвитку педагогічної майстерності в системі підвищення кваліфікації; 2) виявлені концептуальні підходи до розвитку педагогічної майстерності викладачів ПТНЗ; 3) уточнені компоненти педагогічної майстерності; 4) обґрунтовані педагогічні умови розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю у процесі підвищення

кваліфікації; 5) розроблена методика реалізації педагогічних умов розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю у процесі підвищення кваліфікації. Її результатом є авторська програма спецкурсу «Розвиток педагогічної майстерності» для підвищення кваліфікації викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю.

4. Формувальний етап – перевірка гіпотези дослідження щодо ефективності розвитку педагогічної майстерності в разі застосування обґрунтованих нами педагогічних умов. Для цього було здійснено вимірювання та порівняльний аналіз параметрів професійно-педагогічних характеристик викладачів експериментальних і контрольних груп, що визначають їхню педагогічну майстерність у контексті забезпечення кожної з педагогічних умов: 1) загальнопедагогічної підготовки; 2) здатності до професійно-педагогічної діяльності; 3) професійно-особистісної готовності; 4) професійно-педагогічної креативності.

Для забезпечення наукової об'єктивності та статистичної достовірності експериментального дослідження була проведена значна за обсягом пошукова робота, зміст, організація та комплексна методика якої дозволила вирішити поставлені завдання. Педагогічне дослідження – це складна діяльність з визначення закономірностей освітнього процесу, пов'язана зі знаходженням, формулюванням і перевіркою цих закономірностей за допомогою найрізноманітніших методів на різних етапах. Під час проведення науково-педагогічного дослідження ми застосовували комплекс методів, зазначених у вступі.

При підготовці до емпіричних досліджень розроблялись плани, продумувались засоби фіксування й оформлення результатів (ведення протоколу, щоденника спостережень тощо). Об'єктами педагогічного спостереження були поведінка та діяльність викладачів спецдисциплін, застосовувані ними методи, прийоми і засоби навчання; характер відносин між викладачами та майбутніми фахівцями кулінарного профілю у процесі навчання, ефективність застосування навчально-виробничого та навчально-лабораторного обладнання, інструментів і пристосувань; форми організації продуктивної праці тощо.

Експериментальна база та кількість учасників експерименту за його етапами подані в табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Загальна характеристика педагогічного експерименту

Етап	Мета і завдання	Експериментальна база	Учасники експерименту
Констатувальний (2011-2012 рр.)	Вивчення стану розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю: вивчення механізмів розвитку педагогічної майстерності; виявлення рівнів педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін; визначення ефективності розвитку педагогічної майстерності викладачів на курсах підвищення кваліфікації.	ПТНЗ кулінарного профілю Львівської обл.:ЛВПУ ресторанного сервісу і туризму; ЛВПУ торгівлі та сфери послуг; ЛВППУ.	80 слухачів курсів підвищення кваліфікації – викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю
Пошуковий (2012-2013 рр.)	Обґрунтування педагогічних умов і розроблення методики розвитку педагогічної майстерності викладачів: вивчення вимог до навчальних програм; визначення змісту програми спецкурсу; формулювання критерії добору матеріалу; формування спецкурсу; визначення форм, методів, засобів і технології навчання	ПТНЗ кулінарного профілю Львівської обл.: ЛВПУ ресторанного сервісу і туризму; ЛВПУ торгівлі та сфери послуг, ЛВППУ. НМЦ ПТО у Івано-Франківській, Львівській, Миколаївській, Тернопільській, Чернігівській обл.	80 слухачів курсів підвищення кваліфікації – викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю; 12 методистів обласних Навчально-методичних центрів ПТО
Формувальний (2013-2015 рр.)	Перевірка гіпотези дослідження:упровадження педагогічних умов і методики розвитку педагогічної майстерності; оцінювання ефективності розвитку педагогічної майстерності за допомогою вимірювання параметрів професійно-педагогічних характеристик викладачів експериментальних і контрольних груп до початку експерименту та після його завершення	ПТНЗ кулінарного профілю Івано-Франківської, Львівської, Миколаївської, Тернопільської, Чернігівської областей	520 слухачів курсів підвищення кваліфікації – викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю

Установлені, систематизовані та проаналізовані педагогічні факти разом з інформацією, отриманою в бесідах з педагогічними працівниками, піддавався перевірці методами анкетування та тестування у процесі підвищення кваліфікації викладачів на відповідних курсах. Поетапний аналіз та узагальнення необхідної за

обсягом кількості встановлених і перевірених педагогічних фактів дав змогу встановити закономірності явищ підвищення кваліфікації викладачів, на основі яких визначались специфічні принципи розвитку педагогічної майстерності.

Значна кількість відомостей отримана нами внаслідок ознайомлення з навчальною документацією (журнали, навчальні програми, календарно-тематичні плани, інструкції до лабораторних і практичних робіт та ін.) і, так званими, продуктами навчання (підсумкові творчі роботи слухачів курсів), які визначають і якість змісту підготовки викладачів і ефективність технологій навчання, і рівень їхніх професійно-педагогічних знань, умінь і навичок. Цікавий матеріал про досліджуване явище дало анкетування, зокрема інформацію про ставлення викладачів до того чи іншого компонента педагогічної майстерності (Додаток Ж). Після математичного опрацювання ці дані були основою для отримання певних висновків і узагальнень.

Одним з важливих завдань *підготовчого етапу* експериментального дослідження було визначення й обґрунтування критеріїв і рівнів розвитку педагогічної майстерності. Без них не можна виявити ступінь ефективності цього процесу, тобто не можна вирішити всі інші завдання дослідно-експериментальної роботи. Критерії розвитку педагогічної майстерності є важливими в методологічному плані, оскільки охоплюють сутнісні детермінанти складного досліджуваного явища, та водночас вони становлять практичний інтерес і дидактичну значущість, позаяк можуть широко використовуватися в методичній роботі з педагогічними працівниками.

Відповідно до енциклопедичної літератури «критерій» виражає найбільш загальну сутнісну ознаку, за якою відбувається оцінювання, порівняння педагогічних явищ, процесів [171, с. 504]; сформованість ознаки, ступінь прояву критерію позначається конкретними показниками. Критерії поєднують методи розрахунку, теоретичну модель розподілу та правила прийняття рішення про правдоподібність нульової чи альтернативної гіпотези під час статистичної перевірки педагогічного дослідження [72, с. 181]. Розробляючи критерії та рівні педагогічної майстерності ми брали до уваги сутнісні характеристики

(спрямованість і зміст) процесу її розвитку у викладачів спецдисциплін, а також цілі та завдання нашої дослідно-експериментальної роботи.

Підґрунтям аналітичної роботи з визначення критеріїв і рівнів педагогічної майстерності слугувала теза про те, що педагогічна майстерність як якісна характеристика освітньої діяльності, теж має якісне вираження. За основу визначення критеріїв і рівнів педагогічної майстерності дослідники обирають характеристики (показники) особистісних і діяльнісних компонентів, які, на їхню думку, об'єктивно репрезентують педагогічну майстерність викладачів спецдисциплін, а динаміка ступеня їх вираженості (зміна показників) характеризує процес розвитку педагогічної майстерності. У різних дослідників це, зокрема: педагогічна й інтелектуальна культура, професійно-особистісна зрілість, педагогічна техніка, педагогічна компетентність; професійно-педагогічний досвід, педагогічна творчість, індивідуальний педагогічний стиль, антиципація (здатність до прогнозування результатів діяльності), самоактуалізація тощо. Нижче викладемо свій варіант показників, які визначають сформованість компонентів педагогічної майстерності.

Аналіз низки наукових і методичних джерел показує, що в психолого-педагогічній літературі є декілька підходів щодо критеріїв і рівнів педагогічної майстерності. Так Н. В. Кузьміна пропонує виділяти п'ять рівнів: 1) репродуктивний; 2) адаптивний; 3) локально моделювальний; 4) моделювальний системно-знаннєвий; 5) моделювальний системно-діяльнісний [176, с. 26]. Зауважимо, що через складність визначення показників на практиці ця класифікація майже не застосовується. Пропонується також такі чотири рівні розвитку педагогічного професіоналізму: педагогічна вмільість; педагогічна майстерність; педагогічна творчість і педагогічне новаторство. При цьому творчий рівень передбачає внесення в навчально-виховну діяльність певних методичних модифікацій, раціоналізацію прийомів і методів навчання та виховання, а новаторство – висування та реалізацію нових програмних ідей, принципів і прийомів та істотне підвищення ефективності освітнього процесу [374, с. 11–14]. Ми вважаємо, що рівень педагогічної творчості передбачає застосування інновацій в освітньому процесі.

Зважаючи на те, що немає ні загальноприйнятої класифікації, ні чіткої методики виявлення якісних показників педагогічної майстерності, більшість дослідників вважають доцільним виділення у викладачів чотирьох: початковий (педагогічна умілість), середній, високий, новаторський [204, с. 45], або навіть трьох (низький, середній і високий) рівнів розвитку педагогічної майстерності, які також розглядаються як критичний, допустимий та оптимальний. На думку К. Романової тут є певна суперечність, оскільки сутнісною ознакою педагогічної майстерності є лише найвищий ступінь діяльності педагога [307, с. 370], тому варто говорити про певний «рівень сформованості майстерності», а не про високий, середній чи низький «рівень майстерності» викладача.

Оскільки діагностика й оцінювання педагогічної діяльності охоплює декілька площин, найбільш вагомими з яких: характер (ефективність) організації освітнього процесу, результати (якість) навченості учнів та особистісні властивості (рисні особистості) педагога, більшість науковців намагається побудувати багатоаспектну структуру критеріїв виявлення рівнів педагогічної майстерності. Функціональний аспект діяльності педагога пропонується оцінювати за такими критеріями: володіння змістом і його дидактична побудова; організація навчальної діяльності педагога; організація навчально-пізнавальної діяльності учнів; стимулювання та мотивація учнів у процесі навчання; структурно-композиційна побудова заняття. Узагальнений результативно-особистісний аспект оцінюється за критеріями: успішність навчання; комплексне вирішення завдань освіти, виховання і розвитку учнів; удосконалення своєї професійної діяльності; професійно-педагогічна та соціальна значимість особи педагога та ін. [376, с. 23–24].

У контексті нашого дослідження значущою є система оцінювання якості педагогічної діяльності викладачів і майстрів виробничого навчання профтехучилищ, яку розробила Н. Кузьміна [12]. У ній використовується 17 шкал (критеріїв), які охоплюють рівень розвитку проєктувальних, організаційних, комунікативних умінь, результати навчальної діяльності тощо, а за загальною сумою балів визначається рівень діяльності педагогічних працівників. На думку Н. Тарасевич, кри-

теріями майстерності педагога можуть вважатися: доцільність (за спрямованістю); продуктивність (за результатом – рівнем знань, вихованості школярів); оптимальність (у виборі засобів); творчість (за змістом діяльності) [356, с. 16].

Деякі дослідники слушно розглядають зростання педагогічної майстерності як елемент саморозвитку педагога, що відображається в запропонованих ними критеріях, наприклад: наявність достатньо сформованих структурних складових професійно-педагогічної компетентності; самостійність у вирішенні різних завдань (прикладних, науково-методичних, теоретико-методологічних); концептуальність професійно-педагогічного мислення та поведінки; неповторність професійного стилю діяльності; відрефлексованість власного досвіду; усвідомлення механізмів результативності своєї діяльності [32, с. 8].

Узагальнення різних точок зору на критерії педагогічної майстерності дозволяє зробити висновок, що виявлені значні відмінності виникають внаслідок неоднакового тлумачення авторами сутності та змісту педагогічної майстерності, особливостей її розгляду з різних наукових позицій. У нашому дослідженні за основу змістового наповнення критеріїв і рівнів педагогічної майстерності взято такі положення [307, с. 373–374]:

– критерії мають передавати основні сутнісні ознаки явища, тому повинні охоплювати її ознаки як особистісного утворення (професійно-педагогічної підготовленості викладача) та якісної характеристики педагогічної діяльності (педагогічної вмілості та результативності викладача);

– рівень педагогічної майстерності може бути адекватно визначений (охарактеризований) за конкретними результатами професійно-педагогічної діяльності викладача, ефективністю проведення навчальних занять і виховних заходів, які об'єктивно детермінують кінцеві результати (якість) підготовки учнів;

– педагогічна майстерність виявляється у процесі безпосередньої педагогічної діяльності, тому критерії (та показники їх якісної вираженості) можуть бути науково достовірними тільки в разі оцінювання ефективності та оптимальності вирішення викладачами освітніх завдань у процесі безпосередньої педагогічної взаємодії з учнями на навчальних заняттях;

– критерії педагогічної майстерності не повинні включати оцінювання особистісних якостей викладачів (професійно-педагогічної спрямованості, педагогічних здібностей, педагогічного мислення тощо), які виступають у ролі внутрішніх чинників впливу на їхню майстерність;

– визначення рівнів педагогічної майстерності передбачає цілісне врахування особливостей педагогічної діяльності викладачів у проекції на майстерність, потребує комплексного розгляду ступеня вираженості всіх компонентів (за відповідними критеріями) та інтегрованого оцінювання одержаних результатів.

У ході емпіричного дослідження визначені етапи розвитку, критерії та рівні сформованості педагогічної майстерності (див. підрозд. 2.3, табл. 2.6), використовувався комплекс методів і процедур вимірювання, що дозволили оцінити у викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю:

- рівень самооцінювання педагогічної майстерності викладачів – за допомогою анкети з питаннями закритого типу щодо ступеня вираженості компонентів педагогічної майстерності;

- експертна оцінка результатів виконання викладачами ПТНЗ професійно орієнтованих завдань;

- ефективність розвитку педагогічної майстерності на курсах підвищення кваліфікації – із застосуванням тестових завдань до та після проведення курсів;

- загальнопедагогічну підготовку – за допомогою тестування за двома ознаками (педагогічні знання, педагогічні цінності);

- здатність до професійно-педагогічної діяльності, що характеризується гностичними, проектувальними, організаційно-операційними, комунікативними, контрольньо-мотиваційними компетенціями, – експертним методом з використанням показників, які запропонувала Н. В. Кузьміна [12];

- професійно-особистісну готовність викладачів – за методикою розв’язання складних педагогічних ситуацій [225];

- професійно-педагогічну креативність (оригінальність, допитливість, творчу уяву, педагогічну інтуїцію, дивергентне мислення, інноваційність,

антиципацію, творче ставлення) – за допомогою модифікованого тесту «Креативність» Н. Вишнякової [64].

Розроблені на підготовчому етапі експериментального дослідження способи діагностики рівня сформованості педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ викладені в наступних розділах разом із результатами оцінювання. Результат розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю визначається продуктивним вирішенням професійно-педагогічних завдань, неперервним саморозвитком у освітній діяльності, підвищенням соціальної та професійної мобільності, творчим професійним зростанням.

Складність виконаного експериментального дослідження полягала в тому, що він проводився з викладачами ПТНЗ – дорослими людьми, серед яких були досвідчені педагоги, які не завжди з розумінням ставились до спроб активного втручання у розвиток їхньої особистості. Також для того, щоб забезпечити чистоту експерименту, на формувальному етапі нашого дослідження ми розподіляли викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю – слухачів курсів підвищення кваліфікації за рівнями сформованості у них педагогічної майстерності і лише після цього послідовно проводили вхідне оцінювання, реалізували педагогічні умови, застосовували нашу методику або контролювали дотримання традиційної та здійснювали вихідне оцінювання попарно для чотирьох експериментальних і чотирьох контрольних груп.

3.2. Констатувальний етап експерименту

Метою *констатувального етапу* експерименту було вивчення стану проблеми розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю у професійно-технічній освіті України.

Передусім під час констатувального експерименту вивчались чинні механізми розвитку педагогічної майстерності викладачів ПТНЗ. Тривале спостереження за роботою викладачів і методичних працівників різних закладів профтехосвіти, в яких готують фахівців кулінарного профілю, аналіз проведених

занять, бесіди, анкетування тощо, підтвердив положення про те, що єдність всебічної предметної та ґрунтовної дидактичної підготовки формує професійно-педагогічну компетентність викладача як основу педагогічної майстерності, під якою розуміють безперешкодне здійснення ефективних занять з гарантованим досягненням поставленої навчально-виховної мети та вирішення дидактичних ситуацій будь-якої складності (О. Абдулліна, Ю. Бабанський, Н. Зверева, І. Зязюн, Н. Кузьміна, В. Сластьонін та ін.). Було зроблено також обґрунтоване припущення про неможливість досягнення вищого рівня професійно-педагогічної компетентності викладача ПТНЗ шляхом удосконалення окремих особистісних і діяльнісних компонентів педагогічної майстерності, а отже, – необхідності системного підходу до розвитку всього комплексу її компонентів у педагогічних працівників.

Вивчення перебігу та результатів проведення курсів підвищення кваліфікації викладачів (Відділ післядипломної освіти Львівського науково-практичного центру Інституту професійно-технічної освіти НАПН України) показало, що розвиток педагогічної майстерності в системі підвищення кваліфікації – це цілісний і відносно незалежний процес, якому притаманні складна структура та неоднозначні й різнопланові способи реалізації. Він передбачає сукупність взаємозалежних явищ, зумовлених як зовнішніми, так і внутрішніми чинниками, зв'язками, відносинами. З когнітивно-технологічної точки зору – це освітній процес підвищення професійної підготовленості викладачів шляхом засвоєння та поглиблення їхніх професійно-предметних і психолого-педагогічних знань, удосконалення педагогічної техніки, спрямований на забезпечення високої якості педагогічної діяльності, самореалізації та творчого самовираження особистості викладача. У соціально-освітньому плані – це функціонування державних і регіональних органів управління освітою, адміністрації навчальних закладів і працівників закладів післядипломної педагогічної освіти щодо створення сприятливих соціальних, соціально-педагогічних (морально-психологічних, матеріально-технологічних тощо) [307, с. 368], інформаційно-освітніх умов для системного та неперервного розвитку

педагогічної майстерності викладачів. Наше констатувальне дослідження спрямовувалось на вивчення процесу розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю у різних площинах.

Викладачі спецдисциплін, які розпочали свою роботу в професійно-технічному навчальному закладі, як правило, не мають педагогічної освіти, працюють інтуїтивно, на основі власного обмеженого досвіду освітньої діяльності. Оскільки вони є висококваліфікованими фахівцями в галузі громадського харчування, оновлення й удосконалення спеціально професійних знань і вмінь для них є звичною справою. Водночас вважаємо, що про рівень сформованості у таких викладачів педагогічної майстерності вести мову недоречно, оскільки вони, в кращому випадку, ознайомлені із загальними психолого-педагогічними положеннями. Для цих молодих викладачів, передусім, доцільно організувати психолого-педагогічну підготовку по типу «школи молодих педагогів», наприклад, у Львівському НПЦ ІПТО НАПН України діють курси спеціальної педагогічної підготовки (100 год.), які дають первинну педагогічну освіту працівникам ПТНЗ. Після їх закінчення викладачі оволодівають основами педагогіки і психології та досягають адаптивного (опорного) рівня педагогічної підготовленості як підґрунтя майбутньої педагогічної майстерності. Провідною ознакою є розвинута мотивація до її формування та розвитку (свідомої самостійної діяльності з професійного, педагогічного та особистісного вдосконалення), оскільки недосвідчений педагог-початківець швидко усвідомлює недостатність психолого-педагогічних знань і вмінь, брак педагогічної техніки, що не дає змоги забезпечувати ефективність навчально-виховного процесу, впроваджувати новітні освітні технології. Приблизно на тому ж рівні перебувають молоді викладачі спецдисциплін, які відповідно до вимог отримали освітню кваліфікацію бакалавра за напрямом «професійне навчання» (зазвичай – заочно). У процесі підвищення кваліфікації ця категорія викладачів, на наш погляд, має послідовно пройти низку етапів розвитку педагогічної майстерності (див. рис. 3.1).

Під час констатувального експерименту було виявлено *рівень самооцінювання педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ*

кулінарного профілю. Для вивчення сформованості компонентів педагогічної майстерності проводилося опитування 24 викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю Львівської обл. у вигляді анкетування. Викладачам, які мали різний стаж роботи, професійний і педагогічний досвід діяльності, пропонувалося вибрати один із варіантів відповіді (високі, вищі середнього, середні, низькі), що характеризує ступінь вираженості компонентів педагогічної майстерності (когнітивно-ціннісного, компетентнісно-технологічного, рефлексивно-особистісного, творчо-інноваційного) за запропонованими нами критеріями (загальнопедагогічної підготовленості, здатності до професійно-педагогічної діяльності, професійно-особистісної готовності, професійно-педагогічної креативності) та відповідними показниками. При цьому ми розуміємо, що педагогічна майстерність та освітня діяльність загалом мають багато аспектів, які в одній анкеті з питаннями закритого типу достеменно з'ясувати неможливо. Тому таке завдання і не ставилось, визначались лише основні, на наш погляд критерії, відповідно до схеми розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін (рис. 2.1), які найбільш повно характеризують підготовленість викладачів до педагогічної діяльності. Зокрема, були одержані дані та проаналізовані ступені вираженості у викладачів: загальнопедагогічних знань і цінностей; гностичних, проектувальних, організаційно-операційних, комунікативних, контрольних-мотиваційних професійно-педагогічних компетенцій; готовності реагувати на складні педагогічні ситуації; оригінальності, допитливості, творчої уяви, педагогічної інтуїції, дивергентного мислення, інноваційності, антиципації, творчого ставлення до професії.

На початку анкетування роз'яснювались особливості процесу самооцінювання рівня сформованості педагогічної майстерності. При цьому наголошувалось на потребу точності, об'єктивності та рефлексії. Анкетування було анонімним і аналіз, виконаний методистами НМЦ ПТО у Львівській обл., завищених оцінок не виявив. Систематизовані дані анкетування подана в табл. 3.1 (Додаток 3). Після аналізу та узагальнення відповідей викладачів за кожною групою показників, було підраховано загальну кількість осіб, яким властивий той

чи інший ступінь вираженості кожного компонента педагогічної майстерності. На основі отриманих даних було визначено процентне співвідношення кількості слухачів з певним ступенем вираженості компонентів педагогічної майстерності. Для розподілу слухачів – викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю за сформованістю (ступенями вираженості) компонентів педагогічної майстерності були розроблені такі показники:

- 1 ступінь (низький) відповідає сформованості компонента до 55 %;
- 2 ступінь (середній) досягається при сформованості компонента 56 – 75%;
- 3 ступінь (вище середнього) досягається при сформованості компонента 76 – 90%;
- 4 ступінь (високий) досягається при сформованості компонента 91 – 100%.

У графічному вигляді результати подані на рис. 3.2.

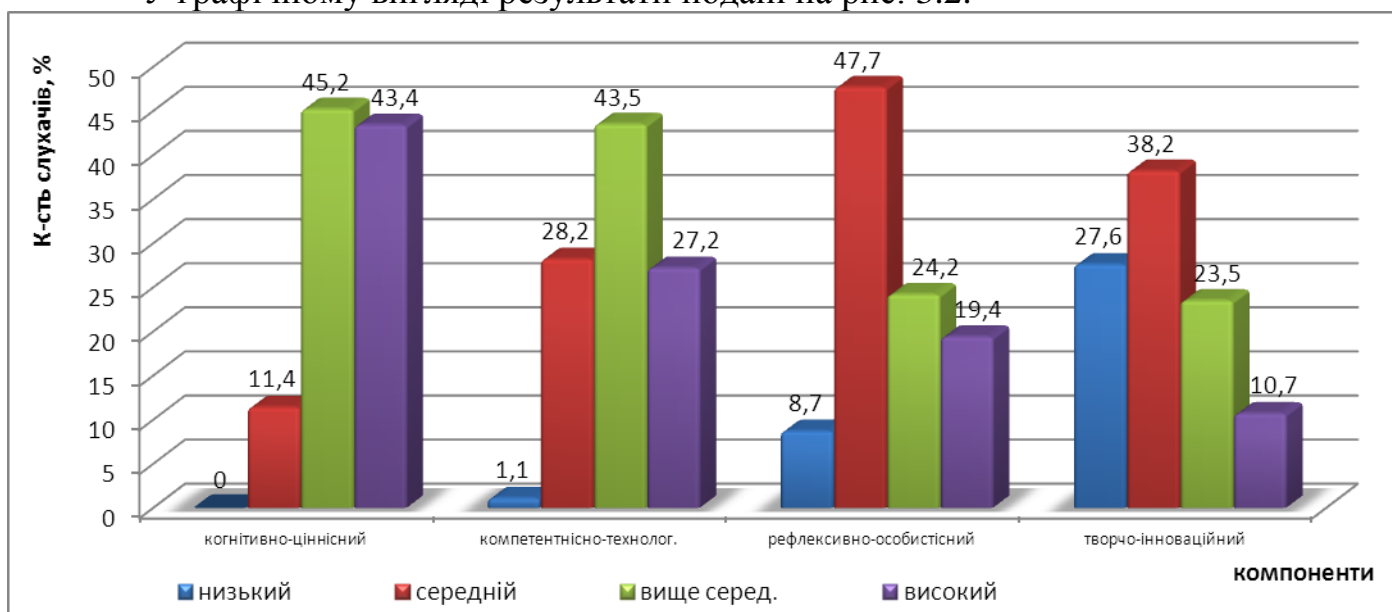

Рис. 3.2 Самооцінка сформованості педагогічної майстерності викладачами спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю

На основі отриманих даних (рис. 3.2) можна стверджувати: більшість викладачів спецдисциплін вважає, що володіють когнітивно-ціннісним компонентом педагогічної майстерності (88,6 % на високому та вище середнього рівні). Компетентісно-технологічний компонент на високому та вище середнього рівні виражений у 70,7 % викладачів. Водночас, рефлексивно-особистісний – у 43,6 %, а творчо-інноваційний – лише у 34,2 % викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю. Це, безперечно, свідчить про низький загальний рівень

педагогічної майстерності педагогічних працівників профтехосвіти цього профілю та потребує негайного втручання в систему методичної роботи, післядипломної підготовки та підвищення кваліфікації.

Бесіди з викладачами спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю засвідчили, що рівень компонентів педагогічних майстерності зростає разом зі стажем педагогічної діяльності. Максимальних значень, на погляд педагогічних працівників, майстерність досягає у період від 20 до 25 р. роботи у ПТНЗ. Водночас, викладачі, що мають рівний професійний стаж, оцінюють рівень складових своєї професійно-педагогічної компетентності та компонентів педагогічної майстерності по-різному. При цьому помітно, що близько третини з них підмінюють поняття педагогічної майстерності майстерністю професійною (кухарською), що абсолютно недопустимо.

Для підтвердження та доповнення результатів самооцінювання застосовувався *метод експертного оцінювання*. В якості експертів залучалися викладачі курсів підвищення кваліфікації та методисти НПЦ ПТО. Результати експертного оцінювання виконання викладачами ПТНЗ професійно орієнтованих завдань підтвердили, що викладачі спецдисциплін кулінарного профілю як молоді, так і досвідчені, мають недоліки у проектувальній, організаційній та управлінській діяльності, що свідчать про недостатній рівень педагогічної майстерності; незадовільна предметна підготовка, що не дає змогу актуалізувати зміст професійної підготовки учнів; слабкий зв'язок методів і технологій навчання із запланованими цілями занять; відсутність навичок цілісної побудови алгоритму навчання, що проявляється в поділі занять на окремі, непов'язані методичні прийоми; неналежне врахування дидактичних принципів і слабке володіння методичним апаратом навчання спецдисциплін.

Завершальним завданням констатувального експерименту було *визначення ефективності розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю* на курсах підвищення кваліфікації педагогічних працівників профтехосвіти. Оцінювання передбачало порівняння ступеня вираженості компонентів педагогічної майстерності за допомогою тестових

завдань до (I зріз) та після проведення курсів (I зріз). Для випробування було відібрано групу молодих викладачів спецдисциплін кулінарного профілю, які не мають педагогічної освіти (25 осіб).

Комплексна діагностика здійснювалася шляхом оцінювання в балах ступеня вираженості кожного з критеріїв педагогічної майстерності викладачів (5 балів – високий ступінь; 4 бали – вище середнього; 3 бали – середній; 2 бали – низький; 0 балів – показники критерію не виражені). Одержані результати узагальнені в табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Ефективність розвитку компонентів педагогічної майстерності молодих викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю (констатувальний етап)

Компонент		Ступінь вираженості критерію (кількість слухачів,%)				
		Не виражений	Низький	Середній	Вище середнього	Високий
когнітивно-ціннісний	I зріз	0,0	3,6	58,2	32,6	5,6
	II зріз	0,0	0,0	51,1	41,4	7,5
компетентнісно-технологічний	I зріз	2,6	17,6	56,5	23,3	0,0
	II зріз	0,0	13,1	58,2	27,5	1,2
рефлексивно-особистісний	I зріз	12,5	45,5	34,2	7,8	0,0
	II зріз	8,3	38,7	38,8	14,2	0,0
творчо-інноваційний	I зріз	56,1	35,5	8,4	0,0	0,0
	II зріз	48,4	37,9	10,2	3,5	0,0

Як видно з табл. 3.2, за вираженістю когнітивно-ціннісного та компетентнісно-технологічного компонентів більшість молодих викладачів спецдисциплін, які закінчили непедагогічні навчальні заклади перебувають на середньому та вище середнього ступені; за рефлексивно-особистісним – на середньому та низькому ступені, а творчо-інноваційний компонент – у третини на низькому ступені, а в половини – взагалі відсутній. Такий стан пов'язаний з відсутністю у них педагогічної освіти, яку згідно сучасного законодавства повинні здобути всі викладачі ПТНЗ. Водночас, можемо відзначити невисоку

ефективність курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників профтехосвіти щодо підвищення всіх компонентів педагогічної майстерності, адже їх приріст становить у більшості випадків лише 4–6 %.

На цьому етапі рівень сформованості педагогічної майстерності кожного викладача ми умовно визначали як суму балів, яку він одержав за всіма критеріями. При цьому ця сума визначалася таким чином: від 16 до 20 балів – творчий рівень; від 13 до 16 балів – рефлексивний; від 9 до 12 балів – функціональний; від 5 до 8 балів – когнітивний; 4 і менше – адаптивний. Узагальнені дані діагностики рівня сформованості педагогічної майстерності слухачів – викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю після навчання на курсах підвищення кваліфікації подано в табл. 3.3.

Таблиця 3.3

Сформованість педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю (констатувальний етап)

Випробування	Кількість слухачів за рівнем сформованості педагогічної майстерності (%)				
	адаптивний	когнітивний	функціональний	рефлексивний	творчий
До курсів (I зріз)	17,8	25,6	39,3	15,9	1,4
Після курсів (II зріз)	14,2	22,4	39,6	21,6	2,2
Δ	- 3,6	- 3,2	+ 0,3	+ 5,7	+ 0,8

Аналіз одержаних результатів проведення курсів підвищення кваліфікації викладачів (табл. 3.3) під час констатувального експерименту показало відсутність значного позитивного впливу на розвиток педагогічної майстерності, тобто низьку актуалізацію компонентів педагогічної майстерності в межах традиційної методики викладання. Загалом анкетування дозволяє стверджувати, що у процесі викладання педагогічних дисциплін не повною мірою використовуються можливості формування педагогічної майстерності у слухачів курсів, для більш ефективного вирішення цих завдань необхідні певні заходи. На підставі цих даних можна вважати, що чинна система формування та розвитку

педагогічної майстерності викладачів ПТНЗ у системі підвищення кваліфікації потребує нагального вдосконалення. Для підвищення професіоналізму викладачів спецдисциплін в системі післядипломної освіти їм, передусім, необхідно всебічного розкрити провідні дидактичні аспекти феномена педагогічної майстерності.

На основі результатів констатувального експерименту зроблено висновок про доцільність розроблення сучасних механізмів розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю. Для цього в ході *пошукового етапу експерименту* були: визначені особливості розвитку педагогічної майстерності в системі підвищення кваліфікації, методологічні підходи до розвитку педагогічної майстерності викладачів ПТНЗ; уточнені компоненти педагогічної майстерності; обґрунтовані педагогічні умови розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю у процесі підвищення кваліфікації; розроблена методика (зміст, форми, методи, засоби і технології) розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю.

Система підвищення кваліфікації педагогічних працівників ПТНЗ є ключовим елементом розвитку їхнього професіоналізму та педагогічної майстерності. Серед основних її завдань: удосконалення й оновлення спеціально-професійних знань і вмінь, підвищення результативності та якості навчально-виховного процесу шляхом упровадження нових освітніх технологій, розвиток мотивації до свідомої самостійної діяльності з професійного та особистісного вдосконалення. Мета полягає, передусім, в організації неперервної самоосвіти й самовдосконалення педагогів. Система підвищення кваліфікації має бути націлена не стільки на передачу інформації, скільки на рефлексію викладача, формування і розвиток наукового стилю пізнавальної діяльності (див. підрозд. 1.2).

Концептуальні основи розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисципліну ПТНЗ кулінарного профілю зумовлені загальними педагогічними закономірностями та спираються на взаємозв'язок дидактичних принципів, принципів професійної педагогіки і специфічних принципів розвитку педагогічної майстерності у викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю,

визначених відповідно до сучасних методологічних підходів: *рефлексивності*, який забезпечує особистості викладача можливість самоконструювання; *суб'єктності*, який виявляється в активній позиції, самостійному коригуванні професійної діяльності, прогнозуванні її результатів; *неперервності*, завдяки якому реалізується підхід до підвищення кваліфікації як до процесу перетворення життєвого і професійного досвіду; *фасилітації*, який забезпечує повноцінне використання педагогічного потенціалу викладача при досягненні спільних цілей в змісті навчання на курсах підвищення кваліфікації (підрозд. 1.3, 2.2).

У педагогічній майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю виділені компоненти: *когнітивно-ціннісний* (ґрунтується на системі професійних і особистісних цінностей викладача та його ставленні до праці як необхідного способу самовираження й передбачає розвиток потребнісно-мотиваційної сфери та проявляється у сформованій загальнопедагогічній культурі викладача); *компетентнісно-технологічний* (виявляється у професійно-педагогічній компетентності викладача як комплексі професійних знань, умінь і навичок, професійно важливих якостей особистості та накопиченому досвіду інноваційної педагогічної діяльності, що виражається у володінні педагогічною технікою); *рефлексивно-особистісний* (охоплює спрямованість, суб'єктивний досвід, саморегуляцію педагогічної діяльності та поведінки, передбачає готовність до активної взаємодії з учнями з метою цілеспрямованого педагогічного впливу та відображає професійно-особистісну зрілість педагога); *творчо-інноваційний* (прагнення до постійного самовдосконалення, високий рівень професійного сприйняття, педагогічного мислення, готовність до творчості та здатність до рефлексії, що знаходить вираження в індивідуальному стилі педагогічної діяльності). Детально вони викладені в підрозд. 2.1. Усі вони взаємопов'язані, розвиваються та зростають під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників. Важливо розуміти визначальну роль взаємозв'язку особистісних якостей і професійної компетентності педагога у структурі педагогічної майстерності.

Обґрунтовані педагогічні умови розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю у процесі підвищення

кваліфікації: розроблення й упровадження дисципліни «Розвиток педагогічної майстерності» для підвищення кваліфікації викладачів; проектування та застосування інноваційних форм, методів і технологій розвитку педагогічної майстерності та їх застосування у процесі підвищення кваліфікації; зорієнтованість процесу розвитку педагогічної майстерності на актуалізацію їхніх потреб щодо постійного самовдосконалення у професійно-педагогічній діяльності; спрямованість курсів підвищення кваліфікації на гармонійний розвиток кожного з компонентів педагогічної майстерності. Реалізація цих умов спрямована на вдосконалення процесу підвищення кваліфікації викладачів, усвідомлення ними потреби постійного самовдосконалення, розвитку педагогічного мислення і педагогічної техніки, готовності до творчої педагогічної діяльності з урахуванням сучасних вимог до сфери обслуговування (див. підрозд. 2.2).

У процесі розроблення методики розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю: 1) виявлені та вивчені вимоги до навчальних програм підвищення кваліфікації педагогічних працівників профтехосвіти; 2) визначено зміст програми з практико-орієнтованим матеріалом, спрямованим на вирішення комплексу актуальних проблем розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю; 3) сформульовані критерії добору навчального матеріалу; 4) виконано формування спецкурсу та його апробація в ході експерименту; 5) визначено форми, методи, засоби і технології навчання, що найбільш сприяють розвитку педагогічної майстерності. Запропонована й апробована методика включає застосування педагогічних технологій і методів, які ефективні (продуктивно впливають і не потребують надлишкових витрат) для розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю. До них належать такі інноваційні педагогічні технології: самовиховання, проблемного навчання, проектні, інтерактивного навчання тренінгові, інформаційно-комунікаційні, реалізація яких описана в підрозд. 2.3 дисертаційного дослідження.

Розроблена *методика* реалізації педагогічних умов розвитку педагогічної майстерності дозволяє викладачам спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю самостійно та послідовно (поетапно) просуватися щодо оволодіння всіма її компонентами. Для оптимізації цього процесу визначені етапи: 1) етап розвитку психолого-педагогічних знань, умінь і цінностей – загальнопедагогічної підготовленості; 2) етап розвитку професійних і педагогічних компетенцій, вироблення здатності до професійно-педагогічної діяльності; 3) етап розвитку професійно-особистісної готовності на рівні рефлексії; 4) етап розвитку професійно-педагогічної креативності, що передбачає гармонійне оволодіння всіма компонентами. Зауважимо, що запропонована поетапна методика закономірно відповідає етапам розвитку педагогічної майстерності (рис. 3.1) та компонентам її структури: когнітивно-ціннісному, компетентнісно-технологічному, рефлексивно-особистісному та творчо-інноваційному. При цьому розвиток наступного компонента у межах нашої методики можливий лише в разі досягнення належного ступеня вираженості компонентів педагогічної майстерності на попередньому етапі.

Запланованим результатом застосування нашої методики є досягнення показників компонентів педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю, які забезпечать їм готовність до продуктивного вирішення професійно-педагогічних завдань освітньої діяльності і здатність до подальшого саморозвитку, невинного професійного зростання, підвищення соціальної та професійної мобільності. Для цього було необхідно створити навчально-методичне забезпечення організації процесу розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін, зокрема комплекс завдань і методичні матеріали, які враховують особливості роботи викладачів спеціальних дисциплін у ПТНЗ кулінарного профілю.

Практичним результатом пошукового етапу експерименту є авторська навчальна програма і навчально-методичний посібник з курсу «Розвиток педагогічної майстерності» для підвищення кваліфікації викладачів, які упродовжувались на курсах підвищення кваліфікації педагогів ПТНЗ.

3.3. Результати формувального етапу педагогічного експерименту

Під час *формувального етапу експерименту* здійснювалась перевірка гіпотези дослідження про те, що ефективність розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю під час навчання на курсах підвищення кваліфікації зростає, якщо з урахуванням особливостей розвитку педагогічної майстерності в системі підвищення кваліфікації та концептуальних підходів до розвитку педагогічної майстерності викладачів ПТНЗ. Зреалізувати педагогічні умови розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін і методику розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю за всіма компонентами.

Завдання формувального експерименту:

- 1) упровадження й оцінювання доцільності педагогічних умов розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю;
- 2) застосування методики розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю в експериментальних групах слухачів курсів підвищення кваліфікації;
- 3) оцінювання ефективності розвитку компонентів педагогічної майстерності викладачів на курсах підвищення кваліфікації.

Реалізація педагогічних умов і впровадження авторської методики розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю відбувалось під час підвищення кваліфікації слухачів експериментальних груп (260 осіб). Навчання слухачів контрольних груп (260 осіб) здійснювалося традиційним способом. У ході експерименту проводилось вимірювання та порівняльний аналіз параметрів професійно-педагогічних характеристик викладачів експериментальних і контрольних груп, що визначають їхню педагогічну майстерність у контексті забезпечення кожної з педагогічних умов: 1) загальнопедагогічної підготовленості; 2) здатності до професійно-педагогічної діяльності; 3) професійно-особистісної готовності; 4) професійно-педагогічної креативності. Під ефективним розвитком педагогічної майстерності розуміємо послідовне підвищення ступеня вираженості компонентів педагогічної

майстерності (з адаптивного до творчого рівня) у викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю.

Для оцінювання ефективності розвитку педагогічної майстерності було проведено вимірювання параметрів професійно-педагогічних характеристик викладачів спецдисциплін – слухачів експериментальних і контрольних груп, які визначають компоненти їхньої педагогічної майстерності. Результати дослідження, отримані в експериментальних і контрольних групах до початку експерименту, співставлялися з результатами після його завершення. Оскільки кожна з педагогічних умов спрямована, переважним чином, на розвиток одного з компонентів педагогічної майстерності, проведений порівняльний аналіз дозволив нам зробити висновок про доцільність обґрунтованих нами педагогічних умов.

Для експерименту необхідно було сформувати викладачів з однаковим рівнем сформованості компонентів педагогічної майстерності. Розподіл відбувався за принципом саморефлексії викладачів, які під час вступної лекції самостійно обирали етап розвитку власної педагогічної майстерності, а отже – провідний компонент педагогічної майстерності, на який звертатиметься основна увага у процесі підвищення кваліфікації. Первинне оцінювання, яке проводили викладачі курсів – досвідчені науково-педагогічні працівники та методисти обласних НМЦ ПТО, давало змогу точніше визначити рівень сформованості їхньої педагогічної майстерності та виявляло занижену самооцінку в багатьох викладачів, які вже перебували на високому та вище середнього ступенях вираженості окремих показників. Однак ми вважали, що викладачі повинні самі вирішувати, що їм доцільно розвивати під час підвищення кваліфікації, тому не переводили їх у групи вищого рівня, а лише вирівнювали (в разі потреби) показники експериментальних і контрольних груп.

Приблизно в 5 % випадках викладачі дещо завищували власний рівень. Тут ми також не здійснювали примусової корекції з міркувань етичності. До того ж, на наше переконання, вмотивованість викладача до розвитку конкретного компоненту педагогічної майстерності спонукає його швидко надолужити прогалини, що мають місце в компонентах нижчого рівня, які є підґрунтям для вищих етапів

розвитку професіоналізму педагога. Траплялися випадки, коли викладачі самостійно усвідомлювали недоліки у своїй професійно-педагогічній підготовленості та переходили до груп з відповідним рівнем. При цьому дуже важливо, щоб молоді викладачі розуміли, що вони перебувають на першому, початковому етапі актуалізації педагогічної майстерності. Досвідчені ж викладачі ПТНЗ, як виявилось, часто схильні недооцінювати свій психолого-педагогічний потенціал.

У ході експерименту в 2012-13, 2013-14 та 2014-15 н. р. проводилось вимірювання показників, які визначають компоненти педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю (див. табл. 3.1). Подамо результати порівняльного аналізу за кожним із критеріїв педагогічної майстерності.

1) Оцінювання *загальнопедагогічної підготовленості* слухачів експериментальних і контрольних груп проводилося за двома ознаками (педагогічні знання, педагогічні цінності) переважно з молодими викладачами, які перебували на адаптивному рівні сформованості педагогічної майстерності. У ньому взяли участь 140 викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю – слухачів курсів підвищення кваліфікації в обох групах (ЕГ і КГ). Методика навчання в ЕГ відповідала етапу актуалізації педагогічної майстерності. Було виконано низку вимірювань за допомогою тестування: попередніх (вхідних – перед початком курсів), проміжних і кінцевих (по закінченні навчання). Для розподілу слухачів – викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю за ступенем вираженості компонентів педагогічної майстерності були використані ті ж показники, що і на констатувальному етапі (низький, середній, вище середнього, високий). Одержані результати, після узагальнення і розподілу слухачів за ступенями вираженості компонентів, для наочності подані на рис. 3.3 і 3.4 у вигляді діаграм.

Перед початком курсів загальнопедагогічна підготовка викладачів контрольних (КГ) та експериментальних груп (ЕГ) за обома ознаками була, як видно з діаграм, майже однаковою. При цьому низького ступеня вираженості ознак у викладачів не було виявлено. Після проведення курсів підвищення кваліфікації за нашою методикою розвитку педагогічної майстерності сформованість педагогічних знань у слухачів ЕГ (рис. 3.3) суттєво виросла.

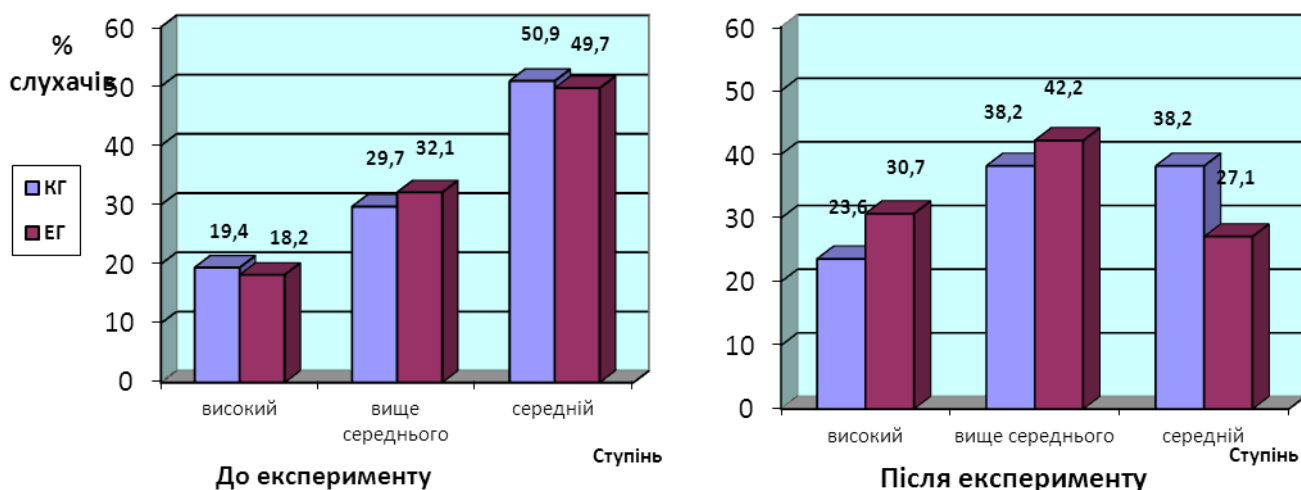

Рис. 3.3. Динаміка розвитку педагогічних знань викладачів спецдисциплін – слухачів курсів підвищення кваліфікації

Як видно з рис. 3.3, кількість слухачів ЕГ з високим ступенем педагогічних знань зростає на 12,5 % і досягла 30,7 %, зі ступенем вище середнього – на 10,1 %, а із середнім – знизилась на 22,6 %. У КГ зростання кількості слухачів з високим ступенем педагогічних знань відбулося лише на 4,2 % і досягла 23,6 %, а зі ступенем вище середнього – на 8,5 %.

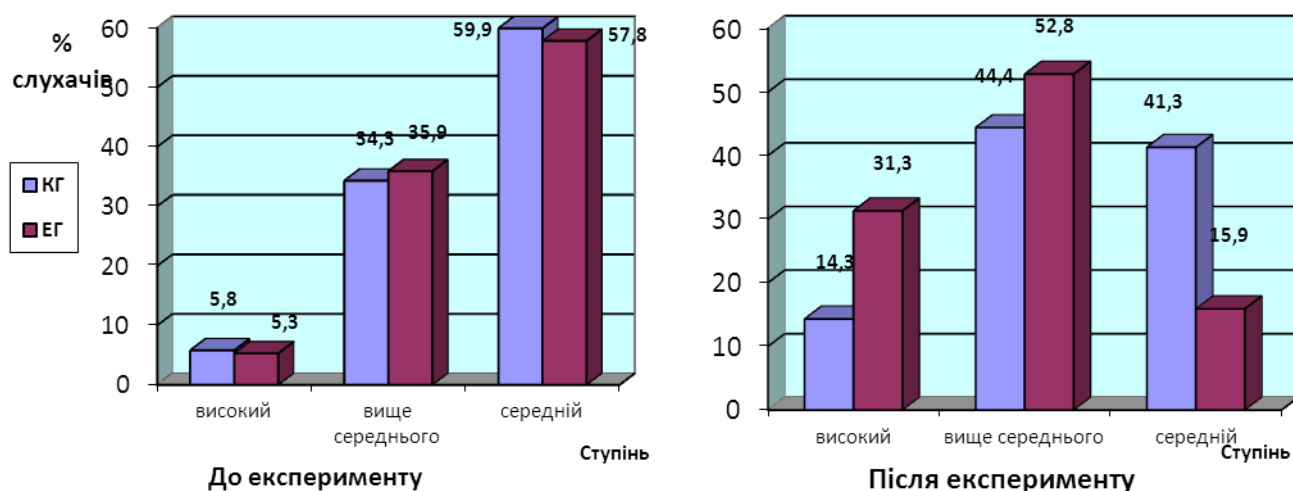

Рис. 3.4. Динаміка розвитку педагогічних цінностей у викладачів спецдисциплін – слухачів курсів підвищення кваліфікації

Зміна ступеня вираженості педагогічних цінностей (рис. 3.4) має ті самі ознаки. Зауважимо, що до навчання на курсах підвищення кваліфікації у значній кількості молодих викладачів вони лише починали формуватися.

Як бачимо, кількість слухачів ЕГ з високим ступенем вираженості педагогічних цінностей зросла на 26,0 % і досягла 31,3 %, вище середнього – на 16,9 %, а з середнім закінчили навчання лише 15,9 %. У КГ зростання кількості слухачів з високим ступенем вираженості педагогічних цінностей відбулося на 8,5 % (становить 14,3 %), зі ступенем вище середнього – на 10,1 %, а із середнім – зменшилась, відповідно, на 18,6 %.

Цей етап формувального експерименту свідчить про майже вдвічі вищу динаміку розвитку показників загальнопедагогічної підготовленості слухачів експериментальних груп за нашою методикою (перший показник вищий в 1,8 рази, другий – у 2,3).

2) *Здатність до професійно-педагогічної діяльності* – це виявлення професійно-педагогічної компетентності викладачів, тобто інтегративного багатоаспектного стану, що характеризується гностичними, проектувальними, організаційно-операційними, комунікативними, контрольо-мотиваційними знаннями й уміннями та стійкими професійно значущими особистісними якостями. Здатність до професійно-педагогічної діяльності досліджувалася за допомогою показників, які запропонувала Н. В. Кузьміна [12], модифікованих для нашого дослідження (Додаток К).

Суть діагностування полягала у визначенні показників усіх складових професійно-педагогічної компетентності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю. З використанням експертного методу, було проведено оцінювання гностичних, проектувальних, організаційно-операційних, комунікативних, контрольо-мотиваційних компетенцій викладачів за п'ятибальною системою. Прояв (значення) конкретної властивості (величини) кожної складової професійно-педагогічної компетентності оцінювався за відповідною шкалою вимірювання.

На початку та наприкінці формувального експерименту з 180 слухачами експериментальної та контрольної групи, які навчалися на другому, репродуктивному етапі розвитку педагогічної майстерності були проведені експертні оцінювання з метою виявлення ступеня вираженості складових професійно-педагогічної компетентності. Експертами виступали досвідчені

методисти НМЦ ПТО. За допомогою першого зрізу визначалося, чи відрізняються слухачі ЕГ та КГ за початковим, вхідним ступенем вираженості компетенцій. Одержані кількісні значення за всіма складовими професійно-педагогічної компетентності (Додаток 3) були прискіпливо підраховані, а результати – зведені в таблицю (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Результати сформованості професійно-педагогічної компетентності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю (формувальний етап)

Складові компетентності	Оцінювання	Кількість слухачів за ступенями вираженості, %					
		ЕГ			КГ		
		висок.	вище серед.	серед.	висок.	вище серед.	серед.
Гностичні	I зріз	27,3	47,6	25,1	26,3	46,2	27,5
	II зріз	53,7	42,2	4,1	34,0	54,6	11,4
	Δ	26,4	-5,4	-21,0	7,7	8,4	-16,1
проектувальні	I зріз	24,1	31,6	44,3	27,3	30,1	42,6
	II зріз	52,1	34,7	13,2	41,3	39,5	19,2
	Δ	28,0	3,1	-31,1	14,0	9,4	-23,4
організаційно-операційні	I зріз	28,3	35,4	36,3	28,8	34,2	37,0
	II зріз	62,2	24,0	13,8	42,4	25,0	32,6
	Δ	33,9	-11,4	-22,5	13,6	-9,2	-4,4
комунікативні	I зріз	13,6	59,8	26,6	11,9	57,2	30,9
	II зріз	48,9	45,9	5,2	38,9	42,4	18,7
	Δ	35,3	-13,9	-21,4	27,0	-14,8	-12,2
контрольно-мотиваційні	I зріз	4,2	24,5	71,3	5,5	25,2	69,3
	II зріз	31,9	47,7	20,4	18,1	54,6	27,3
	Δ	27,7	23,2	-50,9	12,6	29,4	-42,0

В результаті дослідження було виявлено, що початковий ступінь вираженості всіх компетенцій у контрольній і експериментальній групах викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю був практично однаковим. Аналіз результатів оцінювання слухачів після навчання на курсах свідчить про те, що освітній процес в експериментальних групах зазнав суттєвих позитивних змін. З табл. 3.4 видно, що найбільше зростають показники комунікативної складової

(на 35,3 % збільшується кількість слухачів з високим ступенем вираженості), а найкраще сформованими стають показники організаційно-операційної складової професійно-педагогічної компетентності – 62,2 % слухачів з високим ступенем. Прослідковується, водночас, відставання показників контрольної мотиваційної складової як у ЕГ (31,9 % з високим ступенем), так і в КГ (18,1 %) у порівнянні з іншими складовими компетентності викладачів спецдисциплін.

На діаграмі (рис. 3.5) подано порівняння розвитку здатності до професійно-педагогічної діяльності в обох групах після формувального експерименту – приріст кількості слухачів експериментальної та контрольної груп із високим ступенем вираженості складових професійно-педагогічної компетентності.

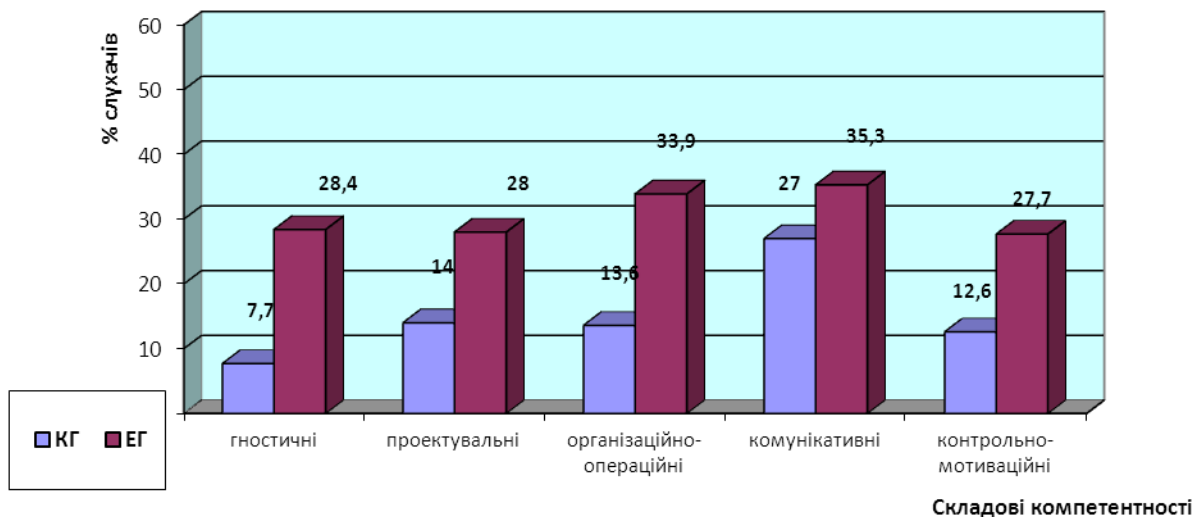

Рис. 3.5. Зміна кількості слухачів із високим ступенем вираженості складових професійно-педагогічної компетентності

Як видно з рис. 3.5, в ЕГ динаміка розвитку професійно-педагогічної компетентності, що визначає здатність до професійно-педагогічної діяльності, стабільна і майже однакова для всіх складових (від 27,7 % до 35,3 %) і перевершує динаміку розвитку в групах з традиційною методикою підвищення кваліфікації у 2,3 рази (у 3,7 – за гностичними, у 2 – за проектувальними, у 2,5 – за організаційно-операційними, в 1,3 – за комунікативними та у 2,2 – за контрольні-мотиваційними компетенціями). Це пояснюється тим, що за нашою методикою всі складові компетентності в єдності підпорядковані спільній меті – розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін.

Вважаємо, що істотний приріст професійно-педагогічної компетентності за всіма складовими у слухачів ЕГ – викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю є свідченням стійкої позитивної динаміки розвитку педагогічної майстерності внаслідок застосування наших інновацій під час підвищення кваліфікації.

3) Досягнення *професійно-особистісної готовності* викладачів характеризується активізацією самостійності в судженнях і вчинках, відповідальності за якість своєї професійно-педагогічної підготовки, здатності до саморегуляції індивідуальних станів, співпраці з учнями та колегами на основі толерантності та емпатії, а також здатністю брати на себе відповідальність, тобто професійною зрілістю особистості викладача. Для оцінювання професійно-особистісної готовності викладачів спецдисциплін використовувалась методика педагогічних ситуацій [225, с. 445-452], яка дозволяє визначити, якою мірою педагогічний працівник готовий брати на себе відповідальність. На основі того, який вихід викладач знаходить із низки запропонованих складних педагогічних ситуацій, можемо чітко визначити його професійно-особистісну готовність як педагога (Додаток Л).

Перед початком і після курсів підвищення кваліфікації слухачам експериментальної та контрольної груп (120 осіб; етап самореалізації) були запропоновані по п'ять різних педагогічних ситуацій. Познайомившись зі змістом кожної з них, вони обирали із запропонованих варіантів реагування на кожну ситуацію найбільш правильний, на їхню думку, або пропонували свою дію. Результати оцінювання після опрацювання подані в діаграмі (рис. 3.6). Як і в попередніх дослідженнях контрольна і експериментальна групи на контрольному етапі експерименту показали однакові результати, але слухачі контрольної групи внаслідок підвищення кваліфікації за традиційною методикою незначно змінили свою професійно-особистісну готовність – кількість слухачів з високим ступенем вираженості зріс на 15,6 %, тоді як в експериментальній групі цей показник збільшився на 29,5%; кількість викладачів зі ступенем готовності вище середнього залишилася практично без зміни, а з середнім – пропорційно зменшилася в обох групах.

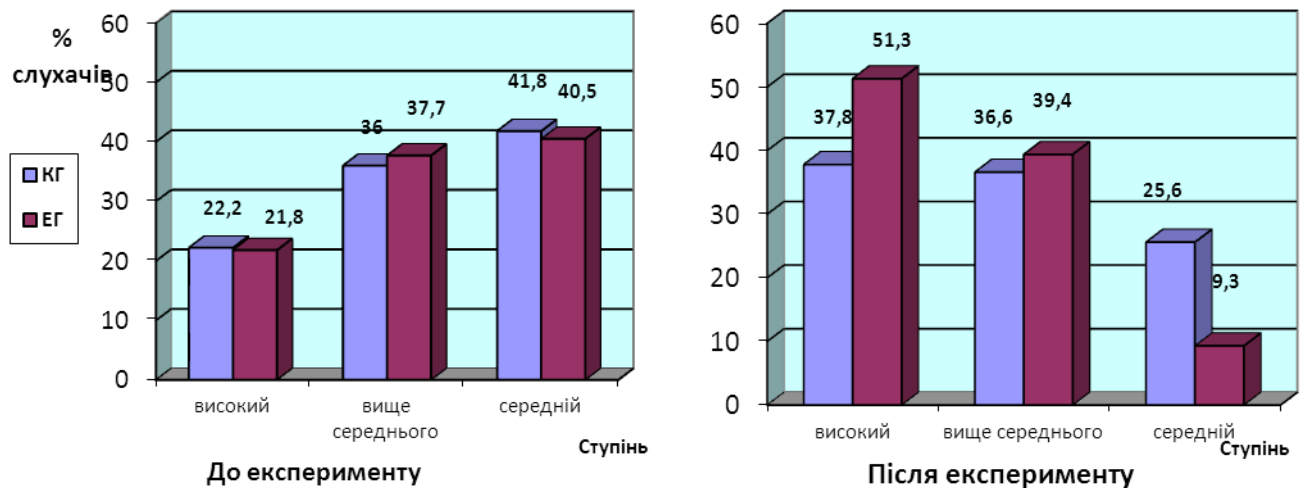

Рис. 3.6. Динаміка розвитку професійно-особистісної готовності у викладачів спецдисциплін – слухачів курсів підвищення кваліфікації

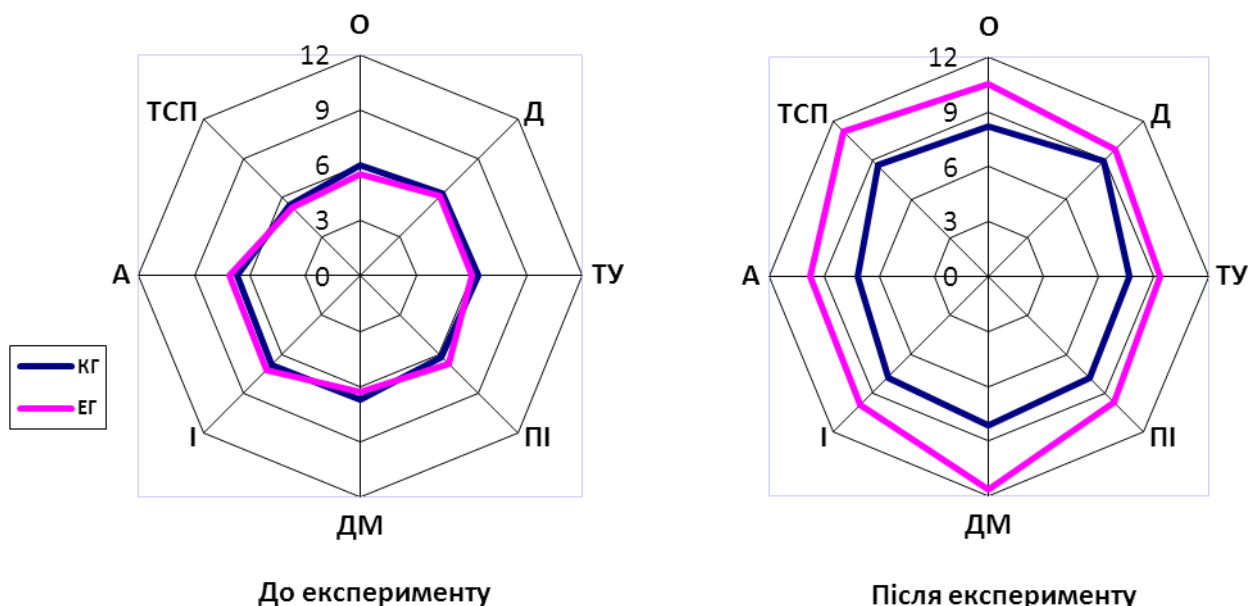
Якщо розглядати картину в цілому, то з рис. 3.6 видно, що професійно-особистісна готовність слухачів в ЕГ значно вища, ніж у КГ, а її динаміка зростає майже вдвічі (в 1,9 рази). Це свідчить про те, що запропонована методика реалізації педагогічних умов розвитку педагогічної майстерності ефективніша ніж традиційна система підвищенню кваліфікації викладачів.

Отже, зміна ступеня професійно-особистісної готовності слухачів ЕГ і КГ підтвердила доцільність обґрунтованих педагогічних умов і нашої методики. У результаті більшість – 51,3 % слухачів експериментальної групи гарантовано досягають рефлексивного рівня педагогічної майстерності. Такі викладачі орієнтовані на результат, вони бездоганно забезпечують проектування, організацію та управління навчальним процесом. Ці викладачі працюють інтенсивно й захоплено, успішно опановуючи нові технології, домагаються високих досягнень у навчальній роботі; у них практично не буває проблем з організацією учнівського колективу; вони використовують різні методи і засоби, надаючи особливого значення логіці заняття, його змісту і дисципліни учнів, необхідної для плідної роботи протягом усього курсу. Однак часто викладачі цього рівня педагогічної майстерності занадто суворі та підкреслено офіційні з учнями, прагнуть відсторонитися від їхніх проблем і переживань, тому навчаючись під їх керівництвом учні можуть відчувати деяку напруженість, відчуженість та острах.

4) Для дослідження *професійно-педагогічної креативності* викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю, що відповідає творчому рівню сформованості педагогічної майстерності (впровадженню та застосуванню освітніх інновацій) використовувався модифікований тест «Креативність» Н. Вишнякової [64], який дозволяє виявити ступінь вираженості творчих схильностей викладача та побудувати психологічний креативний профіль його особистості. Тест охоплював вісім показників: оригінальність педагогічних прийомів і вирішення нестандартних ситуацій, допитливість (зорієнтованість на пошук та оволодіння новими знаннями, засобами, прийомами), творча уява, педагогічна інтуїція, дивергентне педагогічне мислення й уміння вести дослідницько-експериментальну роботу, інноваційність (педагогічна інноваційна діяльність), антиципація (педагогічне передбачення), творче ставлення до кухарської справи та навчання кухарів.

У результаті проведеного дослідження та статистичного опрацювання одержаних даних на основі багатовимірної порівняльної характеристики показників професійно-педагогічної креативності слухачів експериментальної та контрольної груп (80 осіб), які перебували на евристичному етапі розвитку педагогічної майстерності, було з'ясовано, що позитивна динаміка простежується за всіма показниками у слухачів обох груп (рис. 3.7, табл. 3.5).

Однак зіставлення результатів тестування переконує (рис. 3.7), що креативність як характеристика творчого рівня педагогічної майстерності, яка виявляється в найбільш повному виявленні своїх особистісних можливостей і втілення їх у реальних результатах освітньої діяльності та постійному самовдосконаленні, краще виражена в експериментальній групі. Це свідчить про більш гармонійний розвиток слухачів ЕГ – викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю у процесі підвищення кваліфікації. Усі показники креативності у слухачів експериментальної групи перебувають в діапазоні 9-12 балів, що відповідає високому ступеню вираженості, а у слухачів контрольної групи – діапазоні 6-9 балів (середній ступінь). Як видно з рисунку, найбільше в ЕГ зросло дивергентне мислення та творче ставлення до професії, найменше – творча уява викладачів.

О – оригінальність, Д – допитливість, ТУ – творча уява, ПІ – педагогічна інтуїція, ДМ – дивергентне мислення, І – інноваційність, А – антиципація, ТСП – творче ставлення до професії

Рис. 3.7. Динаміка розвитку професійно-педагогічної креативності викладачів спецдисциплін – слухачів курсів підвищення кваліфікації

Таблиця 3.5

Результати сформованості професійно-педагогічної креативності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю (формувальний етап)

Групи	Оцінювання	Середні показники креативності							
		О	Д	ТУ	І	ДМ	І	А	ТСП
КГ	на початку	6	6,3	6,4	6,2	6,7	6,8	6,7	5,4
	наприкінці	8,2	8,9	7,7	7,8	8,1	7,8	7,2	8,6
	Δ	2,2	2,6	1,3	1,6	1,4	1,0	1,5	3,2
ЕГ	на початку	5,5	6,1	6	6,7	6,3	7,2	7,1	5,2
	наприкінці	10,5	9,8	9,4	9,7	11,6	9,9	9,8	11,2
	Δ	5,0	3,7	3,4	3,0	5,3	2,7	2,7	6,0

Аналіз систематизованих результатів тестування (табл. 3.5) показує, що за всіма показниками зростання креативності в експериментальній групі вище: у 2,3 рази – за оригінальністю, в 1,4 – за допитливістю, у 2,6 – за творчою уявою, в 1,9 – за педагогічною інтуїцією, у 3,8 – за дивергентним мисленням, у 2,7 – за інноваційністю, в 1,8 – за антиципацією, в 1,9 – за творчим ставленням до професії. За всіма показниками креативності навчання в ЕГ ефективніше у 2,3 рази.

Результати оцінювання, систематизовані за кількістю викладачів з різним ступенем вираженості креативності подані в діаграмі (рис. 3.8).

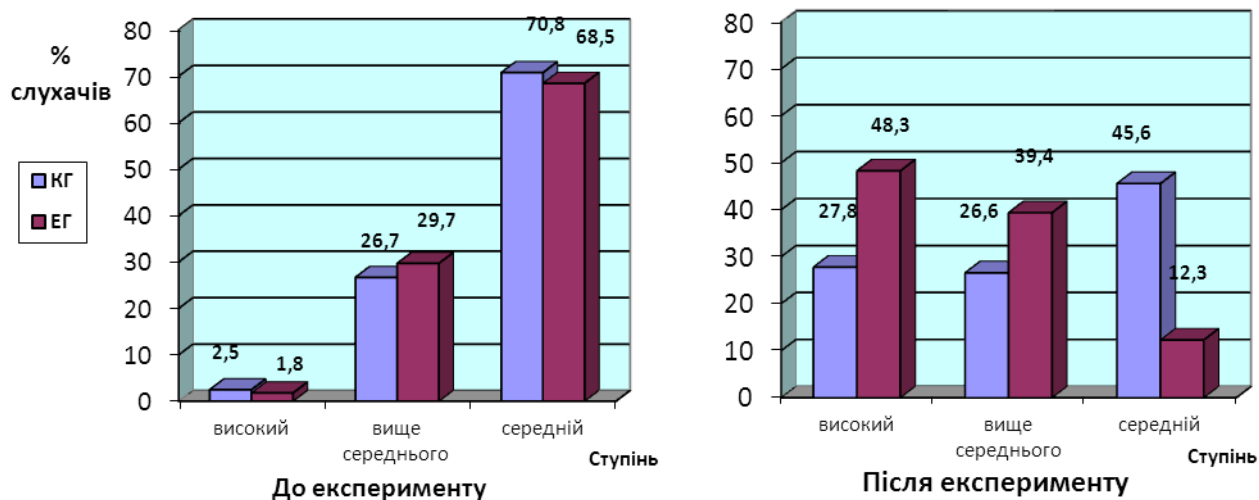

Рис. 3.8. Динаміка розвитку професійно-педагогічної креативності у викладачів спецдисциплін – слухачів курсів підвищення кваліфікації

Як видно з рис. 3.8, кількість слухачів з високим ступенем вираженості професійно-педагогічної креативності зросла в експериментальній групі на 46,5 %, а в контрольній – на 25,3%; кількість викладачів зі ступенем готовності вище середнього в ЕГ зросла а 9,7 %, а в КГ залишилась практично без зміни. Це ще раз підтверджує ефективність нашої методики та педагогічних умов.

Викладачі спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю з високим ступенем креативності, за нашими спостереженнями, не лише спроможні до створення та впровадження інноваційних технологій професійної підготовки, вони відрізняються чуйністю, педагогічним тактом, покликанням до освітянської діяльності, доброзичливим ставленням до учнів і колег, прагненням поділитися своїми напрацюваннями та не припиняти самовдосконалення у професії. Водночас викладачі з розвинутою на творчому рівні педагогічною майстерністю здатні самостійно розробити авторську систему діяльності, критично її оцінювати і коригувати, а також добре розуміють де, як і чому їм далі навчатися, продовжуючи розвивати компоненти власної майстерності. Відзначимо ще раз, що досягнутий рівень професійної майстерності не можна вважати завершеним і встановленим назавжди; навпаки, під впливом багатьох чинників він змінюється і

без постійного саморозвитку швидко знижується. З урахуванням цього дуже важливо, щоб процес розвитку педагогічної майстерності у викладачів не закінчувався із завершенням експерименту, а був постійним, завжди мав творчий характер, розвивав потенціал педагогічних працівників у активній самореалізації та творчій професійно-педагогічній діяльності в освітньому середовищі.

Зрозуміло також, що одні лише курси підвищення кваліфікації (82 год., з них 24 год. – курс «Розвиток педагогічної майстерності») не можуть спричинювати значне зростання педагогічної майстерності викладачів, яке показав експеримент, особливо на евристичному етапі. Вони лише «вивільняють» і «проявляють» за допомогою нашої методики їхні педагогічні здібності та якості, які викладачі накопичують шляхом щоденної безперервної роботи над собою, а також методичної роботи в навчальних закладах. Успіхи, у свою чергу, стимулюють педагогічних працівників до подальшого саморозвитку.

Можемо зробити висновок, що запропоновані педагогічні умови та методика реалізації педагогічних умов розвитку педагогічної майстерності дозволяють стимулювати прагнення викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю підвищити рівень особистісної зрілості, готовності та професіоналізму, які є результатом самостійного засвоєння та усвідомлення соціально-культурних норм, професійно-педагогічних компетенцій, моральних цінностей тощо і виступають як головний чинник професійного піднесення та самовдосконалення особистості педагога.

Для *статистичного підтвердження* достовірності отриманих даних використовувався критерій згоди χ^2 . Вибір цього критерію пояснюється тим, що він дозволяє не розглядати аналізований статистичний розподіл як функцію та не потребує попереднього обчислення параметрів розподілу, тому його застосування до порядкових показників, якими є виокремлені рівні вираженості педагогічної майстерності, дозволяє з достатньою достовірністю оцінити результати експериментального дослідження. Різницю педагогічних впливів буде підтвердженою, якщо параметри експериментальної та контрольної групи на початку експерименту співпадають, а після реалізації педагогічних впливів –

різняться. Якщо характеристики ЕГ та КГ спочатку співпадатимуть з рівнем значущості 0,05, а наприкінці експерименту їх характеристики відрізнятимуться з тією ж значущістю, то можна зробити висновок, що застосування запропонованих заходів призводить до покращення педагогічної майстерності викладачів з достовірністю 95 %.

Для визначення істотності відмінностей між показниками контрольної та експериментальної груп було висунуто нуль-гіпотезу, яка стверджує, що різниця між показниками традиційного навчання на курсах підвищення кваліфікації та розвитку педагогічної майстерності у викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю за нашою методикою та педагогічними умовами є несуттєвою. На противагу їй висуваємо гіпотезу нашого дослідження. Для формулювання висновку про результати статистичної перевірки ми керувалися правилом: якщо фактичне значення критерію розподілу потрапляє до критичної області (визначеної за статистичними таблицями), то нуль-гіпотезу відхиляємо, а отже, підтверджується робоча гіпотеза нашого дослідження. Тобто, в такому разі отримані результати зумовлені причинами, які діють систематично. Статистичний аналіз проведеного експерименту дозволить стверджувати про позитивний або негативний вплив запропонованих змін на якість розвитку компонентів педагогічної майстерності з ймовірністю 0,95 [234, с. 2].

Відповідно до методики перевірки за кожним з компонентів педагогічної майстерності заповнювалися таблиці й обчислювалися очікувані частоти для двох випадків – на початку та наприкінці експерименту.

Передусім розраховувався критерій χ^2 для перевірки достовірності оцінювання загальнопедагогічної підготовленості викладачів експериментальних і контрольних груп за формулою (Додаток М, табл. М.1).

$$\chi^2 = \sum_{|a|} \frac{(n_i - \tilde{n}_i)^2}{\tilde{n}_i},$$

де n_i – фактична (спостережувана) частота розподілу в контрольній та експериментальній групах, \tilde{n}_i – теоретично очікувана частота розподілу.

Для знаходження критичного значення критерію Пірсона обчислюємо число ступенів свободи варіації. Враховуючи, що в експерименті досліджувалися дві підгрупи вибірки (експериментальна і контрольна), які розподілялися за чотирма ступенями вираженості: $v=(2-1) \cdot (4-1)=3$. За статистичними таблицями для обраного рівня значущості 0,05 і $v=3$ $\chi_0^2=7,82$ [49]. Порівнявши контрольну й експериментальну групи за критерієм загальнопедагогічної підготовленості до експерименту отримуємо $\chi^2 = 1,50 < 7,82 = \chi_0^2$. Нуль-гіпотеза про рівність вибірок підтверджується, а отже відмінність між експериментальною та контрольною групами на початку експерименту є статистично незначною. Одержаний після експерименту $\chi^2=26,57$. Оскільки це значно більше χ_0^2 , нуль-гіпотеза заперечується, що свідчить про статистично значуще зростання ступеня вираженості показників загальнопедагогічної підготовленості (педагогічні знання та педагогічні цінності) слухачів експериментальних і контрольних груп.

Аналогічним чином обчислювалися всі результати парних порівнянь (експериментальна і контрольна групи, до початку і після закінчення експерименту) за трьома іншими критеріями. Результати обчислень подані в табл. 3.6.

Таблиця 3.6

Емпіричні значення χ^2 порівняння контрольної та експериментальної груп слухачів курсів підвищення кваліфікації за різними критеріями сформованості педагогічної майстерності

№ з/п	Критерій	Значення χ^2	
		на початку експерименту	наприкінці експерименту
1.	Загальнопедагогічна підготовка	1,50	26,57
2.	Здатність до професійно-педагогічної діяльності	1,65	19,24
3.	Професійно-особистісна готовність	3,12	17,61
4.	Професійно-педагогічна креативність	0,87	15,89

З табл. 3.6 видно, що всі обчислені значення критерію χ^2 порівняння КГ та ЕГ слухачів курсів підвищення кваліфікації до початку експерименту менші критичного значення. Отже характеристики порівнюваних груп на початку експерименту, збігаються з рівнем значущості 0,05. Водночас, достовірність відмінностей характеристик ЕГ та КГ наприкінці експерименту за всіма критеріями становить 95 %. Отже, початкові статистичні показники слухачів ЕГ та КГ збігаються, а кінцеві – різняться з необхідною статистичною достовірністю. Це дає підстави для висновку, що спостережувані зміни не випадкові, а систематичні та пов'язані із застосуванням обґрунтованих нами педагогічних умов і методики розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю.

У табл. 3.7 подані підсумкова кількість слухачів КГ та ЕГ курсів підвищення кваліфікації, які досягли високого ступеня вираженості показників, що визначають сформованість педагогічної майстерності за її компонентами.

Таблиця 3.7

Результати сформованості критеріїв педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю наприкінці експерименту

№ з/п	Критерії педагогічної майстерності	Групи	Всього слухачів у підгрупах	Досягли високого ступеня вираженості	
				осіб	%
1.	загальнопедагогічна підготовка	КГ	140	9	6,4
		ЕГ	140	27	19,3
2.	здатність до професійно-педагогічної діяльності	КГ	180	27	15,0
		ЕГ	180	54	30,0
3.	професійно-особистісна готовність	КГ	120	19	15,8
		ЕГ	120	35	29,2
4.	професійно-педагогічна креативність	КГ	80	20	25,0
		ЕГ	80	37	46,3

В експериментальному дослідження були отримані такі результати: кількість слухачів експериментальної групи, які досягли когнітивного рівня сформованості педагогічної майстерності внаслідок застосування обґрунтованих

педагогічних умов і розробленої методики досягла 19,3 %, функціонального – 30,0 %, рефлексивного – 29,2 %, а четвертого, творчого рівня – 46,2 %. У контрольній групі ці показники значно нижчі та становлять відповідно: когнітивного рівня – 6,4 %, функціонального – 15,0 %, рефлексивного – 15,8 %, а творчого – 25,0 %, (рис. 3.9).

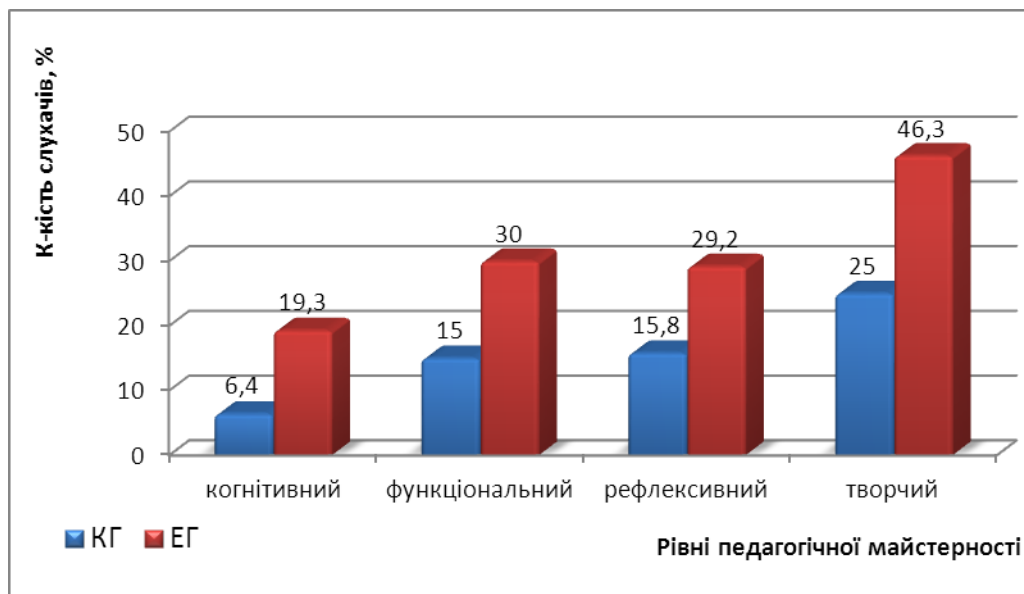

Рис. 3.9. Динаміка сформованості критеріїв педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю (формувальний етап)

Узагальнені результати педагогічного експерименту підтверджують гіпотезу дослідження і свідчать про доцільність використання обґрунтованих педагогічних умов розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю і запропонованої методики їх реалізації. У ході педагогічного експерименту у слухачів курсів підвищення кваліфікації, які навчалися за нашою методикою, в порівнянні з КГ, було виявлено більш ефективний розвиток критеріїв, які визначають рівень педагогічної майстерності (загальнопедагогічна підготовленість, здатність до професійно-педагогічної діяльності, професійно-особистісна готовність, професійно-педагогічна креативність). У результаті розвитку всіх компонентів педагогічної майстерності (когнітивно-ціннісного, компетентнісно-технологічного, рефлексивно-особистісного, творчо-інноваційного) викладачі спецдисциплін стають спроможними планувати, творчо здійснювати та прогнозувати наслідки власної освітньої діяльності – процесу формування професійно ком-

петентних фахівців кулінарного профілю. Це свідчить про доцільність впровадження запропонованих інновацій у систему підвищення кваліфікації педагогічних працівників для розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю. Отже, гіпотеза дослідження підтверджена, завдання виконані, мету досягнуто.

Висновки до третього розділу

Педагогічний експеримент проводився протягом 2011–2015 н. рр. У ході дослідно-експериментальної роботи визначені рівні сформованості педагогічної майстерності (когнітивний, функціональний, рефлексивний, творчий), а також відповідні критерії досягнення кожного з них (загальнопедагогічна підготовленість, здатність до професійно-педагогічної діяльності, професійно-особистісна готовність, професійно-педагогічна креативність).

На констатувальному етапі за допомогою самооцінювання виявлено низький загальний рівень педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю. Результати експертного оцінювання виконання викладачами професійно орієнтованих завдань підтвердили ці показники. Вивчення стану розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю на курсах підвищення кваліфікації засвідчило низьку актуалізацію компонентів педагогічної майстерності в межах традиційної методики викладання.

З метою виправлення цього стану на формуальному етапі передбачалося упровадження на курсах підвищення кваліфікації викладачів ПТНЗ розробленої методики реалізації педагогічних умов розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю і навчально-методичного забезпечення (навчальна програма і навчально-методичний посібник з курсу «Розвиток педагогічної майстерності»), яке враховує особливості роботи у ПТНЗ кулінарного профілю.

Оцінювання загальнопедагогічної підготовленості слухачів (за двома показниками) засвідчило майже вдвічі вищу динаміку розвитку її показників у слухачів ЕГ (перший показник вищий в 1,8 рази, другий – у 2,3). Здатність до професійно-

педагогічної діяльності в ЕГ стабільна і майже однакова для всіх складових (від 27,7 % до 35,3 %) і перевершує динаміку розвитку в групах із традиційною методикою підвищення кваліфікації у 2,3 рази. Вивчення професійно-особистісної готовності показало значно вищі результати в ЕГ, її динаміка зростає майже вдвічі (в 1,9 рази) ніж у КГ. Дослідження професійно-педагогічної креативності викладачів здійснювалося методом тестування й охоплювало вісім показників. Аналіз систематизованих результатів показує, що в середньому за всіма показниками креативності навчання в ЕГ за нашою методикою ефективніше у 2,3 рази.

Загалом в експериментальному дослідженні були одержані результати: кількість слухачів ЕГ, які досягли когнітивного рівня сформованості педагогічної майстерності внаслідок застосування обґрунтованих педагогічних умов і розробленої методики досягла 19,3 %, функціонального – 30,0 %, рефлексивного – 29,2 %, а четвертого, творчого рівня – 46,2 %. У КГ ці показники значно нижчі та становлять відповідно: 6,4 %, 15,0 %, 15,8 %, 25,0 %.

Для статистичного підтвердження достовірності отриманих даних використовувався критерій χ^2 . За виконаними розрахунками початкові показники слухачів експериментальної та контрольної груп збігаються, а кінцеві – різняться з необхідною статистичною достовірністю 95 %. Це дає підстави для висновку, що виявлені зміни не випадкові, та пов'язані із застосуванням обґрунтованих педагогічних умов розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю і методики їх реалізації у процесі підвищення кваліфікації.

Отже, результати педагогічного експерименту підтверджують гіпотезу дослідження і свідчать про доцільність використання запропонованої методики реалізації педагогічних умов розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю у процесі підвищення кваліфікації.

Положення, викладені у третьому розділі, детальніше розкриті в публікаціях автора [241; 245; 246; 248].

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

1. У науково-педагогічній літературі поняття «педагогічна майстерність» розглядається у зв'язку з умінням будувати педагогічний процес, мистецтвом впливу на вихованців, самоорганізацією високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі, професійною компетентністю педагога, його особистісними якостями, мистецтвом виконання навчальної діяльності, досвідом, педагогічним мисленням, рівнем професійно-педагогічних знань, умінь, навичок. Як сукупність особистісних якостей педагогічна майстерність є найвищою формою професіоналізму та відображає психолого-педагогічну підготовленість, здатність оптимально вирішувати педагогічні завдання, постійно саморозвиватися й самовдосконалюватися в професійній діяльності. Педагогічна майстерність викладача спецдисциплін у ПТНЗ кулінарного профілю – це сукупна характеристика особистісних і професійних якостей, що виявляються у його загальнопедагогічній підготовленості, здатності до професійно-педагогічної діяльності, особистісної готовності до взаємодії з учнями, професійно-педагогічній креативності та забезпечують високий рівень організації професійно-теоретичної підготовки майбутніх кухарів у ПТНЗ.

На основі визначення педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю та обґрунтування комплексу методологічних підходів (андрагогічний, аксіологічний, компетентнісний, особистісно-діяльнісний, акмеологічний) до її розвитку в процесі підвищення кваліфікації визначено компоненти педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю: *когнітивно-ціннісний* (виражається у загальнопедагогічній підготовленості викладача); *компетентнісно-технологічний* (виражається у здатності до професійно-педагогічної діяльності); *рефлексивно-особистісний* (відображається у професійно-педагогічній готовності до навчання і виховання майбутніх кухарів); *творчо-інноваційний* (реалізується в інноваційній педагогічній діяльності).

2. Удосконалення професійно-педагогічного рівня викладачів ПТНЗ здійснюється у системі підвищення кваліфікації та передбачає розкриття творчого

потенціалу, самоосвіту та розвиток мотивації педагогів з метою задоволення особистісних і виробничих потреб, зростання фахового рівня та педагогічної майстерності. Основною метою цієї системи є передусім створення умов для постійної самоосвіти та самовдосконалення педагогів, розвитку їхньої педагогічної майстерності. Підвищення кваліфікації педагогічних працівників здійснюється шляхом методичної роботи в навчальному закладі та обласних НМЦ ПТО, планової післядипломної освіти (стажування, курси підвищення кваліфікації), самоосвіти. Узгодженість цих елементів забезпечує ефективний розвиток педагогічної майстерності викладачів ПТНЗ завдяки перманентному особистісному та професійному самовдосконаленню, творчому зростанню, підвищенню мотивації до освітньої діяльності. Спрямування підвищення кваліфікації викладачів спецдисциплін на розвиток педагогічної майстерності передбачає: оновлення спеціально-професійних і психолого-педагогічних компетентностей, проектування й моделювання власної професійної діяльності та самоосвіти, розвиток рефлексивної свідомості та творчого потенціалу.

3. Урахування дидактичних принципів, принципів професійної освіти, визначення специфічних принципів розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю у процесі підвищення кваліфікації (рефлексивності, суб'єктності, неперервності, фасилітації) дозволило обґрунтувати педагогічні умови її розвитку:

- *Розроблення й упровадження дисципліни «Розвиток педагогічної майстерності» для підвищення кваліфікації викладачів* забезпечує організацію особистісно-орієнтованої взаємодії всіх суб'єктів освітнього процесу з метою збагачення і систематизації цінностей, норм і знань, спрямованих на розвиток педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю.

- *Проектування та застосування інноваційних форм, методів і технологій розвитку педагогічної майстерності та їх застосування у процесі підвищення кваліфікації* передбачає цілеспрямоване використання досягнень сучасної психолого-педагогічної науки та інноваційних виробничих технологій у процесі розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін з метою

підвищення рівня загальнопедагогічної підготовки, здатності до професійно-педагогічної діяльності, формуванню готовності до творчості у викладанні спецдисциплін кулінарного профілю.

- *Зорієнтованість процесу розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін на актуалізацію їхніх потреб щодо постійного самовдосконалення у професійно-педагогічній діяльності* полягає у: стимулюванні викладачів до постійного самовдосконалення у професійній діяльності шляхом підвищення мотивації, потреби самореалізації у професійно-педагогічній діяльності; цілеспрямованому виробленні індивідуального стилю педагогічної діяльності; вдосконаленні професійно значущих особистісних якостей.

- *Спрямованість курсів підвищення кваліфікації на гармонійний розвиток кожного з компонентів педагогічної майстерності* забезпечує задоволення інтересів викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю у постійному підвищенні педагогічної майстерності відповідно до досягнень сучасної психолого-педагогічної науки та інноваційних виробничих технологій, застосування сучасних освітніх технологій, спрямованих на особистісний і професійний розвиток педагогів.

4. Рівні розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю (*когнітивний, функціональний, рефлексивний, творчий*) визначалися за відповідними критеріями (*загальнопедагогічна підготовленість, здатність до професійно-педагогічної діяльності, професійно-особистісна готовність, професійно-педагогічна креативність*), для кожного з яких розроблені специфічні показники. Досягнення кожного рівня характеризують етапи розвитку педагогічної майстерності: *актуалізації* – сформованість когнітивно-ціннісного компонента; *репродуктивний* – сформованість компетентісно-технологічного компонента; *самореалізації* – сформованість рефлексивно-особистісного компонента; *евристичний* – сформованість творчо-інноваційного компонента педагогічної майстерності на основі інтегрування усього комплексу компонентів.

5. Методика реалізації педагогічних умов розвитку педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю передбачає впровадження на курсах підвищення кваліфікації спецкурсу «Розвиток педагогічної майстерності» та застосування комплексу педагогічних технологій: *самовиховання, проблемного навчання, проектного та інтерактивного навчання, тренінгові, інформаційно-комунікаційні технології*, що інтенсифікують формування компонентів педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю, максимально розкривають їхній професійно-педагогічний потенціал, сприяють усвідомленню і творчому виявленню особистісної професійної позиції в освітній діяльності, оптимізують самоактуалізацію та самореалізацію викладача. Експериментальна перевірка засвідчила доцільність упровадження запропонованих інновацій у систему підвищення кваліфікації працівників закладів профтехосвіти для розвитку педагогічної майстерності викладачів спеціальних дисциплін ПТНЗ кулінарного профілю.

Одержані теоретичні та практичні результати дозволили сформулювати рекомендації щодо підвищення кваліфікації педагогічних працівників на основі розробленої методики розвитку педагогічної майстерності викладачів ПТНЗ. Проведене дослідження, певна річ, не вичерпує всіх завдань розвитку педагогічної майстерності викладачів спеціальних дисциплін ПТНЗ кулінарного профілю. Перспективи подальших пошуків пов'язані з розробленням діагностичних програм і методик відстеження та коригування процесу підвищення кваліфікації; вивченням мотивації, педагогічних здібностей та професійно-педагогічного потенціалу, розвитку педагогічної техніки викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю на всіх етапах неперервної освіти, застосуванням зарубіжного досвіду підвищення кваліфікації педагогів професійного навчання, зокрема розроблення тренінгових програм, застосування дистанційного навчання та інформаційних технологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдалина Л. Профессионализм педагога : компоненты, критерии оценки / Л. Абдалина, И. Бережная // Высшее образование в России — 2008. — №10. — С. 23–28.
2. Абрамян В. Ц. Театральна педагогіка / В. Ц. Абрамян. — К. : Лібра, 1996. — 224 с.
3. Абульханова К. А. Мировоззренческий смысл и научное значение категории субъекта / К. А. Абульханова // Российский менталитет : вопросы психологической теории и практики / под ред. К. А. Абульхановой [и др.]. — М. : РАН, Ин-т психологии, 1997. — С. 56–75.
4. Авдеева И. Н. Психологическая характеристика фасилитативных педагогических технологий. Часть 1: Субъектная направленность / И. Н. Авдеева // Горизонты образования. — № 2 (35). — 2012. — С. 37–43.
5. Адольф В. А. Профессиональная компетентность современного учителя: монография / В. А. Адольф. — Красноярск : КрГУ, 1998. — 286 с.
6. Азаров Ю. П. Мастерство воспитателя / Ю. П. Азаров. — М. : Знание, 1971. — 224 с.
7. Академічний тлумачний словник української мови [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://eslovnyk.com/search/>.
8. Акімова О. В. Теоретико-методичні засади формування творчого мислення майбутнього вчителя в умовах університетської освіти : монографія / О. В. Акімова. — Вінниця : Вінницька міська друкарня, 2007. — 352 с.
9. Акмеология : методология, методы и технологии : материалы науч. сессии, посвященной 75-летию члена-корреспондента РАО, Президента МААН Н. В. Кузьминой / под общ. ред. вице-президента МААН, заслуженного деятеля науки РФ, докт. психол. наук, проф. А. А. Деркача. — М. : РАГС, 1998. — 230 с.
10. Алексюк А. М. Модульне навчання: проблема взаємодії викладачів та студентів. Педагогічні технології у неперервній освіті : монографія / А. М. Алексюк / за ред. С. О. Сисоєвої. — К. : ВІПОЛ, 2001. — С. 75–88.

11. Амонашвили Ш. А. Психолого-дидактические особенности оценки как компонента учебной деятельности / Ш. А. Амонашвили // Вопросы психологии. — 1975. — № 4. — С. 77–85.

12. Анализ педагогической деятельности преподавателей и мастеров производственного обучения профтехучилища : метод. рекомендации / под ред. Н. В. Кузьминой. — М. : Высш. шк., 1978. — 121 с.

13. Андреев В. И. Педагогика : учебный курс для творческого саморазвития. 2-е изд. / В. И. Андреев. — Казань, 2000. — 600 с.

14. Андрущенко В. П. Освіта України в контексті суспільних проблем та суперечностей / В. П. Андрущенко // Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992-2002 : зб. наук. праць до 10-річчя АПН України : у 2-х ч. — Харків : ОВС, 2002. — Ч. 2. — С. 3–16.

15. Анциферова Л. И. О динамическом подходе к психологическому изучению личности / Л. И. Анциферова // Психол. журн. — 1981. — Т. 2. — № 2. — С. 8–18.

16. Анциферова Л. И. Психология формирования и развития личности / Л. И. Анциферова // Психология личности : хрестоматия. — СПб. : Питер, 2009. — С. 207–213.

17. Астахов. А. И. Педагогическое мастерство преподавателя высшей школы : метод. указания [для молодых преподавателей] / А. И. Астахов. — К. : КГУ, 1982. — 101 с.

18. Бабанский Ю. К. Избранные педагогические труды / Ю. К. Бабанский; [сост. М. Ю. Бабанский; авт. вступ. ст. Г. Н. Филонов и др.] ; АПН СССР. — М. : Педагогика, 1989. — 560 с.

19. Бабанский Ю. К. Оптимизация педагогического процесса : (в вопросах и ответах) / Ю. К. Бабанский , М. М. Поташник. — 2-е изд., перераб. и доп. — К. : Рад. школа, 1983. — 287 с.

20. Бабин І. І. Стратегія та сучасні тенденції розвитку університетської освіти України в контексті Європейського простору вищої освіти на період до 2020 р.

[Електронний ресурс] / І. І. Бабин, В. А. Ликова. — Режим доступу : <http://www.tempus.org.ua/uk/national-team-here/238>.

21. Бавина П. А. Тренінгові технології в формуванні комунікативної компетентності майбутніх менеджерів : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія і методика навчання і виховання (менеджмент, рівень професійного навчання)» / П. А. Бавина ; [Російський гос. пед. ун-т ім. А. І. Герцена]. — СПб., 2006. — 26 с.

22. Багаєва І. Д. Професіоналізм педагогічної діяльності : сутність і структура / І. Д. Багаєва // Професіоналізм педагогічної діяльності : тези доповідей науково-практ. конф. — Іжевськ, 1992. — С. 3–5.

23. Байкова Л. А. Педагогічне майстерство і педагогічні технології : уч. посіб. / Л. А. Байкова, Л. К. Гребенкіна. — М. : Педагогічне товариство Росії, 2000. — 250 с.

24. Балл Г. А. Психологічне зміст особистісної свободи : сутність і складові / Г. А. Балл // Психологічний журнал. — 1997. — Т. 18. — № 5. — С. 7–19.

25. Балл Г. О. Гуманізація загальної та професійної освіти : суспільна активність і психолого-педагогічні орієнтири / Г. О. Балл // Неперервна професійна освіта : проблеми, пошуки, перспективи / за ред. І. А. Зязюна. — К., 2000 — 157 с.

26. Барабанщиков А. В. Науково-педагогічні основи формування професійного майстерства викладача академії / А. В. Барабанщиков // Пути совершенствования профессионального мастерства преподавателя. — М. : ВПА, 1975. — С. 10–75.

27. Барбіна Є. С. Роль і функції педагогічної майстерності у системі професійної підготовки педагогічних кадрів / Є. С. Барбіна // Педагогіка і психологія професійної освіти. — 2001. — № 1. — С. 26–34.

28. Барбіна Є. С. Гуманізація освіти : навч.-метод. посібник / Є. С. Барбіна. — Херсон : ХДПУ, 2001. — 58 с.

29. Барбіна Є. С. Професійна майстерність вчителя в історії педагогічної думки / Є. С. Барбіна // Рідна школа. — 1998. — № 2. — С. 71–74.

30. Барбіна Є. С. Формування педагогічної майстерності в системі безперервної педагогічної освіти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Є. С. Барбіна ; [АПН України, Ін-т педагогіки і психології проф. освіти]. — К., 1998. — 36 с.

31. Батышев С. Я. Профессиональная педагогика / С. Я. Батышев. — М. : Профессиональное образование, 1997. — 512 с.

32. Башарина Л. А. Педагогическая диагностика как условие совершенствования профессионального мастерства учителя : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования»/ Л. А. Башарина ; [СПбГУПМ]. — СПб., 2005. — 20 с.

33. Безрукова В. С. Педагогика. Проективная педагогика: учеб. пособие для инженер.-пед. ин-тов и индустр.-пед. техникумов / В. С. Безрукова. — Екатеринбург : Деловая книга, 1996. — 344 с.

34. Белокрылова Н. В. Педагогические условия развития гуманистической центрации студентов – будущих учителей : автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / Н. В. Белокрылова ; [ГОУ ВПО Удмуртский гос. ун-т]. — Ижевск, 2007. — 19 с.

35. Беляева В. А. Ценностный компонент профессионализма педагога / В. А. Беляева // Психолого-педагогический поиск. — Рязань: РГУ, 2008. — № 1 (7). — С. 73–77.

36. Беспалько В. П. Слагаемые педагогической технологии / В. П. Беспалько. — М. : Педагогика, 1989. — 192 с.

37. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. — Кн. 1 : Особистісно орієнтований підхід : теоретико-технологічні засади. — К. : Либідь , 2003 — 280 с.

38. Бех І. Д. Компетентнісний підхід у сучасній освіті [Електронний ресурс] / І. Д. Бех. — Режим доступу : <http://www.ipv.org.ua/component/content/article/8-beh/56-2012-09-04-22-32-01.html>.

39. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання : наук.-метод. посібник / І. Д. Бех. — К. : Ін-т змісту і методів навчання, 1998. — 204 с.

40. Бех І. Д. Почуття цінності іншої людини як моральний пріоритет особистості / І. Д. Бех // Початкова школа. — 2001. — № 12. — С. 32–36.

41. Бизяєва А. А. Психология думающего учителя : педагогическая рефлексия / А. А. Бизяева. — Псков : ПГПИ им С. М. Кирова, 2004. — 216 с.

42. Биков В. Ю. Електронна педагогіка та сучасні інструменти систем відкритої освіти [Електронний ресурс] / В. Ю. Биков, І. В. Мушка // Інформаційні технології і засоби навчання : 2009. — № 5. — Режим доступу : <http://www.ime.edu-ua.net/em.html>.

43. Биков В. Ю. Інформатизація загальноосвітньої і професійно-технічної школи України : концептуальні засади і пріоритетні напрямки / В. Ю. Биков // Професійна освіта : педагогіка і психологія : пол.-укр. [щорічник] / за ред. Т. Левовицького, І. Вільш, І. Зязюна, Н. Ничкало. — Ченстохова ; К., 2003. — Вип. 4. — С. 501—514.

44. Біла книга національної освіти України / Т. Ф. Алексеєнко, В. М. Аніщенко, Г. О. Балл [та ін.] ; за заг. ред. акад. В. Г. Кременя ; НАПН України. — К. : Інформ. системи, 2010. — 342 с.

45. Бодалев А. А. Восприятие и понимание человека человеком / А. А. Бодалев. — М. : Изд-во Моск. ун-та, 1982. — 200 с.

46. Бодалев А. А. Психология о личности / А. А. Бодалев. — М. : Изд. Моск. унив., 1988. — 188 с.

47. Бойко А. М. Феномен «суб'єкт-суб'єктні відносини» – стратегія подальшого розвитку педагогічної теорії і практики / Алла Микитівна Бойко // Гуманізація навально-виховного процесу : зб. наук. праць. — Спецвипуск 8. — Ч. І. — Слов'янськ : СДПУ, 2012. — С. 3–17.

48. Бойко В. В. Аналіз основних пріоритетів розвитку навчання впродовж всього життя [Електронний ресурс] / В. В. Бойко // Проблеми сучасної педагогічної освіти : педагогіка і психологія : зб. наук. пр. — 2008. — № 19. — Ч. 3. — Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pspo%20/2008_19_3/doc_pdf/Boyko_st.pdf.

49. Большев Л. Н. Таблицы математической статистики / Большев Л. Н., Смирнов Н. В. — М. : Наука, 1983. — 416 с.

50. Бондар В. І. Теоретичні основи і технології педагогічного аналізу : управлінський аспект : навч. посібник / МО України; УДПУ ім. М. П. Драгоманова. — К. : УДПУ, 1996. — 66 с.

51. Бондаревская Е. В. Теория и практика личностно-ориентированного образования / Е. В. Бондаревская. — Ростов н/Д. : Изд-во РГПУ, 2000. — 352 с.

52. Бондаренко Л. Н. Терминологическое обеспечение учебного процесса будущих инженеров как компонент коммуникативной компетенции / Л. Н. Бондаренко // Проблемы та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. праць [за ред. Л. Л. ТОВАЖНЯНСЬКОГО та О. Г. РОМАНОВСЬКОГО]. — У 2-х част. — Ч. 2. — Х. : НТУ «ХПУ», 2002. — С. 26–29.

53. Брюханова Н. О. Про діяльнісний підхід до формування змісту підготовки інженерно-педагогічних кадрів / Н. О. Брюханова // Проблеми інженерно-педагогічної освіти : зб. наук. пр. — Харків : УПА, 2007. — № 17. — С. 148–162.

54. Буткевич В. В. Формирование личности учителя в теории и практике педагогического образования (1960-1990) : дисс. ... д-ра пед. наук / Валентина Владимировна Буткевич. — 13.00.01 / Моск. гос. пед. ун-т им. В. И. Ленина — М., 1994. — 341 с.

55. Василькова Т. А. Основы андрагогики : учеб. пособие / Т. А. Василькова. — М. : КНОРУС, 2009. — 256 с.

56. Васянович Г. П. Педагогічна етика : навч. посібн. / Григорій Петрович Васянович. — Львів : «Норма», 2005. — 344 с.

57. Васянович Г. П. Підвищення кваліфікації педагогічних кадрів на Заході / Г. П. Васянович // Вибрані твори : зб. наук. праць : у 6-ти т. / Г. П. Васянович — Львів : «Сполом» 2012. — Т. VI. — С. 205–212.

58. Васянович Г. П. Професійні якості майбутнього фахівця : науково-методологічні критерії визначення і класифікації / Григорій Васянович, Василь Онищенко // Педагогіка і психологія професійної освіти. — 2013 — № 4. — С. 9–34.

59. Васянович Г. П. Теоретичні основи психологічної підготовки майбутнього вчителя ПТНЗ / Г. П. Васянович // Актуальні проблеми гуманітарної освіти в ПТНЗ : монографія / Г. П. Васянович, С. М. Вдович та інші. — К. : Педагогічна думка, 2012. — С. 5–22.

60. Вербицкая Г. П. Акмеологические механизмы формирования педагогического мастерства студента в профессиональной среде высшей школы : автореф. дисс. на соискание научн. степени канд. психол. наук : спец. 19.00.13 «Психология развития, акмеология (психологические науки)» / Г. П. Вербицкая ; [Московский гос. гуманит. ун-т им. М. А. Шолохова]. — М., 2007. — 25 с.

61. Вершловский С. Г. Андрагогика : этапы становления / С. Г. Вершловский // Новые знания. — № 1. — 1998. — С. 8–12.

62. Веселовская Н. С. Компетентностный подход в образовании – основа подготовки высококвалифицированного специалиста [Электронный ресурс] / Н. С. Веселовская // Интернет-конференция «Повышение квалификации специалистов в условиях модернизации образования», 2006. — Режим доступа: <http://www.auditorium.ru>.

63. Веснин В. Р. Практический менеджмент персонала : пособие по кадровой работе / В. Р. Веснин. — М. : Юрист, 1998. — 96 с.

64. Вишнякова Н. Ф. Креативная акмеология. Психология высшего образования : монография : в 2-х т. / Наталья Федоровна Вишнякова. — Т. 1. Психология развития творческой личности взрослого человека. — Изд. 2-е, доп. и перераб. — Мн. : ООО «Дебор», 1999. — 238 с.

65. Вітвицька С. С. Активні методи у навчанні педагогічним дисциплінам як фактор підвищення професіоналізму у майбутніх вчителів / Вітвицька С. С. // Психолого-педагогічні фактори підвищення педагогічної майстерності вчителя-вихователя : тези Всеукраїнської науково-практичної конференції 16-17 листопада 1995 р. — Житомир : ЖДПУ, 1995. — С. 82–84.

66. Владиславлев А. П. Непрерывное образование : проблемы и перспективы. — М. : Молодая гвардия, 1978. — 175 с.

67. Выготский Л. С. Собр. соч. в 6 т. / Л. С. Выготский. — М. : Педагогика, 1984. — Т. 3. — 328 с.

68. Гершунский Б. С. Философия образования для XXI века : учеб. пособие для самообразования / Б. С. Гершунский. — Изд. 2-е, перераб. и доп. — М. : Педагогическое общество России, 2002. — 512 с.

69. Гоноболин Ф. Н. Книга об учителе / Ф. Н. Гоноболин. — М. : Просвещение, 1965. — 260 с.

70. Гоноболин Ф. Н. Психологический анализ педагогических способностей / Ф. Н. Гоноболин // Психология способностей. — М. : изд-во АПН РСФСР, 1962. — С. 244–255.

71. Гончаренко С. У. Гуманізація загальної середньої освіти : проект концепції / С. У. Гончаренко, Ю. І. Мальований. — К. : Рідна школа, 1994. — 36 с.

72. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. — К. : Либідь, 1997. — 376 с.

73. Гриньова В. М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспекти) / В. М. Гриньова. — Х. : Основа, 1998. — 300 с.

74. Гриньова М. В. Педагогічні технології : теорія і практика : навч.-метод. посібник / М. В. Гриньова. — Полтава : АСМІ, 2006. — 230 с.

75. Гриньова М. В. Саморегуляція : монографія / М. В. Гриньова. — Полтава : АСМІ, 2006. — 264 с.

76. Грищенко О. А. Вплив інноваційних технологій на розвиток педагогічної майстерності вчителя / О. А. Грищенко // Педагогічний процес : теорія і практика. — Вип. № 1. — К., 2002. — С. 7–18.

77. Гузій Н. В. Педагогічний професіоналізм у ракурсі професіографічного та акмеологічного підходів як інноваційних методологічних орієнтирів / Н. В. Гузій // Педагогічні інновації : ідеї, реалії, перспективи : зб. наук. пр. — Вип. 4. — К. : Логос, 2001. — С. 51–60.

78. Гук О. Ф. Гуманізація освітнього процесу у вищому навчальному закладі / О. Ф. Гук // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. — 2012. — № 14. — С. 179–187.

79. Гуревич Р. С. Інформаційна культура – важлива складова загальної культури особистості / Р. С. Гуревич // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. — У 2-х част. — Київ-Вінниця : ДОВ Вінниця, 2004. — Ч. 1. — С. 42–47.

80. Гуревич Р. С. Інформаційно-комунікаційні технології в навчальному процесі і наукових дослідженнях / Р. С. Гуревич, М. Ю. Кадемія — К. : Освіта України, 2006. — 386 с.

81. Гуревич Р. С. Інформаційно-телекомунікаційні технології в освіті (ІТКТ) / Р. С. Гуревич // Енциклопедія освіти / АПН України ; голов. ред. В. Г. Кремень ; [заст. голов. ред. : О. Я. Савченко, В. П. Андрущенко ; відп. наук. секр. С. О. Сисоєва]. — К. : Юрінком Інтер, 2008. — С. 364–365.

82. Гуревич Р. С. Професійна компетентність майбутнього педагога : як її формувати? / Р. С. Гуревич, М. Ю. Кадемія // Витоки педагогічної майстерності. — 2012. — Вип. 10. — С. 66–70.

83. Гуревич Р. С. Професійна спрямованість як принцип навчання у професійно-технічних навчальних закладах / Р. С. Гуревич, А. М. Коломієць // Професійно спрямоване навчання і виховання особистості : зб. наук. праць / за ред. Г. П. Васяновича. — Львів : ЛДУ БЖД, 2006. — С. 49–63.

84. Гущина Н. А. Аксиологические аспекты отечественного образования как фактор формирования профессионально-ценностных ориентаций будущего учителя : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Гущина Наталия Александровна ; [Калужский гос. пед. ун-т им. К. Э. Цолковского]. — Калуга, 2004. — 188 с.

85. Данилова Т. М. Формування гуманістичної спрямованості особистості майбутнього практичного психолога : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Данилова Таїсія Миколаївна ; [Ин-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України]. — К., 2004. — 188 с.

86. Дегтярьова Г. С. Педагогічна взаємодія у контексті якісної професійної підготовки фахівців у ПТНЗ / Галина Дегтярьова // Педагогіка і психологія професійної освіти. — 2013 — № 4. — С. 64–75.

87. Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття) — К. : Райдуга, 1994. — 61 с.

88. Державний стандарт професійно-технічної освіти : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 17 серпня 2002 р. № 1135 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://osvita.ua/legislation/proftech/2451/>.

89. Деркач А. А. Акмеологическая культура личности: содержание, закономерности, механизмы развития / А. А. Деркач, Е. В. Селезнева. — М. : изд-во Моск. психол.-соц. ин-та ; Воронеж : МОДЭК, 2006. — 496 с.

90. Деркач А. А. Акмеологические основы профессионального самосознания личности / А. А. Деркач, О. В. Москаленко. — Астрахань, 2000. — 328 с.

91. Деркач А. А. Акмеологические основы развития профессионала / А. А. Деркач. — М. : Изд-во Московского психолого-социального ин-та ; Воронеж : НПО МОДЭК, 2004. — 752 с.

92. Деркач А. А. Акмеология : учеб. пособие / А. А. Деркач, В. Г. Зазыкин. — Спб. : Питер, 2003. — 256 с.

93. Десятов Т. М. Тенденції розвитку неперервної освіти в країнах Східної Європи (друга половина ХХ століття) / Т. М. Десятов : монографія / [за ред. Н. Г. Ничкало]. — К : АртЕк, 2005. — 472 с.

94. Дистервег А. Руководство к образованию немецких учителей / А. Дистервег // Хрестоматия по истории зарубежной педагогики. — М. : Просвещение, 1981. — С. 353–413.

95. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посібник / І. М. Дичківська. — К. : Академвидав, 2004. — 352 с.

96. Донцов А. В. Моральна культура вчителя : монографія / Анатолій Васильович Донцов. — Х. : ХНУім. В. Н. Каразіна, 2008. — 240 с.

97. Драч І. І. Акмеологічний підхід до формування професійної компетентності студентів у вищому навчальному закладі [Електронний ресурс] / І. І. Драч. — Режим доступу : archive.nbuv.gov.ua/e-journals/ttmuo/2009_2/09drachs.pdf.

98. Дубасенюк О. А. Розвиток емоційно-ціннісної сфери особистості майбутніх учителів як чинник професіоналізації педагогічних дій / О. А. Дубасенюк // Естетика і етика педагогічної дії. — 2011. — № 2. — С. 6–12.

99. Дубасенюк О. А. Теоретичні і методичні основи виховної діяльності педагога : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / О. А. Дубасенюк ; [АПН України ; Інститут педагогіки і психології професійної освіти]. — К., 1996. — 48 с.

100. Дубровская В. А. Влияния конкурсов педагогического мастерства на развитие профессионализма учителя : дисс. ... канд. пед. наук / 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / Виктория Анатольевна Дубровская ; [Кузбасский региональный институт повышения квалификации и переподготовки работников образования]. — Камерово, 2007. — 192 с.

101. Дудікова Л. В. Формування готовності до професійного самовдосконалення у майбутніх лікарів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / Л. В. Дудікова ; [Вінницький держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського]. — Вінниця, 2011. — 22 с.

102. Дьяченко М. И. Психология высшей школы / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. — Минск : Изд-во БГУ, 1978. — 203с.

103. Елканов С. Б. Основы профессионального самовоспитания будущего учителя : учеб. пособ. для студ. пед. ин-тов / С. Б. Елканов — М. : Просвещение, 1989. — 198 с.

104. Елькін М. В. Інноваційні технології підготовки майбутніх вчителів на прикладі проектної діяльності студентів / М. В. Елькін // Теорія і методика навчання інформатики та математики : зб. наук. пр. — Вип. 3. — Мелітополь : МДПУ, 2004. — С. 53–57.

105. Ефремова Т. Новый словарь русского языка толково-образовательный / Т. Ефремова. — М. : Русский язык, 2000. — Т. 2. — 1088 с.

106. Євдокимов В. І. В. О. Сухомлинський про особистість учителя / В. І. Євдокимов // Гуманізація навчально-виховного процесу : зб. наук. праць / за заг. ред. проф. В. І. Сипченка. — Слов'янськ : Видавн. центр СДПУ, 2007. — С. 6–10.

107. Жалдак М. І. Педагогічний потенціал інформатизації навчального процесу / М. І. Жалдак // Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992–2003 : зб. наук. пр. до 10-річчя АПН України / АПН України. — Ч. 1. — Харків : ОВС, 2002. — С. 371–383.

108. Жижина И. В. Психологические особенности развития фасилитации педагога: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 «Педагогическая психология» / Инна Владимировна Жижина ; [Уральский гос профессионально-пед. ун-т]. — Екатеринбург, 2000. — 153 с.

109. Журавська Н. С. Теорія і практика підготовки викладачів аграрних дисциплін у вищих навчальних закладах країн Європейського Союзу : монографія / Н. С. Журавська. — Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2011. — 320 с.

110. Загвязинский В. И. Методология и методы психолого-педагогического исследования : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В. И. Загвязинский, Р. Атаханов. — 3-е изд., испр. — М. : Академия, 2006. — 208 с.

111. Загвязинский В. И. Педагогическое творчество учителя / В. И. Загвязинский. — М. : Педагогика, 1987. — 159 с.

112. Загородній Ю. І. Педагогічні умови політичної соціалізації студентської молоді в умовах великого промислового міста : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Юрій Іванович Загородній ; [Луган. нац. пед. ун-т ім. Т. Шевченка]. — Луганськ, 2004. — 201 с.

113. Зайцева З. Г. До питання наукової організації педагогічної праці / З. Г. Зайцева, В. Г. Постовий // Використання спадщини повернутих і забутих діячів науки та культури в навчальному процесі педагогічного вузу та школи : тези респ. міжвузівської наук.-практ. конф. — Рівне, 1991. — С. 63–65.

114. Закатнов Д. О. Прогностичні підходи до змісту підготовки педагогічних працівників ПТНЗ / Д. О. Закатнов, В. В. Паржницький // Теоретичні та методичні

засади розвитку педагогічної освіти : педагогічна майстерність, творчість, технології : зб. наук. праць. — Харків : НТУ «ХПІ», 2007. — С. 136–139.

115. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань професійно-технічної освіти» [Електронний ресурс] — Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/1158-15.

116. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс] — Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/1060-12.

117. Закон України «Про професійно-технічну освіту» [Електронний ресурс] — Режим доступу : dinz.gov.ua/index/ua/material/110.

118. Зверева М. В. О понятии «дидактические условия» / М. В. Зверева // Новые исследования в педагогических науках. — Педагогика. — 1987. — № 1. — С. 29–32.

119. Зеер Э. Ф. Ключевые квалификации и компетенции в личностно-ориентированном профессиональном образовании / Э. Ф. Зеер // Образование и наука. — 2000. — № 3. — С. 90–102.

120. Зеер Э. Ф. Кризисы профессионального становления личности / Э. Ф. Зеер, Э. Э. Сыманюк // Психологический журнал. — 1997. — № 6. — Т. 18. — С. 35–44.

121. Зеер Э. Ф. Модернизация профессионального образования : компетентностный подход : учеб. пособие / Э. Ф. Зеер, А. М. Павлова, Э. Э. Сыманюк. — М. : Московский психолого-социальный ин-т, 2005. — 216 с.

122. Зеер Э. Ф. Психология профессий : учеб. пособие для студентов вузов. — М. : Академический проект; Фонд «Мир», 2005. — 336 с.

123. Зеленін В. В. Сповідь тренера, або сім квазі-художніх листів до мовчазної більшості / Всеволод Володимирович Зеленін. — К. : Гнозис, 2012. — 384 с.

124. Зимняя И. А. Компетентностный подход в образовании (методолого-теоретический аспект) / И. А. Зимняя // Проблемы качества образования : материалы XIV Всероссийского совещания. — Кн. 2. — М. : [Б. и.], 2004. — С. 6–12.

125. Зимняя И. А. Компетентностный подход. Каково его место в системе современных подходов к проблеме образования? (теоретико-методологический аспект) / И. А. Зимняя // Высшее образование сегодня. — 2000. — № 8. — С. 20–26.

126. Зинченко В. П. Продуктивное восприятие / В. П. Зинченко // Вопросы психологии. — 1971. — № 6. — С. 27–42.

127. Зімовін О. І. Рефлексивність та рефлексія : співвідношення понять / О. І. Зімовін, Є. В. Заїка // Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія. — 2014. — Вип. 47. — С. 65–71.

128. Змеев С. И. Становление андрагогики : развитие теории и технологии обучения взрослых : автореф. дисс. на соискание науч. степени д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / С. И. Змеев ; [Московский гос. лингвистический ун-т]. — Москва, 2000. — 44 с.

129. Зязюн І. А. Безсвідоме у виявах пізнавально-творчого процесу особистості / І. А. Зязюн // Творчий розвиток особистості засобами мистецтва : навч.-метод. посібник / за ред., передмова Н. Г. Ничкало. — Чернівці : Зелена Буковина, 2011. — С. 11–22.

130. Зязюн І. А. Вузівська підготовка педагога до профільного навчання учнів старших класів / І. А. Зязюн // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: зб. наук. пр. / АПН України. Ін-т педагогіки і психології проф. освіти, ВДПУ ім. М. Коцюбинського. — К. ; Вінниця, 2004. — Вип. 4. — С. 3–11.

131. Зязюн І. А. Інтелектуально-творчий розвиток особистості в умовах неперервної освіти // Неперервна професійна освіта : проблеми, пошуки, перспективи : монографія / за ред. І. А. Зязюна. — К. : Віпол, 2000. — С. 11–57.

132. Зязюн І. А. Особливості професійної підготовки педагога / Зязюн Іван Андрійович // Філософія освіти XXI століття : проблеми і перспективи : зб. наук. праць. — Вип. 3. — К., 2000. — С. 36–42.

133. Зязюн І. А. Педагогіка добра : ідеали і реалії : наук.-метод. посіб. / І. А. Зязюн. — К. : МАУП, 2000. — 309 с.

134. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність – мистецтво навчальної і виховної діяльності / І. А. Зязюн // Гуманітарні науки. — 2002. — № 1. — С. 6—14.

135. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність як технологія педагогічної дії / І. А. Зязюн // Теорія і практика підготовки майбутніх учителів до педагогічної дії : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнародною участю, 20–21 травня 2011 р., м. Житомир. — Житомир : Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2011. — С. 6–13.

136. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії : монографія / Іван Андрійович Зязюн. — Черкаси : ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2008. — 608 с.

137. Зязюн І. А. Філософія поступу і прогнозу освітньої системи / І. А. Зязюн // Педагогічна майстерність : проблеми, пошуки, перспективи : монографія. — К. ; Глухів : РВВ ГАПУ, 2005. — С. 10–18.

138. Ипполитова Н. Анализ понятия «педагогические условия» : сущность, классификация [Электронный ресурс] / Наталья Ипполитова, Наталья Стерхова // General and Professional Education 2012. — № 1 — С. 8–14. — Режим доступа : http://genproedu.com/paper/2012-01/full_008-014.pdf.

139. Иванова Т. В. Культурологічний підхід до формування педагогічної майстерності / Тетяна Володимирівна Иванова // Педагогічна майстерність у закладах професійної освіти : монографія. — К. : В-во Житомир. держ. пед. ун-ту, 2003. — С. 83–95.

140. Кава А. А. Педагогічна діяльність і спадщина В. І. Харцієва (1866-1937 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / А. А. Кава ; [НПУ імені М. П. Драгоманова]. — К., 2014. — 23 с.

141. Кадемія М. Ю. Досвід застосування сучасних засобів інформаційно-телекомунікаційних технологій у навчальному процесі ВПУ № 4 м. Вінниці : навч. посібник для пед. працівників ПТНЗ, загальноосвіт. шкіл, ВНЗ і слухачів ін-тів післядипломної освіти / М. Ю. Кадемія, Л. С. Шевченко. — Вінниця : ВДПУ, 2006. — 256 с.

142. Калецкий Э. Проблемы совершенствования системы непрерывного образования технических кадров / Э. Калецкий. — СПб : [Б. и.], 2012. — 50 с.

143. Кан-Калик В. А. Педагогическая деятельность как творческий процесс / В. А. Кан-Калик. — М. : НИИВШ, 1977. — 64 с.
144. Каптерев П. Ф. Избранные педагогические сочинения / Петр Федорович Каптерев / [под ред. А. М. Арсеньева]. — М. : Педагогика, 1982. — 437 с.
145. Карпов А. В. Психология принятия управленческих решений / А. В. Карпов / под ред. В. Д. Шарикова. — М. : Юристь, 1998. — 435 с.
146. Касьяненко М. Д. Педагогічна майстерність і розвиток педагогічних здібностей / М. Д. Касьяненко // Педагогіка співробітництва : навч. посібник. — К. : Вища школа, 1993. — С. 96–101.
147. Кларин М. В. Педагогическая технология в учебном процессе / М. В. Кларин. — М. : Знание, 1989. — 67 с.
148. Климов Е. А. Индивидуальный стиль в зависимости от типологических свойств нервной системы / Е. А. Климов. — Казань, 1969. — 278 с.
149. Коваленко О. Е. Методологічні основи технології навчання : теорет.-метод. та практичний аспект викладання дисциплін електроенергетичного циклу / О. Е. Коваленко. — Харків : Основа, 1996. — 184 с.
150. Коваленко О. Е. Теоретичні засади професійної педагогічної підготовки майбутніх інженерів-педагогів в контексті приєднання України до Болонського процесу : монографія / О. Е. Коваленко, Н. О. Брюханова, О. О. Мельниченко. — Харків : УПА, 2007. — 162 с.
151. Коваль Т. І. Підготовка викладачів вищої школи : інформаційні технології у педагогічній діяльності : навч.-метод. посібник / Т. І. Коваль, С. О. Сисоєва, Л. П. Сущенко. — К. : Вид. центр КНЛУ, 2009. — 380 с.
152. Ковальчук В. І. Методичні рекомендації до курсу «Інформаційні технології» у ПТНЗ. Професія «Кравець» (Форма навчання – ТУ) / В. І. Ковальчук, М. Ф. Бирка — К. : ТОВ «Майстерня книги», 2010. — 136 с.
153. Ковальчук В. І. Особистісно орієнтоване навчання дорослих : спецкурс / В. І. Ковальчук // Спецкурси з підвищення кваліфікації керівних та педагогічних кадрів системи освіти. — Київ, 2007. — С. 116–140.

154. Ковальчук В. І. Педагогічна майстерність викладача – основа його компетентності / Василь Іванович Ковальчук // Професійно-технічна освіта. — 2011 — № 6 (30). — С. 32–33.

155. Ковальчук В. І. Постановка проблеми розвитку педагогічної майстерності майстра виробничого навчання ПТНЗ у системі післядипломної освіти / В. І. Ковальчук // Педагогіка формування творчої особистості у вищій та загальноосвітній школі : зб. наук. праць / ред. кол. : Т. І. Сущенко (відп. ред.) — Вип. 24 (77). — Запоріжжя : КПУ, 2012. — С. 353–360.

156. Козир А. В. Акмеологічний підхід до формування професійної майстерності викладачів мистецьких дисциплін [Електронний ресурс] / А. В. Козир. — Режим доступу : http://www.culturalstudies.in.ua/kns2_13.php.

157. Козій М. К. Громадянськість і педагогічна майстерність викладачів професійно-технічних навчальних закладів / М. К. Козій // Педагогічна майстерність у закладах професійної освіти : монографія — К. : 2003. — 246 с.

158. Козлова О. Г. Сутнісні складові інноваційної діяльності вчителя / О. Г. Козлова. — Суми : ВВП «Мрія-1», ЛТД, 1999. — 92 с.

159. Козловська І. М. Концептуальні основи інтеграції та наступності навчання у професійно-технічній освіті / І. М. Козловська, А. В. Литвин // Педагогіка і психологія професійної освіти. — 2003. — № 3. — С. 20–29.

160. Козяр М. М. Науково-педагогічний словник / Козяр М. М., Козловська І. М. — Львів : Сполом, 2011. — 216 с.

161. Колісник-Гуменюк Ю. І. Формування професійно-етичної культури майбутніх фахівців у медичних коледжах : монографія / Юлія Ігорівна Колісник-Гуменюк. — Львів : Край, 2013. — 296 с.

162. Коломієць А. М. Інформаційна культура вчителя початкових класів : монографія / А. М. Коломієць. — Вінниця : ВДПУ, 2007. — 379 с.

163. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи : бібліотека з освітньої політики / заг. ред. О. В. Овчарук. — К. : “К.І.С.”, 2004. — 112 с.

164. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості. — К. : Освіта, 1998. — 255 с.
165. Концепція розвитку професійно-технічної (професійної) освіти в Україні : затверджена МОН України та АПН України 05.07.2004 р. // Професійно-технічна освіта. — 2004. — № 3. — С. 2–5.
166. Коростылева Л. А. Психология самореализации личности : затруднения в профессиональной сфере / Л. А. Коростылева.— Спб. : Речь, 2005. — 222 с.
167. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк / за ред. Л. М. Проколієнко. — К. : Рад. школа, 1989. — 608 с.
168. Кочетов А. И. Педагогические основы самовоспитания / О. И. Кочетов. — М. : Знание, 1974. — 64 с.
169. Кошарна Н. В. Акмеологічний підхід у становленні професійної компетентності майбутнього вчителя [Електронний ресурс] / Н. В. Кошарна. — Режим доступу : www.psyh.kiev.ua/.
170. Краткий психологический словарь / ред.-сост. Л. А. Карпенко; под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. — 2-е изд., расш., испр. и доп. — Ростов н / Д : Феникс, 1999. — 512 с.
171. Краткий словарь современных понятий и терминов. — 3-е изд., дораб. и доп. / Н. Т. Бунимович, Г. Г. Жаркова, Т. М. Корнилова и др. ; сост., общ. ред. В. А. Макаренко. — М. : Республика, 2000. — 670 с.
172. Кремень В. Г. Система освіти в Україні : сучасні тенденції і перспективи / В. Г. Кремень // Професійна освіта : педагогіка і психологія / за ред. Т. Левовицького, І. Зязюна, І. Вільш, Н. Ничкало. — К., Ченстохова : Віпол, 2000. — Ч. II. — С. 11–30.
173. Крисюк С. В. Становлення та розвиток післядипломної освіти педагогічних кадрів в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / С. В. Крисюк ; [Київський ун-т ім. Т. Г. Шевченка]. — К., 1996. — 48 с.

174. Кричевский В. Ю. Профессиограмма директора школы. Проблемы повышения квалификации руководителей школ / В. Ю. Кричевский. — М. : Педагогика, 1987. — 67 с.

175. Кузьмина Н. В. Очерки психологии труда учителя. Психологическая структура деятельности учителя и формирование его личности / Н. В. Кузьмина. — Л. : Ленинград. ун-т, 1967. — 183 с.

176. Кузьмина Н. В. Педагогическое мастерство учителя как фактор развития способностей учащихся / Н. В. Кузьмина // Сов. педагогика. — 1984. — № 1. — С. 20–26.

177. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н. В. Кузьмина. — М. : Высшая школа, 1990. — 117 с.

178. Кузьмина Н. В. Психологическая структура деятельности учителя / Н. В. Кузьмина, Н. В. Кухарева. — Гомель : Гомельск. гос. ун-т, 1976. — 87 с.

179. Кузьмина Н. В. Способность, одаренность и талант учителя / Н. В. Кузьмина. — Л. : Знание, 1985. — 86 с.

180. Кузьмина Н. В. Формирование педагогических способностей / Н. В. Кузьмина. — Л. : Ленинград. ун-т, 1961. — 98 с.

181. Кузьміна Н. В. Здібності, обдарованість, талант учителя / Н. В. Кузьміна // Педагогічна творчість і майстерність : хрестоматія / [укл. Н. В. Гузій]. — К. : ІЗМН, 2000. — С. 35–40.

182. Кулюткин Ю. Н. Психология обучения взрослых : учеб. пособ. / Ю. Н. Кулюткин. — М. : Просвещение, 1985. — 128 с.

183. Куценко В. Г. О сущности профессионального мастерства педагога / В. Г. Куценко // Пути совершенствования психолого-педагогической подготовки учителя в свете основных направлений реформы общеобразовательной профессиональной школы / В. Г. Куценко. — Полтава : ПГПУ, 1985. — 171 с.

184. Лавріненко О. А. Педагогічна майстерність як домінуючий складник педагогічної дії / О. А. Лавріненко // Теорія і практика управління соціальними системами. — 2013. — № 3. — С. 102–106.

185. Левитов Н. Д. К психологии формирования авторитета учителя / Н. Д. Левитов // Советская педагогика. — 1946. — № 1–2. — С. 76–89.
186. Леонтьев А. А. Основы психолингвистики / А. А. Леонтьев. — М. : Смысл, 1997. — 287 с.
187. Лернер И. Я. Философия дидактики и дидактика как философия / И. Я. Лернер. — М. : РОУ, 1995. — 194 с.
188. Литвин А. В. Інформатизація професійно-технічних навчальних закладів будівельного профілю : монографія / Андрій Вікторович Литвин. — Львів : Компанія «Манускрипт», 2011. — 498 с.
189. Литвин А. В. Методологічні засади поняття «педагогічні умови» : на допомогу здобувачам наукового ступеня / А. В. Литвин. — Львів : СПОЛОМ, 2014. — 76 с.
190. Литвин А. В. Освіта дорослих у контексті акмеологічного підходу / А. В. Литвин, Л. А. Руденко // Освіта дорослих : теорія, досвід, перспективи. — 2010. — Вип. 2. — С. 43–52.
191. Литвин А. В. Теоретико-методологічні засади принципу наступності та перспективності в професійній освіті / А. В. Литвин // Проблеми інтеграції у сучасній професійній освіті : методологія, теорія, практика : монографія / за ред. І. М. Козловської та Я. М. Кміта. — Львів : Сполом, 2004. — С. 27–38.
192. Лихачов Б. Т. Эстетическое воспитание школьной молодежи / Б. Т. Лихачев / [под ред. Б. Т. Лихачова]. — М. : Педагогика, 1981. — 306 с.
193. Лосева Н. М. Самовдосконалення викладача : навч.-метод. посіб. / Н. М. Лосева. — Донецьк : ДонНУ, 2004. — 300 с.
194. Луговий В. І. Педагогічна освіта в Україні : структура, функціонування, тенденції розвитку / за заг. ред. О. Г. Мороза. — К. : МАУП, 1994. — 193 с.
195. Лук'янова Л. Б. Основоположні принципи андрагогічної моделі навчання : оптимальні умови використання / Л. Б. Лук'янова // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, проблеми : зб. наук. пр. — Вип. 23 / Редкол. : І. А. Зязюн (голова) та ін. — К. — Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2010. — С. 119–124.

196. Лук'янова Л. Б. Андрагогіка : ретроспективний аналіз походження терміну та особливості сучасного змістового наповнення / Л. Б. Лук'янова // Освіта дорослих : теорія, досвід, перспективи. — 2014. — Вип. 2. — С. 107–116.

197. Лукьянова М. И. Базовые потребности как основа развития социальной компетентности подростков / М. И. Лукьянова // Психологическая наука и образование. — 2001. — № 4. — С. 41–47.

198. Лурия А. Р. Об историческом развитии познавательных процессов. Экспериментально-психологическое исследование / А. Р. Лурия. — М. : Наука, 1974. — 172 с.

199. Майборода Т. А. Основные подходы к определению содержания профессиональной компетентности в психологических исследованиях / Т. А. Майборода, Л. С. Мовсесян // Материалы науч.-техн. конференции по итогам работы профессорско-преподавательского состава СевКавГТУ за 2007 год. — Т. 1. Естественные и точные науки. Технические и прикладные науки. — Ставрополь : СевКавГТУ, 2008. — С. 6–7.

200. Макаренко А. С. Из опыта работы / А. С. Макаренко // Педагогические сочинения : в 8 т. — М. : Педагогика, 1984. — Т. 4. — 484 с.

201. Макаренко А. С. Некоторые выводы из моего педагогического опыта / А. С. Макаренко // Пед. соч. В 8 т. — М. : Педагогика, 1984. — Т. 4. — 548 с.

202. Малаканова Л. В. Диференційований підхід у формуванні основ педагогічної майстерності майбутніх учителів / Л. В. Малаканова // Вища і середня педагогічна освіта : респ. наук.-метод. зб. — К. : Вища школа, 1991. — Вип. 15. — С. 91–96.

203. Манько В. М. Дидактичні умови формування у студентів професійно-пізнавального інтересу до спеціальних дисциплін / В. М. Манько // Соціалізація особистості : зб. наук. пр. Національного педагогічного ун-ту ім. М. Драгоманова. — К. : Логос, 2000. — Вип. 2. — С. 153–161.

204. Мардахаев Л. В. Педагогическая культура преподавателя / Л. В. Мардахаев, А. И. Скопылатов. — СПб. : СПбВВИУС, 1993. — 104 с.

205. Маркова А. К. Психологические особенности индивидуального стиля деятельности учителя / Маркова А. К., Никонова А. Я. // Вопросы психологии. — 1987. — № 5. — С. 40–48.
206. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. — М. : Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. — 308 с.
207. Маркова А. К. Психология труда учителя : кн. для учителя / А. К. Маркова. — М. : Просвещение, 1993. — 192 с.
208. Маслов В. І. Наукові основи та функції процесу управління загальноосвітніми навчальними закладами : навч. посібник / В. І. Маслов. — Тернопіль : Астон, 2007. — 134 с.
209. Маслов В. І. Підвищення кваліфікації педагогічних кадрів / В. І. Маслов // Енциклопедія освіти / АПН України ; голов. ред. В. Г. Кремень ; [заст. голов. ред. : О. Я. Савченко, В. П. Андрущенко ; відп. наук. секр. С. О. Сисоєва]. — К. : Юрінком Інтер, 2008. — с. 675.
210. Матвійчук Т. Ф. Основи педагогічної майстерності вчителів фізичної культури : навч.-метод. посібник для ВНЗ / Т. Ф. Матвійчук. — Львів : СПОЛОМ, 2014. — 83 с.
211. Матійків І. М. Формування соціально-психологічних компетенцій майбутніх фахівців сфери обслуговування : психологічний практикум / І. М. Матійків. — Львів : Ліга-прес, 2007. — 226 с.
212. Махмутов М. И. Организация проблемного обучения в школе : книга для учителей / М. И. Махмутов. — М. : Просвещение, 1977. — 240 с.
213. Мачинська Н. І. Деякі аспекти педагогічної акмеології // Педагогіка і психологія професійної освіти. — 2011. — № 3. — С. 51–58.
214. Митина Л. М. Личностное и профессиональное развитие человека в новых социально экономических условиях / Л. М. Митина // Вопросы психологии. — 1997. — № 4. — С. 28–38.
215. Митина Л. М. Психология профессионального развития учителя / Л. М. Митина. — М. : Флинта : Моск. психол.-соц. ин-т, 1998. — 109 с.

216. Міжурядова програма ЮНЕСКО «Інформація для всіх» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.dlab.irtc.org.ua/unescochair/intallprog_ukr.html.

217. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : навч. посібник / Н. Є. Мойсеюк. — 5-те вид., доп. і перероб. — К. : Вища шк., 2007. — 656 с.

218. Мороз В. Д. Зміст, форми і дидактичні принципи навчання в коледжі : навч.-метод. посібник — Х. : «СІМ», 2009. — 76 с.

219. Моросанова В. И. Стилевая саморегуляция поведения человека / В. И. Моросанова, Е. М. Коноз // Вопросы психологии. — 2000. — № 2. — С. 118–127.

220. Музика О. Л. Педагогічна спадщина А. С. Макаренка і сучасні підходи до розвитку здібностей / Л. О. Музика // Педагогіка і психологія. — 2008. — № 3–4. — С. 15–26.

221. Мухаметзянова Ф. Ш. Управление развитием качества профессионального образования на основе компетентностного подхода / Ф. Ш. Мухаметзянова, Ю. Ю. Теренина // Формирование компетенций в практике преподавания общих и специальных дисциплин в учреждениях среднего профессионального образования : сб. ст. по материалам Всерос. науч.-практ. конф., 5 мая 2011 г. / науч. ред. Э. Ф. Зеер. — 2011. — С. 141–145.

222. Нагорна Г. О. Новий підхід до системи педагогічної освіти / Нагорна Г. О. // Вища освіта в Україні : реалії, тенденції, перспективи розвитку : матеріали міжн. наук.-практ. конф. — Ч. 1.— К. , 1996. — С. 57–59.

223. Найн А. Я. Инновации в образовании / Найн А. Я. — Челябинск : ГУ ПТО адм. Челяб. обл. : Челяб. филиал ИПО МО РФ, 1995. — 228 с.

224. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf.

225. Немов Р. С. Психология : учеб. для студ. пед. вузов : в 3 кн. — 3-е изд. / Р. С. Немов. — М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. — Кн. 3 :

Психодиагностика. Введение в научное психологическое исследование с элементами математической статистики. — 632 с.

226. Немов Р. С. Психология: учеб. для студентов высш. пед. учеб. Заведений / Р. С. Немов. — В 3 кн. Кн.1. Общие основы психологии. — 2-е изд. — М. : Просвещение: ВЛАДОС, 1995. — 576 с.

227. Нечепоренко Л. С. Педагогика : учебн. пособие (краткий курс для иностранных студентов и аспирантов) / Л. С. Нечепоренко. — Харьков : ХНУ, 2006. — 250 с.

228. Никифоров В. И. Теория и практика высшего профессионального образования. Термины, понятия и определения : учеб.-метод. пособие / В. И. Никифоров, А. И. Сурыгин. — СПб. : Изд-во Политехн. ун-та, 2009. — 141 с.

229. Ничкало Н. Г. Неперервна професійна освіта / Ничкало Н. Г. // Неперервна професійна освіта : проблеми, пошуки, перспективи : монографія / за ред. І. А. Зязюна. — К. : Віпол, 2000. — С. 29–36.

230. Ничкало Н. Г. Трансформація професійно-технічної освіти України : монографія / Нелля Григорівна Ничкало. — К. : Педагогічна думка, 2008. — 200 с.

231. Нікуліна А. С. Безперервна післядипломна освіта інженерно-педагогічних працівників України / А. С. Нікуліна, В. В. Олійник, Г. П. Матвеев, С. Г. Заславська, О. П. Микуляк, Р. М. Шацька, Ю. Б. Максименко, Л. В. Сумятіна. — Донецьк : Донецький інститут післядипломної освіти інженерно-педагогічних працівників, 2000. — 212 с.

232. Новиков А. М. Профтехшкола : стратегия развития : монография / А. М. Новиков; Всесоюз. науч.-метод. центр проф.-техн. обучения молодежи, науч.-метод. об-ние «Непрерыв. образование». — М. : Ровесник, 1991. — 68 с.

233. Новиков А. М. Российское образование в новой эпохе : Парадоксы наследия, векторы развития / А. М. Новиков. — М. : Эгвес, 2000. — 272 с.

234. Новиков Д. А. Статистические методы в педагогических исследованиях (типовые случаи) / Д. А. Новиков. — М. : МЗ-Пресс, 2004. — 67 с.

235. Носовець Н. М. Сутність і зміст педагогічної майстерності сучасного вчителя / Н. М. Носовець // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. — Чернігів : ЧДПУ, 2010. — С. 156–159.

236. Оверко Н. Я. До питання підвищення кваліфікації педагогів ПТНЗ в умовах реформування професійно-технічної освіти / Наталія Оверко // Четвертий український педагогічний конгрес : зб. наук. пр. конгресу. — Львів : Сполом, 2014. — С. 160–166.

237. Оверко Н. Я. Концептуальні підходи до розвитку педагогічної майстерності викладачів ПТНЗ у контексті модернізації освіти / Оверко Наталія // Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія : Педагогіка. — 2014. — № 1 (12)'. — С. 305–310.

238. Оверко Н. Я. Особистісна складова педагогічної майстерності викладача ПТНЗ // Н. Оверко // Психологічні виміри культури, економіки, управління : зб. статей [упор. О. М. Лозинський]. — Вип. 1. — Львів : ТЗОВ «Ліга-Прес», 2013. — С. 117–122.

239. Оверко Н. Я. Особистісний і професійний аспекти у структурі педагогічної майстерності / Наталія Оверко // Молодь і ринок. — 2013. — № 9 (104). — С. 135–140.

240. Оверко Н. Я. Особистісно-діяльнісний і акмеологічний аспекти розвитку педагогічної майстерності викладачів ПТНЗ / Наталя Оверко // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. — Вип. 37 / [редкол. : І. А. Зязюн (голова) та ін]. — Київ–Вінниця:ТОВ фірма «Планер», 2014. — С. 280–283.

241. Оверко Н. Я. Педагогічні умови розвитку фахової майстерності викладачів спецтехнологій у ПТНЗ кулінарного профілю у процесі підвищення кваліфікації / Наталя Оверко // Молодий вчений. — 2015. — № 2 (17). — Ч. IV. — С. 82–87.

242. Оверко Н. Я. Проблеми формування професійної компетентності викладача професійно-технічного навчального закладу / Н. Я. Оверко // Педагогічна майстерність як система професійних і мистецьких компетентностей

: зб. матеріалів X Міжнар. педагогічно-мистецьких читань пам'яті проф. О. П. Рудницької / [голов. ред. І. А. Зязюн]. — Вип. 4 (8). — Чернівці : Зелена Буковина, 2013. — С. 205–210.

243. Оверко Н. Я. Розвиток педагогічної майстерності викладачів професійно-технічних навчальних закладів / Наталія Оверко // Педагогіка і психологія професійної освіти. — 2012. — № 6. — С. 64–71.

244. Оверко Н. Я. Розвиток педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю : методичні рекомендації / Н. Я. Оверко. — Львів : ЛНПЦ ІПТО, 2015. — 35 с.

245. Оверко Н. Я. Розвиток педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю : результати експерименту / Наталія Оверко // Педагогіка і психологія професійної освіти. — 2015. — № 6. — С. 34–50.

246. Оверко Н. Я. Розвиток педагогічної майстерності : навчальна програма для підвищення кваліфікації викладачів спецтехнології ПТНЗ кулінарного профілю / уклад. Н. Я. Оверко. — Львів : НМЦ ПТО у Львівській обл., 2014. — 32 с.

247. Оверко Н. Я. Розвиток фахової майстерності педагогічних працівників професійної школи у системі підвищення кваліфікації / Наталія Оверко // Педагогіка і психологія професійної освіти. — 2013. — № 4. — С. 172–180.

248. Оверко Н. Я. Сучасні технології розвитку педмайстерності викладачів ПТНЗ / Оверко Н. Я. // Сучасні технології у суспільно-гуманітарній підготовці кваліфікованих робітників у ПТНЗ : матеріали обл. наук.-практ-конф., 11 червня 2015 р., м. Львів. — Львів : НМЦ ПТО у Львівській обл., 2015. — С. 35–37.

249. Огнев'юк В. О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку : [монографія] / В. О. Огнев'юк. — К. : Знання України, 2003. — 450 с.

250. Олійник В. В. Концептуальні підходи до розвитку наукових і науково-педагогічних кадрів / Віктор Васильович Олійник // Інноваційність у науці і освіті / [В. Г. Кремень (голова редкол.), Є. Куніковські (заст. голови), Н. Г. Ничкало (заст. голови)]; упоряд. : Н. Г. Ничкало; О. П. Савченко ; Хмельницький національний університет. — К. : Богданова А. М., 2013. — С. 133–140.

251. Організація науково-методичної роботи у професійно-технічному навчальному закладі : методичні рекомендації / Упор. Л. М. Павлова. — К. : ПТіЗО МОН України, 2009. — 50 с.

252. Островерхова Н. М. Критерії оцінювання педагогічної майстерності вчителя / Н. М. Островерхова // Завуч. — 2006. — Вип. № 10. — С. 45–49.

253. Павлюк Р. О. Креативність як складова частина професійної підготовки майбутніх учителів [Електронний ресурс] / Павлюк Р. О. — Режим доступу : http://www.rusnauka.com/16_NPM_2007/Pedagogica/22154.doc.htm.

254. Пальчук М. І. Підготовка педагогічного персоналу в умовах європейської інтеграції / М. І. Пальчук // Теоретичні та методичні засади розвитку педагогічної освіти : педагогічна майстерність, творчість, технології : зб. наук. праць / за заг. ред. Н. Г. Ничкало. — Харків : НТУ «ХП», 2007. — С. 275–279.

255. Педагогика : учебное пособие для студ. пед. учеб. заведений / В. А. Сластенин, И. Ф. Исаев, А. И. Мищенко, Е. Н. Шиянов. — М. : Школа-Пресс, 1998. — 512 с.

256. Педагогика профессионального образования : учеб. пособие для студентов высш. пед. учеб. заведений / под ред. В. А. Сластёнина. — М. : Академия, 2004 — 368 с.

257. Педагогическая энциклопедия : в 4-х т. / гл. ред. А. И. Каиров, Ф. Н. Петров. — М. : Советская энциклопедия, 1964–1968. — Т. 4. — 1998. — 912 с.

258. Педагогічна книга майстра виробничого навчання : навч.-метод. посіб. для працівників проф. навч.-вихов. закл., коледжів, студ. пед. ін-тів, індустр.-пед. технікумів та слухачів закл. післядиплом. освіти / Н. Г. Ничкало, В. О. Зайчук, Н. В. Розенберг та ін. — 2-ге вид., доп. — К. : Вища шк., 1994. — 383 с.

259. Педагогічна майстерність / [Зязюн І. А., Крамущенко Л. В., Кривонос І. Ф. та ін.]; за ред. І.А.Зязюна. — 2-ге вид., допов. і переробл. — К. : Вища школа, 2004. — 422 с.

260. Педагогічна майстерність : підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін. / [за ред. І. А. Зязюна]. — К. : Вища шк., 1997. — 349 с.

261. Педагогічна майстерність учителя : навч. посібник / [за ред. проф. В. М. Гриньової, С. Т. Золотухіної]. — Вид. 2 е, випр. і доп. — Харків : «ОВС», 2006. — 224 с.
262. Педагогічний словник / за ред. дійсного члена АПН України М. Д. Ярмаченка. — К. : Педагогічна думка, 2001. — 516 с.
263. Петровский В. А. Личность в психологии. Парадигма субъектности / В. А. Петровский. — Ростов-на-Дону, 1996. — 440 с.
264. Пехота Е. Н. Индивидуализация профессионально-педагогической подготовки учителя : монография / Пехота Елена Николаевна. — К. : Вища школа, 1997. — 146 с.
265. Пехота О. М. Педагогічна підготовка вчителя : шляхи гуманізму / О. М. Пехота // Науковий вісник Миколаївського пед. ун-ту. — Миколаїв : МДП, 2001. — Вип. 4. — С. 29–36.
266. Пехота О. М. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій : навч. посібник / О. М. Пехота та ін. — К. : В-во А.С.К., 2003. — 240 с.
267. Пехота О. М. Проектна технологія // Освітні технології : навч.-метод. посіб. / О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін. / за заг. ред. О. М. Пехоти. — К. : А.С.К., 2001. — С. 148–162.
268. Питюков В. Ю. Основы педагогической технологии : учеб.-метод. пособие / В. Ю. Питюков. — 3-е изд. — М. : Гном и Д, 2001. — 190 с.
269. Підласий І. Педагогічні інновації / І. Підласий, А. Підласий // Рідна школа. — 1998. — № 12. — С. 3–17.
270. Підласий І. П. Практична педагогіка або три технології : інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти / Іван Петрович Підласий. — К. : Видавничий Дім «Слово», 2004. — 616 с.
271. Підласий І. П. Формування професійного потенціалу як мета підготовки вчителя / І. П. Підласий, С. В. Трипольська // Рідна школа. — 1998. — № 1. — С. 3–8.

272. Подласый И. П. Педагогика. Новый курс : учеб. для студ. высш. учеб. заведений : в 2-х кн. / И. П. Подласый. — М. : ВЛАДОС, 2002. — Кн. 1 : Общие основы. Процесс обучения. — 576 с.

273. Поліщук Т. В. Інформаційно-комунікативна компетентність майбутніх фахівців: погляд зарубіжних науковців [Електронний ресурс] / Поліщук Тетяна Володимирівна // Готуємось до успішної комунікації з особовим складом! — Режим доступу : http://trushtv.net46.net/index.php?option=com_content&view=article&id=47&Itemid=57.

274. Полонский В. М. Словарь по образованию и педагогике / В. М. Полонский. — М. : Высш. шк., 2004. — 512 с.

275. Пометун О. І. Інтерактивні технології навчання : теорія, практика, досвід / О. І. Пометун, Л. І. Пироженко. — К. : АПН; 2002. — 136 с.

276. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. пос. / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко. — К. : А.С.К., 2004. — 192 с.

277. Пометун О. І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в освіті зарубіжних країн / О. І. Пометун // Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи : бібліотека з освітньої політики / заг. ред. О. В. Овчарук. — К. : К.І.С., 2004. — С. 15–24.

278. Помиткін Е. О. Психологічні детермінанти педагогічної майстерності / Едуард Олександрович Помиткін // Педагогічна майстерність у закладах професійної освіти : монографія / передм. Ничкало Н. Г. — К. : [Б. в.], 2003. — С. 103–109.

279. Помиткін Е. О. Розвиток духовності як умови професійної майстерності / Е. О. Помиткін // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. праць. У 2-х част. — Ч. 2. — Київ–Вінниця : ДОВ Вінниця, 2002. — С. 348–353.

280. Помиткін Е. О. Розвиток педагогічної майстерності викладача сучасного професійного ліцею / Е. О. Помиткін // Проблеми і напрями розвитку особистісної готовності педагогічних працівників та учнів професійного ліцею до творчої та

інноваційної діяльності : зб. наук.-метод. матеріалів / за ред. А. П. Красовського і В. В. Рибалки ; кол. авторів. — К : ІПППО АПН України та УПТО ГУОН КМДА, 2006. — С. 35–42.

281. Пономарьов Я. О. Психологія творчості і педагогіка / Я. О. Пономарьов. — М. : Педагогіка, 1976. — 280 с.

282. Попова Н. П. Технологическая модель формирования у педагога рефлексивной самоорганизации в управлении коммуникацией / Н. П. Попова // Становление и развитие региональных систем педагогического образования : тезисы научно-практической конференции. — Новгород : МО и ПО РФ, НовГУ им. Ярослава Мудрого, РЦРО, 1996. — С. 23–28.

283. Постанова Верховної Ради України «Про стан і перспективи розвитку професійно-технічної освіти в Україні» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/699-IV.

284. Поташник М. М. Педагогическое творчество : проблемы развития и опыт : пособие для учителя / М. М. Поташник. — К. : Рад. шк., 1998. — 187 с.

285. Про затвердження Галузевої концепції розвитку неперервної педагогічної освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 14.08.2013 р. № 1176 / Міністерство освіти і науки України // Вища школа. — 2013. — № 9. — С. 103–113.

286. Про затвердження Державної програми «Вчитель». : Постанова КМУ № 379 від 28.03.02 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/493-2011-п.

287. Про затвердження кваліфікаційних характеристик професій (посад) педагогічних і науково-педагогічних працівників навчальних закладів : Наказ МОН України № 665 від 01 червня 2013 р. // Інформаційний вісник. — 2013. — № 9. — С. 50

288. Про затвердження Концептуальних засад розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір : Наказ МОНУ №998 від 31.12.2004 р. [Електронний ресурс] — Режим доступу : www.mon.gov.ua/images/education/average/.../knc.do.

289. Про затвердження Положення про дистанційне навчання : Наказ Міністерства освіти і науки України від 25.04.2013 р. № 466 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13>.

290. Про затвердження Положення про професійно-технічний навчальний заклад : Постанова Кабінету міністрів України від 05.08.1998 р. № 1240 (із змінами, внесеними згідно з Постанови КМ № 783 (783-2010-п) від 27.08.2010 р.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1240-98-%D0%BF>.

291. Про затвердження Порядку підвищення кваліфікації педагогічних працівників професійно-технічних навчальних закладів : Наказ Міністерства освіти і науки України від 30.04.2014 р. № 535 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://stepmnvk.net.ua/NPA_Nakaz_in.htm.

292. Про затвердження Типового положення про атестацію педагогічних працівників : 06.10.2010 р. № 930 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1255-10>.

293. Про підвищення кваліфікації майстрів виробничого навчання професійно-технічних навчальних закладів : Наказ МОН України від 19.10.2009 р. № 749 (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки від 29.12.2009 р. № 1238) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://osvita.ua/legislation/proftech/4541/>.

294. Протасова Н. Г. Гуманізація післядипломної освіти педагогів : монографія / Н. Г. Протасова. — К. : Держ. акад. керів. кадрів освіти, 1998. — 152 с.

295. Протасова Н. Г. Педагогічна техніка та розвиток творчого потенціалу особистості у післядипломній освіті педагогів / Протасова Н. Г. // Творча особистість учителя : проблеми теорії і практики : зб. наук. праць : Вип. 2. — К., 1999. — С. 254–258.

296. Професійна освіта : словник : навч. посібник / уклад. С. У. Гончаренко та ін.; за ред. Н. Г. Ничкало. — К. : Вища школа, 2000. — 380 с.

297. Профессиограммы и профессиокарты основных профессий : метод. пособие для работников служб занятости. В 2-х кн. / В. В. Синявский,

О. Е. Яцишин, Т. Л. Жигайло, Н. А. Кондратова / под ред. В. В. Ерасова. — К., 1995. — Кн. 2. — 224 с.

298. Профтехосвіта України : ХХ століття : Енциклопедичне видання / за ред. Н. Г. Ничкало. — К. : АртЕк, 2004. — 876 с.

299. Психология и педагогика : учеб. пособие / под ред. А. А. Бодалева, В. И. Жукова, Л. Г. Лаптева, В. А. Слостенина. — М. : Изд-во Ин-та психотерапии, 2002. — 585 с.

300. Психология и педагогика : учеб. пособие / под ред. К. А. Абульхановой, Н. В. Васиной, Н. Г. Лаптева, В. А. Слостенина. — М. : Совершенство, 1998. — 320 с.

301. Пуцов В. І. Теоретичні основи розвитку післядипломної педагогічної освіти на сучасному етапі / В. І. Пуцов // Педагогічний пошук : наук-метод. вісник. — 2006. — № 4. — С. 7–11.

302. Равкин З. И. Конструктивно-генетический подход к исследованию ценностей образования – одно из направлений развития современной отечественной теории педагогики / З. И. Равкин // Образование : идеалы и ценности (историко-теоретический аспект) / [под ред. З. И. Равкина]. — М. : ИТП и О РАО, 1995. — 631 с.

303. Радкевич В. О. Компетентнісний підхід до розроблення державних стандартів професійно-технічної освіти / В. О. Радкевич // Професійно-технічна освіта». — 2012. — № 3. — С. 8–10.

304. Радкевич В. О. Принципи модернізації професійно-технічної освіти / В. О. Радкевич // Модернізація професійної освіти і навчання : проблеми, пошуки і перспективи : зб. наук. пр. / [редкол. : В. О. Радкевич (голова) та ін.]. — К. : Інститут професійно-технічної освіти НАПН України, 2011. — Вип. 1. — С. 7–22.

305. Радкевич В. О. Технологічна грамотність як важливий чинник професіоналізму педагога ПТНЗ / В. О. Радкевич // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. / [редкол. : І. А. Зязюн, Р. С. Гуревич, Н. Г. Ничкало та ін.]. — К. ; Вінниця, 2006. — Вип. 9. — С. 78–83.

306. Рибалка В. В. Психологія праці особистості : навч.-мет. посібник / В. В. Рибалка. — К. — Кременчук : ПП Щербатих, 2006. — 76 с.
307. Романова К. Е. Методическая система формирования и развития педагогического мастерства будущих учителей технологии : дисс. ... д-ра пед. наук : 13.00.08 / Романова Каринэ Евгеньевна ; [ГОУ ВПО «Шуский государственный педагогический университет»]. — Шуя, 2010. — 513 с.
308. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. — СПб. : Питер, 2007. — 720 с.
309. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии / Сергей Леонидович Рубинштейн / [отв. ред. Е. В. Шорохова]. — М. : Педагогика, 1973. — 424 с.
310. Руденко Л. А. Принцип наступності в професійній освіті : історико-педагогічна ретроспектива / Л. А. Руденко, А. В. Литвин // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. — Вип. 6 [ред. кол. : І. А. Зязюн (голова) та ін.]. — Київ–Вінниця : ДОВ Вінниця, 2004. — С. 135–142.
311. Руденко Л. А. Розвиток комунікативної культури майбутніх фахівців : методологічні аспекти / Лариса Руденко // Педагогіка і психологія професійної освіти. — 2013. — № 5. — С. 29–39.
312. Руденко Л. А. Роль спілкування у формуванні соціально орієнтованої особистості // Лариса Руденко // *Pedagogika katolicka : czasopismo katedry pedagogiki katolickej KUL w Stalowej Woli.* — 2012. — Nr 11 (2). — S. 156–163.
313. Руденко Л. А. Формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців сфери обслуговування в контексті професійної адаптації / Лариса Руденко // Педагогіка і психологія професійної освіти. — 2009. — № 3. — С. 71–83.
314. Руденко Л. А. Формування комунікативної культури майбутніх фахівців сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах: монографія / Лариса Анатоліївна Руденко. — Львів : Піраміда, 2015. — 343 с.
315. Рукавишникова Е. Е. Формирование профессиональной рефлексии у студентов медицинского колледжа : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 /

Рукавишникова Елена Евгеньевна ; [Северо-Кавказский гос. техн. ун-т]. — Ставрополь, 2000. — 170 с.

316. Саакова В. А. Профессиональный тренинг как фактор повышения эффективности организации труда / В. А. Саакова // Среднее профессиональное образование. — 2007. — № 2. — С. 60–65.

317. Савельев Д. С. Материалы с семинарских занятий заместителя директора школы / Д. С. Савельев. — Ульяновск : ИПК ПРО, 1996. — 56 с.

318. Савченко О. Я. Ознаки особистісно-орієнтованої підготовки майбутнього вчителя / О. Я. Савченко // Творча особистість вчителя : проблеми теорії і практики : зб. наук. пр. — К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 1977. — С. 3–5.

319. Сагач Г. М. Педагогічна майстерність у вимірах педагогічної риторики : інноваційні аспекти / Г. М. Сагач // Педагогічний артистизм сучасного вчителя та викладача вищої школи : данина моді чи потреби часу? : зб. матер. міжнар. наук. конф. (26 жовтня 2012 р., м. Одеса) / за ред. : Л. М. Голубенко, О. С. Цокур. — Одеса : ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2012 — С. 12–14.

320. Самотаєва О. О. Дослідження особливостей саморегуляції в осіб з різним типом емоційності / Е. О. Самотаєва // Психологія і суспільство : науково-економічний та соціально-психологічний часопис. — 2005. — № 4. — С. 127–130.

321. Самуйленко Д. Ф. Мастерство, педагогический такт и авторитет учителя / Д. Ф. Самуйленко. — Смоленск : Кн. изд-во, 1961. — 214 с.

322. Селевко Г. К. Альтернативные педагогические технологии / Герман Константинович Селевко. — М. : НИИ школьных технологий, 2005. — 224 с.

323. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии : учеб. пособие / Г. К. Селевко. — М. : Народное образование, 1998. — 256 с.

324. Семиченко В. А. Моделювання структури педагогічної діяльності / В. А. Семиченко. — Ялта : НМЦ Надія, 2000. — 76 с.

325. Семиченко В. А. Плекаємо педагогічну майстерність : навч. посібник / Семиченко В. А., Снісаренко О. С., Брюховецька О. В., Кудусова А. Ш. — Вінниця : Планер, 2010. — 674 с.

326. Семиченко В. А. Проблемы мотивации поведения и деятельности человека : модульный курс по психологии / В. А. Семиченко. — К. : Миллениум, 2004. — 521 с.

327. Сеница И. Е. Педагогический такт и мастерство учителя / И. Е. Сеница. — М. : Педагогика, 1983. — 248 с.

328. Сеница І. А. Мовна особистість автора у науково-гуманітарному контексті ХІХ ст. (комунікативний, культурологічний, образно-стилістичний аспекти) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук : спец. 10.02.02 «Російська мова» / І. А. Сеница ; [Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України]. — К., 2007. — 38 с.

329. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості : підручник / С. О. Сисоєва. — К. : Міленіум, 2006. — 346 с.

330. Сисоєва С. О. Педагогічні технології / С. О. Сисоєва // Енциклопедія освіти / АПН України ; голов. ред. В. Г. Кремень ; [заст. голов. ред. : О. Я. Савченко, В. П. Андрущенко ; відп. наук. секр. С. О. Сисоєва]. — К. : Юрінком Інтер, 2008. — С. 660–661.

331. Сисоєва С. О. Педагогічні технології у неперервній професійній освіті / С. О. Сисоєва, А. М. Алексюк, П. М. Воловик, О. І. Кульчицька, Л. Є. Сігаєва, Я. В. Цехмістер та ін. / за ред. С. О. Сисоєвої. — К. : ВІПОЛ, 2001. — 502 с.

332. Сисоєва С. О. Педагогічні технології у сучасному освітньому просторі / С. О. Сисоєва // Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992–2002 : зб. наук. праць до 10-річчя АПН України / Академія педагогічних наук України. — Ч. 2. — Харків : «ОВС», 2002. — С. 311–324.

333. Сисоєва С. О. Теоретико-методологічне обґрунтування педагогічної творчості / С. О. Сисоєва // Відкритий урок. — 2005. — №21-22. — С. 13–19.

334. Сисоєва С. О. Теоретичні та методичні засади розвитку педагогічної освіти : педагогічна майстерність, творчість, технології / С. О. Сисоєва // Концептуальні засади професійної підготовки педагога до творчої діяльності : зб. наук. праць [за заг. ред. Н. Г. Ничкало]. — Харків : НТУ «ХП», 2007. — С. 150–155.

335. Сікорський П. І. Теоретико-методологічні основи диференційованого навчання : монографія / Петро Іванович Сікорський. — Львів : Каменярь, 1998. — 196 с.
336. Скаткин М. М. Методология и методика педагогических исследований / М. М. Скаткин. — М. : Педагогика, 1986. — 152 с.
337. Слостенин В. А. Введение в педагогическую аксиологию / В. А. Слостенин, Г. И. Чижакова. — М. : Академия, 2003. — 192 с.
338. Слостенин В. А. Методологическая культура учителя / В. А. Слостенин, В. Е. Тамарин // Советская педагогика. — 1990. — № 7. — С. 82–83.
339. Слостенин В. А. Педагогика : инновационная деятельность / В. А. Слостенин, Л. С. Подымова. — М. : ИЧП «Издательство Магистр», 1997. — 308 с.
340. Слостенин В. А. Педагогика : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В. А. Слостенин, И. Ф. Исаев, Е. Н. Шиянов / под ред. В. А. Слостенина. — М. : Изд. центр «Академия», 2002. — 576 с.
341. Слостенин В. А. Педагогическая деятельность и проблема формирования личности учителя / В. А. Слостенин // Психология труда и личности учителя / под ред. А. И. Щербакова. — Л. : [Б. и.], 1976. — С. 30–46.
342. Слостенин В. А. Преподавание педагогических дисциплин на техническую основу / В. А. Слостенин // Разработка и внедрение гибких технологий обучения педагогическим дисциплинам : тезисы докл. на всесоюзн. науч.-ракт. конф. : — М. : Педагогика, 1991. — С. 3–5.
343. Слостенин В. А. Психология и педагогика : учеб. пособ. для студ. высш. учеб. заведений / В. А. Слостенин, В. П. Каширин. — М. : Ника, 2003. — 294 с.
344. Словник української мови. — К. : Наукова думка, 1979. — Т. 10 — 442 с.
345. Словник-довідник з професійної педагогіки / [ред.-упоряд. А. В. Семенова]. — Одеса : Пальміра, 2006. — 272 с.
346. Соломаха С. О. Розвиток педагогічної майстерності викладачів музичного мистецтва та світової художньої культури : посібник / Світлана Олександрівна Соломаха. — Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. — 158 с.

347. Станулевич О. Е. Профессиональные компетенции как показатель качества профессионального образования / О. Е. Станулевич // Среднее профессиональное образование. — 2013. — № 4. — С. 3–5.

348. Ступина С. Б. Технологии интерактивного обучения в высшей школе : учебно-метод. пособие / С. Б. Ступина. — Саратов : Наука, 2009. — 52 с.

349. Суханов А. Д. Концепция фундаментализации высшего образования и ее отражение в Государственных образовательных стандартах / А. Д. Суханов // Высшее образование в России. — 1996. — № 3. — С. 36–44.

350. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в п'яти томах / В. О. Сухомлинський. — К. : Радянська шк., 1976. — Т. 1. — 509 с.

351. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в п'яти томах / В. О. Сухомлинський. — К. : Радянська шк., 1977. — Т. 2. — 713 с.

352. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в п'яти томах / В. О. Сухомлинський. — К. : Радянська шк., 1977. — Т. 4. — 310 с.

353. Сущенко Л. О. Стимулювання професійного самовдосконалення вчителів початкових класів у системі післядипломної освіти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / Л. О. Сущенко ; [Університет менеджменту АПН України]. — К., 2009. — 22 с.

354. Сущенко Т. І. Дослідження факторів гуманізації шкільного педагогічного процесу за значенням впливу / Т. І. Сущенко // Педагогіка і психологія формування творчої особистості : проблеми і пошуки : зб. наук. пр. / голов. ред. Т. І. Сущенко. — Запоріжжя : Фінвей, 2002. — Вип. 24. — С. 191–199.

355. Тарасевич Н. Н. Исследование проблемы формирования основ педагогического мастерства у студентов // Пути совершенствования психолого-педагогической подготовки учителя в свете основных направлений реформы общеобразовательной профессиональной школы / Н. Н. Тарасевич. — Полтава : ПГПИ, 1985. — С. 170–171.

356. Тарасевич Н. Н. Педагогическое мастерство и педагогическая деятельность / Н. Н. Тарасевич // Основы педагогического мастерства : учеб. пособие. — М. : Просвещение, 1989. — С. 6–17.

357. Тарасенко Г. С. Педагогічна евристика в системі фахової підготовки вчителя початкових класів / Г. С. Тарасенко // Сучасні інформаційні технології навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. — К. ; Вінниця : ДОВ “Вінниця”, 2007. — Вип. 14. — С. 431–435.

358. Тимчасове положення про підвищення кваліфікації педагогічних працівників професійно-технічних навчальних закладів України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.mon.gov.ua/images/gr/obg/2009/11_03_09.doc.

359. Титаренко І. О. Фахове вдосконалення вчителя в системі післядипломної освіти : теоретичний аспект / І. О. Титаренко // Неперервна професійна освіта : теорія і практика. — 2001. — Вип. 3. — С. 55–59.

360. Тищенко В. М. Викладач вищої школи : феномен професії : монографія / В. М. Тищенко. — Львів : Сполом, 2006. — 398 с.

361. Ткачова Н. О. Аксиологічний підхід до організації педагогічного процесу в загальноосвітньому навчальному закладі : монографія / Н. О. Ткачова. — Луганськ : ЛНПУ ім. Тараса Шевченка ; Х. : Каравела, 2006. — 300 с.

362. Торба Ю. І. Педагогічна підготовка викладачів спеціальних дисциплін та майстрів виробничого навчання ПТНЗ у системі післядипломної освіти : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Юрій Іванович Торба; [Центральний ін-т післядипломної педагогічної освіти АПН України]. — К., 2004.— 260 с.

363. Уйсімбаєва Н. Особистісне самовдосконалення як форма усвідомленого саморозвитку майбутнього вчителя [Електронний ресурс] / Уйсімбаєва Н. — Режим доступу : http://www.kspu.kr.ua/.../1266-osobistisne_samovdoskonalennya_yak_forma_usvidomlenogo_samorozvitku_majbutnogo_vchitelya.

364. Учурова С. А. Развитие социальной компетентности в образовательном процессе : монография / Светлана Александровна Учурова. — Екатеринбург : УрФУ, 2011. — 196 с.

365. Ушинський К. Д. Представление о необходимости некоторых изменений в составе и курсе специального, т. е. педагогического класса / К. Д. Ушинський /

Собрание сочинений : в 11 т. / ред. Н. А. Сундуков. — М. : Изд-во АПН РСФСР, 1984. — Т. 2 — С. 321–325.

366. Фаріна Я. О. Суб'єкт і суб'єктність як соціальні феномени: наукові інтерпретації / Я. О. Фаріна // Наукові праці [Чорноморського державного ун-ту ім. П. Могили]. Сер. : Соціологія. — 2012. — Т. 184. — Вип. 172. — С. 42–46.

367. Философская энциклопедия : в 5 т. / [науч. ред. Ф. В. Константинов]. — М. : Советская энциклопедия», 1964. — Т. 5. — 1964. — 740 с.

368. Філіпчук Г. Г. Культурологічний вимір компетентності особистості / Г. Г. Філіпчук // Педагогічна майстерність як система професійних і мистецьких компетентностей : зб. матеріалів XI Міжнар. педагогічно-мистецьких читань пам'яті проф. О. П. Рудницької / [голов. ред. І. А. Зязюн]. — Вип. 5 (9). — Чернівці : Зелена Буковина, 2014.— С. 36–37.

369. Філіпчук Г. Г. Національно-культурний контекст освітньої політики / Георгій Філіпчук // Педагогіка і психологія професійної освіти. — 2013. — № 1. — С. 9–24.

370. Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. — К. : Гол. ред. УРУ, 1973. — 599 с.

371. Фісун О. В. Формування фасилітуючої позиції вчителя у системі науково-методичної роботи загально-світнього навчального закладу / О. В. Фісун // Педагогіка і психологія : зб. наук. пр. — 2010. — Вип. 36. — С. 20–27.

372. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / Михайло Миколайович Фіцула. — К. : Академвидав, 2006. — 352 с.

373. Форми та зміст курсового підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів професійно-технічної освіти [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.km.ua/userfiles/КПК%20.doc>.

374. Харламов И. Ф. О педагогическом мастерстве, творчестве и новаторстве / И. Ф. Харламов // Педагогика. — 1992. — № 7–8. — С. 11–15.

375. Хаустова О. В. Аксіологічний підхід як методологічна основарозвитку духовного потенціалу вчителя [Електронний ресурс] / О. В. Хаустова. — Режим

доступу

http://www.archive.nbuiv.gov.ua/portal/soc_gum/pfto/2010_12/.../p1210_23.pdf.

376. Хозяинов Г. И. Педагогическая структура обучающей деятельности и формирование мастерства педагога в учебном процессе : автореф. дис. на соискание науч. степени д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 «Теория и история педагогики» / Г. И. Хозяинов ; [Моск. пед. гос.ун-т им. В. И. Ленина]. — М., 1991. — 39 с.

377. Хозяинов Г. И. Педагогическое мастерство преподавателя / Г. И. Хозяинов. — М. : Высшая школа, 1988. — 168 с.

378. Хоружа Л. Л. Етичний розвиток сучасного педагога / Л. Л. Хоружа // Естетика і етика педагогічної дії. — 2011. — № 2. — С. 14–21.

379. Хриков Є. М. Педагогічні умови як складова наукових знань / Є. М. Хриков // Шлях освіти. — 2011. — № 2 (60). — С. 11–15.

380. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А. В. Хуторской // Народное образование. — 2003. — № 2. — С. 55-61.

381. Хуторской А. В. Личностная ориентация образования как педагогическая инновация / А. В. Хуторской // Школьные технологии. — 2006. — № 1. — С. 3–12.

382. Хуторской А.В. Эвристическое обучение : теория, методология, практика / А. В. Хуторской. — М. : Международная педагогическая академия, 1998. — 266 с.

383. Чайка В. М. Дидактико-технологічні знання і вміння в системі підготовки вчителя до здійснення саморегуляції педагогічної діяльності [Електронний ресурс] / Володимир Мирославович Чайка. — Режим доступу: <http://studentam.net.ua/content/view/7710/97/>.

384. Чайка В. М. Підготовка майбутнього вчителя до саморегуляції педагогічної діяльності : [монографія] / В. М. Чайка / [за ред. Г. В. Терещука]. — Тернопіль : ТНПУ, 2006. — 275 с.

385. Чернилевский Д. В. Дидактические технологии в высшей школе : учеб. пособие для вузов / Д. В. Чернилевский. — М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2002. — 437 с.

386. Чечель И. Д. Метод проектов или попытка избавить учителя от обязанностей всезнающего оракула / И. Чечель // Директор школы. — 1998. — № 3. — С. 11–16.

387. Шадриков В. Д. Формирование подсистемы профессионально важных качеств в процессе профессионализации : проблемы индустриальной психологии / В. Д. Шадриков, В. Н. Дружинин. — Ярославль : ЯрГУ, 1979. — 368.

388. Шахматова О. Н. Педагогическая фасилитация: особенности формирования и развития / О. Н. Шахматова // Профессиональное образование / Приложение «Новые педагогические исследования». — 2006. — № 3. — М. : ИСОМ, 2006. — 120 с.

389. Шахов В. І. Феномен виховання в контексті сучасних освітніх парадигм / В. І. Шахов // Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського : зб. наук. праць. — 2008. — Вип. 25. — С. 5–11.

390. Шевченко Л. С. Застосування інноваційних педагогічних методик майбутніми учителями технологій / Л. С. Шевченко // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. ; редкол. : І. А. Зязюн (голова) та ін. — Київ-Вінниця : ТОВ «Планер», 2013. — [вип. 29]. — С. 497–502.

391. Шевченко Л. С. Підвищення кваліфікації та фахової майстерності педагогів ПТНЗ // Педагог професійної школи : зб. наук. пр. — Вип. VIII. — Київ : Науковий світ, 2007. — С. 253–257.

392. Шевченко Л. С. Підготовка майбутніх учителів технології до інноваційної діяльності в галузі використання ІКТ / Л. С. Шевченко // Вісник Черкаського університету. Серія: педагогічні науки. — Черкаси, 2011. — [Ч. II]. — С. 139–145.

393. Шевчук Л. І. Основні напрями розвитку професійної компетентності викладачів спеціальних дисциплін у системі післядипломної освіти / Л. І. Шевчук // Педагог професійної школи : метод. посібник / авт. кол. : Л. В. Нестерова,

П. Г. Лузан, В. М. Манько, Т. М. Герлянд та ін. — К. : Педагогічна думка, 2012 — С. 110–115.

394. Шестоपालюк О. В. Професійна компетентність – важливий компонент професіоналізму педагога / О. В. Шестоपालюк // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. — Вип. 37 / [редкол. : І. А. Зязюн (голова) та ін.]. — К. ; Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2014. — С. 3–6.

395. Шкляр А. Х. Непрерывное профессиональное образование в интегративных структурах профессиональной школы (теория и практика) / А. Х. Шкляр. — Минск : НМЦентр, 1995. — 135 с.

396. Штифурак В. Є. Соціально-педагогічні основи організації виховної роботи зі студентською молоддю: монографія / В. Є. Штифурак. — Вінниця : Діло, 2007. — 568 с.

397. Шульга Л. А. Гуманітаризація освіти / Л. А. Шульга // Енциклопедія освіти / АПН України ; голов. ред. В. Г. Кремень ; [заст. голов. ред. : О. Я. Савченко, В. П. Андрущенко ; відп. наук. секр. С. О. Сисоєва]. — К. : Юрінком Інтер, 2008. — С. 158–159.

398. Шумакова К. С. Научно-методическое сопровождение педагогической деятельности воспитателей и руководителей ДОУ / К. С. Шумакова // Образование и наука. — 2008. — № 7. — С. 61–68.

399. Щербак О. І. Організаційно-педагогічні засади підвищення кваліфікації педагога професійного навчання / О. І. Щербак // Інноваційність у науці і освіті / [В. Кремень (голова редкол.), Є. Куніковські (заст. голови), Н. Ничкало (заст. голови)]; упоряд. : Н. Г. Ничкало ; І. Савченко. — К. : Богданова А. М., 2013. — С. 294–301.

400. Щербак О. І. Становлення та розвиток професії «педагог професійного навчання» у системі професійно-педагогічної освіти / Ольга Щербак // Освітнянські обрії : реалії та перспективи : зб. наук. пр. / ПІТО АПН України. — К. : ПІТО, 2007. — № 3 (3). — С. 75–80.

401. Щербаков А. И. Психологические основы формирования личности советского учителя в системе высшего педагогического образования / Щербаков А. И. — Л. : Просвещение, 1967. — 266 с.

402. Щербина В. Г. Система композиційних вправ у змісті підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / В. Г. Щербина ; [Ин-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України]. — Кривий Ріг, 1999. — 18 с.

403. Щукина Г. И. Педагогические проблемы формирования познавательных интересов учащихся / Г. И. Щукина.— М. : Педагогика, 1988. — 203 с.

404. Юцевич Ю. Е. Педагогическое обоснование содержания вокальной подготовки учащихся педучилищ : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Юцевич Юрий Евгеньевич. — К., 1985. — 230 с.

405. Ягупов В. В. Оновлення дидактики професійно-технічної освіти за сучасних цивілізаційних змін / В. В. Ягупов // Модернізація професійної освіти і навчання : проблеми, пошуки і перспективи : зб. наук. пр. / редкол. : В. О. Радкевич (голова) та ін.]. — К. : Інститут професійно-технічної освіти НАПН України, 2011. — Вип. 1. — С. 23–40.

406. Ягупов В. В. Педагогіка : навч. посібник / В. В. Ягупов. — К. : Либідь, 2002. — 560 с.

407. Якиманская И. С. Личностно-ориентированное обучение в современной школе / И. С. Якиманская. — М. : Сентябрь, 1996. — 96 с.

408. Якиманская И. С. Технология личностно-ориентированного образования / И. С. Якиманская. — М. : Сентябрь, 2000. — 176 с.

409. Яковлева Н. О. Проектирование как педагогический феномен / Н. О. Яковлева // Педагогика. — 2002. — № 6. — С. 8–14.

410. Ярмаченко М. Д. Основні педагогічні категорії / М. Д. Ярмаченко // Педагогіка і психологія. — 1998. — № 4 (21). — С. 5–11.

411. Bar R. V. From Teaching to Learning. A New Paradigm for Undergraduate Education / R. V. Bar, J. Tagg // Change. — 1995. — № 6. — P. 12–25.

412. Barron F. Creativity, intelligence and personality / Barron F., Harrington D. // *Ann. Rev. of Psychol.* — 1981. — Vol. 32. — P. 439–476.
413. Dave R. H. Foundation of Lifelong Education : Some Methodological Aspects / R. H. Dave (Ed). — Hambourg, 1976. — P. 15–55.
414. Fromm E. The creative attitude / Fromm E. // *Creativity and cultivation* / ed. by H. Anderson. — N. Y. : Harper&Row, 1959. — P. 44–54.
415. Levin K. Field theory of learning / Levin K. // *Yearbook of National Social Studies of Education.* — 1942. — Vol. 41. — P. 35–37.
416. Maslow A. H. Motivation and personality / Maslow Abraham H. — 2nd ed. — N. Y. : Harper & Row, 1970. — 369 p.
417. Overko N. Professional competence and pedagogical skills of teacher at vocational school / Overko N. // *Forming and Qualitative Development of Modern Educational Systems / International Academy of Science and Higher Education.* — Vol. LXIV. — London : IASHE, 2013. — P. 81–83.
418. Rogers C. R. Freedom to Learn for the 80s / Rogers Carl R. — Columbus, Ohio : Charles E. Merrill Publishing Company, 1983. — 406 p.
419. Rudenko L. Personality-reflective components of professionals' communicative culture in service sector / Rudenko L. // *Forming and Qualitative Development of Modern Educational Systems / International Academy of Science and Higher Education.* — Vol. LXIV. — London : IASHE, 2013. — P. 89–91.
420. Silber K. H. Some implications of the history of Educational Technology : we're all in this together / K. H. Silber // *Educational Media Yearbook* / J. W. Brown and S. N. Brown. — Littleton, Colorado : Libraries Unlimited, 1981. — 21 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Кваліфікаційна характеристика викладача професійно-технічного навчального закладу (Код КП - 2351.2) [287]

Завдання та обов'язки. Здійснює навчання і виховання учнів з урахуванням специфіки навчальної дисципліни. Проводить навчальні заняття в закріпленому за ним кабінеті згідно з розподілом навчального навантаження, використовує різноманітні прийоми, методи й засоби навчання. Відповідає за комплексно-методичне забезпечення навчальної дисципліни, яку він викладає. Розробляє робочі навчальні плани і програми. Забезпечує під час занять належний порядок і дисципліну. Формує в учнів загальну культуру, готує їх до застосування отриманих знань у практичній діяльності, організовує і контролює їх самостійну роботу. Створює безпечні умови для навчання учнів. Веде в установленому порядку навчальну документацію, здійснює поточний контроль за відвідуванням і успішністю учнів. Бере участь у роботі педагогічної ради. Дотримується правил внутрішнього трудового розпорядку.

Повинен знати: Закони України, акти Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України щодо освітньої галузі, методику організації навчально-виховного та навчально-виробничого процесів, основи педагогіки, психології та вікової фізіології, правила внутрішнього трудового розпорядку та вимоги правил з охорони праці та пожежної безпеки.

Кваліфікаційні вимоги. Викладач вищої категорії професійно-технічного навчального закладу: повна вища педагогічна освіта (магістр, спеціаліст) зі спеціальності «Професійна освіта» або інша повна вища освіта та психолого-педагогічна підготовка. Стаж роботи викладачем I категорії у навчальному закладі – не менше 2 років.

Додаток Б

Структура спецкурсу

«Розвиток педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін» [246]

№ з/п	Назва теми	Кількість годин		
		Всього	Лекції	Практ.
1	Тема 1. Модернізація освітньої галузі та підготовка педагогічних кадрів для ПТО.	2	2	–
2.	Тема 2. Особистість сучасного викладача спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю.	2	2	–
3.	Тема 3. Сутність поняття «педагогічна майстерність» та її структура. Особистісний і професійний аспекти у педагогічній майстерності викладача спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю.	2	2	–
4.	Тема 4. Гуманістична спрямованість і професійна компетентність як складові педагогічної майстерності викладача спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю.	6	2	4
5.	Тема 5. Педагогічні здібності та педагогічна техніка викладача спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю.	6	2	4
6.	Тема 6. Практичне вдосконалення педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю	6		6
ВСЬОГО:		24	10	14

ЗМІСТ КУРСУ

ТЕМА 1. Модернізація освітньої галузі та підготовка педагогічних кадрів для ПТО

Закони України «Про освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань професійно-технічної освіти», Постанова Верховної Ради України «Про стан і перспективи розвитку професійно-технічної освіти в Україні», Національна доктрина розвитку освіти, Тимчасове положення про підвищення кваліфікації педагогічних працівників професійно-технічних навчальних закладів України, Принципи модернізації професійно-технічної освіти, Модернізація професійної освіти і навчання : проблеми, пошуки і перспективи, Наказ МОНУ №998 «Про затвердження Концептуальних засад розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір», Державний стандарт професійно-технічної освіти.

Основні напрями модернізації системи професійно-технічної освіти. Сучасні підходи до визначення якості професійної освіти. Вдосконалення професійної підготовки фахівців у професійно-технічних навчальних закладах кулінарного профілю. Підвищення соціального статусу і професіоналізму педагогічних працівників системи ПТО. Підготовка висококваліфікованих, конкурентоспроможних педагогічних кадрів для ПТНЗ кулінарного профілю.

Контрольні запитання і завдання:

1. У чому полягає сутність модернізаційних процесів в освіті?
2. Які Ви знаєте основні напрями модернізації системи професійно-технічної освіти? Що для них характерно?
3. Яким чином актуальність модернізації освітньої галузі відображена в законодавчих актах України? Як це узгоджується із Державними стандартами професійно-технічної освіти?
4. Назвіть та охарактеризуйте принципи модернізації професійно-технічної освіти.

5. Як, на Вашу думку, модернізаційні процеси у системі ПТО впливатимуть на вдосконалення професійної підготовки фахівців у ПТНЗ кулінарного профілю?

6. Сформулюйте Ваше бачення підвищення соціального статусу і професіоналізму педагогічних працівників системи ПТО та аргументуйте у контексті модернізації професійно-технічної освіти.

ТЕМА 2. Особистість сучасного викладача спецтехнології ПТНЗ кулінарного профілю

Особистість викладача як інструмент педагогічного впливу в процесі професійного становлення майбутніх фахівців. Вдосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців у ПТНЗ шляхом розвитку особистості сучасного викладача у системі підвищення кваліфікації. Індивідуалізація та особистісна орієнтація навчально-виховного процесу. Формування індивідуального стилю педагогічної діяльності. Професійні вимоги до викладача спецтехнології. Особистісний розвиток викладача спецтехнології ПТНЗ кулінарного профілю у професійній діяльності та його основні етапи.

Контрольні запитання і завдання:

1. Розкрийте сутність поняття «педагогічна діяльність», її структуру та види.

2. Як би Ви охарактеризували педагогічну діяльність викладача спецтехнології ПТНЗ кулінарного профілю?

3. Сформулюйте найважливіші професійні вимоги до викладача спецтехнології ПТНЗ кулінарного профілю.

4. Якими основними якостями, на Вашу думку, має відрізнятися викладач спецтехнології ПТНЗ кулінарного профілю? Дайте відповідь, спираючись на власний педагогічний досвід.

5. Розвиток особистості сучасного викладача ПТНЗ у системі підвищення кваліфікації. Ваша думка щодо вдосконалення професійного рівня на курсах

підвищення кваліфікації: які власні професійно-педагогічні потреби Ви б хотіли задовольнити?

6. Вплив самоосвіти й самовиховання на формування індивідуального стилю педагогічної діяльності викладача вашого профілю.

7. Яка роль, на Вашу думку, особистості викладача спецтехнології у процесі професійного становлення майбутніх фахівців харчової галузі?

ТЕМА 3. Сутність поняття «педагогічна майстерність» та її структура. Особистісний і професійний аспекти педагогічної майстерності викладача

Поняття «педагогічна майстерність». Структура, елементи педагогічної майстерності. Рівні оволодіння педагогічною майстерністю, шляхи формування та реалізація. Критерії педагогічної майстерності. Розвиток педагогічної майстерності через реалізацію власної системи цінностей. Підсистеми педагогічної майстерності.

Особистісні та професійні стандарти у педагогічній діяльності. Інтеграція особистісних показників і професійної готовності у процесі педагогічної діяльності. Система професійних якостей педагога. Професійно значущі якості особистості викладача спецтехнології ПТНЗ кулінарного профілю.

Контрольні запитання і завдання:

1. Що означає поняття «педагогічна майстерність»? Який зміст вкладаєте у нього Ви?

2. З яких елементів складається педагогічна майстерність викладача?

3. У чому полягає професіоналізм викладача спецтехнології ПТНЗ кулінарного профілю? Як би Ви визначили рівень його педагогічної майстерності?

4. Що означає система цінностей? Яким чином власна система цінностей викладача впливає на якість його педагогічної діяльності?

5. Який зміст Ви вкладаєте у поняття «система професійних якостей викладача»? У чому полягають особливості особистісних і професійних якостей викладача спецтехнології ПТНЗ кулінарного профілю?

6. Розкрийте сутність вислову «професійно значущі особистісні якості» щодо викладача спецтехнології ПТНЗ кулінарного профілю. Які з цих якостей, на Вашу думку, становлять основу його авторитету?

ТЕМА 4. Гуманістична спрямованість і професійна компетентність у педагогічній майстерності

Гуманістична спрямованість педагогічної професії. Вплив гуманізації освіти на особистісний і професійний розвиток педагогічних працівників системи ПТО. Професійна компетентність педагога та її змістові компоненти. Вдосконалення професійної компетентності викладача спецтехнології ПТНЗ кулінарного профілю через саморозвиток особистості. Взаємозумовленість професійної компетентності викладача спецтехнології і його педагогічної майстерності.

Контрольні запитання і завдання:

1. Які чинники впливають на спрямованість особистості? Поясніть це на прикладі особистості педагога.

2. Яка роль ціннісних орієнтацій особистості у гуманістичній спрямованості педагогічної професії?

3. Доведіть значущість впливу гуманізації освіти на професійний розвиток викладача ПТНЗ?

4. Чи згодні Ви з твердженням, що підвалиною педагогічної майстерності є професійна компетентність? Аргументуйте свою відповідь, спираючись на власний професійний досвід.

5. Як Ви розумієте саморозвиток? Яким чином через постійний саморозвиток педагога вдосконалюється його професійна компетентність і зростає педагогічна майстерність?

6. Підтримайте чи спростуйте твердження: «накопичення професійних знань залежить від швидкості набуття педагогічної майстерності». Аргументуйте свою відповідь.

ТЕМА 5. Педагогічні здібності та педагогічна техніка як основа педагогічної майстерності

Загальна характеристика педагогічних здібностей викладача як складової його педагогічної майстерності. Класифікація педагогічних здібностей (організаторські, дидактичні, перцептивні, комунікативні, сугестивні, дослідницькі, науково-пізнавальні, креативні). Розвиток педагогічних здібностей та педагогічного мислення. Їх прояв у педагогічній діяльності викладача спецтехнології ПТНЗ кулінарного профілю.

Педагогічна техніка як важливий елемент педагогічної майстерності. Поняття педагогічної техніки як інструменту педагогічного впливу. Педагогічна техніка як форма організації поведінки викладача. Управління емоційним станом. Мімічні та пантомімічні засоби педагогічного впливу. Внутрішня техніка і зовнішня техніка. Засоби педагогічної техніки викладача спецтехнології ПТНЗ кулінарного профілю.

Контрольні запитання і завдання:

1. Дайте загальну характеристику педагогічних здібностей викладача як складової його педагогічної майстерності

2. Назвіть основні компоненти педагогічних здібностей саме для Вашої професії. Які педагогічні здібності є важливими саме для викладача спецтехнології ПТНЗ кулінарного профілю?

3. Обґрунтуйте значущість комунікативної культури викладача ПТНЗ кулінарного профілю у його педагогічній діяльності. Які труднощі можуть виникати у педагогічному спілкуванні? Які шляхи Ви можете запропонувати для подолання цих бар'єрів?

4. Розкрийте зміст поняття «педагогічна техніка» та охарактеризуйте принципи та прийоми педагогічної техніки.

5. Яким чином педагогічна техніка може допомогти активізувати учнів на уроці спецтехнології? Наведіть приклади з власної педагогічної практики.

ТЕМА 6. Практичне вдосконалення педагогічної майстерності викладачів спецтехнології ПТНЗ кулінарного профілю

Педагогічна ситуація № 1

Тема зі спецтехнології видалась дуже цікавою. Але при обговоренні її ви помічаєте, що учні дуже пасивні. Які прийоми можна використати для залучення учнів до активного діалогу і керуванням ним у процесі взаємодії?

Ви:

1. Образившись, що учні не цінують Вашої самовідданої праці, виражаючи це через незацікавленість і пасивність до важливої теми, даєте тему на самостійне вивчення;

2. Вдаєте, що не помічаєте їх пасивності, продовжуєте далі вести монолог, задаючи і відповідаючи на питання самі, сподіваючись «Прийде час-зрозуміють»;

3. Зупините пояснення і будете намагатися обговорити поданий матеріал і розрухати аудиторію слухачів фразами на кшталт: «Мені важлива Ваша думка...», «Хотілося б почути Ваші твердження стосовно...»;

4. Почнете обговорення в ракурсі командної гри чи залучення інших методів інтерактивного навчання.

Обґрунтуйте Ваш вибір. Намагайтеся майстерно підійти до вирішення ситуації.

Педагогічна ситуація № 2

Змодельуйте ситуацію – Учні на тематичному опитуванні з технології приготування їжі дослівно, грамотно, книжковими фразами висловлюють свої думки, при цьому, проаналізувати чи обґрунтувати свою думку самостійно вони не можуть.

Чи не вважаєте Ви, що така методика навчання приведе до тяжкого процесу «накопичення знань» і не дасть результативності у застосуванні цих знань на практиці? Які педагогічні здібності можна залучити саме для викладача спецтехнології ПТНЗ кулінарного профілю у такій ситуації? Доведіть вірогідність своєї думки у рольовій грі.

Педагогічна ситуація № 3

Учневі важко дається теоретично вивчати курс технології приготування їжі, однак на виробничому навчанні він дуже старанний, працелюбний, відповідальний.

Визначте можливі причини ситуації, що склалася? Проаналізуйте їх та подумайте, які складові педагогічної майстерності найкраще потрібно залучити, щоб урівноважити ситуацію? Продемонструйте це у рольовій грі.

Педагогічна ситуація № 4

Два учні, сидячи за останньою партою, сміючись і розмовляючи, заважають і не дають проводити урок спецтехнології. На зауваження викладача, що ці знання пригодяться їм у майбутній професії, вони не реагують.

Підготуйте фрагмент індивідуальної бесіди з учнями, моделюючи стиль спілкування саме у такій ситуації. Як з гуманістичної точки зору вирішити цю ситуацію?

Педагогічна ситуація №5

Початок уроку. У аудиторії учні щось активно обговорюють, згуртувавшись за однією партою. Поява викладача не вплинула на хід ситуації, тобто учні продовжували далі обговорювати щось своє, не реагуючи на прихід викладача.

Проаналізуйте ситуацію з точки зору педагогічної етики. Яким чином Ви звернете увагу учнів на себе, не вдаючись до авторитарних методів? Які засоби вербальної і невербальної комунікації Ви застосуєте для цього? Відтворіть фрагмент цієї ситуації. Спробуйте вдатися до самоаналізу. Які якості педагога-майстра, на Вашу думку, треба вдосконалити Вам особисто?

Педагогічна ситуація №6 (дискусія)

Поясніть тезу: «Щоб дати учням іскорку знань, викладачеві необхідно ввібрати в себе море світла». Спробуйте обґрунтувати Вашу думку, опираючись на власну професійну діяльність, Ваше розуміння педагогічної праці та власну систему цінностей.

Який зміст Ви вкладаєте у поняття «система професійних якостей викладача»? Які принципи самовиховання й самовдосконалення Ви б хотіли розвивати, опираючись на власну систему цінностей? Як, на Вашу думку, поєднуються особистісне і професійне у роботі викладача спецтехнології ПТНЗ кулінарного профілю? Чи впливають вони на його педагогічну діяльність? Чи залежить від цього результат педагогічної праці?

Педагогічна ситуація №7 (дебати)

Існує думка, що викладачі не повинні копіювати роботу педагогів-новаторів і використовувати їхні доробки у власній педагогічній діяльності.

Проведімо дебати. Питання: Яке Ваше ставлення до такого твердження? Обґрунтуйте свою відповідь з точки зору особистого педагогічного досвіду. Яке Ваше ставлення до світового педагогічного досвіду?

Педагогічна ситуація №8

Одним з головних завдань для викладачів є: плекання любові до учнів, уміння налагоджувати з ними контакт, знання предмету і методикку його викладання. Але зустрічаються учні, які потребують особливої уваги внаслідок їхньої неухважності на уроках, надмірно імпульсивні, до яких складно підібрати «ключик» тощо.

Змоделюйте ситуацію на уроці спецтехнологій щодо конструктивної педагогічної взаємодії з такими учнями. На Вашу думку, які якості потрібно виявити викладачеві в таких ситуаціях, щоб мати авторитет серед учнів?

Педагогічна ситуація №9

На уроці спецтехнології при опитуванні викладач з'ясував, що учень не підготувався до даної теми. На вимогу викладача пояснити причину, він відповів, що тема нецікава і взагалі він не розуміє доцільності її вивчення.

На це викладач відповів, що тема учневі не цікава, оскільки він не намагався її зрозуміти, як наслідок – непідготовленість до уроку і незадовільна оцінка.

Оцініть позицію викладача. Які педагогічні прийоми потрібно застосувати для мотивації учня до вивчення теми? Проведіть фрагмент уроку з теми «Технологічний процес обробки м'яса» з використанням інтерактивних методів. Намагайтеся зацікавити учнів, допомогти їм захотіти краще засвоїти нові знання і вміння, мотивувати їх до саморозвитку професійних якостей.

Педагогічна ситуація №10 (дискусія або міні-конференція)

Учні без зацікавлення ходять на урок спецтехнології, хоча викладач має достатній досвід педагогічної роботи, але чомусь погано вдається налагодити стосунки з учнями. Викладач дотримується думки, що нічого з учнями панькатись. Дисципліна завжди дає результат! Потрібно суворо вимагати знань. Викладач розмовляє з учнями на підвищених тонах, часто знижує оцінку з предмету за погану поведінку, не підтримує думки учнів, які не збігаються з усталеними, пригнічує їхню активність на уроках. Але попри все це, успішність не підвищується, а учні не виявляють зацікавленість предметом.

У чому причина такої ситуації, на Вашу думку? Як би Ви діяли у подібній ситуації? Які способи педагогічної взаємодії допомогли Вам встановити конструктивні стосунки з учнями, стимулювати їхню мотивацію до вивчення предмета, полюбити свою професію?

Додаток В

Сутність поняття «педагогічна умова» у психолого-педагогічних дослідженнях

Таблиця В.1

Дефініції поняття «педагогічна умова»

№ з/п	Педагогічні умови – це	Автор
1.	чинники ефективного функціонування педагогічної системи	Ю. Бабанський [18, с. 97, 115]
2.	змістова характеристика одного чи декількох компонентів педагогічної системи, якими є зміст, організаційні форми, засоби навчання і характер взаємин між учителем та учнями	М. Зверева [118]
3.	комплекс спеціально спроектованих генеральних чинників впливу на зовнішні та внутрішні обставини навчально-виховного процесу й особистісні параметри всіх його учасників	А. Литвин [188, с. 202–203]
4.	взаємозв'язана сукупність внутрішніх параметрів та зовнішніх характеристик функціонування, що забезпечують високу результативність навчального процесу і відповідають психолого-педагогічним критеріям оптимальності	В. Манько [203]
5.	категорія, що визначається як система певних форм, методів, матеріальних умов, реальних ситуацій, які об'єктивно склалися чи суб'єктивно створені, необхідні для досягнення конкретної педагогічної мети	О. Пехота [266]
6.	як обставини, від яких залежить та відбувається цілісний продуктивний педагогічний процес професійної підготовки фахівців, що опосередковується активністю особистості, групою людей	А. Семенова [345, с. 243]
7.	обставини, які зумовлюють певний напрям розвитку педагогічного процесу; сукупність об'єктивних можливостей змісту, форм, методів, прийомів, засобів педагогічної діяльності	Є. Хриков [379, с. 12]
8.	сукупність різнопланових факторів (компонентів), необхідних і достатніх для виникнення, функціонування та зміни певної педагогічної системи	Ю. Юцевич [404]
9.	сукупність заходів у навчально-виховному процесі, що забезпечує досягнення студентами професійно-творчого рівня діяльності	Н. Яковлева [409]

Додаток Д

**Інтерактивний метод розвитку педагогічної майстерності викладачів
спецдисциплін «міні-дискусія» [211, с. 25–26]**

Мета: посилення внутрішньої мотивації щодо розвитку педагогічної майстерності, розвиток комунікативних навичок слухання, налагодження зворотного зв'язку, ведення дискусії.

Опис. Учасники розподіляються на дві групи. Пропонується обговорити тему: «Чи варто докладати зусилля, щоб розвивати педагогічну майстерність?». Учасники першої групи, незалежно від особистої позиції з цього питання, шукають аргументи «за», іншої – аргументи «проти».

Аргументи повідомляються по черзі («за» – «проти»). Учасник першої команди стверджує, що варто бути професіоналом, висувуючи певні аргументи. Учасник другої команди відповідає, починаючи зі слів: «Якщо я Вас правильно зрозумів...» і далі своїми словами повторює висловлювання першого учасника, показуючи тим самим, що зрозумів його. І тільки після того, як перший учасник погодився з інтерпретацією слів, другий учасник наводить свої аргументи на користь того, кому не варто витратити час на вдосконалення педагогічної майстерності. Ланцюжок продовжується.

Важливо організувати дискусію так, щоб аргументів «за» було більше, ніж аргументів «проти». Тому ведучий може допомагати учасникам у пошуку аргументів на користь розвитку педагогічної майстерності.

Для обговорення скористайтеся схемою самоаналізу:

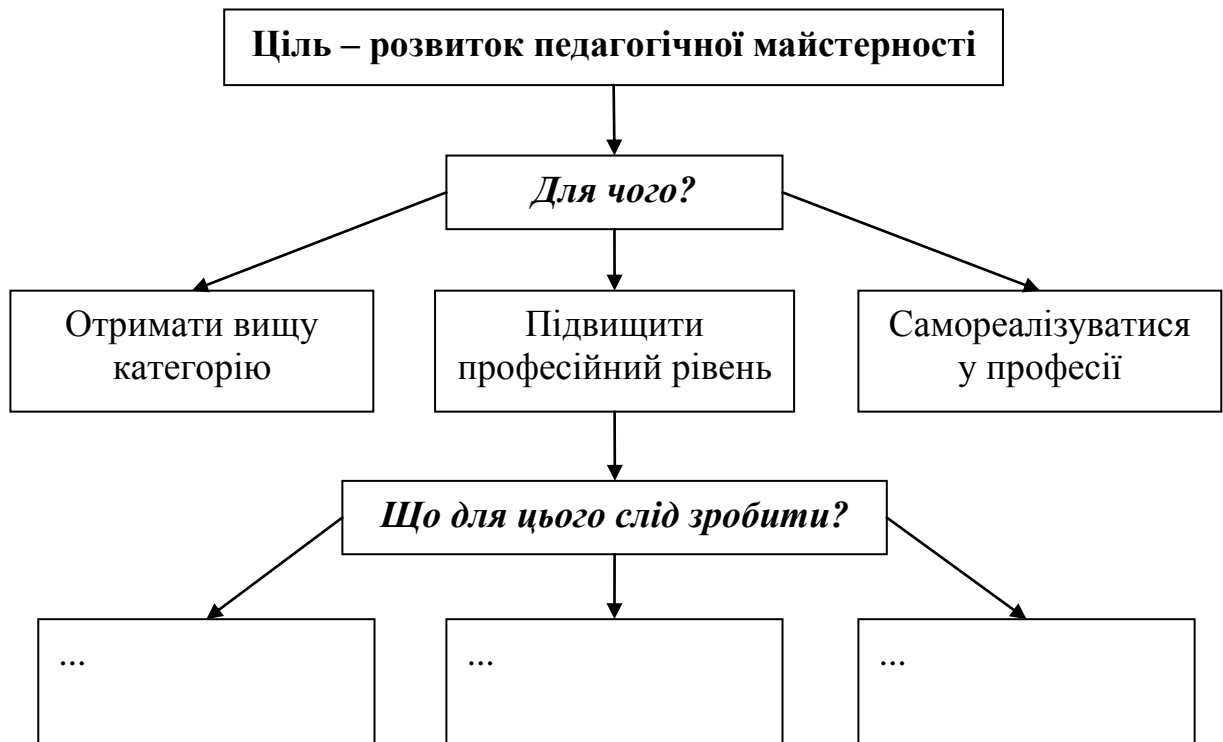

Рис. Д.1 Схема самоаналізу викладачів

Додаток Е

Тренінг «Формування мотивації досягнення та відповідальності за професійне становлення» [211, с. 186–210]

Мета тренінгу: формування та розвиток мотивації досягнення успіху, відповідальності за професійне становлення, а також інтересу до навчання та майбутньої професійної діяльності, що сприятиме формування професійної компетентності.

Завдання мотивуючої організації діяльності на тренінгу

- Створити на тренінгу атмосферу взаємодії довіри, поваги і підтримки.
- Чітко визначити мету і завдання. Мета сама по собі є мотивом, рушійною силою, яка спонукає людину діяти.
- Важливо, щоб всі учасники тренінгу були залучені до спільної діяльності, мали можливість задовольнити потребу в особистій причетності до результату, отримати задоволення від контактів з іншими учасниками.
- Кожен під час тренінгу має мати можливість проявити власні здібності, а також, підвищити самооцінку, повірити в себе.
- Важливо надати учасникам можливість, скористатися зворотним зв'язком. Відчуття успіху виникає не тільки при досягненні мети, а й тоді, коли результати праці бачать ті, хто тебе оточує.

Пропонувати на тренінгу діяльності, яка сприяє реалізації потреби учасників у набутті нових знань, а також спонукає їх розвивати знання, вміння і навички.

- Створювати можливості для розкриття творчого потенціалу.

Очікувані результати тренінгу

- Актуалізація знань з основ мотивації.
- Набуття учасниками в процесі виконання спеціальних вправ, досвіду мислення, поведінки і емоційного реагування, що відповідає мотиву досягнення.
- Розвиток умінь і бажань обирати завдання середньої або дещо вищої за середню складності.
- Самостійне визначення цілей діяльності; готовність за кожним рішенням вбачати конкретний результат.
- Усвідомлення відповідальності за професійне становлення.
- Оволодіння техніками самомотивації, самоспонукування з опорою на власні знання та вміння.
- Робота з емоціями як фактором мотивації.
- Засвоєння набутих знань, умінь і навичок під час тренінгу та їхнє застосування в реальних життєвих ситуаціях.

Структура тренінгу

№ з/п	Зміст діяльності	Час, хв.
Вступна частина		
1	Вступ.	10
2	Знайомство. “В дитинстві я хотів/ла бути...”.	20
3	Основні правила.	15
4	Бесіда. “Що допомагає розпочинати і завершувати справи?”	20
5	Сповідання “Для чого ми тут?”	20
Основна частина		
6	Мозкова атака “Успіх-це...?” Міні-лекція. Успіх у професійній діяльності.	20
7	Творча праця”Портрет професіонала”.	35
8	Міні-дискусія. “Чи варто докладати зусилля. Щоб стати професіоналом?”	25
9	Вправа “Цінності і мотиви”.	30
10	Міні-лекція “Мотивація- обов’язкова умова успішної діяльності людини”.	15
11	Вправа”Орієнтуюсь на досягнення”.	25
12	Вправа. “Уникання невдачі”.	25
13	Вправа “Вибір і відповідальність”.	25
14	Дякуйте власним помилкам.	20
15	Вправа “Наснаження”.	10
16	Мотиваційні сили. “Що мене наснажує на роботу?”.	25
17	Вправа“сила слова”.	30
18	Творча праця “Моя мрія”.	30
19	Вправа “Поціль у десятку”.	20
Завершальна частина		
20	Вправа “Пригадаємо”.	20
21	Рефлексія”Тут і тепер”. Порівняння з очікуваннями.	15
22	Вправа “Сонечко”.	15
	Післятренінгове анкетування.	10
	Домашнє завдання. Написати твір на тему:“Я ціную...”	
	Усього:	8 год

Додаток Ж

АНКЕТА

дослідження ставлення викладачів спецдисциплін до компонентів педагогічної майстерності

Шановний колего! Це анонімне анкетування проводиться з метою з'ясування Вашої позиції щодо розвитку педагогічної майстерності педагогів профтехосвіти у системі підвищення кваліфікації. Уважно прочитайте, будь ласка, кожне запитання і відзначте відповіді, які співпадають з Вашою точкою зору (їх може бути кілька в одному блоці).

Заздалегідь вдячні Вам за щирі відповіді і сподіваємося, що вони допоможуть удосконалити систему підвищення кваліфікації педагогічних працівників профтехосвіти

1. Які якості Ви хотіли б розвинути під час підвищення кваліфікації?

- ставлення до праці як необхідного способу самореалізації;
- гуманістична спрямованість педагогічної праці;
- педагогічна культура;
- саморегуляція діяльності і поведінки;
- готовність до активної взаємодії з учнями з метою цілеспрямованого педагогічного впливу;
- вимогливість до себе та своєї діяльності;
- соціальна компетентність;
- професійної компетентність;
- комунікативної компетентність;
- інформаційно-комунікаційна компетентність;
- прагнення до постійного самовдосконалення;
- педагогічного мислення і педагогічної техніки;
- готовність до творчої педагогічної діяльності;
- інше (Ваш варіант) _____.

2. Що Ви вкладаєте у зміст поняття «професійно-педагогічна компетентність»?

- педагогічний потенціал;
- здібності до педагогічної діяльності;
- педагогічний досвід;
- професійні знання, уміння і навички;
- професійні якості та властивості.

3. Що, на Вашу думку, ефективно впливає на розвиток педагогічної майстерності?

- самоосвіта та самовдосконалення;
- курси підвищення кваліфікації;
- досвід педагогічної діяльності;
- вироблення індивідуального стилю викладання;
- самокритичність та постійний пошук «себе» як педагога.

4. Що, на Вашу думку, суттєво сприятиме розвитку педагогічної майстерності викладачів ПТНЗ у системі підвищення кваліфікації?:

- обов'язковість, системність і неперервність підвищення кваліфікації протягом усієї педагогічної діяльності;
- оновлення змісту курсів підвищення кваліфікації з урахуванням сучасного стану і перспектив розвитку професійної освіти;
- використання передового педагогічного досвіду;
- урахування індивідуальних потреб та інтересів слухачів, рівня підготовленості та умов роботи педагога;
- активність і самостійність педагогів у процесі підвищення кваліфікації;
- матеріальна і моральна зацікавленість педагога у професійному зростанні.

А тепер кілька слів про Вас:

Ваш атестаційний рівень (категорія) _____

Ваш загальний стаж роботи _____

Ваш педагогічний стаж у системі ПТО _____

Ваша базова освіта _____

Наявність педагогічної освіти (так, ні) _____

Дякуємо за співпрацю.

Додаток 3

**Результати сформованості педагогічної майстерності викладачів
специдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю (констатувальний етап)**

Таблиця 3.1

№ з/п	Критерії	Показники	Варіанти відповідей	К-сть осіб, %
1	2	3	4	5
1	Загально-педагогічна підготовленість	педагогічні знання	високі	44,0
			вищі середнього	40,1
			середні	15,9
			низькі	0
2		педагогічні цінності	високі	42,8
			вищі середнього	50,3
			середні	6,9
			низькі	0
3	Здатність до професійно-педагогічної діяльності	гностичні компетенції	високі	22,9
			вищі середнього	29,7
			середні	42,9
			низькі	4,5
4		проектувальні компетенції	високі	23,6
			вищі середнього	45,5
			середні	30,5
			низькі	0,4
5		конструкційні компетенції	високі	29,1
			вищі середнього	43,1
			середні	27,2
			низькі	0,6
6		комунікативні компетенції	високі	32,3
			вищі середнього	55,5
			середні	12,2
			низькі	0
7	організаційні компетенції	високі	28,1	
		вищі середнього	43,7	
		середні	28,2	
		низькі	0	

1	2	3	4	5
8	Професійно-особистісна готовність	готовність реагувати на складні педагогічні ситуації	високі	19,4
			вищі середнього	24,2
			середні	47,7
			низькі	8,7
9	Професійно-педагогічна креативність	оригінальності	високі	8,7
			вищі середнього	22,8
			середні	40,5
			низькі	28,0
10		допитливості	високі	16,9
			вищі середнього	25,2
			середні	30,4
			низькі	27,5
11		уяви	високі	15,4
			вищі середнього	29,5
			середні	35,9
			низькі	19,2
12		інтуїції	високі	9,0
			вищі середнього	29,1
			середні	37,7
			низькі	24,2
13	дивергентного мислення	високі	5,4	
		вищі середнього	15,5	
		середні	45,9	
		низькі	33,2	
14	емоційності та емпатії	високі	9,8	
		вищі середнього	20,5	
		середні	43,8	
		низькі	25,9	
15	почуття гумору	високі	13,4	
		вищі середнього	32,3	
		середні	26,7	
		низькі	27,6	
16	творчого ставлення до професії	високі	7,0	
		вищі середнього	13,1	
		середні	44,7	
		низькі	35,2	

Додаток К

Методика вимірювання складових професійно-педагогічної компетентності викладачів спецдисциплін ПТНЗ кулінарного профілю (за Н. Кузьміною)

Шкала вимірювання 1. Гностичні компетенції.

- 1) Вивчати навчально-програмну документації, що визначає цілі професійної освіти і навчання.
- 2) Здобувати нові знання, систематично поповнювати і мобілізувати їх для вирішення сучасних педагогічних завдань. Вивчати інформацію про новітні технології приготування їжі та використовувати зібрані дані в навчально-виховному процесі.
- 3) Вивчати інноваційну систему форм, методів і засобів професійної освіти, досліджувати можливості їх застосування у професійній підготовці кухарів.
- 4) Діагностувати творчий потенціал учнів, вивчати психологічні та соціально-педагогічні особливості контингенту ПТНЗ.
- 5) Оцінювати, аналізувати і прогнозувати переваги та недоліки власної діяльності та особисті вади і перебудувати свою діяльність відповідно до вимог харчової та переробної галузі й індивідуальних особливостей учнів.

Шкала вимірювання 2. Проектувальні компетенції.

- 1) Складати перспективний план вивчення матеріалу в цілому, кожної теми і кожного заняття, орієнтуючись на можливості учнів, їхні мотиви, пізнавальні інтереси, здібності.
- 2) Добирати навчальний матеріал, який передбачає розвиток і формування системи технологічних знань і творчих здібностей учнів.
- 3) Добирати об'єкти праці з урахуванням цілей і завдань заняття, їх навчальної та практичної спрямованості, суспільно-корисної значущості та розвитку професійної компетентності учнів.
- 4) Прогнозувати результативність інноваційних форм і методів навчання, передбачати можливі труднощі та шляхи їх подолання в навчально-виховному процесі.
- 5) Проектувати авторську методичну систему освітньої діяльності.

Шкала вимірювання 3. Організаційно-операційні компетенції.

- 1) Подавати навчальну інформацію відповідно до потреб освітнього процесу та формувати навички самостійної роботи з навчальними посібниками, довідковою літературою, збірниками рецептів і кулінарних порад, технічною документацією, ЕОР та Інтернет-ресурсами.

2) Використовувати різноманітні інноваційні технології навчання, у тому числі електронні засоби наочності та технічні засоби навчання на основі ІКТ, брати участь в їх проектуванні та створенні дидактичних посібників. Використовувати сукупність інноваційних форм і методів включення учнів у навчальну, трудову, творчу, суспільно корисну діяльність.

3) Навчити майбутніх фахівців кулінарного профілю науковій організації та культурі праці.

4) Організовувати колективну, групову й індивідуальну діяльність і взаємодопомогу учнів, вплив колективу на кожного майбутнього кухаря.

5) Організовувати власну діяльність, пов'язану з вирішенням освітніх завдань, плануванням і здійсненням навчально-виховного процесу.

Шкала вимірювання 4. Комунікативні компетенції.

1) Розкривати систему перспективних шляхів розвитку колективу й особистості кожного учня та зв'язку діяльності кухаря з віддаленими перспективами.

2) Озброювати майбутніх кухарів методами досягнення цілей і давати впевненість в успіху кожному учневі.

3) Створювати творчу атмосферу на кожному занятті зі спецдисциплін (технології приготування їжі).

4) Коригувати точку зору учнів, їхню позицію шляхом розкриття перед ним справжніх цінностей і цілей, аргументуючи їх значущість реальними професійними фактами (не зачіпаючи самолюбство учня).

5) Виконувати спільну з учнями творчу діяльність, засновану на принципах педагогіки співробітництва.

Шкала вимірювання 5. Контрольно-мотиваційні компетенції.

1) Організовувати процес контролю й оцінювання, аналізувати і корегувати результати цього процесу.

2) Формувати в майбутніх кухарів суспільно-значущі мотиви навчально-трудої діяльності, інтересу та творчого ставлення до неї, прагнення до професійного самовизначення та розвитку.

3) Залучити знання та досвід учнів для розвитку в них пізнавальної самостійності, трудової активності, творчого професійного мислення.

4) Виховати в учнів сумлінне ставлення до праці кухаря, дбайливого та раціонального використання продуктів, матеріалів, інструментів, обладнання, особисту відповідальність за виконання професійних завдань.

5) Розвинути кулінарний та естетичний смак, креативні здібності учнів, прагнення до самореалізації в галузі харчування населення.

Додаток Л

Методика вимірювання педагогічної готовності

[225, с. 445–452; 307, с. 495–503]

Ця методика дозволяє судити про педагогічну готовність викладача на основі того, який вихід він знаходить з ряду описаних педагогічних ситуацій. Перед початком дослідження випробуваний отримує інструкцію такого змісту:

«Перед вами – низка складних педагогічних ситуацій. Познайомившись зі змістом кожної з них, необхідно вибрати з числа запропонованих варіантів реагування на цю ситуацію такий, який з педагогічної точки зору найбільш правильний, на вашу думку. Якщо жоден із запропонованих варіантів відповідей вас не влаштовує, то можна вказати свій, оригінальний.

Ситуація 1

Ви приступили до проведення уроку, всі учні заспокоїлися, настала тиша, і раптом у класі хтось голосно засміявся. Коли ви, не встигнувши нічого сказати, питально і здивовано подивилися на учня, який засміявся, він, дивлячись вам прямо в очі, заявив: «Мені завжди смішно дивитися на вас і хочеться сміятися, коли ви починаєте вести заняття». Як ви відреагуєте на це? Виберіть і відзначте підходящий варіант словесної реакції з числа запропонованих нижче.

1. «Ось тобі й на!»
2. «А чого тобі смішно?»
3. «Ну, і заради бога!»
4. «Ти що, дурачок?»
5. «Люблю веселих людей».
6. «Я радий (а), що створюю тобі веселий настрій».
7. _____

Ситуація 2

На початку навчання або вже після того, як ви провели кілька занять, учень заявляє вам: «Я не думаю, що ви, як педагог, зможете нас чомусь навчити».

Ваша реакція:

1. «Твоя справа – вчитися, а не вчити вчителя».
2. «Таких, як ти, я, звичайно, нічому не зможу навчити».
3. «Можливо, тобі краще перейти в інший клас або до іншого вчителя?»
4. «Тобі просто не хочеться вчитися».
5. «Мені цікаво знати, чому ти так думаєш».
6. «Давай поговоримо про це докладніше. У моїй поведінці, напевно, є щось таке, що наводить тебе на подібну думку ».
7. _____

Ситуація 3

Учитель дає учню завдання, а той не хоче його виконувати і при цьому заявляє: «Я не хочу це робити!» – Якою має бути реакція вчителя?

1. «Не хочеш – примусимо!»
2. «Для чого ж ти тоді прийшов вчитися?»
3. «Тим гірше для тебе, залишайся неуком. Твоя поведінка схоже на поведінку людини, яка на зло своєму обличчю хотів би відрізати собі ніс».
4. «Ти віддаєш собі звіт в тому, чим це може для тебе закінчитися?»
5. «Не міг би ти пояснити, чому?»
6. «Давай сядемо і обговоримо – може, ти і прав».
7. _____

Ситуація 4

Учень розчарований своїми навчальними успіхами, сумнівається у своїх здібностях і в тому, що йому коли-небудь вдасться як слід зрозуміти і засвоїти матеріал, і каже вчителю: «Як ви думаєте, чи вдасться мені коли-небудь вчитися на відмінно і не відставати від інших хлопців у класі?»- Що повинен на це йому відповісти вчитель?

1. «Якщо чесно сказати – сумніваюся».
2. «О, так, звичайно, в цьому ти можеш не сумніватися».
3. «У тебе прекрасні здібності, і я пов'язую з тобою великі надії».
4. «Чому ти сумніваєшся в собі?»
5. «Давай поговоримо і з'ясуємо проблеми».
6. «Багато чого залежить від того, як ми з тобою будемо працювати».
7. _____

Ситуація 5

Учень говорить учителеві: «На два найближчих уроку, які ви проводите, я не піду, тому що в цей час хочу сходити на концерт молодіжного ансамблю (варіанти: погуляти з друзями, побувати на спортивних змаганнях як глядач, просто відпочити від школи)» . – Як потрібно відповісти йому?

1. «Спробуй тільки!»
2. «Наступного разу тобі доведеться прийти в школу з батьками».
3. «Це – твоя справа, тобі ж здавати іспит (залік). Доведеться все одно звітувати за пропущені заняття, я потім тебе обов'язково запитаю».
4. «Ти, мені здається, дуже несерйозно ставишся до занять».
5. «Можливо, тобі взагалі краще залишити школу?»
6. «А що ти збираєшся робити далі?»

7. «Мені цікаво знати, чому відвідування концерту (прогулянка з друзями, відвідування змагання) для тебе цікавіше, ніж заняття в школі».

8. «Я тебе розумію: відпочивати, ходити на концерти, бувати на змаганнях, спілкуватися з друзями дійсно цікавіше, ніж учитися в школі. Але я, тим не менш, хотів (а) б знати чому це так саме для тебе ».

9. _____

Ситуація 6

Учень, побачивши вчителя, коли той зайшов у клас, говорить йому «Ви виглядаєте дуже втомленим і стомленим». – Як на це має відреагувати вчитель?

1. «Я думаю, що тобі не дуже пристойно робити мені такі зауваження».

2. «Так, я погано себе почуваю».

3. «Не хвилюйся про мене, краще на себе подивися».

4. «Я сьогодні погано спав, у мене багато роботи».

5. «Не турбуйся, це не завадить нашим заняттям».

6. «Ти – дуже уважний, спасибі за турботу!»

7. _____

Ситуація 7

«Я відчуваю, що заняття, які ви ведете, не допомагають мені», – каже учень вчителю і додає: «Я взагалі думаю кинути заняття». – Як на це повинен відреагувати вчитель?

1. «Перестань говорити дурниці!»

2. «Нічого собі, додумався!»

3. «Можливо, тобі знайти іншого вчителя?»

4. «Я хотів би докладніше знати, чому в тебе виникло таке бажання?»

5. «А що, якщо нам попрацювати разом над вирішенням твоєї проблеми?»

6. «Може бути, твою проблему можна вирішити якимось інакше?»

7. _____

Ситуація 8

Учень говорить учителеві, демонструючи зайву самовпевненість: «Немає нічого такого, що я не зумів би зробити, якби захотів. У тому числі мені нічого не вартує засвоїти ваш предмет ». – Якою має бути на це репліка вчителя?

1. «Ти занадто добре думаєш про себе».

2. «З твоїми-то здібностями? – Сумніваюся!»

3. «Ти, напевно, відчуваєш себе досить впевнено, якщо заявляєш так?»

4. «Не сумніваюся в цьому, бо знаю, що якщо ти захочеш, у тебе все вийде».

5. «Це, напевно, потребує великої напруги».

6. «Зайва самовпевненість шкодить справі».

7. _____

Ситуація 9

У відповідь на зауваження вчителя учень говорить, що для того, щоб засвоїти навчальний предмет, йому не потрібно багато працювати: «Мене вважають досить здібним». – Що повинен відповісти йому на це вчитель?

1. «Це думка, якій ти навряд чи відповідаєш».
2. «Труднощі, які ти досі відчував, і твої знання аж ніяк не свідчать про це».
3. «Багато людей вважають себе здібними, але далеко не всі такими є».
4. «Я радий (а), що ти такої високої думки про себе».
5. «Це тим більше має змусити тебе докладати більше зусиль у навчанні».
6. «Це звучить так, ніби ти сам не дуже віриш у свої здібності».
7. _____

Ситуація 10

Учень говорить учителеві: «Я знову забув принести зошит (виконати домашнє завдання і т.п.)». – Як впливає на це відреагувати вчителю?

1. «Ну от, знову!»
2. «Чи не здається тобі це проявом безвідповідальності?»
3. «Думаю, що тобі пора почати ставитися до справи серйозніше».
4. «Я хотів (ла) би знати, чому?»
5. «У тебе, мабуть, не було для цього можливості?»
6. «Як ти думаєш, чому я кожен раз нагадую про це?».
7. _____

Ситуація 11

Учень в розмові з учителем каже йому: «Я хотів би, щоб ви ставилися до мене краще, ніж до інших учнів». – Як повинен відповісти вчитель на таке прохання учня?

1. «Чому це я повинен ставитися до тебе краще, ніж до всіх інших?»
2. «Я зовсім не збираюся грати в улюбленців і фаворитів!»
3. «Мені не подобаються люди, які заявляють так, як ти».
4. «Я хотів (ла) би знати, чому я повинен (на) особливо виділяти тебе серед інших учнів?»
5. «Якби я тобі сказав (а), що люблю тебе більше, ніж інших учнів, то ти почував би себе від цього краще?»
6. «Як ти думаєш, як насправді я до тебе ставлюся?»
7. _____

Ситуація 12

Учень, висловивши вчителю свої сумніви з приводу можливості гарного засвоєння його навчального предмета, каже: «Я сказав вам про те, що мене турбує. Тепер ви скажіть, в чому причина цього і як мені бути далі?» – Що повинен на це відповісти вчитель?

1. «У тебе, як мені здається, комплекс неповноцінності».
2. «У тебе немає ніяких підстав для занепокоєння».
3. «Перш, ніж я зможу висловити обґрунтовану думку, мені необхідно краще розібратися в суті проблеми».
4. «Давай почекаємо, попрацюємо і повернемося до обговорення цієї проблеми через деякий час. Я думаю, що нам вдасться її вирішити».
5. «Я не готовий (а) зараз дати тобі точну відповідь, мені треба подумати».
6. «Не хвилюйся, і в мене свого часу нічого не виходило».
7. _____

Ситуація 13

Учень говорить учителеві: «Мені не подобається те, що ви говорите і захищаєте на заняттях». – Яким має бути відповідь учителя?

1. «Це – погано».
2. «Ти, напевно, в цьому не розбираєшся».
3. «Я сподіваюся, що надалі, у процесі наших занять твоя думка зміниться».
4. «Чому?»
5. «А що ти сам любиш і готовий захищати?»
6. «На смак і колір товариша немає».
7. «Як ти думаєш, чому я це говорю і захищаю?»
8. _____

Ситуація 14

Учень, явно демонструючи своє погане ставлення до кого-небудь з товаришів по класу, каже: «Я не хочу працювати (вчитися) разом з ним». – Як на це повинен відреагувати вчитель?

1. «Ну і що?»
2. «Нікуди не дінешся, все одно доведеться». 3. «Це нерозумно з твого боку».
4. «Але він теж не захоче після цього працювати (вчитися) з тобою».
5. «Чому?»
6. «Я думаю, що ти не правий».
7. _____

Оцінка результатів і висновки

Кожна відповідь випробуваного – вибір одного із запропонованих варіантів – оцінюється в балах відповідно до ключа, поданого в таблиці. Зліва по вертикалі в цій таблиці вказані порядкові номери педагогічних ситуацій, а праворуч зверху також за порядком представлені альтернативні відповіді на ці ситуації. В середині наведені бали, якими оцінюються різні варіанти відповідей на кожну педагогічну ситуацію.

Ключ до методики «Педагогічні ситуації» Оцінка в балах різних варіантів відповідей на різні ситуації

№ ситуації	Обраний варіант відповіді та його оцінка в балах							
	1	2	3	4	5	6	7	8
1.	4	3	4	2	5	5	–	–
2.	2	2	3	3	5	5	–	–
3.	2	3	4	4	5	5	–	–
4.	2	3	3	4	5	5	–	–
5.	2	2	3	3	2	4	5	5
6.	2	3	2	4	5	5	–	–
7.	2	2	3	4	5	5	–	–
8.	2	2	4	5	4	3	–	–
9.	2	4	3	4	5	4	–	–
10.	2	3	4	4	5	5	–	–
11.	2	2	3	4	5	5	–	–
12.	2	3	4	5	4	5	–	–
13.	3	2	4	4	5	4	5	–
14.	2	2	3	4	4	5	–	–

Примітка. Вільні відповіді оцінюються окремо, і відповідні оцінки додаються до загальної суми балів.

Здатність правильно вирішувати педагогічні проблеми визначається за сумою балів, набраною випробуваним за всіма 14 педагогічними ситуаціями, поділений на 14.

Якщо випробуваний отримав середню оцінку вище 4,5 бала, то його педагогічна готовність вважаються високою. Якщо оцінка знаходиться в інтервалі від 4,1 до 4,5 балів, то готовність є вище середньої. Якщо оцінка знаходиться в інтервалі від 3,6 до 4,0 бала, то готовність є середньою. Нарешті, якщо оцінка виявилася меншою, ніж 3,5 бала, то педагогічна готовність випробуваного є низькою.

Додаток М

Таблиця М.1

Обчислення значення χ^2 для порівняння загальнопедагогічної підготовленості слухачів експериментальних і контрольних груп

№ з/п	Емпірична частота	Теоретична частота	$(n_i - \tilde{n}_i)$	$(n_i - \tilde{n}_i)^2$	$\frac{(n_i - \tilde{n}_i)^2}{\tilde{n}_i}$
<i>До експерименту</i>					
1	5	4	1	1	0,25
2	7	9	-2	4	0,44
3	9	11	-2	4	0,36
4	15	17	-2	4	0,23
5	31	30	1	1	0,03
6	29	27	2	4	0,15
7	23	22	1	1	0,02
8	21	20	1	1	0,02
Сума	140	140	–	–	1,50
<i>Після експерименту</i>					
1	5	12	-7	49	4,01
2	19	12	7	49	4,01
3	21	29	-8	64	2,21
4	35	27	8	64	2,37
5	30	21	9	81	3,86
6	13	22	-9	81	3,68
7	6	11	5	25	2,27
8	11	6	-5	25	4,16
Сума	140	140	–	–	26,57